J. F. Frestl.

FRANC. XAV. MANNHART
SOCIETATIS JESU SACERDOTIS

BIBLIOTHECA DOMESTICA

BONARUM ARTIUM
AC ERUDITIONIS
STUDIOSORUM USUI
INSTRUCTA ET APERTA.

OPUS
SECULI NOSTRI STUDIIS AC MORIBUS
ACCOMMODATUM.

TOMULUS XI.

DE RE ANTIQUARIA GRÆCORUM, ROMANORUM, ET GERMANORUM.

CUM PRIVILEGIO CÆSAREO.

AUGUSTÆ VINDELICORUM,
SUMTIBUS MATTHÆI RIEGER, BIBLIOP.
MDCCLXII.

LIBER XIV.

DE RE ANTIQUARIA.

CAPUT II.

ANTIQUITATES GRÆCORUM.

XLII.

Græcia, dum suis firma legibus, & priscis moribus stetit, super aliarum gentium famam geminis veluti alis eluctata est, quarum prima fuit vastitas dominationis, quam terra marique in Asiam & Europam extendit, belli peritia, & regiminis politici præstantia: altera vero studium & cultus scientiarum artiumque omnis generis, quarum sine con-

 tro-

troversia Mater & Magistra fuit, toto orbe literato hujus discipulum grato animo se profitente. Quamvis autem diversas nationes, Sicynonios, Argivos, Mycenenses, Corinthios, Thebanos, Megarenses, Cretenses, diversasque urbes fama celebres sinu suo complexa fuerit, duæ tamen e reliquis tam civitates quam Respublicæ toto vertice eminuerunt, nimirum Athenæ, ac Lacedæmon seu Sparta. Harum ambarum finibus, & quasi muris continebatur, quidquid tota Græcia rerum præclare gestarum, sapientiæ, artium & scientiarum, aliorumve monumentorum habuit. Quapropter dum Antiquitates Græcorum in conspectum dare constitui, facile perspexi, e geminis his fontibus eas esse hauriendas, quoniam quidquid de istis duabus dixero, de tota Græcia dictum esse intelligetur. Athenæ, unde Respublica Atheniensium, civitas erat in regione, quæ Attica adpellatur, Achajam inter & Macedoniam sita, cujus fundamenta jecit Cecrops, ævo Mosis vivens: quamque Athenas dictam produnt a Minerva Dea, Sapientiæ Præside, cui nomen Athenæ Græci tribuerunt. De hac insigne elogium exstat gravissimi ac eloquentissimi Viri, Marci, Tullii, dum Romanos allocutus: *Adsunt*, inquit, *Athe-*

Athenienses, unde humanitas omnis, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributa esse putantur. Alii Athenas Græciæ *Museum & Gubernaculum* nuncupant; paucissimis, id est, duobus verbis rem absolvit Thucydides, dum urbem hanc vocat *Græciæ Græciam.* Lacedæmon originem suam debet Lacedæmoni, Jovis & Thaygetæ filio, qui eam in Oebalia seu Laconia Peloponensi provincia primus struxit, dicta postmodum Sparta a Sparto Phoronæi filio, qui summa cum potestate illam gubernavit. Toti huic provinciæ Græci nomen quoque *Hecatompolis* imposuere, utpote quæ centum urbes intra fines suos complectebatur, unde ortum est celebre illud sacrificium Hecatombe, seu centum victimarum, dum unam pro cujusvis urbis incolumitate Diis suis immolarunt. Quemadmodum autem Athenienses sapientia & literis, ita Spartani magnanimitate, fortitudine, ac patientia reliquas nationes omnes longe superarunt. His singulare præconium adtribuit idem Tullius, quando ait: *Lacedæmonios toto terrarum orbe septingentos amplius annos unis moribus, & nunquam mutatis legibus vixisse.* Utriusque jam hujus Reipublicæ prisca monumenta

e Scriptoribus fidei minime sublestæ depromta, & a Poetarum fabulis, aliorumve paratragædiationibus, quantum fieri potuit, purgata producere fas esto.

§. I.

Regimen Atheniensium.

XLIII.

Non eadem regiminis forma semper Athenis viguit; sæpius hæc mutata fuit, donec solida compage firmata membra in unum corpus coaluerint. Theseus ab Argonautica expeditione notissimus, ubi rediit ac rerum potitus est circa annum *Mundi* 2707, quo magis fines reipublicæ amplificaret, eamque augeret incolis, omnes æquo jure in civitatem vocavit illa solemni formula: *Adeste omnis popule*, quæ a Theseo profecta, postmodum quoties convocare populum oportuit, atque ad concionem dicere, religiose adhibita fuit. Ne vero Respublica indiscretæ multitudinis accessione obrueretur potius quam juvaretur, eam in ordinem redegit, ita ut primum patriciis, agricolis alterum, tertium opificibus locum adsignaret. Et quidem Patriciis rerum divinarum cognitionem ac magistratuum

tuum dignitatem obtulit, ut tum sacra & ceremonias exponerent, tum jus dicerent, & quod æquum, pronunciarent: rus vero, prata, & vineas, & pecorum curam agricolis: artes denique mechanicas opificibus reliquit. Ut autem singuli Ordines isti sua prærogativa gauderent, rem non sine artificio aggressus est, ita ut Patricii existimatione, Agricolæ usu, numero Opifices anteire crederentur. Quum vero facile præsentiret Theseus, (erat enim ingenio sagacissimo) fore ut e tanta civium multitudine aliqui ad eam potentiam vel industria vel malis artibus sint perventuri, qua alios opprimere, ac patriam perdendæ libertatis periculo exponere possent, provido consilio ostracismi legem proposuit, qua exilio honesto multarentur cives, qui præter communem sortem seu opulentia seu populi favore freti reipublicæ formidandos se præberent. Res hæc ita peragebatur. Convocata civium concione unusquisque nomen illius, quem ob caussam supra memoratam urbe pelli volebat, testæ inscripsit. (Unde Ostracismus dictus: nam ostracus Græcis testam significat). Tum primo Magistratus testarum numerum inibat, qui ad sex millia testarum ejusmodi ascendere debebat, ut pœnæ huic locus

 esset:

J. F. Frestl.

FRANC. XAV. MANNHART
SOCIETATIS JESU SACERDOTIS

BIBLIOTHECA DOMESTICA

BONARUM ARTIUM
AC ERUDITIONIS
STUDIOSORUM USUI
INSTRUCTA ET APERTA.

OPUS
SECULI NOSTRI STUDIIS AC MORIBUS
ACCOMMODATUM.

TOMULUS XI.

DE RE ANTIQUARIA GRÆCORUM, ROMANORUM, ET GERMANORUM.

CUM PRIVILEGIO CÆSAREO.

AUGUSTÆ VINDELICORUM,
SUMTIBUS MATTHÆI RIEGER, BIBLIOP.
MDCCLXII.

LIBER XIV.

DE RE ANTIQUARIA.

CAPUT II.

ANTIQUITATES GRÆCORUM.

XLII.

Græcia, dum suis firma legibus, & priscis moribus stetit, super aliarum gentium famam geminis voluti alis eluctata est, quarum prima fuit vastitas dominationis, quam terra marique in Asiam & Europam extendit, belli peritia, & regiminis politici præstantia: altera vero studium & cultus scientiarum artiumque omnis generis, quarum sine con-

troverſia Mater & Magiſtra fuit, toto orbe literato hujus diſcipulum grato animo ſe profitente. Quamvis autem diverſas nationes, Sicynonios, Argivos, Mycenenſes, Corinthios, Thebanos, Megarenſes, Cretenſes, diverſaſque urbes fama celebres ſinu ſuo complexa fuerit, duæ tamen e reliquis tam civitates quam Respublicæ toto vertice eminuerunt, nimirum Athenæ, ac Lacedæmon ſeu Sparta. Harum ambarum finibus, & quaſi muris continebatur, quidquid tota Græcia rerum præclare geſtarum, ſapientiæ, artium & ſcientiarum, aliorumve monumentorum habuit. Quapropter dum Antiquitates Græcorum in conſpectum dare conſtitui, faciſſe perſpexi, e geminis his fontibus eas eſſe hauriendas, quoniam quidquid de iſtis duabus dixero, de tota Græcia dictum eſſe intelligetur. Athenæ, unde Respublica Athenienſium, civitas erat in regione, quæ Attica adpellatur, Achajam inter & Macedoniam ſita, cujus fundamenta jecit Cecrops, ævo Moſis vivens; quamque Athenas dictam produnt a Minerva Dea, Sapientiæ Præſide, cui nomen Athenæ Græci tribuerunt. De hac inſigne elogium exſtat graviſſimi ac eloquentiſſimi Viri, Marci, Tullii, dum Romanos allocutus: *Adſunt*, inquit, *Athe-*

Athenienses, unde humanitas omnis, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributa esse putantur. Alii Athenas Græciæ *Museum & Gubernaculum* nuncupant; paucissimis, id est, duobus verbis rem absolvit Thucydides, dum urbem hanc vocat *Græciæ Græciam.* Lacedæmon originem suam debet Lacedæmoni, Jovis & Thaygetæ filio, qui eam in Oebalia seu Laconia Peloponensi provincia primus struxit, dicta postmodum Sparta a Sparto Phoronæi filio, qui summa cum potestate illam gubernavit. Toti huic provinciæ Græci nomen quoque *Hecatompolis* imposuere, utpote quæ centum urbes intra fines suos complectebatur, unde ortum est celebre illud sacrificium Hecatombe, seu centum victimarum, dum unam pro cujusvis urbis incolumitate Diis suis immolarunt. Quemadmodum autem Athenienses sapientia & literis, ita Spartani magnanimitate, fortitudine, ac patientia reliquas nationes omnes longe superarunt. His singulare præconium adtribuit idem Tullius, quando ait: *Lacedæmonios toto terrarum orbe septingentos amplius annos unis moribus, & nunquam mutatis legibus vixisse.* Utriusque jam hujus Reipublicæ prisca monumenta

e Scriptoribus fidei minime ſuſpectæ depromta, & a Poetarum fabulis, aliorumve paratragædiationibus, quantum fieri potuit, purgata producere fas eſto.

§. I.

Regimen Athenienſium.

XLIII.

Non eadem regiminis forma ſemper Athenis viguit; ſæpius hæc mutata fuit, donec ſolida compage firmata membra in unum corpus coaluerint. Theſeus ab Argonautica expeditione notiſſimus, ubi rediit ac rerum potitus eſt circa annum *Mundi* 2707, quo magis fines reipublicæ amplificaret, eamque augeret incolis, omnes æquo jure in civitatem vocavit illa ſolemni formula: *Adeſte omnis popule*, quæ a Theſeo profecta, poſtmodum quoties convocare populum oportuit, atque ad concionem dicere, religioſe adhibita fuit. Ne vero Reſpublica indiſcretæ multitudinis acceſſione obrueretur potius quam juvaretur, eam in ordinem redegit, ita ut primum patriciis, agricolis alterum, tertium opificibus locum adſignaret. Et quidem Patriciis rerum divinarum cognitionem ac magiſtratuum

tuum dignitatem obtulit, ut tum ſacra & ceremonias exponerent, tum jus dicerent, & quod æquum, pronunciarent: rus vero, prata, & vineas, & pecorum curam agricolis: artes denique mechanicas opificibus reliquit. Ut autem ſinguli Ordines iſti ſua prærogativa gauderent, rem non ſine artificio aggreſſus eſt, ita ut Patricii exiſtimatione, Agricolæ uſu, numero Opifices anteire crederentur. Quum vero facile præſentiret Theſeus, (erat enim ingenio ſagaciſſimo) fore ut e tanta civium multitudine aliqui ad eam potentiam vel induſtria vel malis artibus ſint perventuri, qua alios opprimere, ac patriam perdendæ libertatis periculo exponere poſſent, provido conſilio oſtraciſmi legem propoſuit, qua exilio honeſto mulctarentur cives, qui præter communem ſortem ſeu opulentia ſeu populi favore freti reipublicæ formidandos ſe præberent. Res hæc ita peragebatur. Convocata civium concione unusquisque nomen illius, quem ob cauſſam ſupra memoratam urbe pelli volebat, teſtæ inſcripſit. (Unde Oſtraciſmus dictus: nam oſtracus Græcis teſtam ſignificat). Tum primo Magiſtratus teſtarum numerum inibat, qui ad ſex millia teſtarum ejusmodi aſcendere debebat, ut pœnæ huic locus

 eſſet:

esset: dein singulorum nominibus seorsum positis illi, qui totidem ut dixi testarum suffragiis damnatus erat, decennio urbe ac civitatis jure interdicebatur, ita tamen, ut suis frui reditibus ei liceret. Hac enim ratione Theseus imminuta intra hujus temporis spatium opulentia & favore credidit futurum, ut & potentia & metus concideret. Sed quod in alios provide statuit, ipsemet minus caute imperio suo usus experiri tandem coactus est, primus ut fertur hac lege Athenis expulsus. Idem ut publico incolarum commercio provideret, teste Plutarcho (a) primus numum Athenis cudi fecit, cui bovem insculpsit vel ad perpetuam *facti memoriam*, quo taurum cunctis terribilem in Marathone oppido Atticæ non procul Athenis occidit, vel ut cives ad agriculturæ studium hoc symbolo adhortaretur. Inde mos obtinuit, ut in rebus pretio æstimandis valere decem aut centum bobus aliquid diceretur.

XLIV.

Erepto e vivis Theseo vix centum & aliquot anni abierunt, quum Codro, ultimo Atheniensium Rege, in castris hostium,

(a) *In Theseo.*

strum, quo mendici habitu penetraverat, trucidato deinceps Athenienses abdicato regio nomine Archontibus (de quibus infra) rempublicam regendam commisere, qui decennio primum, dein singulos in annos Magistratum gesserent. Sub his vicissitudinem aliquam passum est regimen, fere solis nominibus a priori diversum. Introducta nimirum Nobilitas civium, & a plebejis discriminata: ad hanc non patuit aditus præterquam illis, qui Majorum suorum census ostendere, eosque semper Athenis habitasse publico testimonio probare poterant. Atque hi *Indigenæ* vocabantur, erantque flos nobilitatis. Reliqui in tres ordines distribuebantur: primus erat Epatridarum, non secus ac Patriciorum Romæ: alter Geomororum seu Rusticorum, quibus a Republica certa portio glebæ sive agrorum, quam colerent, fuit adsignata: tertius Demiurgorum seu Mercatorum & opificum, commercio & artibus sustentandis occupatorum. Qui vero per honorum gradus, aut venerandam senectutem, vel per officia bene gesta altius supra reliquos eluctati sunt, Demogerones nuncupabantur, quasi Senatores, erantque apud plebem magnæ venerationi. Tenuit hæc facies reipublicæ per quingentos circiter

& viginti annos, cum quatuor varii generis hominum factionibus (Pedicorum, Diacriorum, Paralcorum, & Hettemoniorum) inter se divisi atque in partes distracti Athenienses, metuentesque ne soluta compage vasta moles reipublicæ omnino corrueret, communi consilio summam rerum administrandam Soloni Philosopho, antiquæ sapientiæ Viro, detulerunt. Verum hic imperare maluit optimas leges ferendo, quam potestatem Rectoris supremi exercendo. Antequam vero manum scribendis legibus admovit, aliam regiminis formam induxit. Civitatem omnem æstimatione census in classes distribuit: in prima ii fuere, quibus quingentorum *medimnorum* erat census. Medimnum autem sive Medimnus secundum Suidam est *mensura aridorum, ut tritici vel hordei sex modios complectens.* & (b) *universos frumento donavit, ita ut singulis sex modii tritici darentur, qui modus mensuræ medimnus Atheniensibus adpellatur.* Secundæ classi adscripsit illos, qui trecentis medimnis censi forent, equisque alendis essent pares. Nam horum singuli tempore belli unum equitem omni adparatu bellico ac commeatu instructum exercitui submittere debebant. In tertia nu-

(b) *Nep. Attic. C.* 2.

numerabantur, qui equorum opera ademto centum & quinquaginta medimnis inito censu sunt æstimati: atque ex his fere classibus selecti ad Magistratus munera assumebantur. Inferioris census & notæ homines *Mercenarii* nuncupati sunt, qui licet Magistratibus exclusi fuerint, suffragii tamen jus ad eos creandos habuerunt, & numum argenteum unum ærario publico pendere debebant. Hanc civilem institutionem, quam Solon Athenis invexit, Romæ Servius Tullus magnam partem imitatus esse creditur.

Ultimam veluti manum adhibuit Athenis non solum regendis, sed & ornandis post centum quinquaginta & tres annos Pericles, primus Oratorum Græcorum, idemque regnandi bellandique peritissimus. Videns enim, ut ait Plutarchus, (c) incompositam, studiisque minus liberalibus deditam turbam, ut fieri consuevit in amplis civitatibus, quum neque lucri expertem esse, neque mercedem otianti dare vellet, civibus auctor fuit, ut grandia molirentur opera, ad quæ absolvenda cum omnis generis artifices, tum longum tempus requireretur, eo consilio, ut non minus iis, qui alias intra ci-

(c) *In Pericle.*

civitatis mœnia otio tempus fallerent, occaſio præberetur e publica pecunia partem capiendi, quam illis, qui vel navigationi operam darent, aut ad urbium præſidia lecti eſſent, aut foris caſtra & ſigna militaria ſequerentur. Nec minus fortiter executus eſt Pericles, quod ſapienter ſuaſit. Immenſam materiæ copiam convehi juſſit: lapides, ebur, ebenum, cupreſſos, lanam, linum, byſſum, æs & aurum. Artifices quoque omni e vicina collegit: fabros, figulos, ærarios, lapicidas, infectores, aurifabros, ſculptores eboris, pictores, phrygiones. Facto iſthoc adparatu ſtupuit ſe ipſam civitas, videns tanto ardore progredientia in dies opera, quæ, inquit Plutarchus, „Mole „quidem ſuperba, forma autem & ele„gantia imitationem omnem ſupera„bant, quum ipſi opifices certatim hoc „agerent, ut artificio alter alterum vin„ceret: tamen celeritas maxime mira„culo fuit; quæ enim ſinguli putabant „vix multis ætatibus abſolutum iri, ea „omnia eo tempore, quo Pericles in re„publica principatum tenuit, ad finem „perducta ſunt.„ Atque hac ratione factum eſt, ut non ſolum ex omni Græcia, ſed etiam ex Aſia & Europa Athenas confluerent maximi quique viri, tum

ut

optimi regiminis formam, & artium ac disciplinarum ingentem cultum coram spectarent, tum etiam ut in patriam reversi, quæ viderant Athenis, sedulo imitarentur.

XLV.

Regimen Lacedæmoniorum.

Non minus Sparta, quam Athenæ, initio Regibus paruit, pro potestate rempublicam gubernantibus. Præ reliquis innotuerunt Lacedæmon Conditor regni: Menelaus, ob cujus raptam sponsam Helenam Trojanum bellum exarsit: & Polydectes, Licurgi Legislatoris frater. Sub his magna morum licentia, & libertas quædam rustica dominabatur, nec ulla civilis vitæ cultura, adeo ut ex omnibus fere Græcis soli Spartani pessime morati haberentur, nullo consuetudinis aut conversationis commercio, tanquam vinculo humanæ societatis, seu inter se seu cum exteris nationibus colligati. Lycurgus de quo dixi, regio sanguine prognatus, & Sophus insignis silvam hanc cæduam fecit. Nam quum Polydecte fratre vita functo relicti filii tutor nominatus rempublicam aliquamdiu administrasset, civitatem totamque regionem optimis institu-

tis,

tis, & saluberrimis legibus excolere cœpit. Rem arduam a Regimine ordinando aggressus est, omnibus juribus, consuetudinibus, & priscis vivendi moribus abrogatis. Inprimis nationem universam e civibus & servis compositam esse voluit, quorum tamen posteriores longe plures erant prioribus. Cives duplicis classis fuere: primam tenuerunt cives *nati*, scilicet ex patre & matre Spartana, & ex toro legitimo. Hos a publico, non privato magistro educatos esse oportuit, & quidem sub rigida a septimo ad decimum octavum usque annum disciplina. Tum trigesimo Viri palam declarabantur, poterantque judiciis interesse, ac reipublicæ munia obire. Præterea corpore bene a natura formato præditos esse necessum erat. Quare infantes vix nati constitutis ad id censoribus exhiberi debebant, qui si graviore quodam corporis vitio laborare deprehenderentur, non procul a fluvio Taygeto in voraginem aquæ plenam (Apothecam dixere) præcipitati mergebantur, tanquam naturæ excrementa, & nil nisi futura olim reipublicæ onera. Alteram classem constituerunt cives *adscititii*, antea servi vel exteri, qui tamen de republica vel rebus in bello fortiter gestis, vel pecunia premente necessita-

ſitate liberaliter ſubminiſtrata bene meriti fuere. At ſervorum reliquorum, qui ſecundum reipublicæ ordinem conficiebant, conditio longe diſpar fuit. Nam jugo continuo premebantur, ne numero excedentes rem communem quoquo modo turbare poſſent. Aſſumebant illos potiſſimum ex Heliottis ac Miſſeniis devictis, & in ſervitutem redactis. Cur autem tantus eorum numerus fuerit, cauſſa erat, & providum Lycurgi conſilium: nimirum voluit, ut cives duntaxat in omni armorum genere, utpote reipublicæ nervo, ſeſe quam diligentiſſime exercerent, ratus, patriæ defendendæ ampliandæque curam melius iis committi, qui eam ut ſuam agnoſcerent, quam exteris, qui ut alienam aſpicerent. Quapropter cives a reliquis opificiis atque laboribus minus liberalibus perpetuo abſtinere juſſit: non tamen ſervis omnem libertatis ſpem ereptum ibat. Manumitti quandoque poterant vel domini beneficio, vel ſervi religioſo erga dominum obſequio ac fide. Modus autem ſervos liberos declarandi hic erat: imponebant capiti eorum coronas tanquam ſignum libertatis & honoris, ſicque coronatos circa templum duxere, ac in libertatem aſſertos proclamarunt. Atque hæc inter Lycurgi artes,

qui-

quibus ad fortia quæque tentanda Spartanos animaret, una e præcipuis fuit, ut grandem libertatis ideam animis eorum alte imprimeret. Nec fefellit conatus. Nam vel solum libertatis nomen tanto fuerat in pretio, ut pro hac exilium, carcerem, vulnera, & mortem ipsam lubenti animo subirent.

XLVI.

Ut vero tam vastum corpus e civibus & servis conflatum capitis, quod membra regeret, expers non foret, Reges duos, vel potius Principes reipublicæ regio nomine insignitos creari voluit, quibus Seniores ex omni populo selecti a consiliis essent. *Ordo hic* velut arbiter fuit inter regiam potestatem, & vim multitudinis, ne aut hæc familiari contumacia, aut illi arrogante imperio commune bonum pessumdarent. Ejusmodi Seniores octo & viginti in gravioribus reipublicæ negotiis duobus Regibus assedisse Aristoteles prodidit. Quæ hi cum Regibus statuebant, ad multitudinem referri oportebat, cui tamen ab eorum placitis recedere nefas fuit, si non omnibus manifestam injuriam aut patriæ perniciem continerent. Addita nihilominus est huic paucorum administrationi, quæ græca voce

ce Oligarchia dicitur, post plures annos (nimirum centesimo post Lycurgi obitum regnante Theopompo) Ephororum potestas, tanquam frenum, quo Concilii illius potentia in ferociam degenerans intra limites coerceretur. Porro, ut ordine, ac celerius expedirentur negotia, Lycurgus omnem multitudinem in sex tribus divisit, quarum singulis Curionem præfecit. Hic ubi opus erat, suos convocavit, non in forum, ne ædificia, statuas, honorum insignia contemplando a seriis avocarentur animi, sed apertum in campum, quo magis essent attenti ad ea, quæ proponerentur. Vocabantur autem vel ad novam legem condendam, vel ad judicium capitis exercendum, vel ad fædera pacis ineunda, aut ad creandum Magistratum, ita ut suffragia non globulorum jactu, sed viva & libera voce ferrentur, id quod in Magistratuum electione hac ratione, ab aliarum gentium moribus aliena, peragebatur: Pauci e toto concionis numero delecti exstructum opere tumultuario conclave comitio proximum subierunt, in quo nec quemquam videre, nec a quoquam videri poterant, quamvis omnia, quæ foris agebantur, audire liceret. Tum ubi primo alterove loco Competitorum nomina sortito ex-

tracta fuerunt, quantus vocum adſenſus ad ſingula nomina ortus eſſet, ac quoto quisque loco clamor major minorve ad ipſorum aures fuiſſet perlatus, ſolicite attendebant, quin in tabella notabant, e qua poſtmodum in publicum miſſa intelligebatur, cui Competitorum plures voces ſuffragarentur.

XLVII.

Luxum & invidiam, duas reipublicæ peſtes, ut ab ejusdem finibus procul arceret Lycurgus, perſuaſit multitudini, ut ſolum omne Laconicum æquis in ſingulos portionibus divideretur, ratus oportere civem civi ingenio & fortitudine, non lautitia & divitiis præſtare. Quare univerſa terra in ſortium novem & triginta millia abiit: in novem millia urbanus ager, paganus & municipalis in triplo & amplius majorem numerum: portio quælibet fuit, quæ viro frumenti medimnos ſeptuaginta, fœminæ vero duodecim annuos ferret. Idem tentare circa res mobiles propoſitum ſibi habuit Lycurgus, ut nullus alterum copia vel inopia etiam in his excederet. Sed invidiam veritus, quæ inde imminebat, (plures enim videbantur id ægre laturi) aliud iniit conſilium nec minus ſalubre, atque om-

omnem auri argentive uſum e medio ſuſtulit, ferreo numo ſubſtituto, quem minimum valere juſſit, quique ad rem nullam ob mollitiem cæteroqui utilis erat, utpote cuſus ex ferro igne ſubacto, quod aceto extinctum fuit. Ita diteſcendi ſimul ac furandi occaſionem ſublatam credidit. Pecunia hæc operis ſolvendis, ac rebus minimis coemendis ſerviebat: majora enim non pecunia, ſed mercium compenſatione comparari juſſit. Ut autem publicæ paci conſuleret, civibus omnem peregrinationem interdixit, ne ſcilicet reduces, ut fieri aſſolet, alienos mores urbi ac regioni ſecum importarent. Qui vero peregre Spartam delati fuerunt, ſi reipublicæ minus utiles viderentur, excludebantur, ne mutuo congreſſu novi ſermones, & ex his nova judicia, atque e judiciis diverſis voluntatum diſſenſiones orirentur, quæ bono communi ſolent eſſe perniciosiſſimæ.

XLVIII.

Leges Athenienſium.

Sed nunc leges ipſas utriusque reipublicæ profundius inſpiciamus, quoniam iſtæ boni regiminis & norma, & veluti corporis cuſtodia ſunt omni exercitu fortior.

tior. De vetustissimis legibus nonnisi tres posteritati relictæ sunt, quas Cecrops Attici regni Conditor tulisse fertur, ut Neptunum, a mulieribus, quæ suffragio suo Deum hunc Minervæ posthabuerunt, graviter offensum placaret. Prima fuit, ne ulla unquam fæmina Senatum ingrederetur: secunda, ne natæ ex illis proli maternum nomen unquam imponeretur: tertia ne quis eas ab Athenis Athenienses mulieres, sed solummodo a regione Atticas adpellare ausit, ac si Athenæ non imbellium fœminarum, sed fortium duntaxat ac sapientum virorum patria forent. Cecropem longo nongentorum & septuaginta ferme annorum intervallo insecutus est Draco quidam nomine, qui Atheniensibus leges scripsit, sed justo atrociores. Nam omnibus sceleribus æqualis pœna statuta erat, ut etiam ii, qui otii convicti essent, aut olera in alieno prædio surripuissent, non minus quam paricidæ capite plecti juberentur. Quam ob caussam Demades dicere solebat, Draconem non atramento, sed sanguine leges suas exarasse: alii omnino credunt, ei propterea nomen Draconis, non ab homine sed a bellua derivatum, fuisse inditum. Harum legum reliquias aliquas (si tamen genuinæ sunt) apud Prateium

(d)

(d) invenire licet. Poſt breve tempus, quum intolerabilis eſſet legum iſtarum rigor, civium omnium voto & ſuffragio ſurrexit magnus ille Legislator Solon, Salaminius, qui leges Draconis omnes, iis exceptis quæ in homicidas latæ fuerunt, abrogavit, novasque ſapientia tanti viri dignas, & jugo ferendo pares condidit. Munus hoc Soloni prædixiſſe viſum eſt Apollinis oraculum Delphicum, quod hac de re conſultum teſte Plutarcho (e) ita reſpondit:

Ad puppim reſidens moderator dirige curſum,
Multus Athenarum populus tua ſigna ſequetur.

Juvat Solonis leges, quæ nonniſi ſparſim apud Auctores leguntur, in tres claſſes colligere: unam quæ ad mores, alteram quæ ad pœnas, tertiam quæ ad prœmia pertinet. Circa mores ſanxit 1. Ne quisquam exterorum civivitate donetur, niſi opifices, qui cum tota domo ſeu familia Athenas ſponte ſe contuliſſent, aut e ſolo natali perpetuo pulſi eſſent, ut omnis rever-

(d) *In Pandectis de veter. Jurisprud.*
(e) *In Solone.*

vertendi vel abeundi via præcluderetur. 2. Coujugiis dotes detraxit, sponsamque præter tres stolas (ita omne muliebris vestimenti genus vocabant) & modici pretii supellectilem affere quidquam vetuit; neque enim venale volebat esse fœdus nuptiarum & conjugii societatem non pretio, sed liberorum caussa, & amicitiæ gratia virum inter & mulierem stabiliri. 3. Legandæ pecuniæ, cæterarumque rerum liberam facultatem civibus testari volentibus permisit; quum prius patrio instituto nulla bona, nullæ pecuniæ extra familiæ fines egredi possent: prætulit enim amicitiam sanguinis propinquitati, & gratiam necessitudini. Diligenter tamen cavit, ne malæ artes, & subdolæ fraudes ejusmodi legatis ac testamentis sese insinuarent. 4. Omne genus frugum extra fines Atticos evehi prohibuit, præter mel & ceram, utpote quibus abundabat regio. 5. Jus vendendæ virginis vel sororis sustulit, nisi in ipso stupro fuissent deprehensæ. 6. Ut pupillis solicite provideret, vetuit eum, qui res illorum curaret, eadem cum matre habitatione uti: neque huic officio adhiberi passus est quempiam, ad quem post obitum pupilli hujus bona transirent. 7. Filium liberavit ab onere subministrandi

di ſubſidia alimentave patri, a quo non arte aliqua ad communis vitæ uſum fuiſſet inſtitutus. 8. Ploratum & lamentationem in alieno funere prohibuit, indignum ratus cive Atheniensi, lugere alios, præterquam ſuos. 9. Ad rationem temporis accuratius habendam monuit Athenienſes, ut in tota regione dies ad lunæ curſum dirigerent. Hæc de moribus.

Pœnas vero ſtatuit in delicta, quæ ſequuntur: 1. Si quis in ſacro, aut in judicio contumeliam civi irrogaſſet, quinque drachmis multetur. 2. Qui toro non legitimo eſſent procreati, neu parentes alerent. nam, ut ajebat, qui meretricio non abſtinet congreſſu, is perbelle demonſtrat, ſe non liberorum procreationi, ſed voluptati ſtudere: itaque non habere, quod mercedem aut gratum animum a liberis exſpectet. 3. Mœchum in adulterio deprehenſum impune necari voluit. 4. Qui alteri unum oculum eruit, eum ambobus privari debere ſtatuit. 5. Qui vim ingenuæ virgini intulit, decem drachmis multator. 6. Quæ non poſuiſti, ne tollas: qui ſecus facit, capitale eſto. 7. Principem ſi ebrius eſſet deprehenſus, morte multari præcepit. Indigniſſimum enim facinus eſſe credidit, ut qui rem-

blicam universam gubernare deberet, se ipsum rationis expertem faciat. 8. Eum qui orta in civitate seditione neutram partium esset secutus, omni Magistratu, ejusque olim adipiscendi spe dejecit, mali civis esse dictitans, qui modo proprias rationes in tuto collocarit, nulla communis boni cura solicitudineve tangeretur.

Denique, ne præmiis bene meriti carerent, decrevit 1. Ut illi, qui in ludis Isthmicis victores evasissent, centum drachmarum, qui in Olympicis, quingentarum præmium acciperent. 2. Liberos eorum, qui in prælio occubuissent, publico ex ærario nutriendos esse erudiendosque, quo animati singuli fortiter ac strenue in bellis decertarent, & pro patria sanguinem fundere non dubitarent, etiam post fata filiis profuturum. Has jam leges (forte & alias, quas tempus subtraxit) a se latas Solon ligneis tabulis inscribi curavit, quas *Axones* adpellabant ab axe, circa quem verti poterant, ut commodius legerentur: Senatum vero populumque induxit, ut in foro ad Lapidem jurarent, (id est, per Jovem Lapidem, quod sanctissimum juramenti genus erat) se centum annis minimum has leges suas religiose servaturos esse, non ignarus, fore

re ut civitas longo usu adsueta, & emolumentum inde captura, perpetuo deinceps tempore eas custodiret. Ut autem sanctiores essent, aliorum Legislatorum more, qui ad Numen aliquod leges suas referre solebant, ipse Minervam istarum Auctorem celebravit, cujus cultui summa religione addictam Athenarum urbem ac regionem probe noverat. Et sane tam illustres tamque præclaræ Solonis leges visæ sunt, ut non solum statuam ex ære fusam Legislatori suo in foro posuerint Athenienses, ac insigne monumentum prope portas, ut Ælianus testatur; (f) sed ne Romanos quidem puduerit, post Reges exactos & proscriptas leges, quæ prius ab ipso usque Romulo latæ fuerunt, Athenas mittere Legatos decem, qui inclytas Solonis leges peterent ad rempublicam suam stabiliendam, non jam ligneis sed eburneis ibidem tabulis inscribendas.

XLIX.

Leges Lacedæmoniorum.

Uti nationum diversa indoles, ita & legum ratio diversa esse solet. Non enim le-

(f) *Lib. 4. var. hist.*

leges quamvis optimæ omnibus quadrant, quemadmodum nec vestes singulis. Solon adultiorum mores excoluit, & quo minus evagari possent, hinc pœnarum metu, illinc præmiorum spe in officio continuit. At Lycurgus aliam viam ingressus duo maxime fundamenta suæ reipublicæ posuit, scilicet bonam prolium educationem, & vitam civium communem, ratus e morigera juventute bonos cives, & e bonis civibus optimam rempublicam esse surrecturam. Ut primum obtineret, sequentes statuit leges: 1. Ut natus infans quamprimum deferretur in publicum, quem *Jeschem* dixere, locum, ibique tota corporis habitudo a Censoribus ad id constitutis a capite ad calcem usque cognosceretur. Si probarent, servabatur: sin minus, ad Apothecam, de qua dictum est, translatus aquis submersus est, tanquam reipublicæ inutilis. 2. Ubi puer aliquantum adolevit, alterum virium ac roboris examen institui jussit; atque si spes affulsit majoris profectus, ex novem millibus sortium, in quas urbanus ager divisus erat, unam eidem adscribi voluit, quo vitam futuris temporibus commode sustentaret. 3. Mulieres vino, non aqua pueros abluere jubebantur, ut magis robustos redderent. 4. Nul-

la

la lotis fomenta, vel unguenta, nulla teneris crepundia adhiberi concessit. 5. A septimo anno in æqualium cœtu exerceri, & in literis duntaxat iis, quas necessitas poscebat, erudiri debebant: reliqua disciplina omnis tolerando injurias aeris, famem, sitim, verbera, &c. exigebatur; unde adagium illud *Spartana patientia.* 6. Pueros qui a præceptore se castigatos quererentur, bis castigari, parentesque qui id neglexissent, haberi præcepit infames. 7. Puberes non in forum, sed in agrum deduci mandavit, ut primos annos juveniles non in luxuria & mollitie, sed in duris ruri laboribus exigerent: nihil eos somni caussa substernere, sed in toris ex arundine constructis quietem capere, vitam sine pulmento degere, nec prius in urbem redire, quam viri facti essent, patiebatur. 8. Puellas non minus ac pueros cursu, palæstra, disco, jaculo exerceri decrevit, ut otio & mulieribus deliciis sublatis robustiores ad tolerandos partus fierent ipsæ, ac prolem quoque robustam in lucem darent. 9. Juvenibus non amplius una veste toto anno uti permisit, ut parsimoniæ adsuescerent, suisque rebus discerent invigilare.

Ut

Ut autem hoc suum de liberorum proba educatione institutum pathetico quodam spectaculo magis commendaret Spartanis Lycurgus, duos catulos eadem matre natos domi suæ aliquamdiu educavit, ita ut unum mollius haberet, & cibo oblato nutriret, alterum vero durius exciperet, atque alimentum nonnisi venatione sibi comparare doceret. Tum die quadam populi concione advocata catulos in forum deduxit, illuc procul collocata carnium olla, quam unus catulorum e vestigio anhelavit: isthic lepore dimisso, quem protinus alter est insecutus. Nesciente adhuc turba, quid sibi vellet insolens factum, Lycurgus indicto silentio gravissimis verbis vim educationis exposuit simulque rationem docuit, cur e geminis catulis in diversam disciplinam datis hic edax, alter venator evaserit.

L.

Secundum, ut dixi, reipublicæ fundamentum posuit Lycurgus in vita civium communi. Hunc in finem sanxit 1. Ut omne solum Laconicum æquas in partes divideretur, suaque civium cuilibet assignaretur. 2. Ne vero Reges, seu Principes reipublicæ inferiores potentia sua op-

opprimerent, ac regimen monarchicum inducerent, aut cives illis contra fas obsisterent, suaque contumacia democratiam inveherent, medium veluti parietem inter utrosque constituit Seniorum Ordinem, qui & priorum potestatem, si excederet, & posteriorum libertatem, si freni impatiens foret, temperaret. 3. Publicas epulas ita jussit institui, ut collatis symbolis divites promiscue ac inopes communi adhiberentur convivio, iisdemque vescerentur cibis. Caro tamen aliquando stetit sua Lycurgo symbola: nam hac lege potentiorum iras in se excitavit tantas, ut facto in ipsum impetu alter illi oculus baculo fuerit excussus, quam ob rem cautum postea fuit, ne Spartiatæ amplius cum baculo convivium intrarent. 4. Gravissime prohibuit, ne quis juvenum cultius altero incederet: fœminas vero omni faciem fucandi usu interdixit. 5. Quemvis in paterna vestigia & artificia succedere voluit, atque in iis perseverare, ita ut coquus e coquo, tibicen e tibicine, præco ex præcone gigneretur; qua ratione effecit, ut sua quisque conditione contentus viveret, nec ambitione turbas in republica excitaret. 6. Virgines sine dote nubere jussit, ut uxores non pecuniæ caussa, sed vi-

vitæ ſocialis & mutui amoris ergo eligerentur: atque ita liberius viri coercerent impotentes fœminas, quum nullo dotis freno tenerentur. 7. Maximum honorem non divitum, ſed ſenum eſſe voluit: & reipſa nullibi terrarum, quam apud Spartanos, honoratiorem locum ſenectus habuit. Præter has leges alias quoque tulit: 1. Nullam Deorum imaginem in urbe proponi paſſus eſt, quod immortalibus mortales ſpecies tribuere nefas duceret. Ita Plutarchus. (g) 2. Ob perpetuam, quæ Spartanos occupatos tenuit, militiam viris plures uxores indulſit, ut nunquam deficeret numeroſus exercitus. 3. Sophiſtas, Vates, ſeu quos *Circulatores* Celſus vocat, fraudum architectos, omnesque artes inutiles proſcripſit, tanquam res ad boni regiminis robur infringendum natas factasque. 4. Noluit Spartam urbem circumdari muris, tum ut indicaret, civium pectus firmiſſimum eſſe murum, tum ne quis tyrannorum in ea nidum ſuum ponere poſſet. 5. Regibus poteſtatem bellorum, Magiſtratibus judicia, Senatui cuſtodiam legum, populo autem quos vellet, magiſtratus creandi legendique facultatem; verbo, cuivis ordini, quod e communi bono eſſet, adtri-

(g) *In Lycurgo.*

tribuit. Denique quum probe intelligeret, multa in his legibus ſuis, novoque inſtituto poſt mores antea tam ſolutos ſervatu dura viſum iri, duplici artificio uſus eſt, ut eo firmiores redderet. Primum quidem, Apollinem Delphicum earundem auctorem finxit, cunctaque quæ ſtatuiſſet, hujus oraculo edoctum ſe fuiſſe, ut ſcilicet conſueſcendi tædium religionis metus expugnaret. Alterum, ut æternitatem legibus ſuis daret, ſimulata profectione neceſſaria jurejurando civitatem obſtrinxit, nihil eorum quæ ſanxiſſet, mutaturam, priusquam ipſe reverteretur: quo præſtito in Cretam inſulam migravit, ſeque ipſum veluti ad perpetuum exilium ſponte damnavit. Ne vero poſt mortem oſſa ſua Spartam transferri poſſent, atque ita cives juramento legum non mutandarum abſolutos ſe crederent, teſtamento cavit, ut oſſa in mare ſpargerentur, nunquam inde levanda. Æterna fore non ſolum Reſpublica Athenienſis & Spartana, ſed tota etiam Græcia videri poterat, tam ſapientum Virorum Solonis & Lycurgi legibus atque conſiliis inſtructa. Sed quæ ſunt rerum humanarum viciſſitudines, poſtquam Mithridate e vivis ſublato Romani totam Græciam ſubjugarunt, ita demum res & for-

fortunæ Græcorum collapsæ fuerunt, ut missis legatis Hadriano Cæsari supplices facti fuerint pro regiminis forma submittenda, qui etiam leges aliquas ipsis tradidit, e Romanorum tabulis depromtas, ad instaurandam rempublicam usui futuras. Itaque acceperunt leges ab iis, quibus ipsi antea dederant, & discipula urbis facta est, quæ prius magistra fuit.

§. II.

Magistratus Atheniensium, & Lacedæmoniorum.

LI.

Areopagitæ, Judices, Pritani, &c.

Universe de Magistratibus Atheniensium locuturo tres occurrunt classes. Prima erat Judicum, qui jus dicebant civibus, eosque domi ab injuriis aliorum defendebant: altera belliducum, quorum erat a patria hostes arcere, finesque reipublicæ occasione data amplificare: tertia eorum, qui sacris præerant, & populum in his, quæ ad religionem & Deos, erudiebant. Primi seu Judices eligebantur per sortes ex abaco tractas. Se-

Secundi globulorum jactu, majorique eorum numero. Postremi, licet reliquos anteirent veneratione, nonnisi secundum merita, dignitates, atque etiam divitias assumebantur. Verum ut ad singulares Magistratus descendamus, celeberrimum Athenis Concilium erat Areopagus, ita dictus ab *ἄρειος* & *πάγος*, quæ voces *Martis vicum* significant. Nam Athenis vicus fuit a Martis templo cognominatus, ubi de primo capitis supplicio actum fuisse testatur Plutarchus. (lib. 7.) Et re ipsa primum Areopagi institutum fuit, ut homicidia meditata & scienter commissa in judicium ibi traherentur ac pro merita afficerentur pœna, quum quæ casu nec data opera sunt perpetrata, alio in concilio, quod *Palladium* dixere, fuerint judicata. Verum brevi post Areopagitarum (ita Senatores vocabantur) potestas amplior evasit. Erant enim simul Censores morum, vindices criminum, ac judices Sacerdotum, rerumque ad sacra pertinentium. Eorum character fuit, sepositis omnibus præjudicatis opinionibus, nullaque personarum habita ratione, secundum omnem juris ac legum rigorem in sontes ferre sententiam. Experti sunt ferream hanc nemesin Viri maxime cæteroqui spectabiles: Diagoras tan-

 quam

quam superstitionum patriarum contemtor in exilium ejectus est: Anaxagoras ejusdem criminis reus morte multatus fuit: Socrates ducentis octoginta suffragiis condemnatus cicutam bibere cogebatur, quia de multitudine Deorum Atheniensium male sensit, novamque religionem introducere conatus est: Protagoras qui Deorum dominationem atque potentiam in dubium vocabat, rogo addicebatur; quumque in absentem animadvertere non licuit, ipsius libri ac scripta auctoris loco ultricibus flammis exusta fuerunt. Justitia atque judicium intemeratum hujus Magistratus ab omnibus fere historicis laudatur, tantæque venerationi fuit, ut etiam Reges postmodum in eum admissi, quando Areopagum intrarunt, coronam & sceptrum deponere non dubitarint. Judicii locus, in quo tribus ultimis diebus cujusvis mensis convenerant, erat tenebricosus, ne reorum miserabili aspectu, vel lacrymis ad misericordiam flecterentur: nec causarum Actoribus licuit eloquenti amploque, sed presso & simplici stilo uti, & facta duntaxat narrare, ac si quid excusationis occurreret, proferre. Cætera Concilium hoc originem suam duxisse perhibent a tempore primi Regis Cecropis, atque ita nongentis

ante

ante Solonem annis, a quo tamen leges quædam atque fines, ne nimis formidandum se præberet, positi sunt. Quapropter e quatuor tribubus, in quas tota multitudo Atheniensium divisa fuit, quadringentos viros spectatæ fidei legit, nimirum e singulis centum: his permissum, ut quæ Areopagitæ decrevissent, si æqua forent visa, probarent; sin minus, pari potestate rescinderent. His veluti duabus anchoris fixum reipublicæ navigium adversus omnes turbarum fluctus immobile futurum credidit.

Ut autem aliæ lites ac controversiæ civium deciderentur, alius quoque Magistratus Athenis constitutus fuit quingentorum Virorum, qui judiciorum laborem ita inter se partiebantur, ut semper triginta quinque diebus officio suo fungerentur quinquaginta. Atque hac ratione factum est, ut omnes quingenti uno anno lunari 350. dierum, qui apud Athenienses in usu erat, munus suum distinctis decem vicibus obirent, ac jus dicerent. Ex his quingentis per sortes singulis annis unus legebatur, qui cæterorum Præses esset: finito autem anno hic ipse ad altiorem dignitatis gradum evehi solebat, nimirum in *Pritanorum* Magi-

Apodectæ fuerunt, qui tributa, vectigalia, & census exigebant: *Logistæ* seu rationum magistri, apud quos omnes Magistratu decedentes, ne quidem Areopagitis exceptis, gesti officii rationem reddere debuerunt quam exactissimam.

Præfectorum Ærarii triplex genus erat. 1. *Tamiæ*, qui communem thesaurum, ad pacis & belli negotia destinatum in Palladio, loco Palladi sacro, custodiebant. 2. *Ellenotamiæ*, quorum cura commissa fuerunt vectigalia & tributa, quæ tota Græcia Atheniensibus pendere quot annis debuit ob sumtus in totius nationis græcæ bonum occasione belli contra Xerxem factos. 3. *Heliænodici*, qui pecunias pro sacris Deorum, & delubris collectas vel oblatas adservabant.

Oenopti erant Magistratus, ad id constitutus, ut attenderet conviviis, decenter & sine luxu instruendis, præsertim vero, ne cibis & potu nimio sese ingurgitarent hospites. Erat enim aliquo abhinc tempore Græcia, præcipue Macedonia, apud alias nationes nigro carbone notata ob vitium helluandi: unde natum proverbium: *Pergræcari*. Non minus *Gyneconomi* sunt designati, qui mulieres in officio continerent, ne in vestium

ſtium ornatu ſeu conditionis ſeu honeſtatis limites excederent.

Epiſcopi dicebantur cuſtodes & ſpeculatores provinciarum. Hi ſua quisque in ſtatione invigilare explorareque debebant, ſi quid forte communi bono perniciosſum agitaretur, aut contra rempublicam vel regimen a quoquam tentaretur, vel præberetur fomes turbarum & ſeditionum. Horum ſi quid vel minimum deprehenſum ab iis fuiſſet, e veſtigio certiores erant reddendi Principes & Magiſtratus ſupremi, ut latens ſub cineribus ignis ſuffocari poſſet, antequam in apertum erumperet incendium. Ab hoc Magiſtratu translata fuit a Chriſtianis vox *Epiſcopi* ad animarum Paſtores, qui invigilare debent gregi ſuo, ut ait Apoſtolus, & ſunt ſpeculatores Eccleſiarum ſibi concreditarum. Hæc de Athenienſium Magiſtratibus.

LIII.

Reges Lacedæmoniorum, Senatus, Ephori, Harmoſtæ, Polemarchi, &c.

At Lacedæmoniorum Magiſtratus aliqui Majorum, alii minorum gentium fuere-

ere. Majores constituebant Rex & Senatus, Ephori, Harmostæ, ac Polemarchi. *Regum* ampla & dignitas & potestas fuit apud Spartiatas, multisque prærogativis exornata, quamvis adsistentem sibi a latere Senatum, quocum consilia & negotia conferre oportuit, tum domi tum in militia perpetuo habuerint. Duplex illis jus collatum, sacerdotii & belli: Sacris enim Jovis Lacedæmonii, & Jovis cœlestis ipsi præerant; bellum vero indicere, & quocunque placuit transferre poterant, ita ut prohibere illud piaculare foret. In spectaculis & conviviis publicis primus deferri Regibus consuevit locus, quin ex omnibus cibis duplum adponi. Duo quoque suffragia ipsis competebant in Senatu: fas illis erat binos nominare Pythios, ceu Legatos, quos in gravioribus negotiis Delphos mitterent ad consulendum Apollinis Oraculum. Quod autem præcipuum, non eligebantur Reges suffragiis, ut omnes alii Magistratus, sed hæreditario jure in hac dignitate sibi successerunt.

A latere Regum erat *Senatus* duo de triginta Seniorum, ejusdem ferme cum Regibus potestatis, id est, infinitæ, quin rationem ullius rei gestæ aliis reddere coge-

gerentur; & ad vitæ dies extenſæ. Verum hæc poſtea multum imminuta fuit ab *Ephoris*, qui totidem cuſtodes & quaſi vigiliæ pro communi bono in excubiis perpetuo ſtantes fuere introducti a Theopompo Rege. Initio munus obibant Præfectorum, dum abſente Rege, vel eo ad bellum profecto lites civiles determinabant. Progrediente tempore Magiſtratum conſtituebant, a tota multitudine pluribus ſuffragiis creatum. Horum quinque fuerant, quorum curæ commiſſum tum publicum ærarium, tum puerorum & juvenum educatio, quos ſingulis menſibus convocatos velut in diribitorio luſtrare debebant: ſi quos pinguiores repererunt, tanquam vitæ nimis commodæ ac contra quam leges permitterent, delicatæ convictos verberibus caſtigari, & inedia tantiſper macerari juſſerunt. Ab his brevi poteſtatem ſuam in cives ipſos, in Senatum & Reges extendebant; quin ſub ſpecie libertatis tuendæ regimen invaſerunt: quemvis abſque diſcrimine, qui violatæ legis ſuſpicionem incurrerat, in jus vocarunt, atque damnarunt, aut gradu movebant. Munus horum V. Virorum unius anni terminis definitum erat, ne fierent intolerabiles; licet fateri oporteat, rigidam quam profitebantur diſci-

plinam ad coercendam Regum ac Senatus dominationem & cives in officio continendos multum reipublicæ profuisse. Nam ut apud Romanos a Consulibus ad Tribunosplebis quisque provocare poterat, ita apud Lacedæmonios a Regibus ad Ephoros: satisque constat, aliquando ab Ephoris Reges quosdam ejectos esse, alios interemtos. Demum temporis & anni rationem constituebant, cui initium datum est ab eorum in magistratum hunc introitu, numeratique sunt anni ab Ephoris, non secus ac apud Athenienses ab Archontibus, & a Consulibus apud Romanos.

Quando subita, & ex improviso incumbens necessitas præsens remedium exigere visa est, *Harmostam* crearunt, sive Præfectum urbis. Extra ordinem hic Magistratus comparuit, habens jus animadvertendi in cujuscunque civis Spartani caput, nec ab eo provocandi jus erat, neque alio tempore constitui poterat, quam quum procella major repente oborta ingentem urbi cladem minitaretur, qua finita intra sex ut plurimum menses Harmostæ potestas extinguebatur. Morem hunc imitati sunt Romani solo Harmostæ nomine in Dictatoris titulum mutato.

In-

Inter majores Magiſtratus cenſebatur etiam *Polemarchus* ſive militiæ Præfectus, qui proximus a Rege fuit, quando hic ad bellum proficiſcebatur, non aliter ac Senatus, quum ille in Urbe morabatur. At tempore pacis Polemarchus alio munere fungebatur. Invigilabat enim *Syſſitiis*, id eſt, communi victui. Quippe Lycurgus morem introduxit, communionem inter cives ſervandi ergo, ut non ſolum ſervi, equi, & canes eſſent omnibus communes, verum etiam menſæ. Hinc Syſſitia ſeu Phiditia erant conventus decem aut quindecim civium ſuismet ſuffragiis electorum ad communem menſam, cui ſemper ex inferioribus Polemarchis unus præerat. Ad hanc quivis, qui eam frequentabat, quovis menſe ſymbolam ſuam conferre debuit, ſcilicet certam farinæ, caſei, vini, & ficorum portionem atque menſuram, præter pecunias pro ferculo magis exquiſito, quod frequentius erat caro ſuilla. Quo frugalior autem menſa, eo major colloquia ſuper illam miſcendi libertas, quam fovit data fides de ſummo eorum, qui in ejusmodi Syſſitiis proferebantur, ſermonum ſilentio ſervando. Nam cuilibet convivarum intranti a Polemarcho monſtrabatur janua, cui epigraphe inſculpta erat

erat trabalibus literis: *Ex hac nullus sermo exibit.*

Minores Magistratus apud Spartanos varii: Inprimis *Beideei* seu Præfecti certaminum ludicrorum & velitationum, in quibus jugiter exercebatur juventus. *Armosini* sive morum Præfecti, qui maxime ad id inter alias curas suas intenti esse debebant, ut fœminis frenum injicerent, quæ oppido viris dominabantur. Nam ob prolis copiosæ procreandæ studium eousque crevit Spartæ indulgentia, ut Viri uxores suas Heras adpellarent, accidit-que, ut dum una, Gorgo nomine, rea ageretur, ac si solæ in urbe fœminæ regimen exercerent, illa audacter responderit: *Etiam nos solæ fœminæ parimus viros.* *Proteni* pro advenis hospitibus decenter expediendis erant delecti. *Pædonomis*, quod est Pædagogis, incumbebat cura erudiendi pueros, qui a septimo anno illis consignabantur a parentibus: hos ut ad Spartanam patientiam informarent, sæpius sine culpa, simul ac miseratione, verberibus onerabant ante aram Dianæ; quæ qui absque gemitu dolorisve signo sustinere poterant, discipuli aptissimi ac Spartano nomine digni habebantur. Denique *Pythii* sive Augures,

res, quorum erat oracula consulere in rebus dubiis. Horum fuere quatuor, duo pro Regibus, pro Senatu unus: quartus semper responsis Deorum petendis excipiendisque occupabatur.

§. III.

Religio Græcorum.

LIV.

Templa Dianæ, Apollinis, Cereris, &c.

De Religione verba facturus initium duco a Templis, tanquam loco religiosis functionibus destinato. Originem suam templa duxisse videntur a sepulchris, quorum summa apud veteres reverentia fuit. Certe Eusebius: (i) *Quare,* inquit, *Deorum etiam templa sepulchra eorum fuisse testatur.* Et Clemens Alexandrinus (k) *sepulchra vocata fuisse templa* dicit, ac exemplis in medium allatis probat. Nimirum Prisci præstantium hominum illorum, quos apothesi donarunt & cœlo inseruerunt, primum sepulchra ve-

(i) *In Præpar. Evang. L. 2.*
(k) *In Protrept.*

veneratione prosequi, tum etiam superstructis magnæ molis ædificiis ornare, demum & victimas cœlestibus hisce geniis ibidem offerre: unde templa & fana Deorum postea fuerunt adpellata. Ædificandi autem non una eademque ratio fuit apud Græcos, sed triplici Deorum naturæ commensa. Fortibus, ut Marti, Herculi, Minervæ severiorem structuram, qualis Dorica, adhibuerunt: Delicatis, quemadmodum Veneri, Proserpinæ, Floræ, ædes corinthiaco opere, subtili ac tenero, constructas dicabant: Mediis vero, ut Junoni, Dianæ, Baccho, architecturam Jonicam adplicarunt, quæ nec adeo robusta, nec nimium florida fuit. Ita Vitruvius, celeberrimus Architectus. (l) Ut plurimum erant quadratæ formæ, quam Græci πλινθίαν dicebant, uti veteres numi testantur. Interiora templorum occupabant aræ, simulacra, tripodes, mensæ, vasa, aliaque ornamenta: exterius vero adjiciebantur areæ, porticus, fontes, piscinæ, silvulæ, &c. Cecrops primus in Attica Opi Deæ templum statuisse perhibetur: Pausania teste (m) cæteris antiquiora inter Græcos habebantur templa Pythii Apollinis apud Samios, Minervæ apud Phocenses in Jonia:

(l) *Lib.* 1. (m) *In Corinthiacis.*

nia: antiquissimum vero omnium Theatrii Apollinis apud Trœzenios, quod Pitheus Thesei Regis avus maternus condidisse ornasseque fertur.

Celeberrimum fuit ab operis magnitudine ac mole *Magnæ* ut vocabant *Dianæ Ephesinæ* templum, quod septem mundi miraculis adnumeravit Antiquitas. Ejus longitudo quadringentos viginti quinque pedes æquabat, latitudo ducentos & viginti. Totum opus communibus Græciæ Asiæque opibus, & plus quam ducentorum annorum labore constructum fulciebant intus columnæ centum & viginti septem, singulæ a totidem Regibus miro artificio positæ. Tectum trabes cedrinæ vestiebant, valvas cupressus: in medio eminebat simulacrum Dianæ ex ebeno sculptum, quod in vertice corona turrita redimitum erat, quoniam eadem credebatur cum Iside, Cerere, & Cybele seu Terra, quæ urbibus exculta est. Hoc ita describit D. Hieronymus: (n) *Erat Ephesi templum Dianæ, & ejusdem in ipso Multimammia, id est, multarum mammarum effigies, quia cultores ejus decepti putabant, eam omnium viventium nutricem.* Grandem hanc fabricam Hero-

(n) *In Epist. ad Ephesios.*

ere. Majores constituebant Rex & Senatus, Ephori, Harmostæ, ac Polemarchi. *Regum* ampla & dignitas & potestas fuit apud Spartiatas, multisque prærogativis exornata, quamvis adsistentem sibi a latere Senatum, quocum consilia & negotia conferre oportuit, tum domi tum in militia perpetuo habuerint. Duplex illis jus collatum, sacerdotii & belli: Sacris enim Jovis Lacedæmonii, & Jovis cœlestis ipsi præerant; bellum vero indicere, & quocunque placuit transferre poterant, ita ut prohibere illud piaculare foret. In spectaculis & conviviis publicis primus deferri Regibus consuevit locus, quin ex omnibus cibis duplum adponi. *Duo* quoque suffragia ipsis competebant in Senatu: fas illis erat binos nominare Pythios, ceu Legatos, quos in gravioribus negotiis Delphos mitterent ad consulendum Apollinis Oraculum. Quod autem præcipuum, non eligebantur Reges suffragiis, ut omnes alii Magistratus, sed hæreditario jure in hac dignitate sibi successerunt.

A latere Regum erat *Senatus* duo de triginta Seniorum, ejusdem ferme cum Regibus potestatis, id est, infinitæ, quin rationem ullius rei gestæ aliis reddere co-

ge-

gerentur; & ad vitæ dies extensæ. Verum hæc postea multum imminuta fuit ab *Ephoris*, qui totidem custodes & quasi vigiliæ pro communi bono in excubiis perpetuo stantes fuere introducti a Theopompo Rege. Initio munus obibant Præfectorum, dum absente Rege, vel eo ad bellum profecto lites civiles determinabant. Progrediente tempore Magistratum constituebant, a tota multitudine pluribus suffragiis creatum. Horum quinque fuerant, quorum curæ commissum tum publicum ærarium, tum puerorum & juvenum educatio, quos singulis mensibus convocatos velut in diribitorio lustrare debebant: si quos pinguiores repererunt, tanquam vitæ nimis commodæ ac contra quam leges permitterent, delicatæ convictos verberibus castigari, & inedia tantisper macerari jusserunt. Ab his brevi potestatem suam in cives ipsos, in Senatum & Reges extendebant; quin sub specie libertatis tuendæ regimen invaserunt: quemvis absque discrimine, qui violatæ legis suspicionem incurrerat, in jus vocarunt, atque damnarunt, aut gradu movebant. Munus horum V. Virorum unius anni terminis definitum erat, ne fierent intolerabiles; licet fateri oporteat, rigidam quam profitebantur disci-

erat trabalibus literis: *Ex hac nullus sermo exibit.*

Minores Magistratus apud Spartanos varii: Inprimis *Beideei* seu Præfecti certaminum ludicrorum & velitationum, in quibus jugiter exercebatur juventus. *Armosini* sive morum Præfecti, qui maxime ad id inter alias curas suas intenti esse debebant, ut fœminis frenum injicerent, quæ oppido viris dominabantur. Nam ob prolis copiosæ procreandæ studium eousque crevit Spartæ indulgentia, ut Viri uxores suas Heras adpellarent, accidit-que, ut dum una, Gorgo nomine, rea ageretur, ac si solæ in urbe fœminæ regimen exercerent, illa audacter responderit: *Etiam nos solæ fœminæ parimus viros.* *Proteni* pro advenis hospitibus decenter expediendis erant delecti. *Pædonomis*, quod est Pædagogis, incumbebat cura erudiendi pueros, qui a septimo anno illis consignabantur a parentibus: hos ut ad Spartanam patientiam informarent, sæpius sine culpa, simul ac miseratione, verberibus onerabant ante aram Dianæ; quæ qui absque gemitu dolorisve signo sustinere poterant, discipuli aptissimi ac Spartano nomine digni habebantur. Denique *Pythii* sive Augu-

res,

res, quorum erat oracula consulere in rebus dubiis. Horum fuere quatuor, duo pro Regibus, pro Senatu unus: quartus semper responsis Deorum petendis excipiendisque occupabatur.

§. III.

Religio Græcorum.

LIV.

Templa Dianæ, Apollinis, Cereris, &c.

De Religione verba facturus initium duco a Templis, tanquam loco religiosis functionibus destinato. Originem suam templa duxisse videntur a sepulchris, quorum summa apud veteres reverentia fuit. Certe Eusebius: (i) *Quare,* inquit, *Deorum etiam templa sepulchra eorum fuisse testatur.* Et Clemens Alexandrinus (k) *sepulchra vocata fuisse templa* dicit, ac exemplis in medium allatis probat. Nimirum Prisci præstantium hominum illorum, quos apothesi donarunt & cœlo inseruerunt, primum sepulchra ve-

(i) *In Præpar. Evang. L. 2.*

(k) *In Protrept.*

veneratione prosequi, tum etiam superstructis magnæ molis ædificiis ornare, demum & victimas cœlestibus hisce geniis ibidem offerre: unde templa & fana Deorum postea fuerunt adpellata. Ædificandi autem non una eademque ratio fuit apud Græcos, sed triplici Deorum naturæ commensa. Fortibus, ut Marti, Herculi, Minervæ severiorem structuram, qualis Dorica, adhibuerunt: Delicatis, quemadmodum Veneri, Proserpinæ, Floræ, ædes corinthiaco opere, subtili ac tenero, constructas dicabant: Mediis vero, ut Junoni, Dianæ, Baccho, architecturam Jonicam adplicarunt, quæ nec adeo robusta, nec nimium florida fuit. Ita Vitruvius, celeberrimus Architectus. (l) Ut plurimum erant quadratæ formæ, quam Græci πλινθίαν dicebant, uti veteres numi testantur. Interiora templorum occupabant aræ, simulacra, tripodes, mensæ, vasa, aliaque ornamenta: exterius vero adjiciebantur areæ, porticus, fontes, piscinæ, silvulæ, &c. Cecrops primus in Attica Opi Deæ templum statuisse perhibetur: Pausania teste (m) cæteris antiquiora inter Græcos habebantur templa Pythii Apollinis apud Samios, Minervæ apud Phocenses in Jonia:

(l) *Lib.* I. (m) *In Corinthiacis.*

nia: antiquiſſimum vero omnium Theatii Apollinis apud Trœzenios, quod Putheus Theſei Regis avus maternus condidiſſe ornaſſeque fertur.

Celeberrimum fuit ab operis magnitudine ac mole *Magnæ* ut vocabant *Dianæ Ephesinæ* templum, quod ſeptem mundi miraculis adnumeravit Antiquitas. Ejus longitudo quadringentos viginti quinque pedes æquabat, latitudo ducentos & viginti. Totum opus communibus Græciæ Aſiæque opibus, & plus quam ducentorum annorum labore conſtructum fulciebant intus columnæ centum & viginti ſeptem, ſingulæ a totidem Regibus miro artificio poſitæ. Tectum trabes cedrinæ veſtiebant, valvas cupreſſus: in medio eminebat ſimulacrum Dianæ ex ebeno ſculptum, quod in vertice corona turrita redimitum erat, quoniam eadem credebatur cum Iſide, Cerere, & Cybele ſeu Terra, quæ urbibus exculta eſt. Hoc ita deſcribit D. Hieronymus: (n) *Erat Ephesi templum Dianæ, & ejusdem in ipſo Multimammia, id eſt, multarum mammarum effigies, quia cultores ejus decepti putabant, eam omnium viventium nutricem.* Grandem hanc fabricam Hero-

(n) *In Epiſt. ad Ephesios.*

roſtratus Epheſinus, ut nomen ſibi æternum inſigni quodam facinore pararet, incendiſſe fertur ea ipſa die, qua Magnus Alexander mundo natus eſt: mirum autem videri non debere, ſcripſit Hegeſias, templum illud conflagraſſe, quod eo tempore Diana abſens obſtetricis munere in partu Alexandri fuerit occupata: ſed Plutarchus (o) falſe adulatoris hujus dictum perſtringit, dicens: *Cui rei ita frigidam acclamationem attexuit Hegeſias Magneſius, ut ea ipſum debuerit incendium reſtinguere.* Meminerunt hujus templi Acta Apoſtolorum. (p) Quum enim Paullus Epheſi unum verumque Deum ac JEſum Chriſtum alta voce prædicaret, ingens in eum tempeſtas exorta eſt. *Demetrius enim quidam nomine, Argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ* (aliqui Interpretum anathemata in templo Dianæ ſuſpenſa, alii parvas ipſius templi effigies, quas collo aut pectori adpendebant, fuiſſe autumant) *præſtabat artificibus non modicum quæſtum, quos convocans, & eos, qui hujuſmodi erant artifices, dixit: Viri, ſcitis, quia de hoc artificio eſt nobis acquiſitio, & videtis, & auditis, quia non ſolum Epheſi, ſed pæne totius Aſiæ Paullus hic ſuadens avertit mul-*

(o) *In Alexandro.* (p) C. 19.

multam turbam dicens: quoniam non sunt Dii, qui manibus fiunt. Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed & magnæ Dianæ templum in nihilum redigetur, & destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia & & orbis colit. Ægre sedatus fuit tumultus, quum omnes una voce per duas quasi horas furentibus similes in foro conclamarent: *Magna Diana Ephesinorum.*

LV.

Alterum ab oraculis non minus celebre templum fuit in Græcia Apollinis Delphici in Bæotia juxta Parnassum. Loci originem describit Diodorus Siculus (q) narrans: capras frequenter circa terræ hiatum, ubi nunc templi adytum est, oberrantes, quæcunque propius ad voraginem accedens despiceret, mirum in modum exultasse, ac vocem a prius usitata dissonam edidisse. Quod ubi gregis pastor animadvertit, rei insolentia commotus ipsemet explorare statuit, accessit, despectansque in eundem hiatum, ecce tibi! eodem, quo capræ, percitus œstro reversus est, & futuros eventus cane-

(q) *Lib.* 16.

nere cœpit. Idem poſtea contigit pluribus illuc venientibus, ſimilique furore divino correptis. Quare locus fatidicus haberi ac venerationi eſſe, ita ut magnificum Apollini tanquam Vatum Præſidi Deo templum fuerit ibidem conſtructum, ad quod e tota Græcia & Aſia confluxerunt in rebus dubiis ac futuris reſponſum ab Apolline expetentes, recipientesque. In eo maxime celebris erat menſa Apollini ſacra, quam tripodem vocabant. de hac Herodotus ait: (r) *Collata autem pecunia decimam ſelegerunt, ex qua tunc Deo, qui Delphis eſt, tripus aureus ibi repoſitus eſt, inſiſtens ſuper tricipiti ex ære colubro proxime aram.* Bullengerus (s) aſſerit, tripodem Apollini dicatum fuiſſe vel propter numeri ternarii perfectionem, vel propter tres cœli circulos, quorum unum ſecat ſol (ſeu Phœbus, & Apollo) annuum curſum perficiens. Atque huic menſæ ſuperimpoſita Phœbas, ſive Sacerdos Virgo, vaticinari ſolita eſt, & Apollinis oracula fundere. Strabo rem hanc ita nobis prodit: (t) „Oraculum ipſum ajunt eſſe ſpecum altiſſime depreſſam, aditu non admodum „la-

(r) *In Calliope.*
(s) *De orac. & vatic. C. 6.*
(t) *Lib. 9.*

„ lato. Ex eo ſpiritum afferri furoris di-
„ vini efficacem : ſupra ſpiraculum tri-
„ podem ſitum ſublimem, quo conſcenſo
„ Pythiam, ubi ſpiritum exceperit, verſa
„ ſolutaque oratione ſortes pronunciare,
„ poetasque quosdam eſſe fani miniſtros,
„ qui oracula, proſa oratione edita, ver-
„ ſa efferant. „ Nihil erat per totam Aſiam hiſce oraculis magis famoſum, quæ etiam Romam uſque penetrarunt, & non paucos exciverunt, ut Delphos navigarint, intellecturi futura, quæ Romanorum Deos latebant. Sed oracula hæc plerumque dubia & obſcura fuere, nec niſi ipſo eventu cognoſcenda. Finem impoſuit ſtygiis hiſce artibus, ſeu potius deliramentis ævum Auguſti Imperatoris, quod quidem Lucanus homo ethnicus tribuit Regum timori, dum canit :

..Non ullo ſecula dono
Noſtra carent majore Deum, quam Delphica ſedes :
Quod ſiluit, poſtquam Reges timuere futura.
Et ſuperos vetuere loqui.

Verum Euſebius & Zonaras ultimum Delphis oraculum Auguſto redditum in hæc verba referunt :

Me puer Hebræus, qui Diis impe-
rat,
Jubet hanc ædem relinquere, & viam
rursus ire.

Præ reliquis nobile quoque fuit Templum Cereris in Eleusia, Atticæ regionis civitate, non procul Athenis, unde Ceres Eleusina Mater dicta est. Ad hoc certo anni tempore convenerunt incolæ & accolæ ingenti agmine, supplicantium more ac ordine. Instituti autem ratio erat petita ex fabula, qua Ceres raptam a Plutone Proserpinam filiam, & ad inferos deductam, accensis in Ætnæ montis vertice tædis quæsivisse tradebatur. Magna pompa fiebant sacra Eleusina, quæ licet omnium mysteriorum occultissima summo silentio tegerentur, illud tamen inter cætera emanavit, in iis gestatas præcipue ac jactatas fuisse faces, quas in accessu extinctas, in reditu vero velut ob inventæ Proserpinæ gaudium accensas manibus præseferebant; quod ex verbis Apuleii (u) patet, quibus Psychen, Sacerdotem virginem, ut Cererem propitiam redderet, loquentem & adjurantem inducit: *Per ego te frugiferam tuam dex-*

(u) *Metam. Lib.* 6.

dexteram istam deprecor: per cultrum rapacem, & terram tenacem, & illuminarum Proserpinæ nuptiarum demeacula, & luminosarum familiæ inventionum remeacula.

LVI.

Infinitus forem, si omnia falsis Numinibus erecta a Græcis templa enumerare vellem: præcipua duntaxat prodidi: unum tamen præterire nefas foret. Ipsæ Athenæ, totaque civitas amplissima grande Templum videri poterat; tot enim fana, tot aræ ibidem collocatæ conspiciebantur, quot Numina confinxit stulta gentilitas. Hinc veriti Athenienses, ne quis Deorum forte sine ara & templo in urbe foret, eaque neglecti numinis iram incurreret, in Panos templo aram erexerunt cum hac inscriptione: IGNOTO DEO. Rei hujus testem habemus D. Paullum in Areopago ita perorantem: (x) *Viri Athenienses, per omnia vos superstitiosiores video. Pertransiens enim, & videns simulacra vestra, & aram, in qua scriptum est* IGNOTO DEO. *Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis* &c. In hæc verba Apostoli eru-

(x) *Act.* C. 7.

erudite commentantur SS. Patres: & quidem Chrysostomus, Beda, & Dionysius Chartusianus perhibent: Athenienses fama edoctos fuisse, coli a Judæis Deum aliquem innumeris prodigiis clarum, quique tantæ apud eos venerationis esset, ut nec nominare quidem illum fas esset, itaque nomen adhuc incognitum, & veluti sacerrimum pignus absconditum servari: ne igitur qua religio, aut numen aliquod superstitiosæ præ cæteris urbi deesset, aram statuisse Judæorum Deo, cujus quum ignorarent nomen, aræ verba hæc inscripserunt IGNOTO DEO. At D. Hieronymus (y) notat, integrum titulum sic habuisse: DIIS ASIÆ. ET AFRICÆ. DIIS IGNOTIS. ET PEREGRINIS. ex quibus verbis Paullum extrema duntaxat in rem suam adtulisse ait, nimirum DIIS IGNOTIS; & quum pluribus Diis non indigeret, ut unum unicum verum esse Deum, quem aræ suæ titulo honorassent Athenienses, iisdem demonstraret, etiam illa nonnihil verba immutasse, dixisseque IGNOTO DEO. Addit Hospinianus, (z) Athenienses tanta ignotum hunc Deum veneratione persecutos fuisse,

(y) *In Epist. ad Titum.*
(z) *De Orig. Templ. C. 1.*

ſe, ut ſi dicto certam fidem conciliare vellent, per ignotum Deum id affirmarent: immo tanto ignotum iſtum inveniendi deſiderio flagraſſe, ut unus alterum invitaret, manusque ad cœlum tollerent, acturi gratias, ſi hujus Numinis poteſtati ac veritati ſubdere ſe fuiſſent promeriti. Cæterum templa hæc, de quibus memoravi, neutiquam vacua fuerunt, ſed & ſacra ſupellectile, & ornamentis abunde inſtructa. Ad ſupellectilem pertinebant vaſa & inſtrumenta varii generis, quibus ſacrificia conficiebantur, quorum principem locum obtinebat menſa, in qua epulæ, libamina, & eleemoſinæ collectæ reponebantur: ad ornamenta vero clypei, coronæ, aliaque donaria, quæ ab urbibus, provinciis, belliducibus ac Regibus aut ex voto, aut ex liberalitate frequenter admodum ſubmiſſa & conſecrata fuerunt. Menſa de qua dixi, eadem die qua ædes ipſæ, dedicari ſolebat, atque huic imponebatur pulvinar, ſeu tabulatum in formam pulvinaris factum, ad ſuſtentandum Numinis ſimulacrum, de quo Horatius: (a).

Nunc

(a) *Od.* I.

ac in omnes cœli plagas ad auguria captanda liberum præbere conſpectum oportuit. Quare interdum, ſi qua ædificii altitudo auſpiciis obeſſe videbatur, id demoliri protinus jubebant. Eo in loco Augur primum firmabat gradum verſus orientem: tum velato capite ſedebat, lituum manu dextra tenens, quo veluti vocatas de cœlo regiones deſcripſit: demum aere tam liquido, & a ventis liberrimo, ita ut accenſa lucerna non extingueretur, auguria cepit, & neſcio quæ male credulis prædixit.

Tertium erat eorum, quos *Choragos* nominabant, ſeu præfectos ſacrificiorum atque ludorum. His non ſolum adſiſtendi, ſed etiam ſacra vaſa, inſtrumenta, & quidquid ornamentorum fuit, procurandi cura incubuit.

LVIII.

Victimarum & hoſtiarum nomine veniebant, quæcunque Deorum aris imponebantur, ſeu igne cremanda, ſeu ſacro quodam ritu offerenda. Agnoſcebant enim denſiſſimas etiam inter tenebras ſuperſtitionum ſuarum, religionem ſine Numinis cultu nullam eſſe ac ſupremo rerum omnium Conditori ſacrificia deberi.

Hæc

Hæc igitur non parca manu obtulere: primum quidem, ut Deos suos tanquam cunctis superiores venerarentur: dein ut gratos se sisterent pro acceptis beneficiis: denique ut quæ necessaria vel utilia sibi forent, impetrarent credentes, ab illis omnia mala, vitæque incommoda propelli posse. Priscis temporibus, ut notat Plutarchus, sacrificia erant sine sanguine: farinæ duntaxat, ac frugum libatione constabant. *Cecrops*, ait Pausanias (c) *quum primum Jovem cognomine supremum adpellasset, nihil vita præditum ei immolandum duxit, sed liba tantum patria (pelanos etiamnum Attici vocant) ut ad aram porricerentur, sanxit.* Primi enim homines religioni sibi ducebant, fundere sanguinem vel animalium, donec posteri abjecto timore isto Diis gratum opus se facturos existimarent, si & animalia, & quod cogitare horrendum, homines quoque ad eorum aras mactarent, religione in crudelitatem versa. Qui primus Athenis bovem immolavit, Diomus fuisse fertur, quum Dypoliis sacra Jovi Polyæo faceret; idque forte fortuna accidisse memorat Porphyrius, (d) bove nimirum placentam sacrificio destinatam devorante,

(c) *In Arcad.*

(d) *L. de animal. non necand.*

te, cui poſtmodum velut in criminis vindictam hoſtia ſuccedere debuit. Atque in rei hujus memoriam inſtituta fuerunt ſacra, quæ Βυφόνια dicta ſunt. Conſuetæ apud hanc nationem victimæ fuerunt boves, agni, vaccæ, capræ, porci. Non tamen has, ut Romanis aliisque gentibus in more poſitum erat, coronabant Græci, dum ad aras deduxere, ſed maxime conſpicuam partem, nempe frontem & cornua ſplendide inaurabant. Certe Neſtor apud Homerum (e) ait, ſe rem divinam Palladi facturum bove victima, cui non quidem coronam, ſed cornibus circumfundet aurum. His enim verbis Palladem alloquitur:

Tibi autem ſacrificabo bovem legitimam, lata fronte,
Indomitam, quam nullus ſub jugum duxit vir.
Hanc tibi ſacrificabo, aurum cornibus circumfundens.

& Cajus Valerius Flaccus, Poeta Patavinus (f) canit:

Atque

(e) *Odyſſ. L.* 3.
(f) *Argonaut. L.* 3.

Atque Argoa manus variis insignis in armis
Ibat, agens lectas aurata fronte bidentes.

Qua ratione Græci sacrificarint Apollini & Latonæ, e Livio intelligere licet, (g) dum inquit: „ Alterum Senatus consul„ tum factum est, ut Decemviri sacra „ græco ritu facerent, hisque hostiis: „ Apollini bove aurato, & capris duabus „ auratis: Latonæ bove fœmina. „

LIX.

Inter cætera vero sacrificia facile eminuit *Hecatombe*, sacrificii genus ita dictum vel a numero centum Peloponesi civitatum, quæ id facere consueverunt, vel a numero victimarum, quarum semper centum mactabantur: centum sues, centum capræ, centum hædi, &c. Hujus ritum postea ad Romanos quoque translatum Julius Capitolinus (h) sic describit: „ Hecatombe tale sacrificium est: „ Centum aræ uno loco cespititiæ con„ struuntur, & ad eas centum sues, cen„ tum oves mactantur. Jam si Impera„ torium sacrificium sit, centum leones, „ cen-

(g) *Lib.* 25. (h) *In Balbino.*

„ centum aquilæ, & cætera hujusmodi „ animalia centena feriuntur. Quod qui„ dem etiam Græci fecisse dicuntur, quum „ pestilentia laborarent: & a multis Im„ peratoribus id celebratum constat. „ Sacrificiis peractis ut plurimum colophonem addiderunt epulæ, quas Sacerdotes cum aliquibus, qui sacris interfuerunt, inter laudes Deorum celebrarunt: raro enim sacrificium sine epulo, ad quod victimarum carnes adhibebantur. Unde Xenophon (i) ait: *Agesilaus sacrificavit ad bonum nuntium, & milites jussit epulari.* Atque Ovidius (k) de sacrificio in honorem Dei *Termini* oblato canit:

Spargitur & cæso communis Terminus agno,
Nec queritur, lactens cum sibi porca datur.
Conveniunt celebrantque dapes vicinia simplex,
Et cantant laudes Termine sancte tuas.

Aliud quoque sacrificium memoratu dignum præterire heic nefas foret, quod pro-

(k) *In Agesilao.*
(i) *Fast. L. 2.*

prodit Plutarchus. (l) res ita se habuit: Athenienses ac Lacedæmonii junctis viribus insignem de barbaris in Græciam sese effundentibus victoriam reportarunt: tum orta inter eos contentione, cuinam parti trophæum erigendi jus competeret, quum neutra cedere vellet, Cleocritus Corinthius in medium consuluit, ut Platæensibus, in quorum terra vicissent hostes, victoriæ prœmium pars utraque concederet, contenta solius gloriæ & honoris fructu. Placuit consilium: igitur e toto prædæ cumulo extracta sunt talenta XXC. donoque data Platæensibus. Hi vero grati animi caussa templum Minervæ superbum struxerunt, Deæ simulacrum ibidem dedicarunt, atque picturis Atheniensium ac Lacedæmoniorum fortia facta referentibus ornarunt. Cætera quum de celebrando sacrificio solemni quæstio haberetur, Pythius (augur Apollinis) consultus respondit, ut Jovi Eleutherio, a libertate sic dicto, aram struerent, hac tamen lege, ut extinctis omnibus ea in regione focis, tanquam barbarorum præsentia contaminatis, ignem purum e templo Delphico allatum sacrificio adhiberent. Nec mora: extinctis circum circa igni-

(l) *In Marcello.*

ignibus Euchidas quidam Platæensis Delphos profectus mundato prius aquis lustralibus corpore, ac lauro redimitus ignem ex Apollinis ara tulit, sacroque lætus spolio eadem die confectis mille stadiis ante solis ortum remeavit. At ipse salutatis civibus, igneque tradito viribus cursu fractis destitutus mox animam exhalavit. Peractum igitur est illa die oblatis quamplurimis hostiis & donis communi trium nationum gaudio solemne sacrificium, post quod statim funus Euchidæ maxima cum pompa ductum, atque corpus in Dianæ templo sepulturæ datum, adscripto carmine trochaico tetrametro:

Euchidas Delphos iit, reversusque est una die.

Platæenses vero hoc uno non contenti sacrificio sancte spoponderunt, se Græcis, qui eo in prælio occubuissent, quot annis parentaturos esse, id quod hujusmodi ritu faciunt, ut loquitur Plutarchus: „ Decima sexta Menacterionis mensis summo mane pompam ducunt, cui præit „ tubicen classicum canens, sequentibus „ myrti & coronarum plenis plaustris, ac „ nigro tauro, & liberis adolescentibus, „ (neque enim cuiquam servo fas est „ quicquam in eo ministerio attingere: „ quod

„ quod illi pro libertate oppetiissent mor-
„ tem) qui vini & lactis libationes in am-
„ phoris, & unguenti urnas gestarent.
„ Postremo Platæensium Prætor, cui cæte-
„ ro tempore neque ferrum tangere, nec
„ nisi albam vestem induere licet, puni-
„ cea amictus tunica, sumtaque de Ar-
„ chivo hydria per mediam urbem te-
„ nens gladium ad sepulchra proficisci-
„ tur: tum hausta de fonte aqua ipse
„ columnas abluit, unguentoque linit;
„ inde tauro in rogum jugulato, votis-
„ que ad Jovem & Mercurium terrestrem
„ factis bonos viros pro Græcia mortuos
„ ad cœnam & sanguinem fusum vocat.
„ Porro craterem vino impletum effun-
„ dens propinare se ait viris pro liberta-
„ te Græciæ mortem passis. „

§. IV.

Res Militaris Græcorum.

LX.

Disciplina.

Quæ de Græcorum re militari in medium afferuntur, majorem partem de Lacedæmoniis seu Spartanis intelligenda sunt, utpote in quorum republica

 mi-

milites non tam fiebant, quam nascebantur. Nam partus marium, qui non eam corporis formam & habitudinem in lucem secum attulit, ut militiæ quondam aptus censeretur, ad fatales aquas, uti supra dictum est, damnabatur. Accessit educatio, quæ nil nisi martium quid spirabat: & in eo tota versabatur, ut juventus dura quæque perferre, verbera præmii loco habere, vulnera & mortem contemnere disceret. Exercitatio quoque bellica apud gentem hanc perpetua fuit, quum non sibi, sed patriæ natos se arbitrarentur. Sed ut propius accedamus, quando bellum vel erat inferendum vel propulsandum, Ephori multo ante præconis voce prænunciabant tempus, quo copiæ in aciem essent educendæ: primum quidem equitibus, tum gravioris armaturæ peditibus, demum & opificibus, ut de necessariis ad bellum quisque sibi & aliis prospicere posset; qua re factum, ut non minus milites in castris, quam cives suos intra muros commeatu & omnis generis supellectile affluerent: Instrumenta vero communibus belli usibus destinata partim curribus vehenda, partim jumentis portanda tradebantur; sic enim minus, quod defuerit, latere quemquam poterat. Vestes militibus Lycurgi ævo & lege præscri-

ſcriptæ fuerunt togæ puniceæ, ac clypeus æreus: hanc quippe arbitrati ſunt maxime a mulierum veſtitu recedere, nihilque cum illo commune habere: bello quoque aptiſſimam eſſe; nam ea & tardius ſordes contrahit, & citius ab illis purgatur. Præterea juvenibus, quamprimum pubertatis annos transgreſſi fuerant, nutrire comam permiſerunt, rati hoc pacto & majores illos, & in bello terribiliores hoſtibus apparituros eſſe. His ita conſtitutis, & militibus ad ſigna convolantibus equites ac pedites in ſex tribus dividi ſolebant, ita ut quælibet tribus unum Tribunum haberet, manipulorum Præfectos quatuor, Quinquagenarios octo, & Duces turmarum ſedecim. Manipulus autem complectebatur ducentos milites, Iſidoro teſte (m) dum ait: *Manipulus ducentorum eſt militum*, & *manipuli ſunt milites, qui, antequam ſigna* (ſeu vexilla) *eſſent, manipulos ſibi, id eſt faſciculos ſtipulæ vel herbæ alicujus pro ſignis faciebant, a quo ſigno manipulares milites cognominati ſunt.* At turma triginta viris conſtabat. Ex quibus patet, inito Præfectorum, Quinquagenariorum & Ducum numero, quamlibet tribum Ly-

(m) *L.* 9. *C.* 3.

Lycurgi tempore numerasse milites qua equites qua pedites mille sexcentos & octoginta: universe autem sex tribus decies mille & octoginta. Maximum robur in phalange ponebant. *Phalangem*, ait Curtius (n) vocant Macedones *peditum stabile agmen. Vir viro, arma armis conserta sunt.* & Homerus his eam versibus describit:

Et clypeus clypeum, & galeam galea, atque virum vir
Sustinet, implexis vario certamine cristis
Vibrantum: dum densato stat in agmine miles.

Vetus quidem hoc institutum phalangis fuit, & a Trojano usque bello deductum. Nam ut Vegetius testatur: (o) *Macedones, Græci & Dardani phalanges habuerunt.* At Diodorus (p) ejus inventionem (melius perfectionem dixeris) Philippo Amyntæ filio & patri M. Alexandri disertis verbis tribuit: „Excogi„tavit ordinem illum junctissimum pha„langis, quæ Macedonum peculiaris fuit, „sumto exemplo heroum, qui clypeos „cly-

(n) *L.* 3. *C.* 2. (o) *L.* 2. *C.* 1.
(p) *Lib.* 16.

„ clypeis conjungebant in bello Troja-„ no. „ Hujus Philippi, & Alexandri tempore ad ſedecim millia militum aſcendebant, qui *phalangitæ* adpellabantur. Mira fuit phalangis dexteritas in dimicando: nunc quadrato incedebat agmine, nunc cuneum formabat, nunc a dextra, nunc a læva hoſti frontem objecit, nunc agmine conferto, nunc viritim dimicabat, ſemper clypeis protecta, & haſtis emiſſis formidanda.

Totus autem Spartanorum exercitus in quatuor ordines diſtinctus fuit: primus erat ex Spartanis natis, numero paucis, ſed animo & fortitudine præſtantibus: alter ex fœderatis, qui mutua pactione propriis impenſis armati ſuccurrebant: tertius eorum, qui ære publico conducti fuerunt: quartus denique e ſervis manumiſſis, qui ſine alia mercede, præterquam plenæ libertatis adipiſcendæ ſpe militabant; atque horum maximus erat numerus, ita ut quilibet Spartanorum ſeptem velut corporis ſui cuſtodes haberet. Priusquam vero ad bellum copiæ educerentur a Rege, hic domi ſacra faciebat Jovi tanquam ſupremo Ductori, cæterisque cœlitibus: quibus peractis *Porphyros* (ita Fecialem a ferendo igne

vocarunt) ſacrum ignem ex ara tulit, & ad regionis uſque confinia, quo bellum erat transferendum, præceſſit. Heic rurſus Jovi Minervæque ſub crepuſculum veſpertinum inter tibicinum cantus Rex ſacrificabat, ac demum regionis fines tranſibat, antecedente ſemper Porphyro cum igne ſacro, quem nunquam toto belli tempore extinguere licuit. His ſacrificiis ſemper adeſſe jubebantur tribuni militum, manipulorum præfecti, Quinquagenarii, peregrini militis duces, & qui impedimentis præerant, urbiumque prætores, quin & Ephori Regem comitantes, omnes coronis redimiti. Tum Rex advocata concione, quid factu opus ſit, expoſuit, imperia diſtribuit, & ad ſtrenue pugnandum omnes & ſingulos eſt adhortatus, qui læti & animi robore pleni ſub ſua quisque ſigna convolantes ad futuros belli labores ſeſe comparabant.

LXI.

Duces, & Arma.

Inter Duces primum ac præcipuum locum obtinuit unus e duobus illis Regibus, qui omnem rempublicam moderabantur. Nam ſapienti conſilio ſtatuit Lycurgus, ut alteruter ad clavum remaneret,

ret, ne inter arma leges ſilerent, neve turbarum quid domi oriretur, ſtante foris militia. Neque tamen in bello ſua defuit majeſtas Regi: antecedebat illum magnus *Vexillarius*, ſeu qui vexillum præferebat ex oblongo haſtili ſuſpenſum, quod velum erat quadratum purpurei coloris, initio quidem *purum* ut vocabant, id eſt, absque auro vel argento, poſtmodum etiam auro argentoque intertextum. Præter hunc alius, qui in ludis Deorum honori inſtitutis palmam obtinuit, redimitus corona, & ſacrum, de quo dixi, ferens ignem. Latus ſtipabant duo Ephori cum aliquot ex ordine Senatorio, ne armis unquam deeſſent conſilia. Sequebatur corporis cuſtodia, trecenti ſcilicet Juvenes Nobiles, ad omnem Regis nutum intenti. His cunctis longiore intervallo præmiſſi Sciritæ, ſive ſpeculatores equites ibant, quorum erat indagare, num tutum ab hoſtibus iter foret. Reliqui Duces Græcorum fuere: inprimis Polemarchi, quorum unus rei bellicæ terreſtri præerat, alter rei maritimæ, in qua robur reipublicæ Athenienſes conſtituebant. Priori parebant Hipparchi ſeu equitum Duces, poſteriori vero Triparchi, id eſt, triremium præfecti. Tum ordine ſequebantur Polemarchi mi-

nores, qui turmis quingentorum peditum, *Mora* dictis imperitabant: Centuriones, aliique inferiores, qui viginti quinque minimum viros sub signis habebant. Equitatus non adeo numerosus erat, sed peditatus major & invictus, quum secundum leges aut vincere aut mori deberent.

Ad arma Græcorum quod adtinet, usitata & ferme omnibus communia fuerunt gladius, hasta, galea & clypeus. Gladius brevis erat, ut eo celerius hosti jungerentur, hasta vero longior. Hinc Archidamo interroganti, quousquè se fines Spartiatarum extenderent, respondit horum nonnemo: *Quousque hasta.* Galeam amittere in prælio non indecorum censebant, quum hæc ad proprii duntaxat capitis defensionem serviret: at clypeum abjicere omnino ignominiosum fuit, & crimen capite luendum, quoniam iste ad socios quoque protegendos usui esse potuisset, ac debuisset. In hoc Athenienses Literam A. Lacedæmonii vero L. signare soliti fuerunt. Singulare genus scutorum, nimirum *cetra* & *pelta*, apud Scriptores est reperire: primum erat cæteris minus, & vel e loris confectum, vel e tergo elephantorum. Nam ut Plinius

nius (q) ait; *Elephantorum quoque tergora impenetrabiles cetras habent.* His usos fuisse Græcos prodit Xenophon (r) inquiens: *Dum Cyrus Græcorum censum habuit, censa sunt gravis armaturæ pedites undecim millia, cetrati plus minus bis mille.* Alterum scuti genus priori levius fuit, & in modum lunæ curvatum, ita ut facies oblonga, latera essent angustiora. De his virgilius meminit: (s)

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Verum de armis plura in Romanorum Antiquitatibus proferam, quum uti literarum, ita armorum studia a Græcis ad Romanos transierint. Cætera Duces Græcorum ad militiam belle ornati proficiscebantur. Ita Xenophon ipse (t) quam potuit splendidissimis indutus vestibus & armis ad pugnam processit. Nam si victoriam consequeretur, victori honestissimum ornatum convenire ajebat: si mori necesse foret, elegantissimum putabat esse, pro sua quemque dignitate decoratum occumbere.

LXII.

(q) *Lib.* II. *Cap.* 39.
(r) *In Cyro.*
(s) *Æneid. Lib.* I.
(t) *In Cyro.*

LXII.

Castra, & Dispositio aciei.

Lycurgus, quoniam quadrati agminis angulos inutiles esse ducebat, & hostium incursibus obnoxios, in orbem castra ponere consuevit, nisi forte vicinus mons, aut murus vel fluvius securitatem promitteret. Placuit enim veteribus orbis tum in acie tum in castris, utpote qui non quidem ad infestandos impetendosque hostes, sed ad resistendum eorum aggressionibus unum ex optimis præsidiis existimabatur, quum & nusquam tergum latusque apertum præberet inimico, & ab omni parte una fronte defenderetur. Castris diurnas nocturnasque custodias addidit, easque duplicis generis: aliquas adversus hostes, quæ adventum eorum explorarent: alias pro militibus, ne castris excederent, quæ cura potissimum Sciritis incubuit, qui ne quis ordinem egrederetur, cohibendi jus habebant. Et erat hoc inter præcipuas belli disciplinas apud Græcos, ne vel a comilitonibus, vel ab armis discederent longius, quam necessitas postularet. Castra vero crebrius mutabant pro locorum & temporum opportunitate, tum ut militem nunquam

quam otiosum esse permitterent, tum ut hostium eluderent conatus. At disciplina servabatur eadem, & exacta ratio temporis est habita, cujus una pars sacris faciendis, altera & potior exercitationi in armis & ludis, tertia curandis corporibus, nempe prandio, cœnæ, ac quieti nocturnæ tribuebatur. Tentoria pelles funibus tensæ præbuerunt, quibus & a solis æstu, & a tempestatum injuriis defenderentur.

Ubi autem prælii ineundi occasio & tempus imminuit, Rex primum convocatis belli Ducibus capram Musis, aut alteri Deorum, quem præcipue propitium exercitui fore credidit, immolabat. Tum auspicia per Augures capta sunt, & convocata militum concio ad fortiter pro patria certandum est animata, quæ res nec superstitione caruit. Ita legimus de Xenophonte, (u) dum milites ad pugnam spemque salutis adhortaretur, nescio quem de concione sternutasse. Quo omine accepto cuncti milites in terram prostrati sunt, tanquam numen occultum venerari. At Xenophon occasione utendum ratus: *Quoniam*, inquit, *Viri fortissimi, cum verba de salute facimus, nobis* a Jove

(u) *Lib.* 3. *in Cyro.*

ve Salutari *omen exstitit, eidem Deo votum nuncupandum pro communi salute censeo.*

Jam qua ratione aciem ipsam instruxerint Græci, ex Xenophonte, Thucydide, ac Plutarcho cognoscere licet. Primus memorat, (x) Cyrum postquam Græcorum censum iniit, imperasse illis, ut patrio ritu aciem ordinarent, ac suas quisque Ducum turmas in medium produceret. Mox illi in cornua divisi quaterno agmine steterunt: dextrum cornu Menon tenuit: in lævo Clearchus suos sub signis habuit: media vero in acie Duces cæteri constitere. Omnibus erant æneæ galeæ, puniceæ tunicæ, ocreæ & scuta ad splendorem detersa. Idem (y) dum Agesilaum Lacedæmonum Regem copias suas adversus Tessalos educentem describit, ita loquitur: „At ille (Age„silaus) duxerat quidem ad id usque „tempus exercitum quadrato agmine, „habens equitum dimidium ante, dimi„dium vero post se exercitum: sed „quum Tessali ab itinere eum arcerent, „utpote qui postremos invaderent, trans„misit ad postremos partem ex illis, „qui

(x) *Lib.* 1.
(y) *Lib.* 7. *de Gest. Græc.*

„ qui præcedebant, partem alteram ex „ his, qui secum erant. Id videntes „ Tessali, nec sibi commodum futurum „ rati, adversus gravius armatos pedites „ equestre prælium committere, retroces- „ serunt. „ Ubi eo ventum est, ut manum consererent, initium prælio dabant alio longe a cæteris gentibus ritu. Quippe Romani præter cornuum & lituorum concentum ardentissimo militum clamore pugnam capessebant: Galli tripudiantes, scutaque super capita quatientes: reliqui vero barbari cum immani ululatu. At Græci inter tibiarum modulos æquali lentoque gressu aciem suam promoventes prælium inibant, in id duntaxat intenti, ne ordines distraherentur: tum vero summa alacritate, junctisque signis in hostem sese effuderunt. Certe Plutarchus auctor est, ad sua usque tempora perdurasse laconicos quosdam modulos, quibus illi ad tibiam ituri in hostem uti consuevissent. Quemadmodum autem tibia & lyra ad pugnam capessendam, ut lente id facerent, ita tuba signum dabant ad retrocedendum, quoniam id celerius fieri oportuit.

LXIII.

Obsidiones, Prælia, Victoriæ, & Præmia.

Obsidendi forma hæc erat apud veteres Græcos: Primum obsessos arborum vallo portis objecto intra muros coercebant: dein aggere e lignis transversis, ne tam facile rumpi posset, constructo, & lapidibus ac terra obruto omni ex parte circumdederunt urbem. Obsessi contra in muris turres ligneas excitabant, coriis & pellibus tectas adversus ignita obsidentium jacula, atque ex his, utpote superioribus, milites in aggere stantes telis & lapidibus impetebant. Tum obsidentes cuniculos agere, & machinis muros quatere cœperunt: sed obsessi in fossores subito irrumpentes iis fugatis aut cæsis hiatus confestim implebant arena, cœno, terraque injecta: machinarum vero vim ut infringerent, arietes antennis e muro demissis in altum sustulerunt, aut trabibus magno impetu dejectis diffregerunt. Quandoque post prima propugnacula tumultuario opere excitarunt alia, ut prioribus perfractis novus labor in expugnandis posterioribus esset exantlandus. Non minus obsidentes ad alias non

non raro artes converſi vel aquæ ductus ſubtus terram in urbem ingredientes interciderunt, vel intra muros & aggerem injectis magno numero ramentis arborum, fœno aut ſtramini flammas ſubdidere, ut propitio vento ignis in urbem, & cum igne incendium latiſſime ſpargeretur. Demum vel ſcalis admotis, vel ſubrutis mœnibus viam in civitatem aperiebant, aut tentatis incaſſum omnibus obſidione ſoluta ignobiles domum remearunt.

Alia facies erat, quum ad prælium & & manus conſerendas ventum eſt. Ubi acies ex utraque parte ordinata, turmis in dextrum & ſiniſtrum cornu, ac mediam aciem diviſis, & conſtitutis extrema parte cohortibus, quæ urgente neceſſitate laborantibus ſuccurerent, mutuis cohortationibus ſeſe animabant. Tum ad convitia converſi pars una exprobrabat alteri vel perfidiam & jura gentium violata, vel ignaviam ac virium imbecillitatem, Deosque ultores obteſtati infeſtis ſignis concurrere cœperunt. Primi aleam martis quaſi tentarunt levis armaturæ milites fundis & ſagittis: Poſt hæc cornua nunc dextrum nunc ſiniſtrum inter ſe commiſſa primum eminus miſſilibus, dein comi-

nus vibratis haſtis certabant. Maximum robur in phalangibus poſitum erat: has modo explicabant, ne ab hoſte ad latus vel a tergo circumvenirentur: modo contractas in cuneum formabant ad ordines ſolvendos. Anticipite fortuna, nec in hanc nec in illam partem ſatis inclinante, diviſis cornibus media acies qua pedites qua equites conferto agmine irrupit, concuſſisque ſcutis ac ſtrictis gladiis vir viro junctus acerrime dimicabat, usque dum turbatis ordinibus pars una cedere coacta eſt, quæ tamen non raro reſumtis viribus & animis majore cum impetu in arenam rediit, ac prælium redintegravit. Maxima ut plurimum procella incubuit in illud cornu vel agmen, ubi Rex aut ſupremus belli Polemarchus imperitabat, ſæpiusque contigit, ut Imperatores ipſi cum ſui quisque corporis cuſtodia, ſelectiſſima manu, infeſtis ſignis coirent, glorioſa morte aut victoria dubiam pugnam diremturi. Interfecto uno non jam prælium, ſed ſtrages fuit. Solutis ordinibus hi fuga ſibi conſuluerunt, illi fugientibus inſtabant, aliis ad prædam converſis.

LXIV.

LXIV.

Finito prælio prima cura fuit, ut occiſorum cadavera e pugnæ loco ſubmoverentur: victi quæ ſuorum erant, miſſo caduceatore ſolebant repetere: victores magna cum pompa occiſorum comilitonum corpora humabant. Poſtmodum ſacris operam dedere. Qui Ducis munere apud Spartanos functus eſt, ſi victoriam ſtratagemate quodam obtinuit, bovem; ſi pugna, gallum immolabat. Quippe facinus magis inſigne ac belliduce dignius judicabant id, quod a prudentia, quam quod a vi & fortitudine proficiſcebatur, teſte Plutarcho. (z) Porro ut victoriæ fama perennaret, Trophæa ſtatuebantur. Priſcorum ævo Græcorum hæc trophæa (iidem tropæa ſcribunt) e ſolis arborum olivæ aut quercus truncis in loco eminentiore poſitis erecta fuerunt, e quibus hoſtium ſpolia, loricas, galeas, ſcuta, enſes ſuſpendebant, ut omnium conſpectui paterent. Ita Virgilius: (a)

Ingentem quercum deciſis undique ramis

Con:

(z) *In Ariſtide.*

(a) *Lib.* XI.

Constituit tumulo, fulgentiaque in-
duit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi magne
tropæum
Bellipotens: aptat rorantes sanguine
cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex tho-
raca petitum
Perfossumque locis, clypeumque ex
ære sinistræ
Sublegat, atque ensem collo suspendit
eburneum.

Sed arboribus postea successerunt columnæ lapideæ, ac etiam æneæ, quin & statuæ alicui Deorum dicatæ, quarum basi victoriæ rationem modumque inscribebant teste Aristophane Græco Poeta: (b) „ Tropæum est, quod in victoriis veteres „ faciebant, murum vel lapidem magnum „ ponentes, & in illo scribentes opera, „ quæ contra hostes fecerant. Vocaba- „ tur autem tropæum, quia hostium fu- „ gā illic facta est. „ De Bæotis græciæ populis narrat Thucydides, (c) quod re-
la-

(b) *In Pluto.*
(c) *Bell. Pelop. Lib.* 4.

lata de Athenienſibus inſigni victoria terreſtri ex manubiarum pretio magnam in foro porticum exſtruxerint, æneisque ſtatuis exornaverint: templa etiam & porticus forenſes armis ſpoliatorum affixis velut ære obduxerint. Athenienſes vero, ut prodit Plutarchus, (d) obtenta duce Themiſtocle navali victoria ex prædæ primitiis ſtatuam erexerunt duodecim pedes longam, quæ truncam navis partem manu ſuſtinuit: Æginetæ autem tres ſtellas aureas ſoli dedicavere, ſuperimpoſitas malo navis æreæ. Hæc ſatis ſplendide acta ſunt: Imperatorum tamen poſt obtentam victoriam redeuntium apud Græcos ea modeſtia fuit, quæ abeuntium ad bellum. Non, quos Romani, ſuperbos triumphos vel egerunt, vel adfectarunt, rati quemadmodum pro patriæ ſalute bella gererent, ita & omnem illi, non ſibi gloriæ fructum deberi. Lyſander Lacedæmonum dux devictis Athenienſibus, ad tibiæ duntaxat cantum, & lætum pæana ex acie reverſus eſt: cultior nonnihil erat reditus Alcibiadis e pugna & victoria navali de Spartanis relata. Fuere multis clypeis & ſpoliis undique exornatæ triremes Atticæ, magnumque capti-

(d) *In Themiſtocle.*

ptivorum numerum vehebant, atque roſtra navigiorum tum quæ ceperunt, tum quæ peſſumdederunt, fere ducentorum, glorioſam appendicem poſt ſe traxerunt. Ipſe vero Alcibiades, quum portum tenuiſſet, non ante triremi egreſſus eſt, quam in tabulato navis ſtans complures amicos & propinquos adeſſe vidit, qui ſui excipiendi cauſſa advenerant, utque prodiret, hortabantur. Plutarchus. (e) Non tamen omni honore caruerunt Victores: vivis quidem nonniſi balthei quoddam genus ſingulare, & coronam ex olivis adſignabant. Verum mortuis ſtatuas & columnas in foro erigebant, ac monumenta cum ſymbolis & inſcriptionibus condiderunt: quin & titulo *Divini* eos condecorarunt.

§. V.

Feſta & Ludi.

LXV.

Iſthmia & Pythia.

Nihil ferme celebrius, & in Græcorum annalibus memoratu dignius occurrit, quam eorum Feſta & Ludi. Feſta di-

(e) *In Alcibiade.*

icebantur, quia in honorem alicujus Nu-
ıinis vel ex voto vel priſca conſuetudi-
e fuerunt inſtituta, & tunc a laboribus
:riatum eſt. Ita legimus apud Virgi-
um (f) Æneam Phœbo ac Dianæ vo-
entem:

Tum Phœbo & Triviæ ſolido de marmore templa
Inſtituam, feſtosque dies a nomine Phœbi.

di vero, quia diebus illis publica cer-
nina, luctæ ac ſpectacula affluenti po-
lo exhibebantur. Quatuor potiſſimum
nt, quibus ſolemnes ejusmodi dies
debantur: Vel enim ſacrificia Diis of-
:bantur, vel inſtruebantur ſplendida
ıvivia, vel ludi in circis, palæſtris &
atris celebrabantur, vel agebantur fe-
: non raro omnia hæc lætitiæ ſigna,
religionis quaſi publicá teſtimonia ſi-
l convenere; certe ludi nunquam ab-
:unt. Ex his præ cæteris nominati
:e Ludi Iſthmici, Pythici, Nemeici,
Olympici. Iſthmicorum, qui ſingulis
ıque annis redibant, auctorem pro-
t quidam Glaucum, alii Siſyphum
fra-

(f) *L. 4. Æneid.*

fratrem Athamantis. Occasionem dedit fabula. Quum enim Ino Athamantis Thebarum Regis uxor, sævitiem mariti haud amplius ferendæ par, cum filio Melicerte in pelagus ad petram Moluridem sese præcipitasset, Neptunus miseratione motus utrique aliam formam, eamque divinam tribuit, ita ut ambo Dii maris evaserint mutatis nominibus: nam Ino dicta est Leucothea, Melicertes autem Palæmon. Primum itaque Isthmici ludi seu a Glauco, seu a Sisypho hisce novis Numinibus fuere sacrata. At Theseus postea illos longe illustriores reddidit, atque Neptuno dicavit. Unde Plutarchus (g) *Ludos Herculis imitatione primus instituit Theseus, ambiens, ut sicut in illius memoriam Jovi Olympia, ita Isthmia Neptuno Græci in honorem suum agerent.* Tam sancte custodita fuit ludorum istorum religio a Græcis, ut ne excisa quidem per Mummium Corintho intermissi fuerint, sed in ipsa urbis vastitate ut eos faciundos curarent, negotium Siconiis datum fuerit. Nomen autem *Isthmici* debent loco, in quo celebrati fuerunt, scilicet Isthmo seu angustiæ maris prope Corinthum, qui Peloponnesum Græciæ reliquæ adnectit. Horum postea ludorum

(g) *In Theseo.*

rum a Corinthiis participes facti sunt Romani, Fulvio & Posthumio COSS. uti Polybius testatur his verbis: (h) *Post illud principium Legati deinceps alii ad Corinthos atque Athenienses missi fuere a Romanis, eoque primum tempore a Corinthiis decretum est, ut Isthmici ludicri participes Romani fierent.* Præmium quod victoribus obtigit, corona fuit e foliis abjetis.

Pythici Ludi Apollinis honoribus dicati Conditorem habuerunt aut Diomedem e Troja reducem, postquam tempestatis illius, quacum cæteri Græci conflictati sunt, sævitiam effugit: aut ipsum Apollinem ob devictum ingentis magnitudinis serpentem. In posteriorem sententiam inclinat Ovidius, hac de re ita canens: (k)

Hunc (Pythonem) *Deus Arcitenens,*
& nunquam talibus armis
Ante nisi in damis capreisque fugacibus usus
Perdidit effuso per vulnera nigra veneno.

Neve

(h) *Lib.* 2.
(i) *Metamorph. Lib.* 1.

Neve operis famam possset delere vetustas,
Instituit sacros celebri certamine ludos,
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.

Etsi autem Olympici ludi ab Hercule instituti, utpote Jovi supremo Deorum consecrati, Pythicis præferrentur, hi tamen vetustate anteibant, quum Apollo istorum auctor Hercule antiquior fuerit. Originem eorundem prodit Clearchus Solensis. Quum enim Latona Mater e Chalcide prolem suam, Apollinem & Latonam, Delphos transferret, in itinere ad Pythonis serpentis speluncam imprudens offendit, a quo ex insidiis erumpente vix non oppressa fuisset, si non Apollo sagittis, quas secum habebat, subito e pharetra depromtis summa celeritate nocivum hostem transfixisset. Qua in pugna Mater filio adclamasse fertur: ἴε παῖ, ἴε παῖ, unde natus παιὰν seu hymnus in laudem Apollinis victoris primum decantatus, postea omnium victorum communis factus, de quo Virgilius: (k)

La-

(k) 6. Æneid.

Lætumque choro pæana canentes.

Verum Strabo tradit, Pythonem hunc non ſerpentem, ſed cædibus infamem, totique infeſtum provinciæ latronem fuiſſe, publicas vias inſidentem, cui Draconis nomen a maleficio adhæſit. Quapropter Delphii tam crudeli hoſpite liberati hiſce ludis inſtitutis gratos ſeſe exhibuerunt, in quibus initio ſolum Muſici certabant citharis & tibiis; tum equeſtre etiam ac gymnicum certamen fuit additum, propoſitis in præmium corona & lauro, & pomis aliquot e templo Apollinis depromtis.

LXVI.

Nemea & Olympia.

Nemeici a ſylva Achaiæ Nemea, ubi Hercules leonem omnia vaſtantem occidit, nuncupati, ac in ejusdem honorem ſacris quibusdam certaminibus celebrati fuerunt. Alii memorant, (nunquam enim fabulæ Græcis deerant) Adraſtum Regem Argivorum una cum ſociis, qui Thebas oppugnatum iverant, in Nemeam ſylvam penetraſſe, ubi Hypſiphyle filium Opheltem a Lycurgo rege ſuſceptum dum clam nutriret, inventa ab his ducibus, rogata-

que

que ut aquam monſtraret, Ophelte in apio herba tantiſper relicto ad fontem vicinum illos deduxit: interea temporis quum ſerpens in herba latens puerum occideret, Adraſtus ipſum funeſtæ necis auctorem interfecit, & ut afflictæ matri ſolatium aliquod afferret, ludos funebres, eoſdemque quinquennales inſtituit, atque coronam nemeam ex apio decrevit certamini huic funereo, in quo poſtmodum decurrebant honorem exhibituri piis manibus eorum, qui bello periiſſent, uti cenſet Statius (l)

Illic & Siculi ſuperaſſem dona ſepulchri,
Et Nemeos lucum, & Pelopis ſolemnia trunci.

Olympici omnium celeberrimi fnerunt, dicatique honoribus Jovis τ8 Ο᾽λυμπίκ ab Hercule ob augiæ ſtabulum a latronibus purgatum. *Hercules*, ait Homerus (m) *inſtituit Jovi certamen Olympicum, & ipſe primus certamen incepit.* Temporis heic ratio diligenter habenda eſt. Nam primum, quo cœperunt, ad annum Mundi 2766. refertur; alterum quo Iphi-

(l) *Sylv. L.* 5. (m) *In Iliad.*

Iphitus eos inſtauravit, ad annum 3184, ſeu ante Chriſtum natum 776. a quo poſteriore numerari ſolebant Olympiades. Celebrabantur hi ludi anno quarto ſemper elapſo, atque iſtud quatuor annorum intervallum Olympias dicebatur. Laertius (n) exemplum præbet, qua ratione Græci numerum iniverint: *Thales Milesius*, inquit, *natus eſt primo anno olympiadis trigeſimæ quintæ:* (id eſt anno M. 3321.) *mortuus anno ſecundo olympiadis quinquageſimæ octavæ.* (id eſt an. M. 3414.) Diem, quo certamen hoc agebatur, palam fecit Suidas, ſcriptor Græcus: (o) *In plenilunio*, ait, *certamen olympicum agitur die decimo ſexto.* Quinque autem dierum ſpatio terminabatur in campo Eleico, ubi conveniens Græca juventus ſeſe exercebat in quinque ludorum generibus, ad belli inſtitutum aptis. Primum erat curſus ad metam: ſecundum ſaltus per acclivia & declivia: tertium jactus diſci: lucta quartum: quintum pugna cum contis. Victori in præmium ceſſit corona ex olea, quin etiam e lauro, ut D. Chryſoſtomus de his ludis loquens teſtatur: (p) *In cer-*

(n) *Schol. Olymp. Lib.* 3.

(o) *Ibid.*

(p) *In Geneſ. Homil.* 42.

certaminibus corona post victoriam nihil est aliud, quam folia lauri. Sed hac longe æstimabilior erat plausus totius Græciæ, & triumphalis in urbem ingressus. Victores enim in eam reducti fuerunt quadriga sublimes, & quidem non per portam, sed per murorum partem dejectam, ac si de ipsa urbe triumphassent. Erat hoc festum ex omnibus famosissimum, tantusque hominum affluentium numerus, ut totius Græciæ conventus crederetur: honor victoris tantus, ut ipse Cicero dicere non dubitarit, præstare victorem esse in ludo olympico inter Græcos, quam triumphare inter Romanos. Certe Diagoras Rhodius, quum tres ejus filii victoriam eadem die reportarunt, unus in lucta, alter conto, tertius ex omnibus quinque certaminibus, & ad patrem currentes coronas illi imponerent, præ gaudii vehementia inter natorum brachia exspirasse fertur. Fines tamen hi ludi, qui videbantur immortales fore, accipiebant, Græcia a Romanis sub jugum missa: ipsæ vero Olympiades seu epochæ *Indictionibus* introductis, sicque adpellatis, quod primo semper e quindenis anno tributum ab omnibus provinciis Imperii Romani solvendum indicebatur, id quod aliqui Augusto imperante,

te, alii vero melioribus nixi fundamentis circa Conſtantini M. tempora contigiſſe credunt.

LXVII.

Bacchanalia & Saturnalia.

Præter hæc alia duo feſta memorabilia fuerunt: primum quod Athenienſibus originem debet, neſcio an tantorum virorum ſapientia dignum: certe facinus ſeptem Græciæ ſapientum fama vix expiandum. Hi enim ſcilicet Athenienſes fuerunt, qui *Bachanalia* menſe Novembri inſtituerunt, quæ poſtea totum fere orbem ſunt pervagata, communique illum peſte infecerunt. Nam ut Ludovicus Vives teſtatur, Græcus homo ignobilis, ſed ejusmodi ſacrorum Antiſtites primo in Hetruriam intulit hanc ſuperſtitionem, & ritus nefandos: ab hac mali labes mox Romam penetravit: inde totam Europam, & alias mundi plagas pervaſit, ita ut, quod mirere, nec idololatria ubique profligata & dominante Chriſtiana religione in hanc uſque diem ſatis exterminari potuerit. Nuncupabantur etiam *Orgia* vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς, ſeu a furore bachantium mulierum, vel ἀπὸ

τῶν

τῶν ὀρέων, hoc eſt a montibus, in quibus potiſſimum hæc ſacra fiebant. Ita Statius: (q)

Lucus Agenorei ſublimis ad orgia Bacchi
Stabat, & admiſſum cælo nemus
. . . .

Trieterica etiam nominata ſunt, quoniam tertio quovis anno renovabantur in memoriam triennii, quo Bacchus in Indias ſuſcepit expeditionem. Unde Virgilius: (r)

Ubi audito ſtimulant trieterica Baccho.

Orgia.

Locus ipſe, ubi condicto tempore convenerant, & unde ſacris perſolutis per totam viciniam ſeſe diffundebant lymphati homines utriusque ſexus, Bacchanal dicebatur, a Bacchi ſimulacro, quod ibidem proſtabat cornibus taurinis formidandum, cujus rei quatuor cauſſas reddunt; nimirum vel ut Dei natales demonſtrarentur. erat enim cornigeri Jovis

(q) *Lib.* 1.
(r) *Lib.* 4. *Ænead.*

vis Hammonis, Baccho arietis ſpecie apparentis filius: vel quod primus agros colere docuerit bobus ad aratrum junctis: vel ut vini, cujus inventum ipſi adſcribitur, ferocia ſignificaretur, qua temulenti corripiuntur: vel quod veteres pocula & crateres, quibus Numini huic litabant, e cornibus formare ſoliti fuerint. Hoc feſtum indicebatur ab anu delira & ebria. Tum dato velut ſigno heroum & nympharum habitu bacchantes in forum procedebant ſertis hederaceis redimiti, quod inſigne Bacchi fuerat: alii veſtibus crocei, purpurei, variique coloris induti circumcurſitabant inſtar hiſtrionum: alii velut inſanientes & furore afflati obvios quosque thyrſis feriebant: mulieres præcipue hedera ornatæ, & crinibus paſſis bacchantes cymbalorum tinnitu aures, & geſtibus laſcivis animos intuentium implebant: alii ad ſonum tibiæ ſaltantes bellaria, liba ex melle, ac vinum poculis maxima bibendi licentia circumtulere: quisque alterum amentia vincere ſtudebat. Hæc palam facta ſunt, & plerumque populum coronis redimitum ſpectatorem habuere: quæ clam contigerint in tanta morum inſolentia, ſilentio tegere oportet.

Alterum non minus solemne festum erat Saturno dicatum, quod *Saturnalia* dicebant, & multo ante Romam conditam in Græcia celebrabatur mense Decembri diebus septem a decima sexta usque ad vigesimam tertiam. Tria fuere huic festo singularia: nimirum convivia, feriæ a studiis ac scholis, & munuscula ultro citroque missa. Primum L. Accius (s) refert his versibus:

Maxima pars Graium Saturno, & maxime Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis,
Eumque diem celebrant: per agros urbesque fere omnes
Exercent epulas læti, famulosque procurant
Quisque suos: nostrique itidem, & mos traditus illinc
Iste, cum Dominis famuli epulantur ibidem.

Quippe servos conviviis opiparis domini hoc tempore excipiebant, iisdem ad mensam

(s) *In Annalibus.*

m miniſtrantes. Secundi teſtis eſt Martialis (t) de fine Saturnaliorum:

Jam triſtis nucibus puer relictis
Clamoſo revocatur a magiſtro,
Et blando male proditus fritillo,
Arcana modo raptus a popina
Ædilem rogat udus aleator.
Saturnalia tranſiere tota.

Tertium prodit idem Martialis: (u)

Quod tibi Decembri menſe, quo volant mappæ,
Gracilesque ligulæ, cereique, chartæque,
Et acuta ſenibus teſta cum Damaſcenis
Præter libellos vernulos nihil miſi.

LXVIII.

Athletæ in Ludis.

Supereſt, ut de Athletis dicam, qui feſtorum ac ludorum Græcorum præcipua

(t) *Lib.* 5. (u) *Ibid.*

pua pars fuere. Horum nomine veniebant Curſores, pugiles, paleſtritæ, luctatores, aliique omnes, qui roboris ſui & agilitatis ſpecimina publice præbuerunt. Non admittebantur niſi antea rite probati in Gymnaſiis: hæc enim ex primæva ſui inſtitutione fuerunt palæſtræ ſeu loca, in quibus juventus græca variis modis tentando corporis vires, luctandoque exercebatur; multo poſt ad literarum ſtudium translata. Natalium quoque ac morum ratio habebatur. Quippe honeſtis ac liberis parentibus natos, nullaque infamiæ nota adſperſos Athletas eſſe oportuit. Neque hoc ſatis erat: aſpera vitæ conditione ad munus iſtud ſe præparabant. Nam ut ait Petrus Chryſologus: (x) *In agone iſto terreno, qui vincere volunt, abſtinent ſe a cibis quibusdam, a potu nimio, abſtinent ab omni immunditia, ſub tanta caſtitate, ut etiam propria conjugia non requirant, nec aliter vincere poſſe ſe ſperent, niſi prius corpus ſuum caſtum pudicumque ſervaverint.* Unde Horatius: (y)

Qui cupit optatam curſu contingere metam,

Mul-

(x) *Serm.* 119.
(y) *De Art. Poet.*

Multa tulit fecitque puer, sudavit & alsit,
Abstinuit venere & baccho.

Circa dotes has ad Athletam requisitas, antequam ad certamina descendebant, rigidum examen subire debuerunt apud Judices Eleos, monebanturque ab istis, ne si quid forte indignum aliquid se, atque Olympiorum accessu egissent, in arenam procedere auderent; quin, quod prius sub omnium oculis a præcone sisterentur, clamante: *Num quis hunc accusat? num fur est, & servus? num pravorum morum? num est quisquam, qui in illum dicere velit?* His peractis ubi tubæ sonitu instantis certaminis fuerunt admoniti, corpore liberaliter inuncto, & subligaribus duntaxat campestribus tecto, armisque ad pugnam præscriptis probatisque instructi in arenam processere: *Qui mos,* inquit Dionysius Halicarnasseus (z) *Romæ mansit ad mea usque tempora, sicut olim fuit in Græcia, in qua nunc antiquatus est, orto a Lacedæmoniis initio.* Mirum, quanta dexteritate Athletæ isti certamen inierint. Ad ictus adversarii elu-

(z) *Lib.* I.

eludendos nunc caput huc illuc celerr
me inflectebant: nunc resupini in terg
frustrabantur imminentem contum. Sta
tius (a)

Motu Spartanus acut
Mille cavet lapsas circum cava tem
pora mortes.

Et Virgilius: (b)

Abduxere retro longe capita ardu
ab ictu.

Modo etiam retrocedendo instare ad la
tus, modo proni in terram labi videban
tur, sed mox corpore per aera circum-
ducto in commilitonem insiluerunt, eum-
que humi straverunt. Mille artibus &
mille modis unus alterum supplantare,
vincereque conabatur. Nam teste Vi-
truvio: „ Nobilibus Athletis, qui Olym-
„ pia, Pythmia, Isthmia, Nemea vicis-
„ sent, Græcorum Majores ita magnos
„ honores constituerunt, uti non modo
„ in conventu stantes cum palma & co-
„ rona ferant laudes, sed etiam cum re-
„ vertuntur in suas civitates cum victo-
„ ria, triumphantes quadrigis in mœnia
„ &

(a) *In Thebaid. Lib.* 6.
(b) *Æneid. Lib.* 5.

„ & patrias invehantur, & a republica „ perpetua vita constitutis vectigalibus „ fruantur.„ Primum Athletarum præmium erat plausus theatri: dein foliorum ex omni parte conjectio: demum corona. Etiam illis, qui strenue pugnando occubuere, (non enim fuerunt certamina hæc duntaxat umbratilia) honor habitus est. Nam olivæ ramis coronati, & purpurea chlamyde induti ad tumulum ferebantur. Cætera necessum fuit, ut qui coronam obtinere voluit, non solum in ludo vicerit, sed etiam omnes Athleticæ professionis leges exacte servaverit. Hinc Apostolus: (c) *Nam & qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit.*

§. VI.

(c) *2. Timoth. 2.*

§. VI.

Artes & Scientiæ Græcorum.

LXIX.

Oratores, Poetæ, Pictores, Sculptores, Historici.

Græciam Musarum patriam, artium liberalium altricem, ac scientiarum omnium emporium fuisse, nemo est, quem lateat. Huic Pindum, Parnassum, Heliconem: huic Academiam, Lyceum, & Gymnasium: huic omnem mansuetioris severiorisque literaturæ disciplinam debemus. Excelluerunt autem inter varias Græciæ nationes, uti Spartani armorum tractatione, ita Athenienses literarum cultu. Ut a minimis incipiam, juvenes a teneris statim annis optimo sermonis genere imbuebant; unde *Atticus stilus* est natus, qui brevis simul & ornatus, sine affectatione elegans, & acumine vibrans erat, cæterosque uti Laconicum, Rhodium, Asiaticum longe superabat. Hoc fundamento jacto ad *Rhetorices* studia animum adplicuere cum insigni artis hujus proventu. Nam ab hominum eloquentium ore non minus civium privatæ

tæ caussæ, sed etiam publicæ pacis & belli negotia pendebant. Ut nihil dicam de Pericle, cujus orationem ob vehementiam fulmini omnia perrumpenti comparabant, nihil de Alcibiade, qui ob sermonis suavitatem Græciæ Siren dicebatur, nihil de Phocione, qui ob gravitatem dictionis reipublicæ malleus audiebat, ut nihil inquam de his dicam, præ cæteris eminuere Isocrates & Demosthenes. Prior Ciceronis testimonio gravissimo Pater eloquentiæ fuit, quam ad centesimum usque annum semper coluit atque excoluit, dicere solitus, Rhetoris officium esse, ex pravis rebus magnas, & e magnis parvas eloquii beneficio efficere: Posterior, quamvis initio debili voce, ac lingua impedita esset, studii tamen ac exercitationis pertinacia rem eo deduxit, ut omnium eloquentium eloquentissimus audiret. Hinc Athenienses illi post mortem honoris ergo æream columnam erexerunt, cui versus subscripserant:

Si tibi vis animo, Demosthenes, æqua fuisset,
Non ferret Macedum Græcia victa jugum.

Vicit enim oratione, dum assiduo bellum contra Macedonum Reges Philippum & Alexandrum suaderet ac persuaderet: at quum sinistro semper eventu pugnaretur, victa tandem ab his Græcia fuit.

Poesin inter delicias præcipuas numerabant Græci, & Musas non tam ut Deas, quam ut sorores coluerunt. Nihil sane fuit sub sole, quod non carminibus suis celebrarunt. Ingens Græcorum Poetarum turba: sed omnibus superior erat Homerus, qui mare eruditionis Poeticæ, ac fons ingeniosarum cogitationum merito habitus fuit. Hinc Galaton Pictor, ut vivis coloribus virum hunc repræsentaret, flumen ex ipsius ore egrediens pinxit, e quo omnes Poetæ aquas pleno gutture hauriebant. Alexander M. ejus Iliadem vigilans tenuit manibus, dormiens capiti suppofuit; quumque ad Achillis tumulum inviseret, felicem illum pronunciavit, qui tantum nactus esset gestorum suorum præconem, nempe Homerum. In Lydia natus fertur; sed dum vixit, nativitatis locus ignorabatur; pauperem enim vitam degebat. At post mortem civitates septem de illius patria certabant:

Smyr-

Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamin, Chios, Argos, Athenæ.

Carmina Lyrica auctores ſuos celebrant Anacreontem & Pindarum, cujus poſtremi domum Alexander M. quum Thebanorum civitatem funditus everteret, intactam ſervari juſſit, ne Muſas iritaret, quarum beneficio fortia geſta ſua per orbem divulgari deſiderabat. Sapphica inventricem agnoſcunt Sappho in inſula Lesbo natam, qua re tantam ſibi famam peperit, ut novem Muſis decima accenſeretur. Tragœdia parentes nacta eſt Æſchylum, Euripidem, ac Sophoclem. Æſchylus tragicum carmen rudi minerva, & ruſtico quaſi habitu inchoatum emendavit, ac ſplendore actionum & veſtium decentem ei cultum ornatumque conciliavit: Euripides ac Sophocles priorem ſuperarunt, quorum ultimus, poſtquam vigeſies & ultra palmam & plauſum in orcheſtra tulit, ultima vice gaudii magnitudinem haud ferens exanimis corruit, & ludendi ſimul ac vivendi finem fecit.

Poeſin excipiebant artes pingendi ac ſculpendi, prioris ſorores, quum quod illa verbis, iſtæ coloribus ac ſcalpro expri-

mant. Picturis initium fecit Apollodorus Atheniensis, qui non solum oculos penicillo suo pascere, sed etiam intuentium mentes & ingenia commovere ac excitare novit: laudis ac mercedis satur denique picturas suas non jam vendidit aliis, sed passim donavit, tanquam omni pretio superiores. Secuti sunt Parrhasius & Xeuxes: hic picto vivum imitante botro aves, ille sipario homines decipiente celeberrimi. Apelles pictorum omnium princeps evasit gemina via: labore primum; nullam enim die *sine linea* abire permisit: tum prudentia, quum non suo duntaxat, sed aliorum etiam judicio stetit, occultans se *post tabulam*, & quid prætereuntes de picturis suis censerent: laudarentne an vituperarent, tacite auscultans. Dum proposito præmio una cum aliis equum pinxit, noluit ut pictores judicium ferrent, sed equos vivos adduci jussit, quibus cujuslibet pictura proponeretur: hi ad Apellis tabulam delati, equi artificiosissime picti conspectu velut attoniti hinniendo spumandoque signum victoriæ ediderunt. Taceo Protogenem, Timantem, & Polignotum. Inter Statuarios eminuere Lysippus & Phidias. Lysippus plus quam sexaginta statuas confecit, inter quas præcipua Socratis, ex

ex ære fuſa, quam feci curarunt Athenienſes, ut honore iſto ac monumento perpetuo compenſarent dedecus, ac ſævitiam ſuam, qua tantum virum, tamque præclare de ſe meritum neci dederunt. Quemadmodum ſoli Apelli penicillo, ita Lyſippo duntaxat M. Alexandri effigiem ſcalpro exprimere licuit. Omnium celeberrimus tamen fuit Phidias: Ejus opus erat præter Jovis & Nemeſis effigiem Minerva viginti ſex cubitos alta ex ebore, in cujus clypeo pugnam Gigantum cum Amazonibus, in calceis certamen inter Lapithas & centauros cælavit, cunctis vitam ſpirantibus.

Non minus hiſtoria, ſine qua omnis rerum in mundo geſtarum memoria perpetuis in tenebris ſepulta jaceret, primam quaſi lucem in Græcia aſpexit. Herodotus, Halicarnaſſo Cariæ urbe oriundus, Græcis hujus artis auctor & exemplar fuit, dum Hiſtoriam ſcripſit a Cyro uſque ad fugam Xerxis, qua ſimul quæ in Aſia, Perſia, Scythia, Græcia, aliisque regionibus per 240. annos geſta fuere, complexus eſt. Opus hoc in novem libros diſtinxit, quorum cuivis nomen aliquod novem Muſarum impoſuit. Vocatur a Cicerone *Pater hiſtoriæ*, utpote

qui reliquis historicis profanis facem prætulit. Thucydides Atheniensis concinnavit historiam belli Peloponesiaci, cui ipse dux interfuit, rerum gestarum testis simul & scriptor. De hoc Tullius inquit: (d) *Thucydides omnes dicendi artificio vicit.* Certe Demosthenes græcæ eloquentiæ princeps eam historiam octies descripsit, & fere totam memoriæ mandavit. Xenophon Atheniensis Cyropediam condidit, libris octo: Expeditionem Cyri Junioris libris septem, & Lacedæmoniorum Atheniensiumque rempublicam præter alia illustravit. Ferro & calamo insignis erat, & *Apis Attica* merito dicebatur, utpote cujus aculeum Persæ in bello, mel vero Græci in ejus historia sunt experti. Plutarchus, Cherone urbe nobili Bæotiæ oriundus, in qua etiam Roma redux diem supremum obiit, vitas scripsit virorum illustrium Græcorum æque ac Romanorum, quo labore suo præstantissimi historici nomen apud omnes obtinuit. Præter istos hac in palæstra insignes fuere Chesias Gnidius, Polybius Megalopolitanus, Dionysius Halicarnasseus, &c.

LXX.

(d) *L. 2. de Orat.*

LXX.

Sophi & Philosophi.

Ab artibus gradum faciamus ad ſcientias, & ad ſapientiæ ſtudium, quod tum temporis Græcia ſibi ſoli vendicaſſe viſa eſt, dum tot homines ſapientiſſimos in gremio ſuo educavit fovitque, quot literato orbi univerſo illuſtrando ſufficere poterant. Notiſſimi ſunt ſeptem illi Sapientes, quos non ſolum Græciæ, ſed omnibus nationibus palam fecit Tripus aureus Apollini Delphico ſacer. Rem ita narrant Plutarchus, & Diogenes Laertius: Advenæ quidam dum vela fecerant, in Piſcatores Coenſes inciderunt, qui eo ipſo tempore expanſo reti piſcibus capiendis intenti erant. Cum his illi certam pecuniæ ſummam pacti ſunt, ea lege, ut quidquid caperent, ſibi in prædam cederet. Inter varios piſces extractos ecce tibi! tripus aureus, quo facto incertum, inventus eſt, quum mox piſcatores inter & advenas exorta lis eſt, utraque parte tripodem ſibi vendicante: piſcatoribus quidem dicentibus, pactum initum non ultra piſces extendi debere, utpote ad quos ſolos capiendos rete deſtinatum eſſet: advenis vero quidquid ca-

ptum

ptum fuiſſet reti, ad ſe pertinere con tendentibus. Immiſcebant ſe huic lit etiam ipſi Mileſii & Coii, ita ut res pro xime arma & cædes ſpectaret. Demun conſulere decreverunt oraculum Delphi cum; quumque hoc pronunciaſſet, tri podem omnium Græciæ tunc ſapientiſſi mo eſſe tradendum, utriusque partis ſuf fragio Thaleti Mileſio obtigit. Hic verc illum Bianti ſe, ut dicebat, ſapientiori adjudicavit: iſte autem eadem modeſtia Pittaco Mitileno, quem ſapientia ſe ſu-periorem cenſuit, ſubmittendum edixit: Pittaco non minus ac reliquis raro inter ſapientes exemplo idem agentibus tripus velut in orbem circumiens denuo in manus Thaletis rediit, donec omnes in eam abierint ſententiam, Deo tanquam omnis ſapientiæ Auctori & Largitori Tripodem hunc deberi. Atque ita in templo Apollinis ſapientiæ Præſidis demum eſt collocatus, eidemque Numini dicatus. Fuerunt autem hi Sophi ſeu Sapientes: Thalès Mileſius, Bias Prieneus, Pitacus Mitileneus, Cleobulus Lindenſis, Periander Corinthius, Chilo Spartanus, & Solon Athenienſis, qui omnes Græci dictis & factis ſapientiſſimis inclaruerunt.

Præ-

Præter hos ſeptem Sapientes erant Maximi Viri, qui ſolum *Philoſophi*, id eſt, ſapientiam amantes & quærentes dici voluerunt. Horum quadruplex genus fuit. Quidam a materia quam tractabant, nimirum a cognitione rerum naturalium & elementorum Phyſici dicebantur: alii Ethici ob morum doctrinam, quos propoſita vitiorum fuga, & virtutum amore emendare ſtudebant: rurſus alii Dialectici a diſputando, qui prolatis in utramque partem argumentis de re quavis diſceptabant affirmando vel negando, ut hac ratione ac via veritatem invenirent: demum aliqui fuerunt, qui vel a loco, in quo convenerant, adpellari maluerunt, ut Stoici a Stoa, id eſt, a porticu, quæ Athenis erat ampliſſima: Academici ab Academia ſeu ſilvula gramine ac herbis conſita non procul Athenis, ubi ſcholam Plato erexit; vel a caſu fortuito, ut Peripatetici, dum plerumque inter diſputandum cum Magiſtro ſuo ambulantes deprehenſi fuerunt; vel a ſuis, quorum ſe doctrinæ addixerant, Præceptoribus, ut Socratici, Platonici, Pythagorici, Epicurei, &c. Philoſophis his plurima ſcientiarum monumenta debet poſteritas: Anaximandro ſphæram cœleſtem ad motus ſidereos explicandos, map-

pas geographicas, & horologia sciatherica: Anaxagoræ fulminum & ventorum veram originem, quam detexit: Aristoteli invictam ratiocinandi methodum, plurima experimenta physica, & animalium genesin ac indolem: Metoni dimensionem anni e solis ac lunæ cursu, & periodi temporum inventionem: Hipparcho stellarum fixarum catologum & asterismos: Architæ geographiam teste Horatio:

Te maris & terræ, numeroque currentis arenæ
Mensorem perhibent Archita . . . .
. . .

Euclidi elementa, quæ Mathematicorum sacras Literas scite quidam nuncupavit: Archimedi sphæram vitream cœli æmulam, & specula caustica, aliaque miranda naturæ artisque opera: Socrati, Platoni, Pythagoræ plena sapientiæ documenta & præcepta, quibus morum doctrinam, & rempublicam gubernandi artem illustrarunt.

§. VII.

§. VII.

Mores Græcorum.

LXXI.

Educatio & Vestitus.

Mira fuit primis temporibus apud Græcos omnium ætatum ad virtutem contentio atque æmulatio. Spartani memorante Plutarcho (e) totam multitudinem in tres choros distinxere, qui solemnioribus festis ad sacra convenientes in adsignatum quisque locum templi se congregabant: Seniorum cœtus primus juncta voce cantare exorsus est:

Fuimus enim robusti & juvenes.

Sequebatur e vestigio chorus paullo adultiorum, respondítque canendo;

Nos quidem juvenes sumus & fortes: idque
Si libet experiamini,

Demum & puerorum turba omnis læta fronte ac voce canora subjunxit

Tam boni erimus, & meliores.

Ita

(e) *In Laconicis.*

Ita ſe invicem animabant, & ad virtutis ſtudium exhortabantur. Præter hæc diverſis quidem viis, eadem tamen contentione, tum Athenienſes tum Lacedæmonii juventutem erudiebant ad eas, quæ cuivis harum rerumpublicarum in uſu erant, functiones. Primi quidem cultioris ingenii ſuam literis & natandi peritiæ a teneris annis aſſuefacere ſoliti erant, quoniam reliquis Græciæ nationibus & ſcientiarum gloria, & navalium certaminum fortitudine præſtabant: hinc ortum eſt inter eos adagium, quo hominem nauci floccique denotabant: *Hic neque literas ſcit, neque natare.* At poſteriores moribus aſperi ac de literis parum ſoliciti nonniſi martios ſpiritus ſoboli ſuæ ingenerare ſtudebant. Quare illam tum ferendis tempeſtatum injuriis, ciborum parſimoniæ, duro quem ſola humus præbebat, lecto, tolerandisque patienter, quæ vel cenſor, vel æquales inferebant, plagis atque verberibus ab unguiculis aſſuefecerunt, tum in palæſtra Gymnica perpetuo exercebant. Erant autem Gymnica diſciplinæ genus quoddam, ac velut gymnaſium pro juventute inſtitutum, ubi curſu, pugnis, lucta, diſco, & ceſtu, non umbratili tantum, ſed ſeria ut plurimum pugna inter ſe committebantur pueri,

applau-

audentibus qui præsentes spectaculo :ant, senibus atque parentibus, judi- is vero eos, qui vicissent, aut plures ces ac cicatrices intrepide monstras- :, præmio afficientibus. Illud lepi- ı, quod Spartanis in more positum . Nimirum Irenem seu puerorum ceptorem, qui toti cœtui præesset, ırunt. Hic grandiores lignari impe- ıt, minores onera furtim subtrahere, orum convivia ingredi, indeque aliquid ipere: qui deprehensi fuerunt in fur- virgis cædebantur, non quia nefas ierent furari, sed quod parum pru- ter ac ingeniose id esset ab iis factum. autem aliquid etiam cultioris miner- hisce bellicis exercitationibus immi- :ent, idem Iren quandoque alios ca- e jubebat, ut simul leges patrias edi- rent, quas carminibus mandatas ha- ›ant: alios argutas quæstiones propo- ·e, quibus subitum ac breve respon- n erat dandum ab æmulis ad id con- :utis: quod si quis negligentius fecis- :, ejus pollex ab Irene acrius morde- tur. Hinc natus est stilus laconicus, ı sermo brevis & abruptus, de quo in overbium abiit: *Facilius philosophari mines posse, quam laconicum sermonem ıitari.* Adfectabant etiam cantilena-

qui reliquis historicis profanis facem prætulit. Thucydides Atheniensis concinnavit historiam belli Peloponesiaci, cui ipse dux interfuit, rerum gestarum testis simul & scriptor. De hoc Tullius inquit: (d) *Thucydides omnes dicendi artificio vicit.* Certe Demosthenes græcæ eloquentiæ princeps eam historiam octies descripsit, & fere totam memoriæ mandavit. Xenophon Atheniensis Cyropediam condidit, libris octo: Expeditionem Cyri Junioris libris septem, & Lacedæmoniorum Atheniensiumque rempublicam præter alia illustravit. Ferro & calamo insignis erat, & *Apis Attica* merito dicebatur, utpote cujus aculeum Persæ in bello, mel vero Græci in ejus historia sunt experti. Plutarchus, Cherone urbe nobili Bæotiæ oriundus, in qua etiam Roma redux diem supremum obiit, vitas scripsit virorum illustrium Græcorum æque ac Romanorum, quo labore suo præstantissimi historici nomen apud omnes obtinuit. Præter istos hac in palæstra insignes fuere Chesias Gnidius, Polybius Megalopolitanus, Dionysius Halicarnasseus, &c.

LXX.

(d) *L. 2. de Orat.*

LXX.

Sophi & Philosophi.

› artibus gradum faciamus ad
s, & ad ſapientiæ ſtudium, quod
emporis Græcia ſibi ſoli vendi-
iſa eſt, dum tot homines ſapien-
s in gremio ſuo educavit fovitque,
literato orbi univerſo illuſtrando
re poterant. Notiſſimi ſunt ſeptem
pientes, quos non ſolum Græciæ,
nnibus nationibus palam fecit Tri-
ureus Apollini Delphico ſacer. Rem
arrant Plutarchus, & Diogenes Laer-
. Advenæ quidam dum vela fece-
, in Piſcatores Coenſes inciderunt,
eo ipſo tempore expanſo reti piſci-
capiendis intenti erant. Cum his
ertam pecuniæ ſummam pacti ſunt,
ege, ut quidquid caperent, ſibi in
dam cederet. Inter varios piſces ex-
ctos ecce tibi! tripus aureus, quo fa-
incertum, inventus eſt, quum mox
catores inter & advenas exorta lis eſt,
aque parte tripodem ſibi vendicante:
catoribus quidem dicentibus, pactum
tum non ultra piſces extendi debere,
pote ad quos ſolos capiendos rete de-
natum eſſet: advenis vero quidquid ca-
ptum

ptum fuiſſet reti, ad ſe pertinere contendentibus. Immiſcebant ſe huic liti etiam ipſi Mileſii & Coii, ita ut res proxime arma & cædes ſpectaret. Demum conſulere decreverunt oraculum Delphicum; quumque hoc pronunciaſſet, tripodem omnium Græciæ tunc ſapientiſſimo eſſe tradendum, utriusque partis ſuffragio Thaleti Mileſio obtigit. Hic vero illum Bianti ſe, ut dicebat, ſapientiori adjudicavit: iſte autem eadem modeſtia Pittaco Mitileno, quem ſapientia ſe ſuperiorem cenſuit, ſubmittendum edixit: Pittaco non minus ac reliquis raro inter ſapientes exemplo idem agentibus tripus velut in orbem circumiens denuo in manus Thaletis rediit, donec omnes in eam abierint ſententiam, Deo tanquam omnis ſapientiæ Auctori & Largitori Tripodem hunc deberi. Atque ita in templo Apollinis ſapientiæ Præſidis demum eſt collocatus, eidemque Numini dicatus. Fuerunt autem hi Sophi ſeu Sapientes: Thalès Mileſius, Bias Prieneus, Pitacus Mitileneus, Cleobulus Lindenſis, Periander Corinthius, Chilo Spartanus, & Solon Athenienſis, qui omnes Græci dictis & factis ſapientiſſimis inclaruerunt.

Præ-

ter hos septem Sapientes erant Viri, qui solum *Philosophi*, id ientiam amantes & quærentes di- erunt. Horum quadruplex genus Quidam a materia quam tracta- ıimirum a cognitione rerum natu- & elementorum Physici diceban- ılii Ethici ob morum doctrinam, ropofita vitiorum fuga, & virtutum emendare studebant: rursus alii tici a disputando, qui prolatis in que partem argumentis de re qua- ceptabant affirmando vel negando, c ratione ac via veritatem inveni- demum aliqui fuerunt, qui vel a in quo convenerant, adpellari ma- nt, ut Stoici a Stoa, id est, a por- quæ Athenis erat amplissima: Aca- ci ab Academia seu silvula gramine ırbis consita non procul Athenis, ubi am Plato erexit; vel a casu fortui- ut Peripatetici, dum plerumque in- disputandum cum Magistro suo am- ntes deprehensi fuerunt; vel a suis, rum se doctrinæ addixerant, Præce- ribus, ut Socratici, Platonici, Pytha- ici, Epicurei, &c. Philosophis his rima scientiarum monumenta debet teritas: Anaximandro sphæram cœle- n ad motus sidereos explicandos, map-

pas geographicas, & horologia sciatherica: Anaxagoræ fulminum & ventorum veram originem, quam detexit: Aristoteli invictam ratiocinandi methodum, plurima experimenta physica, & animalium genesin ac indolem: Metoni dimensionem anni e solis ac lunæ cursu, & periodi temporum inventionem: Hipparcho stellarum fixarum catologum & asterismos: Architæ geographiam teste Horatio:

Te maris & terræ, numeroque currentis arenæ
Mensorem perbibent Archita . . . .
. . .

Euclidi elementa, quæ Mathematicorum sacras Literas scite quidam nuncupavit: Archimedi sphæram vitream cœli æmulam, & specula caustica, aliaque miranda naturæ artisque opera: Socrati, Platoni, Pythagoræ plena sapientiæ documenta & præcepta, quibus morum doctrinam, & rempublicam gubernandi artem illustrarunt.

§. VII.

§. VII.

Mores Græcorum.

LXXI.

Educatio & Vestitus.

a fuit primis temporibus apud Græcos omnium ætatum ad virtutem ıtio atque æmulatio. Spartani mete Plutarcho (e) totam multitudin tres choros distinxere, qui solebus festis ad sacra convenientes in atum quisque locum templi se conbant: Seniorum cœtus primus junoce cantare exorsus est:

Fuimus enim robusti & juvenes.

ebatur e vestigio chorus paullo adrum, respondi̇tque canendo;

Nos quidem juvenes sumus & fortes:
idque
Si libet experiamini,

num & puerorum turba omnis læta ıte ac voce canora subjunxit

Tam boni erimus, & meliores.

Ita

(e) *In Laconicis.*

Ita ſe invicem animabant, & ad virtutis ſtudium exhortabantur. Præter hæc diverſis quidem viis, eadem tamen contentione, tum Athenienſes tum Lacedæmonii juventutem erudiebant ad eas, quæ cuivis harum rerumpublicarum in uſu erant, functiones. Primi quidem cultioris ingenii ſuam literis & natandi peritiæ a teneris annis aſſuefacere ſoliti erant, quoniam reliquis Græciæ nationibus & ſcientiarum gloria, & navalium certaminum fortitudine præſtabant: hinc ortum eſt inter eos adagium, quo hominem nauci floccique denotabant: *Hic neque literas ſcit, neque natare.* At poſteriores moribus aſperi ac de literis parum ſolliciti nonniſi martios ſpiritus ſoboli ſuæ ingenerare ſtudebant. Quare illam tum ferendis tempeſtatum injuriis, ciborum parſimoniæ, duro quem ſola humus præbebat, lecto, tolerandisque patienter, quæ vel cenſor, vel æquales inferebant, plagis atque verberibus ab unguiculis aſſuefecerunt, tum in palæſtra Gymnica perpetuo exercebant. Erant autem Gymnica diſciplinæ genus quoddam, ac velut gymnaſium pro juventute inſtitutum, ubi curſu, pugnis, lucta, diſco, & ceſtu, non umbratili tantum, ſed ſeria ut plurimum pugna inter ſe committebantur pueri, applau-

identibus qui præsentes spectaculo
nt, senibus atque parentibus, judi-
vero eos, qui vicissent, aut plures
s ac cicatrices intrepide monstras-
præmio afficientibus. Illud lepi-
quod Spartanis in more positum
Nimirum Irenem seu puerorum
ptorem, qui toti cœtui præesset,
ant. Hic grandiores lignari impe-
, minores onera furtim subtrahere,
rum convivia ingredi, indeque aliquid
ere: qui deprehensi fuerunt in fur-
virgis cædebantur, non quia nefas
rent furari, sed quod parum pru-
er ac ingeniose id esset ab iis factum.
utem aliquid etiam cultioris miner-
iisce bellicis exercitationibus immi-
nt, idem Iren quandoque alios ca-
jubebat, ut simul leges patrias edi-
nt, quas carminibus mandatas ha-
nt: alios argutas quæstiones propo-
, quibus subitum ac breve respon-
erat dandum ab æmulis ad id con-
itis: quod si quis negligentius fecis-
ejus pollex ab Irene acrius morde-
ur. Hinc natus est stilus laconicus,
sermo brevis & abruptus, de quo in
verbium abiit: *Facilius philosophari*
ines posse, quam laconicum sermonem
tari. Adfectabant etiam cantilena-

rum & carminum elegantiam, quibus inerat aculeus, qui animos & ſpiritus quaſi motu fanatico excitaret. Cætera dictio nuda erat, & virilis, neque argumentum ſermonis habebant aliud, quam tum ornamenta eorum, qui generoſe vixiſſent, & pro Sparta occubuiſſent, quos immortalitati commendabant: tum probra ignavorum, quos ad acerbam & infelicem vitam damnatos dicebant. Nihil autem magis Lacones cordi habebant, quam ut juventuti venerationem ſenibus debitam inculcarent. Hinc lex erat ſeveriſſima, ut juniores aſſurgerent ſenioribus. Accidit, ut quum Spartani ad ludos Olympicos ſpectatum venirent, Seniorum unus locum in theatro quæreret, ſed non admiſſus a reliquis ad eam demum ſtationem accederet, ubi alii cives Spartani conſederant. Hi quam primum aſſurgere, inclinare caput, locumque cedere ſeni, ſtupentibus cæteris Græcis ac publice dicentibus: *Infelices nos Græcos: omnes ſcimus, quid honeſtum ſit ac decorum: ſoli Spartani hoc opere ipſo præſtant.*

Ut de veſtitu aliquid proferam, Græcorum antiquiſſimos leonum pardorumque, ovium & caprarum, item luporum pel-

tectos incessisse Homerus auctor
'osteriore ævo tunicas lineas seu
es gestarunt, vestimenti genus bel-
quod pectus munit, canente Vir-
(f)

t thoraca simul cum pectore rumpit.

ci enim habitu, cultuque perpetuo
itur usque ad tempora Thucydidis,
æc narrat Operis sui initio. Tum
ad pacis habitum transierunt, &
reliqua armatura lineas quoque tu-
deposuere, Viris togas ex lana in-
ibus, tunicis vero talaribus mulie-
xui relictis. Nullum in vestibus lu-
impune adhibere licuit. Idem fer-
hac in re institutum viguit initio
Athenienses: unde Lucianus nar-
quum alia ex regione nobilis quidam
pulentus hospes Athenas venisset,
rum turba stipatus, quoties cives
uram, cultusque mollitiem, & va-
vestis colores inspicerent, hæc in
scommata jacere auditos: *Jam ver*
l. Unde nobis hic pavo? Fortassis
ris ipsius est, scilicet vestitus iste. At-
iore ævo ipsi quoque Athenienses,
in

(f) *Æneid. L.* 10.

in omnibus Spartanis molliores, teste Æliano (g) purpureas vestes induere soliti sunt, & versicoloribus amiciri tunicis: quin etiam corymbis implicarunt capillos (quos illi promissos alebant ex Lycurgi lege, qui humana corpora a comantibus capitibus multo pulchriora fieri dictitabat) aliisque ornamentis ex auro circumdantes in publicum processerunt.

LXXII.

Convivia, eorundemque ritus.

Tres conviviorum classes apud Græcos fuisse refert Eustachius: (h) primum εἰλαπίνην, quod ad splendorem & magnificentiam fuit adparatum. Hujus classis erant rarissima, nec nisi in præcipuis ac publicis festivitatibus. Alterum γάμον, quod solito sumtuosius esse solebat, si Reges, Ephori, Archontes, aliique magistratus majoris Ordinis hospitio excipiebantur. Tertium ἔρανον, ad quod plures convenere, sed sua quisque cum symbola. Hunc convivandi ritum *Philias* dixere, haud dubio publicæ amicitiæ ac humanitatis argumento. Conferebant autem

(g) *L.* 4. *var. hist.* (h) *In l.* I. *Odyss.*

ιοτ mensibus ad hæc convivia sin-
arinæ medimnum unum, seu sex
s, vini coros octo, quorum quis-
uinque modiorum mensuram æqua-
casei quinque minas, sive uncias se-
ca duas cum semisse; atque ficuum
ue semi-minas, id est, triginta se-
uncias & semissem. Etiam pueris
postrema convivia frequentare licuit,
iam omnis disciplinæ civilis gymna-
uum heic urbanis assuescere sermo-
, jocarique comiter discerent, ac si-
agitio cavillari. Hinc Hesiodo ma-
probantur propterea, quod quum
mum jucunditatis haberent, mini-
n sumtus requirant. His epulis com-
ibus ita assuevere Lacones, ut Plu-
hus scribere non dubitarit, Spartanos
ue nolle, neque si vellent, scire am-
s privatim vivere, esseque ex omni
te patriæ deditos. Non solum autem
ibus, sed etiam agricolis, & servis sua
nt stata convivia: illis quidem, quan-
collectas fruges, & ex agro avectas
horrea condiderunt. tum enim in
norem Cereris & Bacchi solemne epu-
m illis concessum fuit, quod Ἁλωὰ
cebatur, utpote in areis, quæ græce
λως vocantur, instructum: his vero, seu

ſervis feſto Saturnalium & Mercurialium in Græcia ſolebat convivium apparari, Dominis in eo miniſtrantibus, uti Athenæus teſtatur. (i)

At convivandi ritus Græcanicæ nationi ſingulares fuere. Inſtar legis erat : convivarum numerus ne ſit minor quam Gratiarum, neque major quam Muſarum. Nam ut Macrobius ait: (k) „ Farro in „ Satyra Menippæa diſſerit de apto con„ vivarum numero. Dicit, convivarum „ numerum incipere oportere a Gratia„ rum numero, & progredi ad Muſarum : „ id eſt, proficiſci a tribus, (*tot erant* „ *Deæ gratiæ*) conſiſtere in novem, „ (*quot Muſæ erant*) ut quum pauciſſi„ mi convivæ ſunt, non pauciores ſint „ quam tres : quum plurimi, non plures „ quam novem. Nam multos eſſe, in„ quit, non convenit, quod turba ple„ rumque eſt turbulenta. „ Pauciores quoque Auſonius deſideravit, dum cecinit :

Quinque advocavi : ſex enim convivium
Cum Rege juſtum : ſi ſuper, convicium eſt.

Invi-

(i) *Lib.* 4. (k) *Lib.* 1.

veste mutata, & convivali seu
diore comparebant, etiam illi, qui
caussa atrati incedebant, id est,
vestimento induti, ne quid tene-
ı aut mœroris contra hospitalita-
:a præsentibus adspergerent. Ca-
barbam ungebant, quin & pedes
vel nardo, vel ex amaraco, vel e
ıre confecto, de quo Plinius memi-
Mensæ autem non assederunt, sed
uere; non tamen singulis singulares
lternebantur, sed aut terni aut qua-
unum occupabant: si plures, sordi-
id, ac minime lautum habebatur.
e Cicero Pisonem reprehendit (l)
s: *Nihil apud hunc lautum, nihil*
ns . . . . Græci quini stipati in
'is, sæpe plures. Ne vero pretiosam
ulam, qua lecti ornabantur, sordidis
luto infectis calceis fœdarent, acces-
ad mensam soleas deposuere, quas
essuri rursus induebant. Inter ipsas
las convivii Præses singulis coronas
ribuit, quibus & se & pocula corona-
t; unde illud Virgilii:

Crateres magnos statuunt, & vina
coronant.

Hæ

(l) *Orat in Pison.*

Hæ coronæ primum ex lana, mox vero ex omnis generis floribus, si apium excipias mortuis dicatum, etiam lemniscis aureis argenteisve distinctæ fuerunt, additis quoque certis ramentis ad vini vapores & ebrietatem cohibendam. Cur autem coronas adhibuerint epulis, rationem reddit Athenæus, (m) dum asserit, Veteres Græcos convivales cœtus ad Deorum cultum quadam sacrificii specie retulisse, coram quibus nonnisi coronatis comparere liceret: additque priscos tum coronis atque hymnis Deorum propriis, tum mensæ ministris non servis, sed liberis & ingenuis in conviviorum celebratione uti solitos fuisse. Ob eandem caussam Homerus epulas has *honoratas & venerandas* adpellavit, immo ipsos quoque Deos crebra inter se convivia agitasse, ac hominum etiam convivia sæpius præsentia sua cohonestasse finxit. Quare Asclepiades teste Pausania moderatum convivium *Deorum conciliabulum* nominavit, dum ad tale non modo heroas, verum ipsum quoque Jovem, Deosque omnes accedere posse credidit, accinente Ovidio: (n)

Ante

(m) *Lib.* 5.
(n) *Fast. Lib.* 6.

ıte focos olim scamnis considere longis
Mos erat, & mensæ credere adesse Deos.

ſub veſperam epulis, datisque mu-
:nevolentiæ ſignis hoſpites accenſis
is domum reducti ſunt, non tamen
o vacui. Quippe Promus Condus
abeuntibus dona, aves, animalia,
calices, &c. ſecum auferenda ob-
At hæc fuere tempora, quibus
tas adhuc menſis atque conviviis
rabatur. Succeſſere alia, queis ex-
temperantiæ freno Græcorum epu-
ı omnem commeſſandi potandique
:iam ſe effuderunt. Unde natum
: *Græcari* & *Pergræcari*, id eſt, ma-
us poculis ſe invicem poſcere, &
) ad ebrietatem uſque ſe ingurgita-
quem luxum Græcorum poſtea imi-
ſunt etiam Romani, dicente Plauto:
)

Dies noctesque bibite: pergræcamini.

Cicerone: (p) *Diſcumbitur: fit ſer-*
no inter eos & invitatio, ut græco
re biberetur.

LXXIII.

(o) *In Moſt.* (p) *In Verr. orat.* 1.

LXXIII.

Nuptiæ, earumque Ceremoniæ.

Quod Tullius in oratione longe optima pro Cluentio dixit: *Nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ*, de hoc primorum Græcorum matrimoniis merito affirmari poterat. Nihil iis decentius, nihil sanctius fuit. Ut dignitati generis nobilitatique consuleretur, lege cautum erat, ne inter patricios & plebejos, neque inter cives & peregrinos, neque liberos inter & servos, neque inter ingenuos & libertinos contraherentur. Tempus nuptiis destinatum fuerat, quo ipso Græci nundinas suas celebrarunt, scilicet luna plena. Nam boni ominis aliquid ex lunæ facie gens superstitionibus dedita auspicabatur, id quod e geminis Græciæ Poetis Tragicis, nempe Pindaro (q) & Euripide (r) discimus, ubi Agamemnon rogatus ab uxore Clitemnestra, quandonam filiæ suæ nuptias celebrari vellet, respondit: *Quando lunæ fortunatæ venerit circulus.* Porro nonnisi captatis prius auguriis, & velut explorata Numinum voluntate matrimonia iniri consueverant: si faustæ futuræ censebantur, tunc tabulis scri-

(q) *In Isthmiis.* (r) *In Iphigenia.*

firmari folebant, contra vero fra- solvebantur. Quam caste sancte- lerentur apud Spartanas mulieres i tempore, luculentis verbis testa- utarchus (s) dicens tantum ab- llarum castimoniam ab ea, quæ secuta est licentia, ut ne quidem tii nomen notum esset, & scelus pud eas inter res incredibiles nu- etur. Quin & secundis se addice- ptiis olim religioni habebant mu- græcæ, quod propositum magno- laudat Pausanias, inquiens: *Cum m ac solemne fœminis esset priore mortuo nuptiis abstinere*, quamvis id lege prohibitum fuerit, ut ex Ho- (t) constat, apud quem parentes ac i Penelopen solicitarunt, ut ad alte- nuptias descenderet, rati Ulyssem fa- efunctum.

LXXIV.

Juvat nunc describere ceremonias in tiis Græcorum adhiberi solitas, quæ multæ fuerunt, ita mysteriis atque um superstitionibus minime carebant. Nova nupta senis crinibus ornabatur, namentum hoc vetustissimum fuit, & ad Romanos quoque in usu erat Vir- gi-

(s) *In Apophteg.* (t) *Odyss.* 19.

ginibus, quas Veſtales nominabant. Seni autem crines in capite matronæ dicebantur ſex crinium ſeries, vittis implexæ in modum coronarum. II. Haſta cœlibari nubentium caput comabatur. De hac Ovidius :

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Ornat virgineas haſta recurva comas.

Oportebat autem haſtam iſtam, uti Feſtus prodit, in corpore gladiatoris occiſi ſtetiſſe, ut ſicut illa conjuncta fuerat cum corpore gladiatoris, ſic cum viro nova nupta ſit copulata. Cœlibarem vero dixere, quia cœlibatum tollebat. III. Corona caput redimitum gerebat, quam ſertum nuncuparunt, ſcilicet e floribus & gemmis contextum, de quo Virgilius : (u)

Sertisque recentibus halant.

IV. Tunica recta induebatur. Ita vocabant tunicam albam, quæ a textricibus ſtantibus, & ſurſum opus urgentibus confici debebat. Hæc tyronibus & nuptis dono dabatur ; non raro etiam purpu-

(u) *L. I. Æneid.*

acinilis distincta fuit. V. Cingu-
od vir in lecto solvebat, cingeba-
actum hoc erat ex lana ovis, de-
que tum fœcunditatem in liberis
ndis, tum concordiam matrimonii
velut cingulo firmandam. VI
neo-nuptis imponi solebat, ut
es essent fidei, & societatis atque
ntiæ conjugalis in superandis, quæ
ere solent, difficultatibus, quia ut
sic matrimonii onera pari fortitu-
iunt ferenda. Inde natæ sunt di-
s: *vinculum conjugale, conjugium,* &
nonium contrahere, quasi simul tra-
onus instar equorum aut boum ei-
currui junctorum. VII. Socci lu-
dibus inducebantur, id est, viles,
s admoneretur, muneris sui esse,
m custodire ac domestica officia pe-
e, nec nisi cogente necessitate foris
andam se præbere. VIII. Velo, quod
neum vocabant, obnubebatur. Flam-
m erat genus amiculi, quo se coope-
nt mulieres die nuptiarum, sangui-
coloris, qui ruboris pudorisque cu-
iendi symbolum est. IX. In viri do-
n velut manentem conjugii civitatem
ucebatur: unde dicimus *uxorem du-*
. Plerumque de nocte id fiebat a
ris patrimis & matrimis, cujusmodi

 X tres

tres adhibebantur: unus qui facem præferret e ſpina alba: duo qui nubentem tenebant. X. Colus ad omnem elegantiam comta cum fuſo & ſtamine comitabatur, tanquam operis, in quo futura erat, auſpicium. Præter hanc utenſilia mulieris, & quæ ad miniſterium ejus pertinebant a puero pubere in operto vaſe geſtabantur. XI. Obolos tres ad maritum ſponſa deferebat: unum quem in manu ferebat, velut emendi cauſſa marito obtulit: alium quem in pede habebat, in focum domeſticorum Larium injecit, quaſi habitationis mercedem factam: tertium prius palam exhibitum in ſacciperio recondidit, diligentiæ pignus in lucro & quæſtu procurando datura. XII. Ædium fores frondibus & floribus ornabantur. Juvenalis: (x)

Ornentur poſtes, & grandì janua lauro.

Præ foribus autem mariti interrogabatur nova nupta, quænam eſſet? edito nomine illa poſtes domus abſterſit lana, ungebatque adipe lupino, ne quid magicæ artis ac præſtigiarum inferretur. Aquam & ignem in limine appoſitum utrin-

(x) *Sat.* 6.

: tangebat prosperis æque ac ad-
:rendis par futura: januæ vero
ıtactum saltu superabat, intactum
'a pudorem: tum claves domesti-
sponso porrectas accepit. XIII.
ı nuptialem vel sponsi parentes,
ipse lautam instruxit, invitatis
s sanguine vel propinquitate jun-
ost quam a patrimis ac matrimis
sponsa a pronubis excipiebatur, id
:ctatæ pudicitiæ matronis, quæ uni
at viro nupsissent. At sociæ vir-
:pithalamium occinebant tum ve-
quod *κατακοιμητικὸν*, tum sub au-
, quod *διεγερτικὸν* Græci adpella-
Illud Lacedæmoniis singulare fuit,
viri conjuges suas non solum in
ous, sed etiam in maximo honore
rint, usque adeo ut & Heras sa-
:rint, & publicis etiam adhibuerint
iis, illasque frequenter in Curia ad
:ia exequenda socias assumserint,
ı e fœminarum arbitrio decernen-
ut memorat Alexander ab Alexan-
(y)

§. VIII.

(y) *L.* 4. *C.* 11.

tuorum Dea dicti, in cujus templo ad servabantur ea, quæ ad corpora patrio ritu humanda serviebant. Nec funeri præses defuit, qui curam hanc vel ultro vel in testamento rogatus in se suscepit. Non tamen omnibus sepulturæ honor ultimus concedebatur. Nam leges vetabant sepeliri triplex genus hominum: primum patriæ hostes, nempe proditores, læsæ majestatis reos, ac civitate proscriptos: dein qui ob scelera sua ad crucis supplicium, utpote infame, fuerunt damnati: demum homines flagitiosos, qui urgente nemesi violentas sibimet ipsis manus intulere. Atque hæc gravissima omnium pœna apud priscos fuit, insepultum atque inhumatum relinqui. Credebant enim istorum animas, quorum corpora humus non tegeret, per omnem orbem vagas & extorres circumerrare, atque a malis geniis continuo agitari. Contra vero ingens crimen erat, nec facile expiandum, si quis Majorum atque parentum sepulchra neglexisse, nec quantum facultates permittebant, ornasse deprehenderetur. Hos enim omnibus publicis muneribus exclusos, & si qui erant, ex ipso etiam magistratu expulsos voluerunt Athenienses. Cæterum initio Græci, quemadmodum plurimæ aliæ na-

pa-

s in more positum habuere, defun-
ım corpora cremarunt, cujus rei
nem ad Herculem referunt. Hic
ı Argium Licymnii filium, qui ad ex-
tionem bellicam ipsum secutus erat,
se reducturum spoponderat. Inter-
escio quo fato Argius diem extre-
ı obiit in itinere. Igitur Hercules
ıissi sui memor illius corpus rogo
ositum cremavit, ut saltem collectos
cineres ad orbum patrem reducere
:t. Sed ab hoc more postea recesse-
: Græci, & suorum cadavera terræ
darunt.

LXXVI.

Ritus funebres.

Quamprimum moribundus animam
alavit, filii, uxores, aut propinqui ad
:atis officia conversi oculos mortui
ıdebant, & membra, si spiritus emi-
ntis ultimo conatu forte contorta fu-
nt, extendebant: tum aqua calida la-
:um corpus & inunctum est. Apud
æcos non paucos mos invaluit, ut ve-
ous mortuos induerent, timentes ne
c destituti præsidio in plagis inferis
gore conficerentur. De qua supersti-
ıne loquens Lucianus: *Splendide*, ait,

 ve-

niſtri qua geſtibus qua voce luctum ſpirantes, quem augebant fictis lamentis & lacrymis Præficæ ad id conductæ: tum imagines & honorum tituli, etiam triumphi præferebantur, ſi viri triumphales eſſent, ut canit Lucanus: (b)

Præferat ut veteres feralis pompa triumphos.

Ipſum autem funus efferebatur in lectica nigris tapetibus inſtrata vel juvenum, vel militum, vel Senatorum humeris, prout cujusque conditio poſtulare videbatur: ſi pauperes, mercede conducti portabant cadaver: ſi vero pueri adhuc lactantes, feretrum maternæ manus, quibus geſtabantur, ſuppeditavere. Ubi ventum eſt ad forum, inter tubarum & tibiarum cantum ibidem collocabatur lectica, & laudabatur mortuus, ſi quid forti viro dignum, & patriæ glorioſum patraſſet. Primus fuiſſe proditur Pericles, qui carmine ac laudibus eos, qui in bello Peloponneſiaco pro patria occubuerant, proſecutus eſt. Alii ferunt, Solonem primum inveniſſe funebrem orationem, defunctis Græcis dicendam. Hac finita eodem ordine ad tumulum extra

ur-

(b) Lib. 8.

urbem pergebat lugubre agmen, sequentibus in veste pulla domesticis, propinquis, amicis, aliisque ad id invitatis inter mille doloris vel veri vel ficti indicia. Ibi tandem in specu cava vel e gleba, vel e saxo in pyramidis aut columnæ formam structo cadaver depositum fuit, ac mensa sepulchrali, quam Græci τράπεζαν vocarunt, conclusum. Erat hæc lapis quadratus, longior quam latior, sepulturæ loco impositus sive ad summam soli superficiem, sive supra quatuor lapidea fulcra, pedes tres admodum, duosve altus. Neque heic finis apud honoratiora funera: per plures dies extractus est luctus, & exequiæ etiam ludis & certaminibus institutis cohonestatæ, quorum auctorem facit Plinius Acastum & Theseum: (c) *Ludos gymnicos in Arcadia Lycaon instituit, funebres Acastus in Jolo, Thessaliæ urbe: post eum Theseus in Isthmo.*

LXXVII.

Funera singularia.

Singularem funeris & sepulchri honorem cæsis in bello militibus ac ducibus exhibuerunt Græci auctore Thucydide. Nem-

(c) *Lib.* 7.

Nempe amplum ſatisque magnificum aperto in campo tabernaculum ſtruxere, in quod mortuorum cadavera reliqui humeris ſuis inferentes velut publicæ venerationi integro triduo exponebant. Deſtinato die ſingulæ tribus militares vehicula adportarunt ornamentis funebribus inſtructa, quibus quæque ſuorum occiſorum corpora impoſuit, uno vacuo reliqua inſequente, ac ſi illorum manibus, qui inter cæſos non fuerunt reperti, deſtinatum dedicatumque foret. Deducebatur autem funebris pompa non a populo, ſed a militibus, incomta ſigna & arma inverſa geſtantibus teſte Statio: (d)

Tum mæſta phalanx, Teucrique ſequuntur,
Tyrrhenique Duces, & verſis Arcades armis.

Nimirum mucronem, non haſtæ cuſpidem terræ obverterunt; ſcuta etiam invertentes ob depicta in his Numina religionis ergo, ne illorum ſimulacra cadaveris aſpectu polluerentur. Arma quoque eorum, qui ſtrenue pugnantes in acie occubuerunt, longis perticis affixa inſtar trophæi ferebantur. Si Ducum aliquis in-

(d) *In Theb. L.* 6.

inter occisos fuit, equum ejus armis Domini instructum, sed absque phaleris, deduxere funeris socium, & luctus participem. Hinc Virgilius (e) in funere Pallantis, filii Regis Evandri, qui dimissa Arcadia in Italiam veniens græcum hunc morem secum attulisse videtur:

Post bellator equus positis insignibus Æthon
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.

Postremi erant cives, aliique hospites, pompam præsentia sua cohonestantes, fœminis propinquitate junctis agmen claudentibus, & tristi ejulatu aera implentibus. Hoc ordine ad suburbana, ubi publicis impensis monumentum pro hujus generis funeribus conditum fuit, procedebatur, & justis rite persolutis vir ab ipsa civitate delectus, spectatæ prudentiæ ac dignitatis pro concione dixit de laudibus eorum, qui pro patriæ salute honesta morte defungi non dubitarunt.

Major & latius patens luctus erat apud Spartanos Rege mortuo. Quamprimum equites per universam Laconiam di-

(e) *Æneid. L.* XI.

„ Artemisia factum Mausolo Cariæ Re-
„ gulo, qui obiit Olympiadis centesimæ
„ anno secundo. Opus id ut esset inter
„ septem miracula, maxime artifices fe-
„ cere. Patet ab Austro, & Septentrio-
„ ne sexagenos ternos pedes, brevius a
„ frontibus, toto circuitu pedes quadrin-
„ gentos undecim: attollitur in altitudi-
„ nem viginti quinque cubitis: cingitur
„ columnis triginta sex. „ Tum ipsos artifices prodit, dicens: *Ab oriente cælavit Scopas, a Septentrione Dyaxis, a meridie Timotheus, ab occasu Leochares.*

CAPUT III.

ANTIQUITATES ROMANORUM.

LXXVIII.

Romanæ gentis originem e Græcia petendam esse vel ipsi Romanarum rerum Scriptores inclyti Cato, Piso, Gellius, & Dionysius Halicarnasseus palam fatentur. Primi Aborigenes fuere, qui duce Oenotrio relicta Peloponeso

:itum occuparunt, regionem a cœli ntia, fertilitate agrorum, ac fru- 1 abundantia celebratissimam. Ho- vestigia secuti sunt Pelasgi e Thes- Evander ex Arcadia, Hercules e onefo, qui omnes hospitium in La- etiam non invitati quæsivere. De- incensa & funditus eversa Troja is profugus cum suorum non exi- manu primum in Lybiam, mox in m trajecit, mortuoque Rege Latino am invasit potius, quam adiit, quod ius posteris exclusa Aboriginum gen- d Romulum usque deductum est, 1 Auctorem nominis, ac Urbis con- em Romani celebrant. Romulus uti & Remus frater, eodem partu lvia Vestali virgine genitus, & non :ul a Tiberi fluvio a Lupa educatus e fertur, quam rem ita contigisse ant. Proca Rege Albanorum vita Ro, quum duos reliquisset filios Amu- 1 & Numitorem, inter quos æqua tione hæreditatem divisit, Amulius utorato Numitore regnum per vim sibi vendicavit, interemta mascula tris stirpe, ejusque filia Sylvia Vesta- m virginum cœtui adscripta, quibus vandæ virginitatis perpetua necessitas cubuit. Verum hæc, cujus crimine in-

certum, prægnans facta gemellos edidit, Romulum & Remum, quos Amulius quamprimum aquis mergi præceperat. Sed ad ripam Tiberis expositos regiorum armentorum pastor Faustulus invenit, ac miseratione commotus sublatos uxori suæ Accæ Laurentiæ, (quæ vulgato corpore inter pastores *lupa* vocata fuit) nutriendos tradidit. Unde nata fabula de lupa Romuli & Remi nutrice, quam breviter ita describit Ovidius: (h)

Sylvia fit mater: Vestæ simulacra feruntur
Virgineas oculis apposuisse manus.
Ara Deæ certe tremuit patiente ministra;
Et subiit cineres territa flamma suos.
Hæc ubi cognovit contemtor Amulius æqui:
(Nam raptas fratri victor habebat opes.)
Amne jubet mergi geminos: scelus unda refugit,

In

(h) *Fast. L.* 3.

In ſicca pueri deſtituuntur humo.
Lacte quis infantes neſcit creviſſe ferino,
Et picum expoſitis ſæpe tuliſſe cibos?

Verum ubi Romulus adolevit, de re tota certior factus coacta valida prædonum manu Albam occupavit, & Amulio cæſo Numitorem in regnum reſtituit, a quo præmii loco facultatem condendi urbem obtinuit. Hanc, quam a nomine ſuo Romam dixit, ſulco aratri ope circa collem Palatinum ducto deſignaſſe traditur, ſatis anguſtam, & vilium caſarum quadrato ſpatio concluſam, unde Roma *Quadrata* olim nuncupabatur: muris tamen cinxit, tribusque portis inſtruxit. At incolis deficientibus, quum urbem omnibus advenis, quibuscunque demum, aſylum fore promulgaſſet, illico ingens exulum ac criminoſorum hominum turba convolavit, novæ urbis fortunam expertura: his ut uxores, ſibi vero poſteritatem copioſam pararet, aſtu Sabinas virgines rapuit, ac inter ſuos diviſit; initio quidem non ſine tumultu ac violentia: ſed placatis tandem & his & harum pa-

rentibus uterque populus in unum coaluit, adjecto Urbi ad ampliorem habitationem monte Tarpeio.

Reges, qui Romulo succeſſere, creſcente civium multitudine, nec fines tam anguſtos ferente alios quinque colles Quirinalem, Celium, Eſquilinum, Viminalem, & Aventinum adjecere, ac muris concluſerunt. De his canit Propertius: (i)

Romani montes, & montibus addita Roma.

Quum vero nec iſti ſufficere poſſent capiendis incolis mira celerrimaque fœcunditate multiplicatis, alii tres colles adjecti ſunt Pincius, Janiculus, & Vaticanus, & hi mœnibus juncti, ita ut Tiberis non jam fines Urbi poneret, ſed in duas propemodum partes eam ſecaret. Succedente tempore tam ampla evaſit, ut circuitu ſuo viginti quatuor milliaria Italica complecteretur, quæ totidem columnæ e ſaxo fuerunt, certo & æquali intervallo diſpoſitæ, quibus illorum numerum inſcripſerunt Romani. Neque latum nimis ſpatium hoc videbitur conſideranti frequentiam incolarum. Nam ſi fidem

(i) *Lib.* 4.

habemus eruditissimo & rerum
ınarum studiosissimo Lipsio, Nobi-
ac divitum in Urbe numerus erat
ɔoo. Civium e plebe 300 000.
inarum cum pueris 900000. Ser-
n 2000000. Militum, gladiatorum,
arum, &c. 200000. Peregrinorum
ɔoo. Universe 5700000. seu quin-
mille millia, & septingenta millia:
sex, ut vocant *milliones*. Denique
ıstus Cæsar in quindecim regiones
divisit, addito singulis Capite sive
꞉cto: Aurelianus vero totam qua
patuit, muris circumdedit, extructis
ıta duabus portis, per quas exitus
꞉cessus pateret. At fama Romæ lon-
mplior erat ipsa Roma. Cicero eam
vit *Lucem orbis terrarum, atque ar-
omnium gentium.* (k) Tibullus æter-
dixit: (l)

*Romulus æternæ nondum formaverat
Urbis
Mœnia.*

tialis incomparabilem: (m)

Ter-

(k) *In Catil.* 4. (l) *Lib.* 2.
(m) *Lib.* 12.

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par nihil, & nihil secundum.

Aliqui adpellarunt *Orbis Dominam*, alii per excellentiam *Urbem* duntaxat. Quin Romanorum superstitiosa superbia, & superba superstitio eo progressa est, ut illi divinitatem tribuerent, & tanquam Deam venerarentur. Plura sane templa in ipsa civitate illius honoribus ædificata dicataque fuerunt, inter quæ superbissimum erat, quod ab Antonino Pio erectum, cujus typum adhuc exhibent ejusdem Imperatoris numi cum epigraphe: R O. M Æ. Æ T E R N Æ. Neronis Claudii numus Romam spectandam præbet armis insidentem, & dextra porrigentem coronam: numus Vespasiani armis instructam monstrat, tenentemque sinistra manu hastam, dextra victoriam alatam cum corolla: alius ejusdem refert septem collibus incubantem, manuque parazonium (pugio est sine cuspide) sustinentem, ad cujus pedes Tiberis fluvius recumbit. Alii passim numi hanc Deam repræsentant cum galea cristis ornata ad instar heroinæ. Nec solum Romani, sed & exteræ nationes hunc illi divinitatis honorem tribuerunt. Quippe ut Cassius Dio narrat,

rat, (n) Cæſar Octavianus Epheſi & Nicææ, clariſſimis Aſiæ & Bythiniæ civitatibus, templum Urbi Romæ ſtrui conceſſit; & græcis veteribus numis ſæpius inſcriptum legimus ΘΕΑ ΡΩΜΗ. Hæc præfari libuit de Romanæ gentis & Urbis origine, unde omnes, quas jam nunc in medium proferre animus eſt, Antiquitates velut ex fonte profluxerunt.

§. I.

Regimen Romanorum.

LXXIX.

Diviſio Reipublicæ in Tribus & Curias.

Quum nullum regimen firmum ſtare poſſit, ubi & quamdiu confuſa eſt multitudo, omnium prima Romuli cura fuit, poſtquam ab agreſti illa Albanorum, convenarumque turba Rex erat ſalutatus, ut naſcenti reipublicæ ſuæ tanquam corpori de apta membrorum diſtributione provideret, ac populum e variæ ſortis ac nationis hominibus collectum, & quo-

(n) *Lib.* 51.

que beneficio ex inimicis amicos sibi red-didit. Ita factum, ut dum initio regimi-nis sui nonnisi tria millia peditum & tre-centos equites, ut dictum est, numeras-set, ultimo regni sui anno, quo e vivis excessit, id est, trigesimo septimo, exer-citum quadraginta sex millium peditum & quinque millium equitum reliquerit.

At Servius Tullus, regum quintus post Romulum crescente civium numero quatuor Tribus condidit, non jam a gen-tium, quæ habitabant Urbem, sed a lo-corum, in quibus habitabant, habita ra-tione, nempe Palatinam, Suburranam, Collatinam, & Esquilinam. Nam ut ait Dionysius: (q) „ Servius cum pomæ-„ rium protulisset, urbem in quatuor re-„ giones divisam quatuor Tribuum fecit, „ easque a regionibus nominavit Palati-„ nam, Suburranam, Esquilinam, Colla-„ tinam, cum eousque trium tantum fu-„ isset. Qui autem singulas earum par-„ tium incolebant, eos alio commigrare, „ atque alibi censeri aut tributum con-„ ferre vetuit, neque imposterum per tri-„ bus generales, ut ante, sed quatuor „ locales a se institutas rem militarem „ administravit, ac singulis partibus præ-

„ fides,

(q) *Lib.* 4.

, qui ubi quisque habitaret, cogno-
:nt, præfecit. „ Itaque Palatina tri-
omplectebatur eos, qui Palatium &
olium , atque spatium omne inter
:olles situm occupabant, ducto no-
a Palatio tanquam parte nobiliore,
ima sede: Suburrana illos, qui ur-
veterem, quæ regio Suburrana di-
tur: Esquilina, qui Esquilias: Colla-
, qui Viminalem ac Quirinalem col-
inhabitarunt. Hæ autem quatuor
us Urbanæ adpellabantur, ut a Ru-
anis dignoscerentur, quarum Auctor
m Tullus fuit, qui totam quoque cir-
njacentem regionem in viginti sex tri-
s distinxit, ita ut omnes simul Urba-
: ac Rusticanæ triginta Tribus confice-
nt, quibus postmodum quinque adhuc
ierunt adjectæ. Quicunque igitur jus
ivitatis obtinere desiderabat, omnibusque
ivium privilegiis gaudere, necessum erat,
ıt alicui ex his triginta quinque tribu-
bus nomen dederit, & uni e totidem li-
bris inscriptus esset, quos ob molem *Ele-
phantes* nuncuparunt, quique singulis
quinquenniis, ubi novus populi census
inibatur, innovari solebant, deletis mor-
tuis, ac novis civibus insertis.

LXXX.

LXXX.

Divisio in Ordines.

Ut autem firmiori pede regimen subsisteret, multitudine sic in Tribus & Curias discriminata, in ipsis quoque tribubus ordo constitutus fuit, isque triplex. Primus Ordo *Senatorius* seu *Patricius* qui Senatum, Consules, Nobiles, & eos qui olim dignitates ac magistratus gesserunt, complectebatur. Senatores legendi potestatem primus usurpavit Romulus teste Dionysio: (r) *Romulus bis constituti statuit continuo sibi Senatores cooptare virosque centum e patriciis legit, quibuscum rempublicam administraret.* Atque hi centum Senatores *Patres*, illorum vero posteri *Patricii* vocabantur, quorum alii dicti sunt *Majorum gentium*, nempe ii, quos Romulus creavit; quos vero postmodum L. Brutus legit, *Minorum gentium.* Patrum *Conscriptorum* nuncupatio manavit a secunda Senatorum lectione, quales fuerunt, qui ex equestri ordine Patribus adscribebantur, ut numerus Senatorum expleretur: Sed postea, quum ad universum amplissimum Senatus Ordinem oratio dirigebatur, omnes vo-

(r) *Lib.* 2.

antur Patres Conſcripti. Ita Livius (s) *Nihil vos eorum, Patres Con-i, quæ illic acta ſunt, ignorare pa-*
Conſules vero exactis Regibus ſuc-runt, quique vicem Regis ſubeuntes atum jus per ſe adminiſtrarunt, pu-im cum populo & Senatu. Nobiles um cenſebantur, qui Majorum ſuorum gines monſtrare poterant, id eſt, quod Magiſtratum aliquem geſſerint: unde it imago a Magiſtratu proficiſcebatur, nobilitas ab imagine. Quapropter am *imagines* (Plinio *expreſſi cera vul-s* dicuntur) non raro pro nobilitate po-intur. Ovidius (t)

Perlege diſpoſitas generoſa per atria ceras.

Et Juvenalis (u)

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria.

Alter Ordo fuit *Equeſtris*, quem ju-ventus nobilium Patriciorum conſtitue-bat a decimo octavo ætatis anno. Hu-jus Ordinis origo petenda eſt a tribus illis

(s) *Lib*, 22. (t) *Faſt*, *L*. 1.
(u) *Lib*. 8.

ad populum, ne cuiquam injussu populi civem Romanum aut verberare, aut necare fas esset. *Ab eo tempore*, inquit Dionysius, (z) *opes plebis creverunt: Patres vero multas partes priscæ amplitudinis amiserunt, cum & in Senatum, & Magistratus, & ad Sacerdotia plebeios admisissent, & reliquorum ornamentorum illos fecissent participes, quæ propria Patriciorum fuerant.*

LXXXI.

Extra tres Ordines memoratos qui fuerunt, erant servi seu mancipia, quorum quo vilior conditio, eo major numerus. *Servi* dicebantur, quod essent in bello servati: *mancipia* vero quasi manu capti. Romanorum mos erat, ut eos, qui victi positis armis ultro se dedidere, sub jugum mitterent, salvo ingenuitatis jure: captos vero in acie vel urbium expugnatione sub corona venderent. Jugum autem e duabus hastis in t[illegible] defixis tertia superimposita co[illegible] tur, per quas ignominiæ[illegible] stes discincti transire co[illegible] Dedititii postea voca[illegible] quia vel corona ci[illegible] libertatis, vel a [illegible]

(z) L[illegible]

enales expone-
e, ac proprio
ntur. Qui in
redacti fuerant,
rebus ad om-
tis, immo vix
: nihil sibi ac-
contrahere, sed
contubernio vi-
tamentum con-
ex heri volun-
endebat; unde
a Floro scite
rvos suos æque
e, ac vendere
iis, ita ut Ro-
servorum nun-
fuit natorum
non secus ac
n, vel anima-
spectabant, &
omi nati, ver-
numerum au-
quoque
tiam il-
enim bo-
Tibe-
idam
ad

ad metalla, bestias, & capitis supplicium damnati: etiam liberti erga dominos suos ingrati, qui ad pristinam servitutem revocari poterant: demum qui ab alio in libertatem adserti contra fidem datam aufugientes, & edictis citati infra annum Liberatori suo se non restituerunt. Quamvis autem inter servos, quantum ad libertatis jacturam adtinet, discrimen esset nullum, magnum tamen erat, quantum ad vitæ conditionem. Alii enim servi *privati* erant, & munera domestica obibant Atriensis, obsonatoris, pistoris, topiarii, coqui, tonsoris, medici, &c. alii *publici* & ad publica ministeria destinati, ac Magistratibus additi fuerunt, uti tabelliones, Actores, Notarii populi Romani. Horum longe tolerabilior sors erat, quam privatorum illorum, qui nervis ac compedibus vincti domi vel ruri abjectissima quæque durissimaque opera exigebant. Nihilominus miseræ servorum conditioni non omne remedium in Romana Republica defuit; atque hoc erat manumissio, quæ diversis modis fieri solebat, nimirum *per censum*, quando servus Domini jussu nomen suum in censum lustralem conferebat; vel *per vindictam*, quod nomen obtinuit manumissio a Vindice aut Vindicio Vitelliorum servo, qui conjurationem Brutorum aliorumque juve-

ve-

venum Romanorum detexit, & ad Senatum detulit, in fidei præmium libertate ac civitate donatus: vel *per verba concepta*, quando Lictor coram Consule, Prætore, Pro-Consule publica potestate edixit: HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO, vel secundum alios: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITVM. quo facto servus in gyrum actus, inflicta alapa liber dimittebatur, dicebaturque *Libertus*, & qui ex hoc postmodum nati sunt, *Libertini*: vel per testamentum, cui Dominus hæc verba inseruit: *Damon servus meus liber esto*, aut *Rogo hæredem meum, ut Damonem manumittat.*

LXXXII.

Sex Classes Civium.

Tribus his Ordinibus Senatorio, Equestri, & Plebeio cum appendice servorum ita constitutis politicum regimen vasti hujus corporis tempore pacis plurimum juvabatur, dum urgente necessitate aut negotio publico omnes facile convocari, & suo quivis officio fungi poterant. Verum ut etiam tributa, quæ nervus reipublicæ sunt, rite imponi ac colligi possent, & belli tempore exercitui melius

eſſet proſpectum, aliam adhuc Tullus Rex diviſionem molitus eſt cum ingenti rei communis bono. Sex itaque claſſes civium deſignavit: Prima erat ditiſſimorum, quorum facultates minimum ad mille *coronatos* Romanos argenteos aſcendebant. Atque in hac octoginta centuriæ fuerunt, quadraginta Juniorum, totidem ſeniorum. His poſterioribus munus incubuit Urbem cuſtodiendi: priores bello ſerviebant cum prærogativa primi in exercitu loci. Secunda fuit divitum, quorum reditus ſeptingentos *coronatos* conficiebant: horum centuriæ viginti, decem ſenum, decemque juvenum, qui ſecundum in exercitu locum occupabant. Tertiam claſſem conſtituebant divites quingentorum *coronatorum*, & viginti centuriarum ea, qua prius dictum eſt, ratione. Quarta eorum, quorum bona æſtimabantur infra quingentos *coronatos*, diviſi in centurias decem. Quinta, quorum reditus inter eentum & viginti *coronatos* continebantur. Hi triginta centurias numerabant, mediam partem ſenum, & mediam juvenum, qui fundis & jaculis inſtructi præter ordinem in exercitu ſtipendia fecere. Sexta denique claſſis conſtabat ex illis civibus, quorum facultates centum & viginti quin-

que

que *coronatis* minores inventi ſunt. Hæc libera erat ab omni onere belli, & a tributo pendendo exemta: ſuperabat numero reliquas quinque, vocabaturque Claſſis pauperum. Porro e toto Equeſtri ordine una claſſis in octodecim centurias diviſa, junctaque fuit cum octoginta centuriis ditiſſimorum primæ claſſis. His honoratior ubique tum in legionibus tum in comitiis locus conceſſus eſt. Univerſe omnes hæ claſſes, excepta ſexta, conficiebant centurias centum ſeptuaginta octo, atque ita ſeptendecim millia virorum, qui tributum pendere, ac militiæ ſervire debebant. Hoc civium ordine pulcherrimo ſingulis quinque annis per ærarii ſupremum Præfectum innovato facile tributum ſecundum cujusque facultates colligi, ac miles veluti perpetuus extrahi poterat. Erant autem cives Romani duplicis generis: primi dicebantur *Cives perfecti*, erantque omnium prærogativarum, præſertim juris comparendi in Comitiis, ſuffragandique participes: hos alicui ex prædictis tribubus adgregatos, & publicis libris inſcriptos eſſe oportuit. Qui ſecundi generis erant, parte duntaxat prærogativarum gaudebant, nec fuerunt in tribum aliquam adlecti, vocabanturque *Cives Honorarii:*

illis centuriis equitum Tatiensium, Ramnetum, & Lucerum, quos Romulus selegit, tanquam equestris Ordinis viros, qui equo publico merebantur, & in castris peditatui Romano, in Urbe Senatui opponebantur. Hi & illorum posteri erant dicebanturque *Equites Romani*. Imperatorum temporibus fuere non pauci Equites Romani, qui equum publicum habebant, sed non ut militarent, quemadmodum olim factum est, ubi nullus alius erat equitatus Romanus, quam ex equestri ordine conscriptus; sed ut esset tantum insigne honoris & equestris ordinis. Ita equo publico (seu publicis sumtibus alito) donabantur multi a Censoribus & Imperatoribus sive milites, sive alii rebus præclare gestis hunc honorem promeriti, aut etiam supremorum Principum gratia & favore ad eam dignitatem evecti, & legimus apud Capitolinum, quod Imperator Adrianus M. Antonino *honorem equi publici sexenni dederit*, & apud Gruterum de puero septenni.

Tertius Ordo erat *Plebeius*, divisus in Tribus Urbanas & Rusticas. Has tribus plebis distinctas fuisse satis patet ex Appiano: (x) dum seditionem in Urbe ex- or-

(x) *De bell. Civil. L.* 1.

tam narrat. Quum enim legi ferendæ Apuleius diem edixisset, eos qui in agris versabantur, advocavit, quibus maxime confidebat. Id ægre ferens Urbana turba clamorem sustulit: *Cum autem Apuleiani vim facerent, urbani abjectis vestibus atque arreptis lapidibus in rusticos se intulerunt. Illi vero iterum ab Appuleio coacti, & ipsi cum fustibus in urbanos impetum fecerunt, & per vim legem jusserunt.* Ad urbanas plebis tribus pertinuerunt tribuni ærarii, scribæ, mercatores, & negotiatores, argentarii & fœneratores, artifices & opifices, turba forensis, libertini, & magistratuum apparitores. Ad rusticas vero ii, quibus jam olim, ut Dionysius loquitur (y) Romulus mandavit, *ut agros colerent, pecora alerent, quæstuarias artes exercerent.* Initio quidem plebs non modo omnis expers honoris, & a reipublicæ muneribus exclusa fuit, sed etiam Regibus & Patriciis potestatem vitæ ac necis in eam habentibus non sine multa indignatione servire coacta est. Sed Regibus ejectis, & restituta per Brutum libertate Valerius Consul humanissimas duas leges tulit, tum de imperio a populo accipiendo, tum de provocationibus a Magistratibus

ad

(y) *Lib.* 2.

ad populum, ne cuiquam injussu populi civem Romanum aut verberare, aut necare fas esset. *Ab eo tempore*, inquit Dionysius, (z) *opes plebis creverunt: Patres vero multas partes priscæ amplitudinis amiserunt, cum & in Senatum, & Magistratus, & ad Sacerdotia plebeios admisissent, & reliquorum ornamentorum illos fecissent participes, quæ propria Patriciorum fuerant.*

LXXXI.

Extra tres Ordines memoratos qui fuerunt, erant servi seu mancipia, quorum quo vilior conditio, eo major numerus. *Servi* dicebantur, quod essent in bello servati: *mancipia* vero quasi manu capti. Romanorum mos erat, ut eos, qui victi positis armis ultro se dedidere, sub jugum mitterent, salvo ingenuitatis jure: captos vero in acie vel urbium expugnatione sub corona venderent. Jugum autem e duabus hastis in terram defixis tertia superimposita componebatur, per quas ignominiæ caussa victi hostes discincti transire cogebantur inermes, Dedititii postea vocati. Capti autem, quia vel corona cincti in signum perditæ libertatis, vel a militum circumstante coro-

ro-

(z) *Lib.* 7.

rona in forum protracti venales exponebantur, sub corona venire, ac proprio nomine servi esse dicebantur. Qui in tristem hanc conditionem redacti fuerant, non pro personis, sed pro rebus ad omnem domini usum destinatis, immo vix pro hominibus habebantur: nihil sibi acquirere, non matrimonia contrahere, sed cum ancillis in eodem contubernio vivere, nil pacisci, nec testamentum condere ullum poterant, sed ex heri voluntate eorum sors & vita pendebat; unde *secundum genus hominum* a Floro scite adpellantur. (a) Porro servos suos æque ac res alias legare, donare, ac vendere prout libuit, licuit Romanis, ita ut Romæ quasi perpetua fuerit servorum nundinatio. Nec melior sors fuit natorum ex matre serva: hi enim non secus ac fructus arborum, agrorum, vel animalium fœtus ad dominum spectabant, & hujusmodi servi, nempe domi nati, *vernæ* dicebantur. Servorum numerum auxerunt crimina. Nam servituti quoque addicebantur, qui censum & militiam illicitis artibus subterfugere. Hi enim bonis ærario illatis cæsi virgis trans Tiberis venum expositi sunt: dein quidam ad

(a) *Hist. L.* 3.

ad metalla, bestias, & capitis supplicium damnati: etiam liberti erga dominos suos ingrati, qui ad pristinam servitutem revocari poterant: demum qui ab alio in libertatem adserti contra fidem datam aufugientes, & edictis citati infra annum Liberatori suo se non restituerunt. Quamvis autem inter servos, quantum ad libertatis jacturam adtinet, discrimen esset nullum, magnum tamen erat, quantum ad vitæ conditionem. Alii enim servi *privati* erant, & munera domestica obibant Atriensis, obsonatoris, pistoris, topiarii, coqui, tonsoris, medici, &c. alii *publici* & ad publica ministeria destinati, ac Magistratibus additi fuerunt, uti tabelliones, Actores, Notarii populi Romani. Horum longe tolerabilior sors erat, quam privatorum illorum, qui nervis ac compedibus vincti domi vel ruri abjectissima quæque durissimaque opera exigebant. Nihilominus miseræ servorum conditioni non omne remedium in Romana Republica defuit; atque hoc erat manumissio, quæ diversis modis fieri solebat, nimirum *per censum*, quando servus Domini jussu nomen suum in censum lustralem conferebat; vel *per vindictam*, quod nomen obtinuit manumissio a Vindice aut Vindicio Vitelliorum servo, qui conjurationem Brutorum aliorumque ju-

ve-

venum Romanorum detexit, & ad Senatum detulit, in fidei præmium libertate ac civitate donatus: vel *per verba concepta*, quando Lictor coram Consule, Prætore, Pro-Consule publica potestate edixit: HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO, vel secundum alios: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITVM. quo facto servus in gyrum actus, inflicta alapa liber dimittebatur, dicebaturque *Libertus*, & qui ex hoc postmodum nati sunt, *Libertini*: vel per testamentum, cui Dominus hæc verba inseruit: *Damon servus meus liber esto*, aut *Rogo hæredem meum, ut Damonem manumittat.*

LXXXII.

Sex Classes Civium.

Tribus his Ordinibus Senatorio, Equestri, & Plebeio cum appendice servorum ita constitutis politicum regimen vasti hujus corporis tempore pacis plurimum juvabatur, dum urgente necessitate aut negotio publico omnes facile convocari, & suo quivis officio fungi poterant. Verum ut etiam tributa, quæ nervus reipublicæ sunt, rite imponi ac colligi possent, & belli tempore exercitui melius

esset prospectum, aliam adhuc Tullus Rex divisionem molitus est cum ingenti rei communis bono. Sex itaque classes civium designavit: Prima erat ditissimorum, quorum facultates minimum ad mille *coronatos* Romanos argenteos ascendebant. Atque in hac octoginta centuriæ fuerunt, quadraginta Juniorum, totidem seniorum. His posterioribus munus incubuit Urbem custodiendi: priores bello serviebant cum prærogativa primi in exercitu loci. Secunda fuit divitum, quorum reditus septingentos *coronatos* conficiebant: horum centuriæ viginti, decem senum, decemque juvenum, qui secundum in exercitu locum occupabant. Tertiam classem constituebant divites quingentorum *coronatorum*, & viginti centuriarum ea, qua prius dictum est, ratione. Quarta eorum, quorum bona æstimabantur infra quingentos *coronatos*, divisi in centurias decem. Quinta, quorum reditus inter eentum & viginti *coronatos* continebantur. Hi triginta centurias numerabant, mediam partem senum, & mediam juvenum, qui fundis & jaculis instructi præter ordinem in exercitu stipendia fecere. Sexta denique classis constabat ex illis civibus, quorum facultates centum & viginti quinque

que *coronatis* minores inventi ſunt. Hæc libera erat ab omni onere belli, & a tributo pendendo exemta: ſuperabat numero reliquas quinque, vocabaturque Claſſis pauperum. Porro e toto Equeſtri ordine una claſſis in octodecim centurias diviſa, junctaque fuit cum octoginta centuriis ditiſſimorum primæ claſſis. His honoratior ubique tum in legionibus tum in comitiis locus conceſſus eſt. Univerſe omnes hæ claſſes, excepta ſexta, conficiebant centurias centum ſeptuaginta octo, atque ita ſeptendecim millia virorum, qui tributum pendere, ac militiæ ſervire debebant. Hoc civium ordine pulcherrimo ſingulis quinque annis per ærarii ſupremum Præfectum innovato facile tributum ſecundum cujusque facultates colligi, ac miles veluti perpetuus extrahi poterat. Erant autem cives Romani duplicis generis: primi dicebantur *Cives perfecti*, erantque omnium prærogativarum, præſertim juris comparendi in Comitiis, ſuffragandique participes: hos alicui ex prædictis tribubus adgregatos, & publicis libris inſcriptos eſſe oportuit. Qui ſecundi generis erant, parte duntaxat prærogativarum gaudebant, nec fuerunt in tribum aliquam adlecti, vocabanturque *Cives Honorarii:*

isti extra urbem in municipiis atque coloniis Italiæ habitabant. Grande nomen erat CIVIS ROMANVS, nec sterile. Multa enim beneficia, quæ *privilegia* nuncupant, illud comitabantur. Primum quidem non poterat civis Romanus pœna servorum affici, id est, virgis cædi, nec in crucem agi, nec mitti, in carcerem, aut ad mortem damnari absque populi concessione, penes quem sanguinis judicium erat. Nam cujuscunque Magistratus fatalem sententiam vox illa subito compescuit: CIVIS ROMANVS SVM. Unde Cicero adversus Verrem (b) gravissime conqueritur: *Cervices in carcere frangebantur indignissime civium Romanorum, ut etiam illa comploratio:* CIVIS ROMANVS SVM, *quæ sæpe multis in ultimis terris opem inter barbaros, & salutem tulit, ea mortem iis acerbiorem, & supplicium maturius ferret.* Et D. Paullus, quum flagellorum ignominiæ exponeretur, (c) his verbis: CIVIS ROMANVS SVM, supplicio se subduxit, statimque dimissus fuit. Secundo, nonnisi civis Romanus inter legiones recipi, ac stipendia mereri poterat. Tertio, soli Romano Civi suffragium in comitiis ferre licuit.

(d) *Orat.* 5. (c) *Act.* 22.

cuit. Quarto Civis Romanus testandi de bonis, & alterius civis similiter Romani hæreditatem adeundi jus habuit. Quinto, soli Romano Civi ad officia publica honoratiora adspirandi, perveniendique via patuit. Sexto denique soli poterant adoptare, & togam gestare.

LXXXIII.

Comitia & Judicia.

Ordinata in hunc modum Republica, & in tribus, ordines, & classes divisa; de instituendis comitiis atque judiciis actum est, tum ut leges ferrentur, & crearentur magistratus, tum ut civium causæ ac lites componerentur, aut criminum statuerentur pœnæ. Comitia dicebantur a coeundo, quando scilicet cives certo tempore ac loco ad reipublicæ negotia tractanda simul convenere. Hæc diversi generis fuerunt: quædam *Calata* vocabantur, quæ pro Collegio Pontificum; aut Regis, aut Flaminum inaugurandorum caussa haberi solebant: quædam *Curiata*, in quibus per Curias, alia *Tributa*, in quibus per singulas tribus suffragia poscebantur & dabantur. Omnium prima Comitia a Romulo instituta fuerunt curiata. In his olim Horatio,

quum manu sua sororem in triumpho lugentem interemit, dies dicta est ad populum, cujus tamen suffragiis liberatus perduellionis supplicium evasit, teste Livio: (d) Multo post vero Servius Tullus centuriata, & Tribuniplebis tributa introduxerunt. Tempus Comitiorum fuit, quod Aruspices designabant, probabantque. Hinc comitia *Auspicata* dicta sunt: Locus autem ut plurimum vel in campo Martio, vel in foro prope Rostra & Curiam Senatus, quo Equitibus populoque Romano coire licebat. Unde Cicero: (e) *Cum Forum, Comitium, Curiam multa de nocte armatis hominibus ac servis plerisque occupavissent, impetum fecerunt in Fabricium.* Dionysius Auctor est, (f) in Comitiis Curiatis omnem potestatem creandi Magistratus penes populum, in centuriatis penes divites fuisse. Forma illorum hæc erat. Initio cuivis suffragium dare oretenus licuit, quod postmodum scripto consignatum a Præfecto centuriæ, curiæ vel tribus (qui *Rogator* propterea dictus est) Comitiorum Præsidi offerebatur. Sed quum animadversum fuit, hac ratione sæpius libertatem lædi, exiguæ e ligno ta-

(d) *Lib.* 1. (e) *Pro Sext.*
(f) *L.* 7. *Histor.*

tabellæ conficiebantur, quibus quisque nomen inſcripſit Candidati ad Magiſtratum, quem promovere vellet. In Comitiis vero, ubi leges ferebantur, ſi lex alicui placuit, literas V. R. in tabella ſcribebat, hoc eſt, VT ROGAS: ſi diſplicuit, literam A. ſeu ANTIQVO. At ubi de capite civis agebatur, ſcriptum eſt A. ABSOLVO, vel D. E. DAMNO EVM. Si dubia res erat, N. L. id eſt, NON LIQVET. Quantum ad ordinem Comitiorum adtinet, in campo Martio vel in foro non procul a Roſtris amplum ſatis ſpatium circa Præſidis tentorium palis ac ligneis cancellis cingebatur, portisque inſtructum tot, quot curiæ vel tribus aut centuriæ fuerunt, *Ovile* dicebatur. Ante portas totidem quoque ponticuli tumultuario opere e tabulatis ſupra ſolum editis adornati ſteterunt, per quos illis, qui ſuffragia ferrent, viritim erat traſeundum. In horum capite ſitella vel urna palam proſtabat, in quam centuriarum vel tribuum nomina promiſcue conjecta fuerunt, & e qua ſorte extrahebantur ad ſtatuendum ordinem ſuffragiorum, ita ut quæ centuria prima, vel ſecunda, vel tertia de ſitella exiiſſet, eundem in ſuffragiis dandis locum obtineret. Prima

lites in comitio agitatas legimus; unde Plautus (g) altercantibus dixit: *Cras mane quæso in comitia estote obviam.* Postmodum autem quadruplex genus introductum est: Judicium privatum, publicum, populare, ac extraordinarium. *Privata* judicia initio per duos Prætores administrabantur, ita ut de causis civem inter & civem judicaret Prætor Urbanus; de causis vero civem inter & peregrinum Prætor Peregrinus. Crescente vero uti civium, ita & peregrinorum numero Triumvirorum judicium erectum fuit, quorum erat plebis & servorum causas cognoscere. Judicii autem locus, in quo Prætor illud exercebat, fuit Tribunal, quod jam a Romulo terroris causa inventum esse testatur Dionysius Halicarnasseus. (h) Nimirum locus erat amplus & spectabilis ipso in foro, hemicycli specie introrsum curvatus, in quo sellam curulem occupans Prætor auditis partibus jus dicebat. De hoc Martialis. (i)

Sedeas in alto tu licet tribunali,
Et e Curuli jura gentibus reddas.

Pro-

(g) *In Pœn.* (h) *Antiq. Rom. l.* 2.
(i) *Epigram.* 11.

Proprium erat Magiſtratibus Romanis majoribus tribunal iſtud, ita ut exteris aut etiam Romanis minoribus, veluti tribunis plebis, ac triumviris ſolum in ſubſelliis jus dicere permiſſum fuerit. Tribunali opponebatur *Planus*, vel ut Cicero vocat *Æquus Locus.* Non raro enim contigit, ut Prætor tribunali deſcendens in plano retineretur a partibus litigantibus, quas ſi ibidem audiebat, cauſam *de plano cognoſcere* dicebatur. Dum vero privatis in judiciis ſua quisque perſequebatur jura, in publicis vindicabantur ea crimina de quibus lex certa lata, & pœna finita fuit. Hæc exercebant initio Reges ipſi, & Romulus teſte Dionyſio de maximis delictis cognoſcebat, minora Senatoribus permittens. Poſt Reges exactos hanc poteſtatem Conſules ſibi vendicarunt: lege autem *provocationis ad populum* lata, hic ſingulis annis Inquiſitores elegit, quos *Quæſitores parricidii* vocabant. Criminum vero, quæ ad hoc tribunal deferebantur, quatuor genera fuerunt. Primum erat crimen Repetundarum, quando nimirum qui provincias adminiſtrabant, ſubditos & fœderatos reipublicæ illicitis artibus emunxerunt: illis enim licitum erat Romam ſe conferre, atque Præfectis diem dicere: alterum,

dam tulit de homicidis, de bona fide, de contractibus, de sepultura. Civilis juris præcipuus Auctor fuit Servius Tullus, qui teste Dionysio de pactis & injuriis quinquaginta leges rogavit: item de fœnore, de ære alieno, & aliis, quorum complura in tabulas suas postea X. Viri transtulerunt. Prima igitur legum Romanarum epocha sunt *Regiæ*, latæ nimirum a Romulo, Numa, cæterisque Regibus, præsertim a Servio Tullo usque ad Tarquinium Superbum, qui & Servii leges abrogavit, & priorum plerasque contemsit, omnia referens ad vim & dominandi libidinem. Primus quidem has leges regias in unum volumen (quod Jus Civile Papirianum Pomponius vocat (k) collegit C. Papirius, qui non multo post Reges pulsos tempore Pontificatum gessit; sed non nisi pauca illius fragmenta hodie supersunt, quæ præter alios Justus Lipsius suppeditat: Romuli vero leges ex antiquioribus Scriptoribus Dionysius Halicarnasseus recenset: e recentioribus singulari libro complexus est Franciscus Balduinus: sed quum verba, quibus a Romulo conceptæ fuerunt, magnam partem perierint, duntaxat sententias earum ex fragmentis relictis posteri-

ta-

(k) *L. 2. §. 2. D. de orig. jur.*

tati tradiderunt. Secunda epocha sunt *Consulares & Tribunitiæ* : nam Regibus ejectis non solum a Bruto & Valerio COSS. revocatæ iterum sunt Servii aliorumque leges, affirmante id Dionysio, verum etiam ipsi Consules & Tribuni quasdam addiderunt tuendæ libertatis ergo, uti erant *Valeriæ* a P. Valerio Poplicola latæ, inter quas eminuit illa de provocatione ad populum adversus Magistratum, neve quis Magistratus civem Romanum contra provocationem verberibus aut nece afficere ausit : *Sacratæ* seu latæ in monte sacro trans pontem Salarium, in quem plebs Romana Patriciis irata secessit, ubi Magistratus plebi quoque fuerunt concessi, qui auxilium ferrent adversus Consules; qua occasione Tribuni plebis quinque primi creati sunt: *Icliliæ* a L. Icilio Tribuno plebis conditæ, per quas mons Aventinus publicatus est, ut populus ibi, ubi vellet, domos ædificaret. Verum hæ omnes leges jus publicum spectabant, & privato juri nulla facta est accessio ante leges X. Virales. Quare anno U. C. CCXCII. promulgata est a Tribunis lex Terentia de creandis legum scribendarum V. Viris, uti Livius refert, vel X. Viris, prout Dionysius prodit. Hæc admodum grata fuit populo.

Nam ad id tempus loco Regum jus Consules dicebant, qui e Patrum numero erant, & in ordinum dissensione utebantur potestate sua ad opprimendam potius, quam regendam plebem, ita quidem, ut nullum jus & æquum plebejo contra Patricium permitterent. Quapropter omnium concionibus jactata & flagitata est lex, de qua dixi, Terentia. Opposuere se tamen Patres integro septennio; sed demum precibus & minis fracti concesserunt, ut Legati in Græciam mitterentur ad Solonis inclitas leges, aliarumque civitatum instituta, moresque noscendos, e quibus omnibus novæ pro republica leges conderentur. Redierunt legati biennio exacto anno U. C. CCCI. maxima cum populi aviditate, simul & lætitia, instantis urgentisque, ut quamprimum scribendarum legum initium fieret. Ad finem denique anni CCCII. propositæ sunt decem Tabulæ: duæ reliquæ sequenri anno additæ. Has *XII. Tabulas* cunctis Philosophorum bibliothecis anteponendas censuit Crassus apud Tullium, (l) & Livius eas adpellare non dubitavit *fontem universi publici, privatique juris.* (m) Atque hæc tertia Romanorum legum epocha est. Quoniam

(l) *De Orat. l.* 1. (m) *L.* 3.

niam vero XII. Tabularum hiſtoriam & ſeriem, aliaque ad leges Romanorum pertinentia expoſui in Libro de Jurisprudentia, ſupervacaneum videtur, pluribus heic rem totam repetere. Quamvis autem hæ leges X. Virales æneis tabulis, ut ætatem ferrent, inſcriptæ fuerint, Gallicano incendio, quod anno U. C. CCCLXVIII. contingit, una cum ipſa urbe in cineres abiere: paullatim tamen conquiſitis undique fragmentis & apographis poſtliminio reſtitutæ fuerunt. Certe Diodorus Siculus leges has ſuo tempore (vixit Auguſti ætate) pro Roſtris incolumi ſculptura duraſſe, & D. Cyprianus poſt annum Chriſti CC. nondum expunctas fuiſſe teſtantur. Sed ne ſic quidem voracitati temporis ſubtrahi poterat nobile hoc legum corpus, quod Gothorum irrumpentium, & in Romanum nomen æque ac jus ſævientium violentiæ aliqui adſcribunt. Ultra ſeculum VI. haud perduraſſe ſatis pro comperto eſt. Non tamen defuerunt magni nominis Viri Juriſconſulti, inter quos præcipui Franciſcus Balduinus & Jacobus Gothofredus, qui poſt triſte Tabularum naufragium reliquias ſtuduerunt colligere, ſed integrum e ru-

e ruderibus his ædificium excitare nunquam valuere. Quarta epocha complectitur eas leges, quæ tum non multo ante XII. Tabularum inventionem, tum & vel maxime post primum earum interitum a diversis Consulibus, Triumviris, ac Tribunis latæ promulgatæque fuerunt. Eas satis multas exhibet Heineccius: (n) omnes autem longo ordine Alphabetico collectas, Auctorum ac materiarum nomine insignitas producit Samuel Pitiscus in Lexico Antiquitatum Romanarum. (o) Quintam denique epocham constituere videntur *Edicta Prætorum*, *Senatus Consulta*, *Plebiscita*, *Placita & Constitutiones Principum*, *Rescripta Imperatorum*, *Responsa Prudentum*, quæ vim legis obtinuerunt: Sed eam in molem excreverunt, ut denique Theodosio, potissimum vero Justiniano Impp. necessitatem imposuerint, sylvam hanc purgandi, poliendi, novumque Juris Romani Corpus ex antiquis ruderibus excitandi.

LXXXVI.

Præter hæc occurrunt quædam de legibus memoratu digna, & eruditione referta. Ferendarum jus apud Romanos ha-

(n) *Syntag. Antiq. Rom.*
(o) *Tom. 2. Verbo Lex.*

habebant Reges & Interreges: dein Dictatores & Consules: Porro Tribuni militum Consulis potestate, Censores, Prætores, ac Tribuni plebis, ut ex variis, quas tulerunt, legibus manifestum est. Ut autem rite ferretur lex, opus erat primum eam domi *scribere*, postquam adhibito prudentum Virorum consilio probe fuerat perpensa, an reipublicæ utilis foret, vel forte noxia. Tum communicari eam cum Senatu oportuit, sine cujus auctoritate nefas erat populum convocare, ac Comitia celebrare. Postmodum *promulgari* lex debuit populo, ut quivis eam legere, ac expendere posset, num ferenda esset, an vero antiquanda. Spatium vero promulgationis *trinundinum* erat, quod ita intelligendum, ut inter eum diem, quo promulgata lex fuit, trinæ nundinæ intercederent, quo & sæpius & a pluribus in urbem mercandi vendendique caussa venientibus cognosci posset. His peractis dicebatur consueta formula Magistratus POPVLVM JVRE ROGARE, POPVLVMQVE JVRE SCIVISSE. Institutis post hæc Comitiis Præco legem *recitabat*: is autem ut plurimum, qui legem laturus erat, eam *suadebat* in concione; alii autem ex eadem concione, præsertim Tri-

gotia tractari poterant. Quinam autem fasti, qui nefasti, quales intercisi fuerint in libris consignatos penes se hab an primum Pontifices soli, tum etiam Patricii, quos instar rerum sacerrimarum custodientes, ne in vulgus emanarent, omni studio cavebant; qua ratione plebeji, u scire possent, quibus diebus liceret experiri lege vel non, hæc oracula consulere coacti sunt. Atri autem dies fere iidem erant, qui nefasti. Veteres enim felicia omnia albo, contra colore atro infausta notare solebant, uti Persius meminit: (r)

Quæque sequenda forent, quæque evitanda vicissim,
Illa prius creta, mox hæc carbone notasti.

Ejusmodi dies atri censebantur, quibus Vir aliquis de republica optime meritus fatis concessit, vel quibus insignem cladem passus est exercitus; qualis fuit Alliensis, ubi ad Alliam Cremeramque Romanus exercitus fusus est a Gallis, &c. Denique *de cælo servare* dicebatur genus quoddam augurii, dum solicite Aruspices circumspexerunt, num qua cœli par- te

(r) *Satyr.* 5.

te die illo aliquid conſpiciendum ſe præberet, uti fulgur, tonitru, aliudve phænomenon, e quo divinationem quandam capere poſſent. Ita Cicero: (s) *Te interrogante Augures reſponderunt, cum de cælo ſervatum ſit, cum populo agi non poſſe.*

LXXXVII.

A Legibus ad pœnas illis infligendas, qui has violare auſi ſunt, tranſire juvat. Hæ per varios quaſi gradus aſcendebant ad ultimum uſque capitis ſupplicium. I. *Pœna damni* vocabatur multa. Priſcis temporibus, ubi vel nulla, vel rara pecunia fuit, multa erat in pecore ovium vel boum pendenda. Sic narrat Plutarchus, illis qui contumaces fuiſſent, & Conſulibus parere detrectaſſent, *multam quinque bobus, & duabus ovibus valentem* eſſe dictam. Conſtituta poſt Reges expulſos republica ſucceſſit multa pecuniaria, ſcilicet pro ſingulis ovibus æris deni, pro bobus centeni exigebantur. II. *Pœna vinculorum*, quorum nomine veniebant compedes, pedicæ, manicæ, catenæ, nervi, bojæ, quin etiam per metaphoram carcer, in quo noxii homines vin-

(s) *Pro Dom.*

cujus pœnæ tanta vis erat, ut nec Magiſtratum nec munus quodcunque publicum capeſſere liceret. VI. *Pœna Exilii*, quod duplicis generis fuit: unum voluntarium de quo Cicero loquitur, (x) quum homines vincula, neces, ignominiaque vitant, quæ ſunt legibus conſtituta, atque confugiunt quaſi ad aram in exilium: alterum legitimum, quando reus in exilium mittebatur, quod non quidem fieri ſolebat apud Romanos adhibito exilii verbo, ſed *tecto, aqua & igne illum interdicendo*: hac enim ratione quum omnibus ad vitam neceſſariis præter aerem privatus exiſteret, abire cogebatur. Exilio propinqua civium Romanorum pœna fuit *Deportatio* dicta, quando ſcaphæ impoſiti deportabantur in deſertam & ignotam inſulam. VII. *Pœna ſervitutis*, cui olim ſubjecti ſunt, qui ad extremum ſupplicium, vg. ad ignem, ad metalla, ad beſtias damnati fuerunt. Nam libertatis ac civitatis jure ſpoliati in ſervorum numerum ac miſeram conditionem redigebantur. Ejusmodi hominem Quæſitores, quum veteri jure capitis damnare non poſſent, civem eſſe negarunt, & *ſervum pœnæ* vocabant, ut qui vitam non tanquam civis amitteret, ſed tanquam ſer-

(x) *Pro Cæcin.*

vus. VIII. *Pœna mortis.* Alia civilis, libertate ac civitate perdita; alia violenta fuit, & ob crimen inflicta. Varia mortis ſupplicia viguerunt in Romana republica: ſuſpendium in arbore infelice. adpellabantur autem arbores infelices a priſcis, quæ inferorum Deorum in tutela fuerunt: alaternus, ficus atra, pyrus ſylvatica, ruſcus, rubus, &c. quibus portenta, prodigiaque mala comburi jubebantur. Dejectus e rupe Tarpeia, e qua liberi homines ſcelerati in præceps acti fuerunt. Furca & crux; ſervi enim ſub furca prius cæſi poſtmodum in crucem agi conſueverunt. Erat hoc ſupplicium infame, quum nonniſi viliſſimo ac ſceleratiſſimo hominum generi fuerit irrogatum, ſimulque atrox ob diuturnitatem doloris. nam apud Romanos mos fuit facinoroſos clavis per manus adactis cruci affigere, quæ plerumque erigebatur juxta vias ad infamiam augendam, ut in crucem acti ab omnibus prætereuntibus conſpici poſſent. Supplicii hujus Auctorem alii faciunt Tullum, qui Horatio illud jam jam parabat, populi tamen ſuffragiis liberato: Cicero Tarquinium ſuperbum, dum ait: (y) *I lictor, colliga manus, quæ non modo hujus libertatis manſuetudiniſque non ſunt, ſed*

(y) *Pro C. Rabirio.*

ſed ne Romuli quidem, aut Numæ; ſe Tarquinii ſuperbiſſimi ac crudeliſſimi Re gis iſta ſunt cruciatus carmina: capu obnubito, arbori infelici ſuſpendito. Præ ter crucem & furcam etiam ſecuris no raro ad plectendos ſontes adhibita eſt quemadmodum experti ſunt Junii Bru filii, qui patris juſſu ſecuri percuſſi in terierunt teſte Livio. (z) Sæpe etian nobiliores, graviorum criminum convicti Triumvirorum interventu laqueo colli injecto a lictoribus ſtrangulabantur in car ceris parte, quæ *Tullianum* nuncupaba tur: in altera enim ejusdem parte, quam *Robur* nominarunt, rei præcipites acti fu erunt. At parricidis ſingulare ſupplici genus decretum eſt, nempe *Culleus*, & quidem lege XII. Tabellarum: *Qui pa rentem necaſſit, caput obnubito, culleoqu inſutus in profluentem mergitor.* Incluſ ſimul cum parricida in culleo animalia fuiſſe canem, ſimiam, & gallum atque ſerpentem patet ex Juvenali:

Quis tam
Perditus, ut dubitet Senecam præ-
ferre Neroni?
Cujus ſupplicio non debuit una pa-
rari
Si

(z) *Lib. 2.*

Simia, nec serpens unus, nec culleus unus.

Appendix pœnarum sit *homo sacer*, qualis apud veteres Romanos audiebat teste Festo, quem populus ob maleficium judicasset: neque fas erat eum immolare: at si quis eum occidisset, paricidii non damnabatur. Unde omnis homo malus atque improbus *sacer* adpellari solet. Pœna hæc a Romulo originem duxisse videtur, utpote qui proditores tanquam Diti consecratos a quocunque impune occidi permisit. Valerius quoque Poplicola legem tulit his verbis: *Ne quis Romæ Magistratum gereret injussu populi: qui secus faxit, ejus caput sacrum esset.*

LXXXVIII.

Varia Reipublicæ Romanæ Fortuna.

Optime constitutum fuisse videtur regimen Romanæ reipublicæ tum membrorum ordine mirabili, tum latis legibus saluberrimis, tum pœnis in reos decretis, uti hactenus ostendi. Nihilominus negari haud potest, multis vastissimæ hujus reipublicæ navem fluctibus agitatam fuisse, quum a principio Urbis Romæ intra

tra ſpatium ſeptingentorum annorum, Romulo Rege ſcilicet uſque ad Augustum Imp. regiminis formam ſepties mutatam eſſe conſtet. Synopſin hujus variationis ſub unum dare conſpectum breviſſime juvat. *Prima* mutatio contig post annos U. C. 244. ubi regia pote ſtas ad Conſules delata eſt. *Secunda* quando ad Decemviros tranſiit anno U C. 302. *Tertia*, ob inſolentiam & ſu perbiam Appii Claudii a Decemviris a Conſules rediit anno U. C. 304. *Quan ta*, ubi dignitas Conſularis & poteſta conſignata fuit Tribunis militiæ, popul importune urgente, ut e ſuo quoqu gremio aliquis Conſulum accipiatur; no bilitate autem cedere nolente. anno U C. 309. *Quinta*, quæ eodem anno con tigit, quum ſedata plebe Conſulibus re ſtituta eſt gubernatio. *Sexta*, ſed quum populus iterum urgeret, a Conſulibu translatum fuit regimen ad Tribunos *Septima*, quando Tribunis exauctorati reſpublica absque capite quinque anni ſtetit, invadentibus eam Tribunisplebis Tandem Nobilitate cedere coacta Con ſulum unus ex eodem Ordine, alter populi gremio adſumebatur, atque ha ratione pax reſtituta fuit ad Cæſarum uſque tempora, qui rerum potiti vel ipſo

ipsos constituerunt Consules, vel alios, qui tamen solum nomen gessere, parum vel nihil potestatis. Itaque inter septingentos annos omnes regiininis formas induit Roma: Monarchiam sub primis Regibus, Tyrannidem sub Tarquinio superbo, Sylla, Mario & Cinna. Aristocratiam & Oligarchiam sub Decemviris, Democratiam sub Tribunis plebis: sub iisdem Anarchiam. Denique ad Monarchiam rediit, & cum ea finem accepit.

§. II.

Magistratus Romanorum.

LXXXIX.

Senatus, Consules, Censores, Prætores.

Magistratum primis reipublicæ temporibus nemo nisi *auspicato* potuit obtinere. Nam ut Dionysius inquit: (a) „Romulus acceptis a Deo certis signis „advocata concione, & indicatis auspi„ciis Rex omnium consensu declaratur, „& morem instituit imposterum, ne quis „re-

(a) *Lib.* 2.

„ regnum assumeret, Magistratumve i„ iret, nisi ut Deus addiceret. Estq„ hæc auspicii lex apud Romanos lon„ tempore observata non solum sub R„ gibus, verum etiam sublata Monarch„ in Consulum, Imperatorum, cæter„ rumque magistratuum legitimorum C„ mitiis. „ Captare autem auspicia er ex avibus, reliquisque signis Augurali sciplinæ propriis Deorum, maxime Jov voluntatem interpretari, adhibitis Aruf cibus, quos Tullius vocat (b) Jov Optimi Maximi *Interpretes*, Jovis *Con liarios* & *Administros*. Præstituto M gistratus creandi die populus omnis campum Martium convocatus se cont lit: Candidati vero Tribus omnes ci cumibant, quemque nomine suo compe lantes, manum prehensantes, & vel emendicantes suffragia precibus atque o sequiis oblatis. Hunc ordinem Plini ita describit: (c) „ Citato nomine Ca„ didati silentium summum. Dicebat ip„ pro se, vitam suam explicabat, test„ & laudatores dabat, vel eum sub q„ militaverat, vel etiam cui Quæstor f„ erat, vel utrumque si poterat. Add„ bat quosdam ex suffragatoribus; i„ gr

(b) *L.* 2. & 3. *de Leg.*
(c) *Epist. l.* 3.

„ graviter & paucis loquebantur. Plus „ hoc quam preces proderat. Nonnun„ quam Candidatus aut natales Compe„ titoris, aut annos, aut mores argue„ bat. Audiebat Senatus gravitate cen„ soria : ita sæpius digni, quam gratio„ si prævalebant. „ Magistratus autem apud Romanos duplex fuit, Major, & Minor. Ad Majorem pertinebant, qui nulli alteri Magistratui suberant, sed soli Reipublicæ, uti Consules, Censores, & Prætores urbis, qui etiam Magistratus Curules dicebantur a curru, quo honoris caussa vehi solebant, & in quo eminebat sella eborea, supra quam considerent. Extra ordinem Magistratus majores fuere Interreges, Dictator, Imperatores belli cum potestate Consulis, & Decemviri electi ad leges concipiendas. Minori magistratui accensebantur Quæstores, Tribuni, Ædiles, Triumviri nocturni, Præfecti monetæ, panis, &c. item Triumviri præter ordinem electi ad colonias ducendas, Curatores Viarum, Præfecti fabricæ templorum, murorum & turrium servandarum; Præfecti annonæ ad sublevandum in caritate populum &c. Atque hi magistratus fere soli erant in Urbe: extra istam vero Magistratus Provinciales ad regendas provincias consti-

tuti sunt, uti Pro-Consules, Præfec provinciarum cum legatis suis, Tribuni Quæstores, &c. De horum præcipu jam nunc agendum: atque inprimis d Senatu ipso.

Senatus majestate plenus erat, ita u Cineas Pyrrhi Regis legatus in Curian introductus dixisse feratur: videri sil tot Reges se intueri, quot erant Sena tores. Romulus primus instituit Sena tum, elegitque centum, quos *Patres* no minavit, & *Senatores* a senio & consiliis qua ut Cicero loquitur (d) *nisi essent i senibus, non summum consilium Majore nostri adpellassent Senatum.* Ex his se ptem, qui ætate reliquos superabant VII. Viri fuerunt dicti, quorum præc pua veneratio. Crevit postea magis ma gisque eorum numerus ad trecentos: su Julio Cæsare ad mille, quos tamen a sexcentos iterum reduxit Augustus. Tan tæ venerationis existimationisque fuit, u nullus etiam Regum, si Tarquinium Su perbum excipias postmodum ejectum aliquid absque hujus Senatus mente a que consensione ausus sit statuere. I hoc grandi corpore tres erant Senato rum classes: prima *Patriciorum*, seu qu e pr

(d) *De Senect.*

e primis, quos Romulus elegit, originem suam duxere: secunda *Patrum conscriptorum*, qui a Bruto fuerunt adscripti ad numerum explendum, quem Tarquinius ille, de quo dixi, multis exilio, aliis capite multatis non parum imminuit: tertia *Pedariorum*, vel magis latine, ut monet Gellius, Pedaneorum. Hi non tam sententiam suam in Senatu dicebant, utpote non rogati, quam alienæ accedebant, atque in aliorum Senatorum prolatas sententias velut *pedibus* ibant. Unde Cicero: (e) *Et raptim in eam sententiam pedarii concurrerunt.* Alii nomen a pedibus derivant, quod ipsis curru ad curiam vehi, ut reliquis permissum haud fuerit. Nobilissimum hunc cœtum conservandi cura Censoribus commissa fuit, ita ut quos dignos judicassent, immittere in Senatum, indignos autem expellere possent. Quin singulis quinque annis, quando populi census inibatur, in cujusvis Senatoris acta & facta inquirendi potestate Censores iidem pollebant. Convocare autem Senatum nemo privatus poterat, sed facultas hæc post Reges penes Consules fuit, urbis Prætores, & Tribunos plebis, vel etiam Dictatores ac In-

(e) *Attic.* I.

Interreges eo, quo hi rempublicam administrabant tempore. Semper vero de die Senatum celebrari opus erat, ita quidem, ut Senatus consulta, quæ ante solis ortum, vel post occasum facta sunt nullius roboris essent. Consultationibus atque Decretis materiem præbuere quæcunque negotia alicujus momenti, tribus exceptis: nimirum lectione magistratus, legum sanctione, ac denunciatione belli. Hæc enim tria consensu populi in Comitiis opus habebant. Cætera tres dotes ad Senatoris officium requirebantur: nobilitas, morum integritas, & opulentia. Verum ea secessione, quam plebs in montem sacrum seu Aventinum fecerat, Senatus potentia non parum fuit imminuta & circumscripta, nec omnia solus potuit; relicta tamen ejusdem arbitrio fuere cura ærarii, cognitio criminum publicorum Italiæ, legationes ad exteras nationes mittendæ, & quæ Romam mittebantur, audiendæ: provinciæ decernendæ, supplicationes & triumphi ordinandi, auctoritas legum, quorum licet centuriatim latarum Patres Auctores fiebant ante suffragia inita: jus permittendi rempublicam Consulibus, si gravior tempestas imminebat, religio & omnia, quæ ad eam pertinebant. Porro locus Sena-

tu

tui cogendo destinatus legitimus esse debuit, qualis erat templum, præcipue Jovis Statoris, Jovis Capitolini, Apollinis, Bellonæ, &c. immo etiam campus. nam & hic, si per Augures fuit designatus dicatusque, templum dicebatur.

XC.

Consulum Magistratus a Romanis post pulsos Urbe Reges est introductus. Primi fuerunt Brutus & Tarquinius Collatinus, quibus dignitas hæc a populo collata fuit grati animi caussa, quod regio fastu depresso patriam in libertatem asseruerint. Hos qui sequebantur, semper duo erant, quemadmodum Tullius loquitur: (f) *Si unus improbus esse voluisset, alter eandem habens potestatem eum coerceret.* Tempus quoque muneris hujus anni unius terminis conclusum fuit, cujus rei rationem affert idem Tullius: *Placuit quoque, ne imperium Consulare longius quam annuum esset, ne propter magistratus diuturnitatem insolentiores superbioresque essent, sed civiles semper se redderent, qui se post annum scirent esse privatos.* Suprema enim, nec Urbi solum, sed & orbi veneranda timendaque dignitas

(f) *De Leg. l.* 3.

tas erat Consulum, quos potentia Rege in curia Judices, in bello Imperatore esse, nec ulli subjectos, nec aliam lege præter populi voluntatem agnoscere d dum pronunciavit Cicero. His pareba omnes alii Magistratus, exceptis Trib nisplebis, qui adversus vim Magistr tuum velut tutores populi fuere. Ritu quo in Comitiis creabantur, singular erat: pluribus suffragiis collectis, & p lam recitatis Consul, qui Comitiis pra erat, designatum novum Consulem al voce renunciavit ac declaravit, ea u opinor formula usus, quam Cicero pr didit, quum L. Murænam comitiis ce turiatis Consulem ipse Consul designavi *Ut ea res mihi, Magistratuique meo populo, plebique Romanæ bene ac felicit eveniret, &c.* (g) Tum Senatus populusqu conferto agmine circa ædes recens crea Consulis convenerunt, multis honorifici que salutationibus eundem prosecuti dein in Capitolium non sine pompa d duxere, ubi Diis immortalibus litatu est, multisque victimis oblatis felix a spicium exoratum. Inde in curiam pr fectus palam pro tanto beneficio grati egit Reipublicæ, vel Cæsarum tempor bus Imperatori: quibus peractis domu r

(g) *Orat. pro Muræn.*

reverſus eſt cum reliquo comitatu, cujus meminit Ovidius: (h)

Inde domum repetes toto comitante Senatu,
Officium populi vix capiente domo.

Ibi gratulantium officia excepta, & Majorum imagines ac ceræ ante fores ædium affixæ, & coronis e lauro redimitæ fuerunt. Inter alia publicæ lætitiæ ſigna novi Conſules Kalendis Januarii ad captandam populi benevolentiam munera ſpargebant tum aurea & argentea, tum alia pretioſa, quæ res *Miſſilium jactatio* adpellata fuit. Non raro tamen contigit, ut hac nimium ſumtuoſa liberalitate bona ſua dilapidarent. Nihilominus honor hic uſque adeo expetitus fuit a multis, ut poſt Conſulatum mendicare mallent, quam ſine Conſulatu abundare. Nec mirum; quamvis enim regium nomen Conſules non gererent, inſignia tamen Regum ſibi propria fecere. Horum alia in veteri republica, alia in nova fuerunt. Priſcis temporibus comparebant in publico prætexta, ſeu veſte talari lon-

ga

(h) *Pont. l. 4.*

ga purpurei coloris induti, tenentes in manu ſcipionem eburneum inſtar ſceptri, ſebebantque pro tribunali in ſolio ex ebore, vehebantur per compita & ad curiam in ſella curuli, præcedentibus duodecim lictoribus, qui faſces cum ſecuri præferebant, & ſequentibus Apparitoribus, quos *Viatores* vocabant, quorumque erat Senatores convocare. At ſub Principibus partim nova quædam ornamenta fuerunt addita, uti toga acu phrygia picta, auroque intertexta, palmata, & trabea: partim vetera immutata; quippe laurum perpetuam faſcibus circumdedere, quod alias triumphantibus duntaxat permiſſum fuit. Cæterum faſces Plutarcho teſte pœnam ſignificabant illis, qui emendationis ſpem præberent, ſtatutam: ſecuris vero mortem intentabat illis, de quorum correctione foret conclamatum: ligati autem fuerant, ut indicaretur, vindictam Magiſtratus non debere ſolutam eſſe, ſed rationis conſilio frenatam. Porro grandis prærogativa novorum Conſulum fuit, quod nomina eorum Faſtis quamprimum inſcriberentur, eaque epocham facerent, quum anni per Conſules numerari conſueverint, unde novus Conſul annum aperire, ac faſtos re-

reſerare dicebatur, uti Plinius in panegyricis loquitur, & Martialis canit;

> *Cum tu laurigeris annum qui faſcibus intras.*

Initio liberæ reipublicæ ætas Conſularium Virorum præſcripta erat quadraginta trium annorum, ita ut ante hos exactos non admitterentur, nec niſi poſt decem annos ad alterum aſpirare Conſulatum liceret. Sed Julius Cæſar januam perfregit, & turbulentis illis reipublicæ temporibus ſeptimum Conſul erat: quin ſub & ab Imperatoribus ſæpius adhuc Conſulatum obtentum fuiſſe legimus. Unde verba illa numis inſculpta COS. ITER. *Conſul iterum.* COS. III. COS. IIII. COS. VII. COS. XII. *deſignatus.*

XCI.

Cenſores dicebantur a cenſu ſeu tributo, quod ſingulis quinque annis, dum civium numerus inibatur, ab illis ea, qua ſuperiore §. num. 82. dictum eſt, ratione ac partitione ſolvi debebat. Hoc quinque annorum tempus etiam *Luſtrum* a Romanis vocabatur ad inſtar Olympiadum apud Græcos, vel a luſtrando rempu-

publicam, vel a sacrificio *lustrali* seu *lustrico*, quod re peracta fiebat. Atqu istud initio fuit officium Censorum, quorum duo primi Papirius & Semproniu creati sunt. At cum tempore crevit eorum auctoritas, quam non minus a Ephori apud Spartanos mirum quantum extendebant, ita ut templorum, viarum publicarum, aquæ ductuum, & redituum reipublicæ curam sibi vendicarint: neque his contenti muniis in civium æque ac Magistratuum mores inquirendi potestatem arrogarunt. Quamobrem Plutarchus Censoris officium adpellare non dubitavit *culmen dignitatis Romanæ*, quum non nisi post omnès dignitates gestas ad munus Censorum aspirare liceret. Et re ipsa id muneris summa cum severitate exercebant, nec inultum quidquam prætermiserunt. Si flagitium in Senatore deprehenderant, eum Senatu movebant: si in Equite, insignìa publicum scilicet equum & annulum aureum adimebant: si in plebejo, hunc in *Cæritum* tabulas referebant, quibus inscribi consueverunt, qui e plebeis ignominiæ caussa suffragio ferendo privati fuerunt, quæ pœna gravissima censebatur, utpote quam munerum omnium publicorum jactura, velut umbra corpus sequebatur. Quodsi gravio-

vioris criminis reum aliquem invenere, etiam *notam censoriam* addebant, subscribendo pœnæ inflictæ caussas, vg. quod socios expilarit, quod adulterio Ordinem suum polluerit, quod latrocinio provinciam vastarit, &c. qua nota inusta ejusmodi ab omnibus infamis habebatur. Præclarum de integritate ac morum gravitate, qualem in Censore requirebant Romani, testimonium refert Ferrarius: (i) „Cum in æde Castorum, inquit, „Senatus haberetur, ireturque per sen„tentias singulorum, cui deberet referri „censura, ubi primum Prætor edixit: „quid vobis videtur P. C. de Censore „deligendo? atque is, qui erat prin„ceps, quum Senatus sententiam rogas„set absente Valeriano, omnes una voce „dixerunt, interrupto more dicendæ sen„tentiæ: Valeriani vita censura est; ille „de omnibus judicet, qui omnibus me„lior est: ille de Senatu judicet, qui „nullum habet crimen: ille de vita no„stra sententiam ferat, cui nihil potest „objici. Valerianus a prima pueritia „Censor fuit. Valerianus in tota vita „sua fuit Censor. Prudens Senator, mo„destus Senator, gravis Senator: amicus „bonorum, inimicus tyrannorum, hostis „cri-

(i) *De Vet. Acclam. C.* 5.

„ criminum, hostis vitiorum. Hunc Ce
„ sorem omnes accepimus. Primus ge
„ nere, nobilis sanguine, emendatus v
„ ta, doctrina clarus, moribus singulari
„ exemplum antiquitatis. Quæ quu
„ essent sæpius dicta, addiderunt: *Om*
„ *nes.*

Prætoris officium originem suam d
bet turbis Patricios inter & plebem d
Consulatu exortis. Plebs enim quu
importunis clamoribus alterum e gremi
suo Consulem obtinuisset, indignati P
tricii Prætorem (novum Magistratum)
suis crearunt, translata in hunc omni
quæ penes Consules fuerat, jus dicen
potestate. Postmodum tamen hic qu
que honos plebi factus est communi
Utrumque ut actum est, enarrat Livius
(k) „ Annus hic U. C. 389. erat in
„ gnis novis duobus Magistratibus, pra
„ tura & curuli ædilitate. Hos sibi P
„ tricii quæsivere honores pro conces
„ plebi altero Consulatu. Plebs Consu
„ latum L. Sextio, cujus lege partu
„ erat, dedit. Patres præturam Sp. Fu
„ rio M. Filio Camillo, ædilitatem C
„ Quintio Capitolino, & P. Corneli
„ Scipioni, suarum gentium viris cep
„ runt.

(k) *Lib.* 7.

„ runt. „ Officium autem Prætoris erat, de privatis & civilibus cauſſis judicare: etiam de publicis quibusdam, ut de majeſtate, de repetundis, de crimine inter ſicarios, de ambitu. In cæteris ipſe non tam judicabat, quam judices conſtituebat, quorum mente percepta ſententiam pronunciavit in reos poſita prætexta, eorumque ſeu condemnatorum ſeu abſolutorum nomina in tabulas publicas retulit. Ut quivis ſciret, parendum ei eſſe, magna cum pompa inſtar Conſulis in foro comparuit, eo ſolo diſcrimine, quod ſex tantummodo lictores (alii duos dicunt) exeuntem præcederent. Dignitatis inſignia fuere prætexta & ſella curulis: poteſtatis vero haſta & gladius. Verum creſcente & civium & exterorum numero Prætura anno U. C. DX. diviſa fuit, ita ut unus eſſet ac diceretur Prætor *Urbanus*, alter *Peregrinus*. Quin ſubacta Sicilia, Sardinia, Hiſpania, aliisque regionibus etiam Prætores *Provinciales* conſtituti fuerunt.

XCII.

Tribuni, Ædiles, Quæſtores.

Tribunitius Magiſtratus dignitate cæteris minor, ſed potentia major ortum du-

duxit a seditione plebis. Nam quum p
sedecim annos post Reges exactos plebs
Patricio Ordine vix non opprimeretur, ha
tribus ab urbe miliaribus in montem f
crum secessit, ut sibi caput eligeret, n
prius in Urbem reduci poterat, antequa
Senatus missis decem legatis illis conce
serit jus e gremio suo creandi duos Tr
bunos tanquam defensores adversus P
triciorum violentiam. *Iisdem temporib*
(anno U. C. CCLX.) ait Pomponiu
(l) ***cum plebs a Patribus secessisset, ann***
fere septimo decimo post exactos Rege
tribunos sibi in monte sacro creavit, q
essent plebeji Magistratus. Excrevit pos
ea numerus ad decem. . Cætera munu
hoc initio non erat dignitas vel Mag
stratus: neque enim gerebant Tribun
plebis prætextam, nec lictores latus st
pabant, nec tribunal aliudve majestati
insigne habebant: postea tamen quur
potentia officii hujus illecti etiam Equ
tes Romani ac Senatores tribunatum ple
bis expeterent, ad Magistratus minori
dignitatem evehi cœpit. Profecto for
midabile cunctis erat Collegium Tribu
norum: poterant se cuivis Magistratu
opponere, eorumque decreta interceden
do convellere. Nam tempore, quo Se
na

(l) *De orig. Jur. l. 2. §. 10.*

natus ad consultandum convenerat, sedebant in vestibulo Tribuni exspectantes consulta & decreta, quibus literam T. subscripsere, sine quo signo nullius erant roboris. Contra, quod Tribuni plebis prohibebant vel jubebant, id omne ratum habere debuit Senatus: unde *Plebis scita.* Non licebat illis tanquam plebeiæ fortunæ custodibus atque vigiliis ulla nocte ab urbe abesse, & ut Plutarchus inquit, (m) *Receptum fuit, ut Tribunorum januæ nunquam clauderentur, sed noctes diesque apertæ essent, tanquam portus & refugium ope indigentibus.* Verum quam salutare fuit hoc munus privatis, tam reipublicæ noxium erat. Quippe quum sacris æque ac profanis omnibus immiscerent se Tribuni plebis, ita ut etiam aliquando Consules in carcerem conjecerint, & quosdam indicta caussa necarint, tumultibus ac seditionibus non paucis ansam præbuerunt. Quare graviter in eos invehitur Cicero (n) dicens: „ Tribunorum potestas mihi pestifera videtur, quippe quæ in seditione, & ad seditionem nata sit: cujus primum ortum si recordari volumus, in-

(m) *Quæst. Roman.* 80.

(n) *De Leg. Lib.* 3.

„ inter arma civium, & occupatis
„ obsessis Urbis locis procreatum vi
„ mus. „

Munus *Ædilium*, quod ædilitatem
cat Plinius, nominis etymologiam ac
pit a cura ædium civitatis tam sacrar
quam profanarum, tanquam præcipua
lius parte. Primo ex plebe creati su
duo Ædiles an. U. C. CCLXXI. Pr
cedente tempore duo ex Patriciis adju
cti sunt, a sella, e qua jus dicebant, C
rules nuncupati; Ædilibus enim ple
tantum in subsellis sedere concessum fu
uti tribunis & quæstoribus: eratque ha
ædilitas dignior ac major plebeia, & pr
ximus ad officium Prætoris & Consu
gradus. Istorum curæ commissæ fueru
publica ædificia, templa, strata viarum
balnea, theatra, pontes, & muri civit
tis: hinc cavebant, ne stillicidia vicin
ædibus nocerent: jubebant senio fatisce
tes muros ac domos refici: vetaba
ædificari, quæ viis publicis obessent
prohibebant, ne ex tabernis & officin
quidquam in subjectas plateas projicer
tur, habebantque potestatem edictis, mu
tis, ac pœnis quemcunque ad hæc poli
ca obsequia præstanda cogendi. Etia
consularibus viris Magistratus hic rubo
no

non fuit, sed sæpius ultro expetitus. Gaudebat enim prætexta, sella curuli, ac jure imaginum conspicuus fuit. Præter hos aliud Ædilium genus erat, qui Cereales dicti sunt, & a Julio Cæsare instituti, quibus cura frumenti incubuit, ne annona unquam deficeret, & ne qua fraus in mensuris committeretur.

Quæstorum creandorum origo antiquissima fuit, & pene ante omnes Magistratus, uti ait Ulpianus. (o) An vero Romulo & Numa regnantibus Quæstor fuerit, multi in dubium vocant: Tullum autem Hostilium munus hoc in rempublicam induxisse satis constat. Duplex Quæstorum genus fuit, quorum unus *Urbanus*, alter *Provincialis*, uterque communium redituum Præfectus, eo tamen discrimine, quod Urbanus neque lictores dignitatis indices, nec jus dicendi potestatem haberet. At Provinciales, qui majores Magistratus in provincias comitabantur, ibique rem pecuniariam administrabant, atque prædam ac manubias in rationes publicas referebant, prætexta insigniti, & scribis atque lictoribus erant stipati: scribis quidem ad conficiendas tabu-

(o) *L.* 1. *de Offic. Quæst.*

bulas publicas, lictoribus autem ad dignit
tem Magistratus tuendam. Præter hæc m
nus illorum fuit, stipendia & frumenta du
bus ac militibus suppeditare; quin & a
ma atque signa, quæ Romæ in ærar
pacis tempore custodire solebant, int
cohortes distribuere.

XCIII.

Interrex, Dictator, Decemviri, Magistratus Provinciales.

Interrex erat & dicebatur, qui to
illo, quod inter Regem mortuum, & n
vum electum intercessit, temporis spat
rempublicam suprema cum potestate m
derabatur, quæ tamen quinque dieru
duntaxat finibus sat angustis circumscr
pta erat. Quod si novus Rex intra di
quinque non crearetur, alius priori I
terregi in regimine succeffit æquali p
testate, ac temporis termino: atque ita
orbem ibat imperium. Initium ambula
ti huic regio muneri datum est ipso st
tim Romulo e vivis erepto, uti prod
Livius (p) his verbis: „Patres dece
„decuriis factis, singulisque in singul
„decurias creatis, qui summæ reru
„præessent, inter se consociant: dece
„ in

(p) *Lib.* 1.

„ imperitabant, unus (Interrex) cum „ insignibus imperii & lictoribus erat: „ quinque dierum spatio imperium finie„ batur, ac per omnes in orbem ibat; „ annuumque intervallum erat. Id ab „ re, quod nunc quoque tenet, interre„ gnum appellatum. „ Ubi vero post Reges ex urbe ejectos summa rerum ad civitatem translata est, Consulibus Roma absentibus, & bello gerendo occupatis, quo minus Comitiis novis interesse poterant, simili ratione e Patriciis unus Interrex constitui solebat. Quare Cicero (q) *Auspicia*, inquit, *populi Romani, si Magistratus Patricii non sint, intereant necesse est, cum Interrex nullus sit, quod & ipsum Patricium esse, & a patricio prodi necesse est.* Ad undecimum fuisse perventum, quum dies quinquaginta quinque civitas summo sine imperio esset, seditiosa plebe Consules creare diu recusante, testatur Livius: (r) *Infestam* ait *Patribus plebem Interreges cum accepissent, ad undecimum Interregem seditionibus certatum est.*

Dictatoris Magistratum sola necessitas peperit, qua urgente, si periculosum bellum,

(q) *Pro Dom.* (r) *Lib.* 7.

nec refragantibus licet Patribus, qui sententias suas velut oracula haberi voluere, tandem Legati in Græciam, & præcipue Athenas mitterentur, quæ tunc temporis magistra morum & legum erat. His reversis Romam cum magno legum collectarum adparatu, depositisque omnibus Magistratibus X. Viri electi fuerunt suprema cum potestate, quibus præcipua cura commissa est, ut leges allatas cum pristinis quam diligentissime conferrent, atque optimas quasque seligerent, quæ deinceps regendæ reipublicæ norma forent. Hoc munere tanta ii cum integritate functi sunt, ut mutua Patrum & populi adprobatione leges collectæ X. tabulis æreis incisæ fuerint: quumque aliqua adhuc deesse videbantur, aliæ duabus tabulis inscriptæ sunt, ita ut famosæ XII. Tabularum leges tandem prodierint. Hi itaque Decemviri jure legum ferendarum, & senatum celebrandi gaudebant. Sed quum potestas eorum in tyrannidem migrare videretur, & præter se alios Magistratus ferre nollent, post tres annos X. Virorum Magistratus est abrogatus atque suppressus. Qua de re Livius sic scribit: (x) *Anno trecentesimo altero*, id est secundo, *quam con-* *di-*

(x) *Lib.* 3.

dita Roma erat, iterum mutatur forma civitatis, ab Consulibus ad Decemviros translato imperio: minus insignis, quia non diuturna mutatio fuit: læta enim principia Magistratus ejus nimis luxuriavere.

Præteritis aliis memorandi denique veniunt *Magistratus Provinciales*, quorum imperium atque curatio extra urbem duntaxat fuit. Romani enim devicta quadam regione vel animi magnitudine ducti, libertatem incolis concessere, eo tamen pacto, ut cum republica amicitiam perpetuam colerent, vel si suspecta eorum fides esset, sublato quod regioni proprium erat, regimine Præsidem Romanum illis dedere, imposito simul tributi in singulos annos solvendi onere, ac inter Romanas deinceps provincias numerarunt. Porro in hisce provinciis vel subjugatis, vel ultro se subjicientibus civitates erant & dicebantur vel municipia, vel præfecturæ, vel fora: *Municipia* propriis quidem legibus vivebant; ubi tamen Romam se contulerunt municipes, habebantur pro indigenis. Urbes quæ sub *Præfectura* stabant, in omnibus quæ Senatus Romanus per Præfectos illis præscripsit, morem gerere tenebantur. *Fora*

occupatos ad onera imperii ferenda pacis ac belli tempore promtiorem redderent. Quare tota Roma velut Pantheon omnium Deorum fuit, nec in extremis orbis finibus erat Numen, quod non Romæ ſedem haberet ac coleretur, ut hoc religionis latiſſime patentis vinculo omnes ſibi populos devincirent Romani. Eam ipſam ob cauſſam Tiberius Cæſar in Senatu petiit, ut etiam Chriſto Servatori, tot tamque grandi prodigiorum fama celeberrimo locum inter Deos concederent, eique ſtatuerent aram, quod tamen negavit Senatus, timens ne Deus hic, qui parem ſibi non pateretur, reliquos exulare cogeret. Cicero dum de divinis ſcribit, multitudinem infinitam Deorum in tres claſſes partitur: primo in Deos *majorum gentium* ſeu illos, qui partim potentia ſua in mundo gubernando eminent, partim plurium gentium ſuffragio tales agnoſcuntur, honoranturque. Ejusmodi fuere duodecim ex utroque ſexu, quorum quarumve ſtatuæ inauratæ forum Romanum exornabant: Jupiter, Neptunus, Mars, Apollo, Mercurius, Vulcanus, Juno, Minerva, Venus, Diana, Ceres, & Veſta. Hi a Romanis dicebantur *Conſentes*, quaſi urbis im-

immortalitati consentirent. Inde inscriptio illa, quæ apud Gruterum legitur:

I. O. M.
CETERISQ.
DIS CONSENTIBVS.

His octo alios accenset idem Tullius: Janum, Saturnum, Genium, (seu Deum, cujus in tutela, ut quisque natus est, vivit) Solem, Plutonem, Liberum seu Bacchum, Terram & Lunam. Secundò in Deos *minorum gentium*, qui ex hominibus quidem orti, præclaris tamen factis suis cœlum conscenderunt, uti Hercules, Æsculapius, Castor & Pollux, Quirinus seu Romulus, &c. Hos Semideos & Indigetes, quasi in Diis degentes ut ait Livius, vocarunt. Tertio in Deas seu *Virtutes*, quæ homines ad astra exaltarent; Pietatem scilicet, Sapientiam, Fidem, Concordiam, Pacem, &c.

Alia triplex quoque Numinum classis apud Veteres Romanos occurrit, nempe Superum, Inferum & Medioxumorum. *Dii superi*, qui suam veluti Regiam in cœlis fixere, ut Jupiter, Juno, Mercurius, Apollo, &c. *Dii Inferi*, quibus locus habitationis assignatus erat infernus, quem-

præſides numerabat : porta Forculun Cardeam cardo, limen Limentinum. N hil inſoliti contigit, cui non divinit aliqua ſeſe immiſcuit. Sic divinos h nores anſeribus exhibuerunt, quia ſtrid re ſuo ſive *gingritu* Capitolium a Gal noctu id invadentibus liberarunt. Qua re ſcite ait D. Ambroſius: *Merito o R ma anſeribus gratias refers, quod regne Dii tui dormierunt, & anſeres vigil bant.*

XCV.

Templa.

Latini Scriptores fere omnes conſe tiunt, Janum Patrem primum temp ſtruxiſſe in Italia. Eorum forma ut pl rimum quadrata fuit, quam Græci πλι θίαν dicebant, id quod veteres numi al unde monſtrant: ſtructuram vero Vitr vius priſcæ architecturæ princeps h verbis deſcribit: (c) „ Ædes Deorur „ immortalium ad regiones, quas ſpect „ re debent, ſic erant conſtituendæ, u „ ſignum, (ſive idolum) quod erit i „ cella collocatum, ſpectet ad veſpert „ nam cœli regionem, ut qui adierint a „ aran

(c) *Lib.* I.

„ aram immolantes, aut ſacrificia facien„ tes, ſpectent ad partem cœli orientis, „ & ſimulacrum, quod erit in æde, quia „ aras Deorum neceſſe eſt ad orientem „ ſpectare. „ Undique autem circumſeptum eſſe templum oportebat, unico ſolum introitu relicto. Sacris his ædibus exterius areæ, piſcinæ, porticus, ſylvulæ: intus vero picturæ inſignium factorum & fabularum, ac ſtatuæ heroum decorem conciliarunt. Struebantur templa vel in venerationem alicujus Numinis, vel ex voto in quadam neceſſitate, ut canit Ovidius: (d)

Templa tibi ſtatuam, tribuam tibi thuris honores.

fueruntque prima ſupplicum aſyla, ad quæ rei confugientes ſecuri erant a vi, & vindicta criminum. Ferunt Athenis primo inſtitutum aſyli beneficium in templo Miſericordiæ, unde nullus abduci poterat, præſertim ſi aram manu tangebat. Patebat autem tribus hominum generibus, ſcilicet ſervis, obæratis, & maleficis. Tantam templis exhibuere reverentiam, ut in illis nec ſpuere, nec nares emungere

(d) *Metamorph. L.* 14.

gere auderent: non raro genibus ea perreptabant teste Tibullo: (e)

*Non ego * Tellurem genibus perrepere supplex,*

In iis solum ante simulacra mulieres ad id obsequium destinatæ crinibus passis verrebant. Ita Claudianus:

Numinibus votisque vacas, & supplice crine
Verris humum.

Januis templorum ut plurimum leonis simulacrum vel sculptum vel pictum addebatur, tanquam signum custodiæ & excubiarum: supra portas vero nomen Dii Deæve, cui dicata fuerunt: item nomina eorum, qui fundarunt, magnis splendidisque characteribus scripta legebantur. Ipsa autem dedicatio a Pontificum collegio, vel ab aliquo eorum peragebatur, qui capite velato templi postem tenuit, altaque voce locum illum Numini sacrum, nec profanis violandum manibus pronunciavit. Infinitus forem, si omnia, quæ suis Roma mœniis conclusit, templa describere vellem, quorum quadringenta vi-

(e) *Lib.* 1.
* Id est, telluris templum.

viginti quatuor fuisse ferunt. Quatuor duntaxat præ cæteris memoratu digna heic celebrare juvat. Primum esto

Jovis Capitolini, quod Tarquinius Priscus inchoavit, dein Servius Tullus, & Tarquinius Superbus magnam partem perfecerunt, denique *gloria operis*, ut Tacitus loquitur, *Libertati reservata* pulsis Regibus Horatius Pulvillus iterum Consul dedicavit, ea magnificentia, quam immensæ postea populi Romani opes ornarent potius, quam augerent. Livius originem illius ita describit: „ Suessa „ Pometia e Volscis capta, divendita „ præda cum quadraginta talenta (Dio- „ nysius quadraginta millia talentorum „ habet, nec absque fide) argenti auri- „ que accepisset (Tarquinius) concepit „ animo eam amplitudinem Jovis Tem- „ pli, quæ digna Deum hominumque re- „ ge, quæ Romano Imperio, quæ ipsius „ etiam loci majestate esset. „ Templi hujus ambitus eodem Dionysio teste octo jugerum fuit, id est, pedum octingentorum: latitudo autem & longitudo ducentorum fere pedum. Qua parte frons ejus meridiem spectabat, triplici columnarum ordine: ab aliis lateribus duplici circumcinctum erat. Centum gradus

præbebant ascensum. Tres sublime stantes in templo cellæ, a lateribus communione parietum clausæ (sub eodem tamen laqueari eodemque tecto) patuerunt: quarum mediam Jovis, ambas utrinque Junonis ac Minervæ simulacra occupabant. Tres igitur iisdem in ædibus Di habitarunt. Quapropter quando Tertullianus (f) scribit; *Capitolium omnium dæmonum templum fuisse*, & Tullius id *Deorum domicilium* adpellat, intelligendi sunt ad Lipsii mentem de monte Capitolino, qui passim, vel pene totus Deorum aris, statuis ac minoribus delubris seu sacellis veluti insessus fuit. Huic templo pretiosissima dona a diversis illata fuerunt ex auro vel inaurata (uti quadrigæ, clypei, coronæ, candelabra, vasa) victoriæ signa. Suetonius memorat, Augustum Cæsarem ex Ægyptiaca præda ultra duos *milliones Philippæorum* in auro & gemmis obtulisse: Plutarchus auri pretium, quo intus laqueare ac ornamenta, extra vero tecti tegulæ fuerant illitæ, ad septem *milliones* ascendisse prodit.

XCVI.

Secundum est *Jani* templum. Romuli & Tatii Regum ævo porta duntaxat ad radices collis viminalis structa fuit

(f) *Lib. de spectac.*

fuit, Janualis a signo Jani affixo dicta. Urbe postmodum amplificata, prolatisque Romæ mœnibus sublata hac porta Templum Jano a Numa Pompilio ædificatum fuit in honorem venerationemque signi a Romulo & Tatio eidem Numini ibidem dedicati. Hoc januis & valvis æreis probe munitum erat, atque columnis striatis opere Corinthiaco surgentibus suffultum, in cujus fastigio caput Jani duarum Numæ tempore, post vero quatuor facierum eminebat. Ubi vero opulentior respublica facta est, æneum illi templum fuisse erectum Procopius testatur (g) his verbis: *Foro in medio ex adverso Capitolii sacellum exstat, paullo supra hunc locum, quem Romani tres Parcas appellant. Id vero Jani sacellum totum ex ære constructum fuisse satis constat.* Ipsum Jani simulacrum initio bifrons erat, quia ut Servius loquitur: (h) „Postquam Romulus & T. Tatius in fœ„dera convenerunt, Jani simulacrum du„plicis frontis effectum est, quasi ad „imaginem duorum populorum „ scilicet Romanorum & Sabinorum, quorum duces fuere Romulus & Tatius. Aliam ori-

(g) *De bell. Goth. Lib.* 1.
(h) *In Æneid.*

originem prodit Ovidius ab anni laben-
tis tempore, cujus januam aperire ac
claudere, præterita respicere, ac futura
prævidere Numen hoc existimabatur
(i)

Jane biceps, anni tacite labentis imago
Solus de Superis, qui tua terga vides.

Alii duabus non contenti quatuor ipsi fa-
cies, ut dictum est, adfinxerunt vel ob
quatuor orbis plagas, ut omnes has ipse
immobilis contueri posset. Illud singula-
re habuit Jani templum, quod tempore bel-
li apertum esset, ac semper pateret ac-
cedentibus atque pro fausta belli alea
precantibus: pacis vero tempore armis
ac trophæis in eodem delubro suspensis
occluderetur. Primus morem hunc in-
stituisse legitur Numa, cujus ævo per
annos quadraginta tres portæ stabant con-
clusæ: tum sæpius apertæ, sæpius clau-
sæ usque ad Augustum Cæsarem, qui
bellis exteris æque ac civilibus finitis pa-
cato orbe Jani templum occlusit, ut ex
veteri lapide patet:

IMP

(i) *Fast.* 1.

IMP. CÆSAR. DIVI. F. AV-
GVSTVS.
PONT. MAX. COS. XI.
TRIBVNIC.
POTES. X. IMP. VIII. ORBE.
MARI. ET.
TERRA. PACATO. TEMPLO.
JANI.
CLVSO.

Pantheon, quod fere ſolum e tot fanis falſorum Numinum in Urbe ruinam evaſit, licet multis ſpoliatum ornamentis, Agrippa vel inchoavit, aut certe perfecit, Jovis Olympici ædem, quæ Athenis fuerat, imitatus. Nomen Pantheon accepit vel a multitudine Deorum, quoniam uti Dio Hiſtoricus (k) refert, in Martis Venerisque imaginibus ſub ipſo templo conſtitutis omnium Deorum imagines effictæ fuerant, vel a forma convexa, quæ faſtigiatam cœli ſimilitudinem exhibuit, tanquam omnium Deorum habitationem. Sunt etiam, qui Pantheon dictum exiſtimant quaſi *omne Deorum* ex
Πᾶν

(k) *Lib.* 53.

Ναῶν & Θεῶν, quum templum iſtud Jo-
vi Ultori, Deorum omnium ſupremo
apici, ab eodem Agrippa dicatum fue-
rit. Templum hoc, cui porticus vaſti-
ſimæ molis adjecta eſt, nullis feneſtri
inſtructum per grande ac rotundum fo-
ramen, quod in tholo patet, ſolem ad-
mittit. Non modo tectum porticus, ſe
tota templi teſtudo regulis ac tabuli
æneis olim ſplendebat: trabes quoque in-
gentis molis ex ære columnis incubue-
runt: culmen laminis argenteis tectum
fuiſſe ſcribit Pomponius Lætus, (1)
quas, inquit, *Conſtans Nepos Heracli*
veniens ad Urbem ſuſtulit. Conſtanti-
num III. Imperatorem Græcum maxi-
mam æris & marmoris copiam inde in
Siciliam tranſtuliſſe memorat Anaſtaſius
æneas vero trabes ab Urbano VIII. in
meliores uſus converſas conſtat, utpote
e quibus coloſſi illi ſeu columnæ cele-
bres in D. Petri Baſilica ad aram majo-
rem ſtantes, & tormenta bellica pro Ca-
ſtello S. Angeli confecta fuerunt. Quan-
ta æris copia in ſolum hoc templum fu-
erit a priſcis Romanis congeſtum, ex
hiſce ſpoliis facile patet. Nitent adhuc
intus parietes omnes pretioſo marmore
ſed nihil ita intuentes in ſtuporem ra-
pit

(1) *De Rom. Antiq.*

pit, ac columnarum, quas Antes vocat Vitruvius, enormis magnitudinis ac latitudinis ſeries, ejusdemque molis janua ænea in porticu ad hanc uſque diem conſpicua. Nobile hoc templum multo nobilius evaſit, ubi Boniſacius IV. P. M. illud ſub annum Chriſti 608. a Veneris ad Virginis Deiparæ cultum tranſtulit, ita ut hodie templum *D. Mariæ rotundum* adpelletur.

Templum Pacis. Hoc foro Romano proximum ſtruxit Veſpaſianus Imp. veluti monumentum felicitatis ſuæ, qua poſt priores aliquot Cæſares, paucos intra menſes violenta morte ſublatos, imperium in ſe ſuaque progenie ſtabilitum vidit, quod palam facit inſcriptio, quæ in Palatio Farneſiano ſervatur:

PACI ÆTERNÆ
DOMVS
IMP. VESPASIANI
CÆSARIS AVG.
LIBERORVMQVE EIVS
SACRVM.

Depingunt illud vivis coloribus gemini Scriptores Herodianus, & Joſephus.

Prior vocat illud *Maximum & pulcherri*-*mum omnium in urbe operum*, atque *a*-*tissimum*, utpote *ornamentis auri & a*-*genti excultum.* Posterior vero: (n) *Post triumphos*, inquit, *& firmam Impe*-*constitutionem statuit* (Vespasianus) *te*-*plum facere Paci . . . omnia in hoc coll*-*cta & disposita sunt, ob quæ homines v*-*dendi cupiditate antea per totum orbe*-*vagabantur. Posuit & hic e Judæoru*-*templo vasa aurea, in iis sibi placens, e*-*legem ipsorum, & vela tabernaculi aurea i*-*Regia sua posuerit, ibi custodienda.* Sed ma-gnificum opus hoc tanto labore, tanti-que structum impensis una dies absums-sub Commodo Imp. Nam levi terræ mo-tu præcedente, velut ruinæ secuturæ nun-tio exortum est subito incendium, incen-tum an fulminis decidentis ictu, an ve-ro flamma e terræ visceribus erumpente. Tristius ipso templi fato augurium ind-ceperunt Romani, periisse sibi *Pacem* un-cum delubro male ominantes. Hæc d-Romanorum sacris ædibus sane mirandi-dixisse sufficiat: illud tamen fortasse ma-jori admiratione dignum, quod e tot tan-tisque vix unum ad ætatem nostram in-tegrum pervenerit, reliquis nonnisi rude-ra monstrantibus. Adscribunt tantam cladem multi barbarorum immanitati

ma-

(m) *L. 7. Excid. Hierosol.*

maxime Gothorum & Vandalorum: alii crebris aquarum eluvionibus ac ingentibus terræ motibus: nonnulli zelo Pontificum, præcipue Gregorii M. Videntes enim Religione Christiana, licet per orbem late jam dominante, in ipsa illius arce Primores æque ac plebem falsorum Numinum delubris, aris & focis ante oculos versantibus ad superstitiones & ritus, quibus perdite assueverant Majores, frequenter reverti, credebant haud aliud superesse remedium, quam ut hæc idololatriæ monumenta evertendo firma Christianæ religionis fundamenta jacerent, censebantque tum Patriæ Patres se fore, si e civium animis cum templis & aris falsorum Deorum ac superstitionum memoriam omnem extirpassent.

XCVII.

Sacerdotes & Augures.

Recepta in urbem Deorum Dearumque multitudine, ne his ministri deessent, qui sacra facerent, ad Sacerdotes constituendos Romanorum cura se convertit. Romulus binos e singulis curiis legit teste Dionysio: (n) „Lege sanxit, ut e „singulis curiis legerentur bini annum egress-

(n) *Lib.* 2.

„ egressi quinquagesimum, qui virtute
„ genere præcellerent cæteros, opesqu
„ haberent sufficientes, & integro esse
„ corpore.„ Quum vero sacra quæda
mulierum & puerorum opera indigeren
uxores quoque ac liberos una cum m
ritis sacerdotali ministerio fungi volu
Non minus Rex Numa, qui pluribu
Diis Romæ aras & fana erexit, singul
quosdam, qui hæc sacra curarent, adh
buit. Ita uti templorum, ita Sacerd
tum Romæ ingens turba fuit. Quidar
tamen ex his eminuere: quatuor Majo
res e familiis Patriciorum, quatuor ver
Minores e plebejis assumti. Isti cum re
liquis Pontifici Maximo tanquam supre
mo in sacris judici paruerunt. Hæc d
gnitas erat summæ venerationi, nec al
cui concedebatur, nisi qui præcipuos an
tea Magistratus gessit. Progressu tempo
ris ipsi Imperatores illam adfectabant,
coronata capita infulis submisere. Munu
istud Numam auctorem habuit, qui u
Livius inquit: (o) Primo Pontifici *sa
cra omnia exscripta exsignataque adtri
buit; quibus hostiis, quibus diebus, ad qu
templa sacra fierent, atque unde in eo
sumtus pecunia erogaretur. Cætera quo
que omnia publica privataque sacra ponti
fici*

(o) *Lib.* 1.

ficiis scitis subjecit, ut esset, quo consultum plebs veniret. Præsidebat enim Pontifex collegio e quindecim insignioribus sacerdotibus conflato. Præcipua e prærogativis ejusdem fuisse videtur *Sella laureata*, quam obtinebat, uti colligitur e numismate Julii Cæsaris, in quo inter duas secures cum fascibus, sub quibus hæc verba DIC. PERP. spectandam se præbet sella *laureata*, supra quam legitur PONT. MAX. ita ut quemadmodum fasces duplicati Dictaturam, ita sella hæc Pontificatum Maximum significaret. Præcipua vero e curis officio adnexis erat, ut singulorum annorum res gestas literis mandaret, & in *Album* referret, ita ut populo etiam inde exscribendi copia fieret. Præter hunc alius fuit, qui *Rex sacrificiorum*, post pulsos in exilium Tarquinios institutus eo fine, ut sacra illa perageret, quæ alias solis Regibus ut facerent concessa fuere. Hic nomine solum, non imperio Rex erat, ejusque potestas sola religione, templis & ritibus sacris fuerat circumscripta. E reliquis Sacerdotibus antiquissimi habebantur *Luperci*, ministri Dei Pan, ab Evandro Rege instituti, & a Romulo translati Romam, ubi Lupæ canem, tanquam gratum voraci Deæ pabulum immolare debe-

bebant in memoriam nutricis ſuæ. *P*
titii & *Pinarii:* hi ſacrificabant ma
ac veſperi quotidie Herculi ob Cacu
devictum: *Galli* vero gallum gallinaceu
Deæ Cybele offerebant: *Arvalici*, q
ſacris pro ubertate frumenti & vini pr
erant: *Duumviri*, quibus ſolis fas fuit
gere libros & carmina Sibyllarum: *Ep*
lones, ſeu præfecti epulis, quæ Diis
eorum fanis inſtruebantur. *Flamines*, q
alicui Deo peculiari cura addicti fueru
eique ſoli ſacra faciebant, a quo & n
men acceperunt, uti flamen Martiali
Quirinalis, &c. Præcipuus erat Flam
Dialis, ſeu Jovis Sacerdos, qui a re
quis inſigni veſte ac ſella regia diſti
guebatur. *Salii* duodecim Sacerdot
Martis: hi ſupra pectus geſtabant lam
nam cupream, & in manibus ancilia d
dicata, genus quoddam ſcuti, quale oli
e cœlo ad Urbem defendendam delapſu
fuiſſe, ibique orbis imperium fore, u
Ancile illud ſervaretur, commenti ſu
Aruſpices: *Bellonarii* ſive Sacerdotes Be
lonæ, qui non ſolum Deæ huic victim
mactabant, ſed ipſi etiam victimæ fu
runt, dum cultris ſanguinem ex humer
& brachiis ſuis elicitum, hauſtumque i
pateris offerre conſueverunt: *Fecial*
quoque ad Sacerdotii ordinem pertin
ban

bant. Erant enim custodes fœderum, quæ Romani cum aliis gentibus sanxerant, quæque res sacræ, immo sacrosanctæ habebantur. Si contra fœdus quid actum fuit, Fecialis querelam instituit, & si rei non satisfacerent, apud Senatum causam persecutus est, cujus erat bellum indicere fœdifragis: ipse primus hastam in fines hostium projecit tanquam signum belli decreti; finito autem bello ipse pacis formavit conditiones, ac certis precibus præmissis porcam mactavit. Princeps inter feciales dicebatur *Pater Patratus*, ita nominatus Plutarchi opinione, quia primo eorum, qui huic officio admotus fuit, pater & liberi a se geniti adhuc in vivis degerent, vel ut aliis placet, quia ad juramentum patrandum, id est sanciendum designabatur.

Inter Sacerdotes fœminei sexus præcipuum merentur locum *Virgines Vestales*. Erat Vesta apud Romanos Dea celebratissima, cujus imaginem Æneas e cineribus Trojæ conflagrantis secum attulisse traditur in Latium, ejusque urbem Lavinium: Ascanius filius in Albam Longam: Numa denique Romam, ubi templum superbum struxit, solasque virgines voluit esse sacerdotes, quas ante deci-

mum

mum ætatis annum Pontifex elegit, e n
bilibus natas parentibus. Hæ trigin
annos habitare in templo, ac Deæ V
ſtæ ſervitia ſua addicere debebant, ita
decem ceremoniis addiſcendis, totide
muneri ſuo exercendo, decem deniq
inſtruendis aliis Virginibus Veſtæ dica
impenderent. Virginitatis florem p
omne tempus hoc illibatum ſervare op
tuit: poſtmodum ad nuptias licuit tran
ire. Præcipua functio fuit cuſtodi
ignem ſacrum & perpetuum. Timeba
enim Romani, neſcio qua ſuperſtitio
inducti, imperium extinguendum, quan
primum hic deficeret. Quare ſi Virgin
alicujus incuria defeciſſe deprehendeb
tur, in eam flagris a Pontifice ſævitu
eſt. Præter ignem etiam illarum cur
atque cuſtodiæ commiſſum fuit Palla
dium, tanquam pignus Romani Imperi
Erat ſtatua Palladis trium cubitorum, de
xtra gerens haſtam, læva fuſum & co
lum, ſimiliter e Trojæ buſto allata. Hæ
in penetralibus templi recondita Virg
num duntaxat Veſtalium conſpectui pa
tuit, quum ſtatis temporibus ante illam ſa
cra & victimas offerebant. Non carui
labore vita Veſtalium, quum ſex nume
ro ſolum eſſent, tot noctium vigiliis vi
pares: honor tamen maximus. Nan
quun

quum per civitatem Virgo ejusmodi incederet, (quod raro tamen fiebat) apparitor eam præcessit tum ad custodiam, tum ad honorem: si Consul vel urbis Præfectus ei obviam factus est, hic quamprimum a via declinavit: si in reum, qui ad supplicium ducebatur, forte offenderet, vitæ gratiam eidem facere licuit. Vestitus erat sacerdotali omnino similis: usus tamen unguentorum, florum, & quidquid voluptuosi, eis erat interdictum. Summa illarum veneratio, & sacrilegii quoddam genus credebatur, non exaudire Vestalem: sed si quæ virginitatis læsæ convicta fuit, nulla venia. Pontifex vestibus sacris eam exuit: tunc lecticæ inclusa portabatur in forum publicum; ex hoc funebri pompa in campum *sceleratum*, ibidemque subtus terram in specu, quæ lectulum, lucernam, & mensam stratam habuerat, viva sepeliebatur.

XCVIII.

Proximi fuere Sacerdotibus Augures & Aruspices, penes quos erat res omnes vel faustas, vel funestas pronunciare: nihil sine horum adprobatione fieri poterat nec in privatis, nec publicis in negotiis; non bellum, non pax iniri, nec populus convocari. Auguria sua perficiebant hoc

modo: Augur veste sacerdotali indut
collem conscendit. Tum baculo superi
nonnihil curvo templi alicujus vestig
signabat in terra secundum quatuor mu
di plagas: ipse facie ad orientem ve
Austrum inter & Aquilonem medius co
stitit. Postea auguriis & prædictionib
datum initium, quas e quinque potis
mum fontibus hausit. Primum aug
rium capiebat e cœlo, considerans f
gura & tonitrua, num recta via inced
rent, vel huc illucque vagarentur,
dextram, vel sinistram. Secundum
avibus, apud quarum aliquas, uti co
vos, noctuas, graculos, attendebat
vocem, an clara vel rauca foret; ap
alias, veluti aquilas, vultures, accipitre
ad numerum an æqualis vel inæquali
num ad dextram vel lævam se verterer
expansis vel tremulis alis volitarent, &
Tertium ex pullis gallinaceis, quos
caveis educabat: his quum auguria c
pienda, escam objecit, observans nu
avide comederent, nec ne, an cibum r
stro lapsum denuo assumerent, &c. Qu
tum e quadrupedibus, si lupus, vulpe
lepus aut aliud animal in via occur
ret, quod omen sinistrum erat: quo
a læva cursum tenuisset, aut subito
ga se subtraxisset, jubebat Augur i

militare ſiſtere ac retrocedere. Quintum, e peregrinis vel inſolitis caſibus: ſi canes ulularent, ſi vox ignota noctu inſonaret, ſi monſtrum eſſet natum, ſi lapides aut cinerem cœlum plueret; tunc enim turbato populo libri Sibyllarum erant conſulendi, Diis epulæ, ſupplicationes & ſacra facienda: væ illi, qui Auguri contradiceret. Homines iſti ad omnem nequitiam nati factique mira dexteritate deliria ſua vendere norunt ac explanare, & ſi ſecus accidiſſet, in promtu habebant cauſſas, quibus auguria ſua fuiſſe impedita dicebant, quo minus exitum ſortirentur. Agnoverunt perbene fraudes eorum, qui ſupra vulgus ſapiebant. Hinc Cato dicere auditus eſt, mirum ſibi videri, qua ratione duo Augures ſine riſu intueri ſe poſſent, optime gnari, Deos ſuos per pullos & aves nil dicere, niſi quod ipſis incideret: & Varro ajebat: Deos impoſterum otioſos fore, ſi conſilia & arcana ſua in roſtra animalium deponerent. Cætera Collegium Augurum e novem viris conflatum erat: quatuor e nobilitate, quinque e plebe. Præter hos multi alii ignobiliores, & obſcuri nominis ac famæ. Aruſpices fere nihil differebant a prioribus, niſi quod futuros eventus non e cœlo vel avium

volatu, sed ab extis victimarum pete-rent. Notabant antea, quam animal ca-debatur, num sponte vel adhibita vi a-aram accederet: tum inspiciebant atqu-lustrabant cor, hepar, lien, &c. an nih-vitii in iis deprehenderetur: exta pu-silla, pallida, marcida sinistræ: magn-vero, robusta, rubra bonæ fortunæ ind-ices fuere. Ignem quoque, quo hosti-cremabantur, observarunt an velocite-illas absumeret, an sursum recta vi-ascenderet, vel in aere dispergeretur &c.

XCIX.

Sacrificia, Ritus, Victimæ.

Sacrificia initio non nisi frugibus ter-ræ oblatis facta fuisse constat ex Ovidi-Fastis: (p)

> *Ante Deos homini quod conciliar-*
> *valeret,*
> *Far erat, & puri lucida mic-*
> *salis.*

Talia fuere, quæ Numa sacrorum apud Romanos conditor instituit, de quibu- meminit Plutarchus: *Hostiæ ejus,* inquit *respondent plane Pythagoricis. Erant enim* *sin-*

(p) *Lib.* I.

ſine ſanguine, & plerumque farina, libamine, rebusque viliſſimis conſtabant. Aucta ſuperſtitione, ac pecoris copia ſacrificiis animalia adhiberi, & aræ occiſorum ſanguine conſpergi cœperunt. Delectus tamen inter ea vel maxime habitus eſt, ſcilicet ut vel immolarentur, quæ cuique Deo, ad cujus aram mactabantur, gratiſſima forent, veluti equus Marti, Jovi Taurus albi coloris, Junoni vacca candida, Dianæ cervus, &c. vel quæ quodvis Numen potiſſimum odio haberet, illiusque cæde oblectari crederetur. Quare nocti gallus gallinaceus victima cecidit, quod cantu ſuo diem provocaret, noctemque fugaret: Palladi capra, quoniam hæc oleis Deæ huic ſacris plurimum nocere ſolet: porcus Cereri, quia ſemen frumenti pando roſtro eruit, & ſpem ſegetis intervertit. Præterea illud curæ fuit, ut hoſtiæ quam optimæ ac lectiſſimæ, mundæ, nec maculis, aliove corporis vitio laborantes aris admoverentur, quarum majores auratis cornibus inſignes, minores vero coronis & floribus ornatæ deducebantur. Ritus vero ſacrificandi apud Romanos hic erat: Sacerdos victimam immolaturus comparuit indutus veſte candida, quam *puram & religioſam* vocabant, inſtar prætextæ fim-

briis purpureis cincta, non raro etia auro distincta. Capitis ornamenta fue Apex seu pileus subtilis in coni forma fastigiatus, & supra frontem e crinib eminens. Unde Lucanus: (q)

Et tollens apicem generoso vert
Flamen.

Item corona oleaginea, quandoque etia aurea pileum circum ambiens: ac tut lus seu vitta purpurea, quæ crinibus i nexa eos instar turris erectos tenu Calceos modo pedibus induebant, mod his exuti operabantur sacris. Certe Vi gines Vestales nudis pedibus sacrificas constat. Ubi ad aram propius acces Sacerdos, caput velabat, cujus rei cau sam assignat Helenus: (r)

Et positis aris jam vota in lito
solves,
Purpureo velare comas adopertus
mictu,
Ne qua inter sanctos ignes in bono
Deorum
Hostilis facies occurrat, & omn
turbet.

S

(q) *Lib.* 1. (r) *L.* 3. *Æneid.*

Simulacrum vero adoraturus vestem ad aures usque ac oculos attollebat, ne quid inter sacrificandum triste auribus aut oculis exciperet: in Saturni tamen sacris id non fiebat, sed aperto capite stabat Sacerdos tanquam coram Deo rectore temporis, quod omnia etiam occultissima demum pandit. Initium rei divinæ facturus reum se agebat noxarum commissarum, & demisso in terram vultu veniam a Numine precabatur: tum ipse vel præco sacra præcedens, *Hoc age* alta voce clamitans, populum velut excitabat, & virga submoto silentium indixit his verbis: *Favete linguis.* Dein lotis manibus hostias ad se adductas aqua viva purgavit, fruges capitibus earum inspergens, dumque vota nuncupabat, aram manibus tenuit: victimarum autem tempora vecte percutiens mactatas membratim dividebat. Ita primitias ex omnibus membris, & exta collecta, postquam fare ac farina conspersit, in Deo dicatum altare, ac tripodem super eam positum, ubi focus, cuncta conjecit, flammis absumenda: postremo accepta patera vinum fudit. Sic re divina, ceremoniisque peractis Sacerdos ad populum conversus solemne illud *Ilicet* pronunciavit, qua voce illos qui interfuerant, missos

faciebat, non ſecus ac olim in judic Prætor, qui ſi finem rebus agendis i ponere voluit, per præconem diceba *Ilicet*, hoc eſt, *ire licet*, res finita eſt.

Hæc plerisque ſacris fuere comm nia: magna tamen Romanis & copia varietas ſacrorum erat. Quædam vo bantur *Annua* ſeu *Anniverſaria*, qu niam certis temporibus, annisque ce brari ſolebant. Ita Virgilius: (s)

Interea ſacra hæc, quando huc
niſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebr
faventes
Nobiſcum, & jam nunc ſociorum
ſueſcite menſis.

Quædam *Pandicularia*, ubi feriarum te pore, quibus ſupplicationes communi ſt dio inſtituebantur, Diis omnibus ſacri catum eſt. Nam ut Feſtus inquit, *Pa dicularis dicebatur dies, idem & comm nicarius, in quo omnibus Diis communit ſacrificabatur.* Quædam *Familiaria* v *Gentilia*, id eſt, ſingulis familiis propri de quibus Cicero: (t) *Multi ſunt etia in hoc Ordine, qui ſacrificia gentilia*
ip

(s) *L.* 8. *Æneid.* (t) *De Aruſp.*

ipso in sacello, statuto loco Anniversarii factitarint. Quædam vero *Popularia*, quæ ab omnibus civibus, totoque populo agebantur, ut *Fornicalia*, *Palilia*, *Laralia*, &c. Alia *Peregrina*, quæ Diis fiebant, vel ex devictis urbibus & provinciis Romam delatis, ibique velut hospitio exceptis: vel quæ peregrino more ac ritu peragebantur, qualia fuere Cereris, Æsculapii, Isidis, Serapidis, utpote Numinum Græcis olim propriorum. Alia *Publica*, quæ publico sumtu pro populi, pro montium, pagorum, Curiarum incolumitate fuerunt celebrata: *Solemnia* vero, quæ nonnisi certo die, certoque loco vg. in Quirinali, in Capitolio, &c. fieri poterant. Unde Florus (u) memorat, Fabium Pontificem per medias hostium custodias non sine præsenti periculo ab arce dimissum esse, ut *solemne* sacrum in monte Quirinali conficeret. Tanta erat loci præfixi religio. Alia demum *Stata*, quæ feriis Stativis, ut Agonalibus, Carmentalibus, Lupercalibus, & similibus offerebantur, quæ feriæ in veteri Kalendario Romano ad singulos menses diligenter adnotatæ fuerunt. Multa heic prætereo, quorum jam in Antiquitatibus Græcorum me-

(u) *Lib.* I.

ſquammarum cum perizonio, quod c
fluentibus laminis lumbos a ſaxorum fu
dis excuſſorum ictibus defendit: lanc
quoque erant armati ac gladio primu
longo & lato, ſed poſt pugnam ad Ca
nas brevi, ſeu pugione. Tertiarii haſ
ſuis tanquam ſepe ferrea legiones ped
ſtres circumdabant, easque contra hoſ
lem equitatum tuebantur. Alia rat
equitatus fuit, cujus ordo triplex: grav
armaturæ, levis, & equitum proprie R
manorum. Cuilibet legioni peditum in
tio trecenti, tum & ſexcenti equites a
debantur, in decem turmas diviſi, quo
rum arma fuere galea, thorax, ſcutum
lancea, gladius: item arcus & ſagitta
Atque hic gravioris armaturæ equitatu
fuit, cui poſt acceſſerunt quoque levi
armaturæ equites, ſolis armati jaculis
clypei vicem ſupplente manu ſiniſtra: h
equos in omnem partem quam celerrim
agitare norunt, & emiſſis jaculis magnam
ut plurimum ſtragem edere ſoliti ſunt
Inter equites autem Romanos eminebant
qui equo publico utebantur, id eſt, im
penſis reipublicæ comparato & adſigna
to: non tamen hic niſi vitæ ſpectatæ vi
ris, & morum ac rerum in militia ge
ſtarum examine præmiſſo obtigit. Hi
Idibus Quinctilibus nobilem pompam in
ſti-

stituere consueverunt, quam *transvectionem* vocabant, quamque Dionysius (y) ita describit: „ Qui equum publicum „ habent, ii per centurias & turmas di„ visi, ordine equis insidentes vehuntur „ omnes quasi e pugna venientes, ramis „ olivæ coronati, & purpureas palmatas „ togas induti, quas trabeas dicunt. In„ cipiunt autem ab æde quadam Martis „ extra urbem sita, transeuntesque cum „ alia loca urbis, tum forum & ædem „ Castorum prætereunt, interdum ad quin„ que virorum millia, gerentes præmia „ & dona militaria, quæcunque a Duci„ bus in bello acceperint. Egregium sa„ ne dignumque magnitudine Imperii spe„ ctaculum. „ Hunc equum publicum Censores conferre solebant, ad quos postea præfati Equites, ubi legitima stipendia meruerunt, equum suum adducebant in forum, commemorantes Imperatores quosque, sub quorum signis militarunt: atque ita militia soluti fuerunt. Verum præter pedites equitesque nunc recensitos aliæ militum turmæ Romanis erant. Quidam dicebantur *Accensi*, qui legionibus accensebantur: quidam *Rorarii* ad primas prælii velitationes destinati, veluti ros ante imbrem cadit: alii *Baleares*, qui

(y) *Lib. 6.*

qui funda lapides jaciebant: alii *Lance*
rii, & *Arcuarii*, qui hostium ordin
solvebant lanceis & jaculis emissis. Or
nes hi erant pedites levioris armatura
qui latera legionum stipabant instar c
stodiarum, unde *Alæ* ac *Cornua* di
sunt: primi quoque hostem aggredieba
tur. Has turmas composuere milite
quos Italiæ civitates submiserunt; & hi
Socii nuncupabantur: illi vero, quos al
subministrabant provinciæ, *Auxilia* a
pellati fuerunt.

CI.

Exercitus Romani ordo & robur pr
cipuum in legionibus pedestribus cit
dubium constitit. Legio autem a lege
do dicta est, quia e lectissimis viris co
flata fuit. Sub Romulo nulla legio f
peravit tria millia, quum quævis Tribu
quarum tres fuere, mille peditum su
ministraret. Sed sub COSS. ad quatu
millia, in bello cum Hannibale ad qui
que, & sub Scipione in Africana exp
ditione ad sex millia peditum ascend
bat, adjectis sexcentis equitibus. Num
rus legionum initio tres vel quatuor n
excessit: sed aucta civium multitudine
finibus regni dilatatis denique ad trigin
quinque & ultra legiones excrevit,
q

que ita totus exercitus Romanus centum & viginti millia militum complectebatur plus minus. Quamvis legionem ab altera distinguebat nomen proprium, e diversa origine tractum. Aliquæ adpellatæ sunt ordine temporis, quo erigebantur, *Legio prima*, *Legio secunda*, &c. aliæ a loco, in quem primo deducebantur, uti *Legio Italica, Cyreneica, Fretensis:* Aliæ a provinciis sub jugum missis, quemadmodum Legio *Parthica*, *Scythica*, *Macedonica;* Quædam ab insignibus, quæ ferebant. Ita legio *fulminatrix*, *ferrea*, a fulmine, ferro, quæ signa scutis impressa gestabant milites: quædam a Conditoribus earum, ut legio *Augusta*, *Claudia*, *Trojana*: aliæ a Diis, quos supremus bellidux venerabatur, ut Legio *Minervia*, *Apollinaris:* aliæ demum ab aliis rebus, uti legio *Auxiliaris*, *Victrix*, *Pia*, *Fidelis*, *Felix*, &c. Ad ordinem legionum quod adtinet, unam conficiebant decem cohortes peditum, & sex equitum turmæ. Cohors autem in tres manipulos divisa fuit, in quorum primo Hastati, Principes in secundo, & in tertio Triarii. Manipulus ita dicebatur a fœni manipulo, quem pedites Romuli tempore perticæ præfixum gestabant instar vexilli: milites vero numerabat prisco ævo cen-

centum, posterioribus ducentos, qui Ce turionem & Vexillarium unum, post duos habebant, ita ut in quavis cohor essent sex Centuriones, & Vexillarii t tidem: duo ex hastatis, duo e princi pibus, & e triariis duo. Atque hac r tione cuivis legionum fuere sexagin Centuriones, totidemque Vexillarii, n adnumeratis Magistris equitum. Cont equitatus omnis distribuebatur in duod cim turmas, quarum quævis initio t ginta, tum sexaginta equites recensuit sic ut in una legione sexcenti equit essent. Scipio autem Africanus singul rem cohortem e voluntariis collegit, qu quoniam latus Imperatoris semper & ub que stipavit atque protexit, *Prætorian* nuncupabatur.

A gregario milite ad Duces gradu faciamus. *Centuriones* manipulo præeran electi vel Romæ a populo, vel a bellidu ce in castris. Primus eorum vocabatu *primipilus*. Hic Aquilam portabat ta quam signum totius legionis: aderat co silio militari, ac stipendio trecentoru *coronatorum* fruebatur. Quivis aute Centurionum potestatem habuit locu tenentem sibi eligendi, ad milites in o dinem redigendos, & in eo servando

V

Vexillarii erant duo in quolibet manipulo, ut alter alterum in ferendo prægravi vexillo juvaret. Centuriones sequebantur *Tribuni*, qui mille & amplius militibus præerant: hi judiciis militaribus intererant, excubias diurnas nocturnasque distribuerunt, & durantibus stativis suos ad omnem militiæ usum ac disciplinam informabant. Quod apud peditatum Centuriones & Tribuni, hoc apud equitatum mutato duntaxat nomine fuerunt Decuriones & Præfecti. Tribunos excepere *Legati*, homines spectatæ prudentiæ, ac rerum experti. Hos Senatus cum exercitu misit, ut consilio suo ubique præsto essent. Hinc semper supremi belliducis lateri adhærebant, & si Consulem abesse contingeret, summa penes illos bellum moderandi potestas erat: nec defuit ipsis comitatus tum lictorum, tum prætorianorum. Denique supremum belliducem adpellabant *Imperatorem*. Hic omnem in exercitum potestatem exercuit: hic imperia distribuit, & cuique jus suum dixit. Antequam vero obsidionem aggrederetur, aut prælium iniret, per Augures & Aruspices Deorum voluntatem exquirere tenebatur, quod eo, uti Livius notat, consilio factum, ut crimini & calumniæ non pateret Imperator. Non

enim ei vitio aut dedecori vertebatur, tes minus prospero cederet Auguribfelicitatem prædicentibus; quoniam tu sinister eventus Deorum iræ adscrib batur.

CII.

Arma, Signa, Disciplina.

Varium genus armorum in exerci Romano viguit, quorum qui pluribus erant instructi, gravis, qui paucioribu levis armaturæ milites dicebantur. *Pa ma* scuti genus rotundum ex ligno fu trium pedum dimensione, ac corio c ductum. *Scutum* & *clypeus:* clypei era forma rotunda, & in justum orbem v uti descripta: Scuta vero quatuor pedu longitudine porrecta, quorum aliud c figuram referebat, aliud instar januæ curvatæ aut imbricis, seu imbricatu fuit: materiam præbuit lignum aquariu corio vestitum, ita tamen ut margine ferrum circumdaret, e medio autem pr mineret apex sive *umbo* ferreus vel a genteus ad arcendum vel urgendum h stem. *Cetra* fuit parma scortea, equ tum usui propria. *Cassis* & *Galea:* p sterior, quam & Galerum vocabant, corio seu pelle animalium, felis, mustell

canis, tauri, capræ, vulpis, quin & leonum exuviis confecta erat: has pelles ita corpori adaptabant, ut capite obtegerent caput, reliqua appendice per humeros & dorſum defluente. Hinc Statius:

Tela rudes trunci, galeæ vacua ora leonum.

Prior vero ſeu caſſis, quæ non raro apud Scriptores galeæ nomine venit, erat ex ære, ſæpius e ferro. Ita Plutarchus de Camillo tradit, quod *fabricatus ſit galeas* (intellige caſſides) *pleriſque totas ferreas, & læves in ambitu, ut gladii laberentur in iis aut frangerentur.* De ornatu autem caſſidum ſeu *criſta* inquit Polybius: „Super hæc omnia adornantur apice plumeo, pennisque puniceis aut nigris, rectis tribus ad cubiti longitudinem, quæ cum in ſummo vertice aliis armis addiderint, vir duplo major apparet, & pulchra ea ſpecies fit, hoſtique formidoloſa.„ Nobiliorum credo militum ac Ducum ornatus hic fuit, (qualis etiam hodie in theatris apud perſonas Romano more veſtitas comparet) reliquis gregariis ſimplici caſſide contentis. *Pilum* fuit telum Romanum. Nam teſte

Vegetio (z) habebant bina missilia, unu
majus, quod pilum vocabant: & ali
minus, quod verutum, unum rotundu
& aliud quadratum. *Loricæ* duplicis g
neris fuerunt: unum e corio crudo,
pra quod ærea lamina duodecim digi
rum ex utraque parte, quod pector
Plinius nuncupat, scilicet ad pectus m
niendum. Hinc Silius: (a)

*Pectora pellis obit cæsi è venati
ursi:*
*Ille viris pila, & ferro circumda
pectus*
Addiderat.

Alterum genus, quod ditioribus nobili
ribusque in usu fuit, annulis seu circ
lis ferreis inter se nexis constabat, vesti
batque totum ferme corpus, quin & equ
rum corpora. Unde Julius Cæsar de m
litibus suis Romanis ajebat: (b) *Pr
gredimur in bellum muniti undique. T
gitur galea caput, lorica pectus, totumq
clypeo corpus: ubi feriat hostis Rom
num militem, reperire non potest, que
ferro tectum circumspicit.*

Sign

(z) *Lib.* 2. *C.* 15. (a) *Lib.* 8.
(b) *Lib.* 3. *C.* 24.

Signorum militarium quadruplex genus distingui potest: duo remotiora, proxima duo. Primum erat *Sacramentum militiæ*. Nam ubi conscribendo militi finis impositus est, Tribunus in medium prodiit, & e quavis legione unum præ cæteris conspicuum evocans, conceptis verbis jurare jussit: *Obtemperaturum se, & facturum, quidquid mandabitur ab Imperatoribus juxta vires.* Post hunc singuli ex ordine suo paullisper progredientes id ipsum affirmabant clamantes: *Jurare se idem.* Secundum fuit tabella lignea, cui Ducis mandata inscripta legebantur, unico vel paucis quibusdam verbis: & hæc *Tessera* dicebatur, quæ tum in itinere, tum in castris, tum ante pugnam inter singulos distributa fuit, eo fine, ut comilitones a peregrinis dignosci possent. Tertium *Tuba*, quæ quum necdum nota essent tympana, etiam peditatui concessa fuit: item *Buccina* seu tuba in spiram contorta. Hujus sonitu ad iter ineundum, ad stationem figendam, ad hostium adgressionem, ad receptum dari signum solebat: inde est, *receptui canere.* Quartum erat *Vexillum*; id quod peditum fuit, varias pictas imagines referebat, aquilæ lupi, tauri, equi, apri sylvestris, &c. quo equites sunt usi, vocabatur

tur *Labarum* seu hasta, cujus cuspidi r
ber pannus quadratus erat affixus, in qu
potissimum Imperatoris nomen auro i
textum fulgebat: aliquando etiam dr
conis effigies. Cuilibet manipulo suu
fuit signum: legioni vero toti commu
Aquila, præcipuum Imperii pignus. H
summæ insistebat hastæ, ex auro vel a
gento laborata, fulmen sæpe unguib
tenens, quasi jaculatura in hostes, pro
in numis M. Antonii & Augusti adpar
de qua Lucanus:

Ut notæ fulsere Aquilæ, Romanaq
signa.

Qui ante Aquilam incedebant, Ante
gnani, qui vero post eam, Postsigna
fuere dicti. Plinius de hoc signo h
verbis meminit: (c) „ Romanis legi
„ nibus Aquilam C. Marius in secun
„ consulatu suo proprie dicavit. Erat
„ antea prima cum quatuor aliis, lu
„ minotauri, equi, apri, quæ singulos
„ dines anteibant. Paucis ante annis
„ la portari in aciem cæperat; reliqua
„ castris relinquebantur: Marius in
„ tum ea (scilicet posteriora) abdi
„ vit. „

Cl

(c) *L.* 10. *C.* 4.

CIII.

Ad *disciplinam bellicam* pertinet inprimis exercitatio, quam Romani non solum in armis tractandis, sed etiam corporibus ad omne durissimi etiam laboris genus assuefaciendis ponebant. Ingentia sane onera militibus subeunda erant, iter facientibus: oportuit enim secum ferre galeam, lanceam, gladium, clypeum, saccum e corio, in quo farina & panis bis coctus, annona quindecim diebus suffectura; præter hæc securim ad ligna findenda, falcem ad gramen metendum, corbem ex arundinibus ad terram excipiendam & deportandam, lora & catenam ad vinciendos captivos: veru & ollam ad cibum coquendum: rursus pediti portandi erant octo vel decem pali ad castra metanda. Hinc aliis nationibus vix non despectui esse cœperunt pedites Romani, quos vocitabant *mulos onera portantes*. Hæc in itinere. At in stationibus & hybernis cohortes sub vexillis suis convenire crebro debebant, ubi exercitabantur maxime milites recens conducti, quos *Tyrones* adpellabant, cursu per stadia triginta duo, saltu supra fossas & loricas, natando in fluminibus, vibrando saxa, jacula & hastas ad metam, &c.

Nec deerant leges ad disciplinam milit rem ſervandam aptæ non minus, qua ſeveræ. Tales fuerunt 1. Ne quis re etiam minimam in caſtris furto ſubduc re auderet, quam violantibus certa mo tis pœna ſtatuta fuit. Hinc Frontin teſte, quum exercitus Romanus quo dam caſtra locaret in regione fertilif ma, iis ſublatis arbor, media occupa caſtra, plenaque fructibus, intacta relic eſt. 2. Nulli licuit arbitrio ſuo præda agere, præterquam manipulariis ad id d ſtinatis: acta vero collectaque viritim vidi jubebatur, etiam inter illos, qui impedimenta fuere relicti. 3. Qui pej rarunt in alterius perniciem, aut qui ali rum facta fortia falſo ſibi adſcripſerunt morte plectebantur. 4. Eadem pœna d creta fuit illis, qui ſtationem reliquerun aut armis in acie abjectis fugerunt. Minora delicta puniebantur vel detractio ne ſtipendii, vel ſpoliando reum armis cingulo militari, vel equites in peditu ordinem redigendo. 6. Quodſi integ legio vel cohors aut in Ducem i ſurrexiſſet, aut gravioris delicti rea ſe feciſſet, decimabatur, id eſt, dec mus quisque vel viceſimus, quem ſo titigerat, morti adjudicabatur. 7. Fug tivis aliisque, qui rem ſegnius geſſeran miſſio ſtatuta fuit, quæ triplex erat

Miſſ

Missio honesta, nimirum exacto militiæ tempore, quod apud pedites viginti, apud equites decem, apud prætorianos sedecim anni fuere: *Missio causaria*, infirmis & corpore mutilis concessa: *Missio infamis* fugientibus aut Romano nomine indigna committentibus decreta. Stipendiorum ratio hæc erat: initio per annos facile trecentos quivis in bello suis vivebat impensis. Postmodum introduci stipendia cœperunt, quæ tria complectebantur: primo cuivis dabatur vestis: secundo inter omnes dividebatur frumentum cum sale, aut panis; severissime tamen interdictum erat, ne quis horum aliquid alteri venderet: tertio addebantur pecuniæ. Cuivis pediti obtigit per mensem *coronatus* argenteus, centurioni duo, equiti tres. Hæc tamen stipendia sub Imperatoribus varie aucta fuerunt: prandium absolvebatur pane & aqua. At in cœna carnes lixæ aut frixæ, si haberi poterant, adponebantur.

CIV.

Castra, Acies, Obsidio.

Castrorum Romanorum descriptionem prolixam & elegantem suppeditat Lipsius, quam brevius prosequar. Castra quædam

dam *Æstiva*, quædam *Hyberna* dixe
Æstiva in unam sæpe noctem struc
identidem movebantur: si longiori te
pore fixa fuere, *stativa*, si uno altero
die, *mansiones* adpellarunt. In his hal
tationem militibus præbuerunt pelles. H
berna vero in oppidis & castellis tenu
runt, ubi tabernaculis aliisque operib
probe instructi hyemem transegerun
Forma Castrorum hæc fuit. I. Explor
ta loci natura & situ ponebatur signu
seu vexillum album, tanquam cor & ce
trum castrorum, e quo spatium quadr
tum descripserunt ita, ut omnia later
a vexillo centum abessent pedes, ipsa ve
ro inter se latera ducentos; totaque are
quatuor jugera occuparet. Atque ho
erat vocabaturque *Prætorium*: initio enin
belli administratio penes Prætores fuit
quibus postea Consules ac Legati eaden
cum potestate successerunt. Hoc in lo
co eminuit tabernaculum Prætoris, juxt
quod tendebant tum Contubernales eju
tum Comites Nobiliores, qui vel militi
vel amicitiæ caussa ipsum sequebantur
tum ministri & lictores. II. Prætori
proximi a dextris Legati, a sinistris Qua
stor in areis separatis habitarunt. III
Remotiores ab his fuerunt ex utraqu
parte areæ dimensæ tam pro peditibu
quan

quam pro equitibus, quos *Evocatos* & *Ablectos* vocarunt. IV. Extraordinarii equites ac pedites superiorem a tabernaculo Prætoris stationem occuparunt: inferiorem vero Tribuni & Præfecti sociorum, in designato quivis spatio. Hæc superior facies castrorum. V. Inferior pars ita distribuebatur, ut medium tenerent equites Romani: hinc & inde Triarii, Principes, & Hastati: demum equites & pedites socii. VI. Circa omnes has areas, interjectis quasi plateis distinctas, amplissimum spatium patuit vallum versus, in quo quatuor portæ totidem plagis mundi obversæ fuerunt, nimirum porta prætoria, decumana, principalis dextra & sinistra. VII. Tentoria Romanorum, quæ etiam tabernacula & papiliones nuncupabant, ut plurimum e corio & pellibus, funium ope tensis erant. Hinc Josephus ait de Romanis: *Pelles sub quibus tendebant*, neque in æstivis solum, sed & hybernis. Nam Livius inquit: (d) *Militem Romanum in opere nivibus pruinisque obrutum sub pellibus durare.* In his papilionibus decem vel octo simul habitarunt, quod *contubernium* Vegetius nominat, absque tamen lectis. Quippe Polybio teste Scipio Æmilianus

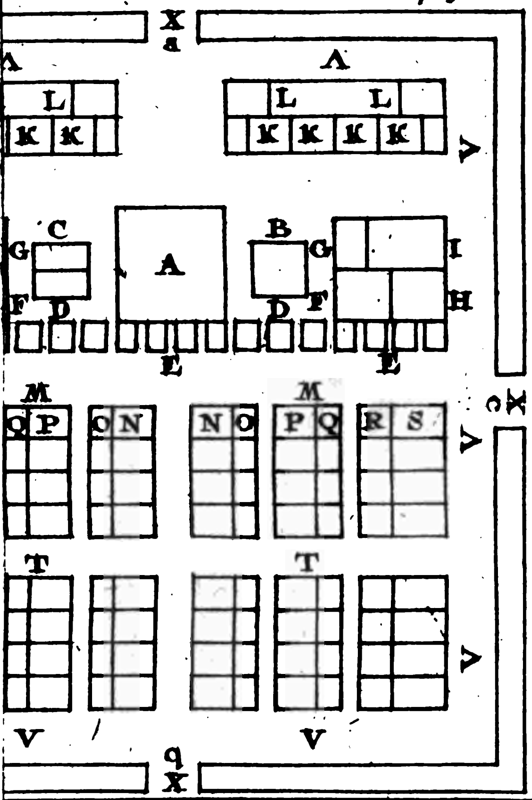
lecto

(d) *Lib.* 5.

lectos vetuit habere, atque ipse primus stramine dormivit: quin & absque fœminis, utpote quibus omnis ad castra aditus interdictus fuit, ita ut ne primariis quidem suas secum uxores in castris habere concessum fuerit, cujus rei rationem exposuit Tacitus: (e) *Inesse enim* ait *mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur, & Romanum agmen ad similitudinem barbari incessus convertant.* Faciem castrorum Romanorum, quæ hucusque descripsi, exhibet lecto. Tabula I.

Aciem, uti eam Romani ordinarunt, ita paucis describit Livius: (f) „Romana acies unius prope formæ fuit, „& hominum & armorum genere: duæ „legiones Romanæ, duæ sociorum & Latini nominis erant, quina millia & quadragenos singulæ habebant. Romani „mediam aciem, cornua Latini tenuerunt. „Hastatorum prima signa, deinde principum erant, triarii postremos claudebant.„ Sed opere pretium esse videtur, pluribus rem hanc explicare. Tres igitur Ordines aciei sive series fuerant. In *serie prima* mediam aciem occupabant Hastati legionis primæ & secundæ co-

(e) *L. 3. Annal.* (f) *L. 37.*

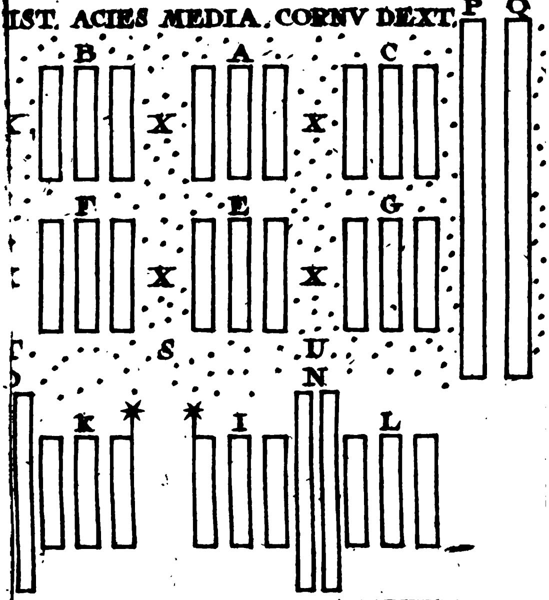
n. B. *Quæstorium.* C. *Legati duo.* D.
Præfecti Sociorum. F. *Evocati equi-*
cti equites. H. *Evocati pedites.* I. *Ab-*
K. *Extraordinarij equites.* L. *Extraor-*
s. M. *Principia.* N. *Equites Roma-*
ij Legionum. P. *Principes Legionũ.*
R. *Equites Socij.* S. *Pedites Socij.*
V. *Spatium ad vallum.* Xa. *Por-*
a. Xb. *Porta Decumana.* Xc. *Por-*
is dextra. Xd. *Porta Principalis si-*

nistra.

nu dextrum Haſtati ſociorum alæ de-
æ: ſiniſtrum Haſtati ſociorum alæ ſi-
ræ. *In ſerie ſecunda* mediam aciem
uerunt Principes legionis primæ & ſe-
ıdæ: cornu dextrum Principes ſocio-
n alæ dextræ: ſiniſtrum Principes ſo-
rum alæ ſiniſtræ. In *tertia ſerie* me-
loco conſtiterunt Triarii legionis pri-
: & ſecundæ: in cornu dextro Triarii
iorum alæ dextræ: in ſiniſtro Triarii
iorum alæ ſiniſtræ: inter utroſque ve-
Triarios legionum & ſociorum utrius-
e cornu extraordinariorum peditum co-
rtes duæ. At utrumque cornu veluti
nclusum tenuerunt equites, ita quidem,
ante ac retro prominerent extra pri-
um & ſecundum ordinem aciei, ſive
tra haſtatos & principes. Porro in cor-
dextro poſiti erant equites Romani,
rmæ viginti utriusque legionis: & equi-
s extraordinarii utriusque cornu turmæ
to: in ſiniſtro cornu equites ſociorum
riusque cornu viginti turmæ. Jam ve-
Imperator poſt ordinem ſecundum,
mpe principum, medium occupavit lo-
ım ante Aquilas, quæ ſigna in tertio
riariorum ordine micabant, ſtipatus li-
rtis ſuis ſeu illis, quos ad ſui cuſto-
am adhibuit. Circum circa Imperato-
m fuere Præfecti caſtrorum, Tribuni,
&

& primi Centurionum, reliquis inferioribus apud ſuam quisque centuriam remanentibus. Legati vero a dextris & ſiniſtris erant, prout quisque dextro vel ſiniſtro cornui præfuit, cinctus ſua quoque cuſtodia. Imperator, Legati, & non raro etiam Tribuni equo ſublimes comparuere. Schema aciei videre eſt in Tabula II. Cætera fuerunt Romanis aliæ quoque acierum formæ, uti cuneus, globus, forfex, turris, ſerra. *Cuneum* deſcribit Suidas: (g) „Erat iis forma aciei „velut in roſtrum: literæ enim Δ aſſi„milabatur, & anterior pars, qua in acu„tum definebat, tecta & denſa erat, „quia ſcutis undique muniebatur . . . „crura autem utrinque ſecundum ordi„nes & cohortes in profundum compo„ſita, & pleraque parte in obliquum ex„tenſa . . . ita ut medius locus vacuus „relinqueretur, & terga militum nuda „per ordinem conſpicerentur.„ *Globus*, quem Vegetius explicat, dum ait: *Qui a ſua acie ſeparatus vago ſuperventu incurſat inimicos*. figura rotundus erat inſtar O, ut ex omni parte hoſtem temere irruentem impetere poſſent. *Forceps*, quando contrariam cuneo aciem ſtruebant; componebaturque e lectiſſimis mi-

(g) *Lib.* 2.

Legionis primae. B. Hastati Legionis
Hastati Sociorum alae dextrae. D. Ha-
m alae sinistrae.
Legionis primae. F. Principes Legionis
Principes Sociorum alae dextrae. H. Pri-
um alae sinistrae.
ionis primae. K. Triarij Legionis secun-
j Sociorum alae dextrae. M. Triarij Socio-
rae. N. Extraordinarij Pedites, cohortes
raordinarij Pedites, cohortes duae.
omani, Turmae 20. utriusq; Legionis. Q.
aordinarij utriusq; cornu, Turmae 8. R.
vero arum utriusq; cornu, Turmae 20. S. Im-
quem Tribuni et custodia equitum
tat ante Aquilas *. T. V. Legati,
utriusq; cornu. X. Velites sparsi.

perator, circa
peditumq;, s
qui præsunt

militibus in literæ V figuram dispositis. Hac cuneum hostilem excepere, atque ab utraque parte conclusum tenebant. *Turris:* ita vocabant militum ordinem quadratum & oblongum ▯. *Serra*, quum inter pugnandum assidue ad hostem acceditur & receditur, neque ullo consistitur loco, ut ait Festus. Hæc aciem veluti dentatam exhibebat. ⏜⏜⏜

Obsidendi urbem ratio duplex apud Romanos viguit. Quodsi hæc non admodum munita fuit, & sine magno machinarum adparatu expugnari posse credebatur, ut tempori & sumtibus parcerent, *corona* illam cinxerunt. Nam perpetuo militum ordine in orbem, sæpe triplicem, circa urbem ducto peditatus scalis ac testudinibus præsidiarium militem urgebat: equitatus vero tum pedites communiebat, tum auxiliaribus copiis intercludebat viam. Tota coronæ vis in ardore militum, & celeritate aggressionis versabatur: idcirco scalæ solummodo & scuta in testudinem densata fuerunt adhibita. Non raro civitatis incolæ solo terrificio coronæ hujus aspectu consternatis fractisque animis extremam vim haud exspectantes deditionem fecere. Ubi vero aut valida urbis munimenta, aut ci-

civium animus muris validior diuturniorem magisque operosam obsidionem requirebat, primus labor erat, civitatem vallo cingere, omnemque auxiliis & commeatui aditum præcludere. Tum advectæ fuerunt machinæ bellicæ, quarum aliquæ ad eluctandum in muros serviebant, ut scalæ, tellenones, testudines, turres: aliquæ ad defensores infestandos, fundæ, catapultæ, balistæ: quædam ad cuniculos agendos, & muros subruendos, ut crates, vineæ, plutei, musculi: aliæ demum ad mœnia luxanda subvertendaque, quemadmodum arietes ac terebræ. His omni ex parte obsessos urgebant, emissis saxis, sagittis, igneis jaculis: e turribus præaltis circum circa erectis defensores e muris deturbabant, ac demum per quassata fractaque arietum ictibus mœnia aditum in urbem aperuerunt. Pluribus rem hanc totam exposui in libro de Mathesi, in Architectonica militari *Cap. 6. §. IV. n. 53. & 54.* Celeberrimæ obsidiones fuerunt Carthaginis terra marique a Scipione Juniore, Numantiæ ab hoc ipso Scipione, ac fratre ejus Fabio, & Alexiæ in Gallobelgica a Julio Cæsare, de qua ultima Velleius Paterculus inquit, tanta hac in obsidione facinora a Cæsaris militibus fuisse patrata,

ta, quæ vix homines aggredi potuerint, nemo autem nisi Deorum aliquis perficere quiverit.

CV.

Pugna, Victoria, Triumphus.

Acie disposita, si hostis & tempus permisit, Imperator stans in suggestu e cespite excitato, ut ab omnibus videri audirique a plurimis posset, duces ac milites instantis prælii commonitos per salutem patriæ, per libertatem ac uxorum liberorumque fortunam, perque Deos immortales obtestatus est, ut fortiter dimicarent, & Romanos se esse memores aut gloriose vincerent, aut honeste occumberent. Cæsarem ita perorantem describit Lucanus (h)

Stetit aggere fulti
Cespitis intrepido vultu, &c.

Quodsi periculum in mora, singulos ordines interequitans id ipsum faciebat. Milites autem, si placuit oratio, triplici modo assensum suum prodiderunt, vel clamore, vel dextris sublatis, vel arma concutiendo: si displicuit, fremitu vel tri-

(h) *Lib.* 5.

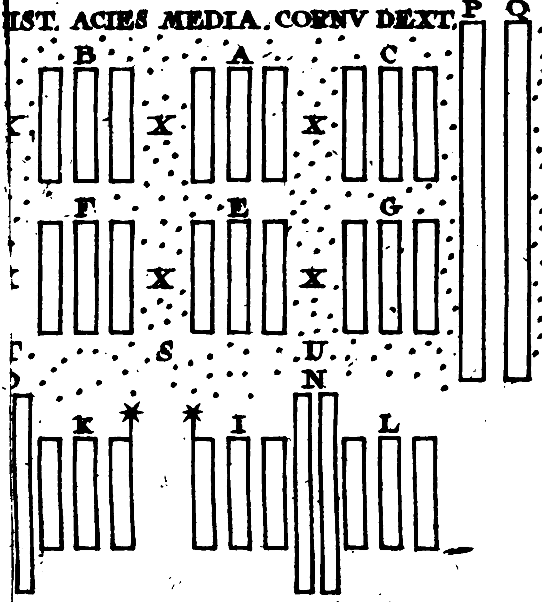
nistra.

cornu dextrum Haſtati ſociorum alæ dextræ: ſiniſtrum Haſtati ſociorum alæ ſiniſtræ. *In ſerie ſecunda* mediam aciem tenuerunt Principes legionis primæ & ſecundæ: cornu dextrum Principes ſociorum alæ dextræ: ſiniſtrum Principes ſociorum alæ ſiniſtræ. In *tertia ſerie* medio loco conſtiterunt Triarii legionis primæ & ſecundæ: in cornu dextro Triarii ſociorum alæ dextræ: in ſiniſtro Triarii ſociorum alæ ſiniſtræ: inter utroſque vero Triarios legionum & ſociorum utriusque cornu extraordinariorum peditum cohortes duæ. At utrumque cornu veluti concluſum tenuerunt equites, ita quidem, ut ante ac retro prominerent extra primum & ſecundum ordinem aciei, ſive extra haſtatos & principes. Porro in cornu dextro poſiti erant equites Romani, turmæ viginti utriusque legionis: & equites extraordinarii utriusque cornu turmæ octo: in ſiniſtro cornu equites ſociorum utriusque cornu viginti turmæ. Jam vero Imperator poſt ordinem ſecundum, nempe principum, medium occupavit locum ante Aquilas, quæ ſigna in tertio Triariorum ordine micabant, ſtipatus libertis ſuis ſeu illis, quos ad ſui cuſtodiam adhibuit. Circum circa Imperatorem fuere Præfecti caſtrorum, Tribuni,

&

& primi Centurionum, reliquis inferioribus apud suam quisque centuriam remanentibus. Legati vero a dextris & sinistris erant, prout quisque dextro vel sinistro cornui præfuit, cinctus sua quoque custodia. Imperator, Legati, & non raro etiam Tribuni equo sublimes comparuere. Schema aciei videre est in Tabula II. Cætera fuerunt Romanis aliæ quoque acierum formæ, uti cuneus, globus, forfex, turris, serra. *Cuneum* describit Suidas: (g) „Erat iis forma aciei „velut in rostrum: literæ enim Δ assimilabatur, & anterior pars, qua in acutum desinebat, tecta & densa erat, „quia scutis undique muniebatur . . . „crura autem utrinque secundum ordines & cohortes in profundum composita, & pleraque parte in obliquum extensa . . . ita ut medius locus vacuus „relinqueretur, & terga militum nuda „per ordinem conspicerentur.„ *Globus*, quem Vegetius explicat, dum ait: *Qui a sua acie separatus vago superventu incursat inimicos*. figura rotundus erat instar O, ut ex omni parte hostem temere irruentem impetere possent. *Forceps*, quando contrariam cuneo aciem struebant; componebaturque e lectissimis mi-

(g) *Lib.* 2.

Legionis primæ. B. Hastati Legionis
Hastati Sociorum alæ dextræ. D. Ha-
rum alæ sinistræ.
Legionis primæ. F. Principes Legionis
Principes Sociorum alæ dextræ. H. Pri-
um alæ sinistræ.
ionis primæ. K. Triarij Legionis secun-
j Sociorū alæ dextræ. M. Triarij Socio-
ræ. N. Extraordinarij Pedites, cohortes
traordinarij Pedites, cohortes duæ.
omani, Turmæ 20. utriusq; Legionis. Q.
raordinarij utriusq; cornu, Turmæ 8. R.
vero arum utriusq; cornu, Turmæ 20. S. Im-
quem Tribuni et custodia equitum
tat ante Aquilas *. T. V. Legati,
utriq; cornu. X. Velites sparsi.

...quites socio...
perator, circa...
peditumq;, si...
qui praesunt...

militibus in literæ V figuram dispositis. Hac cuneum hostilem excepere, atque ab utraque parte conclusum tenebant. *Turris :* ita vocabant militum ordinem quadratum & oblongum ▯. *Serra*, quum inter pugnandum assidue ad hostem acceditur & receditur, neque ullo consistitur loco, ut ait Festus. Hæc aciem veluti dentatam exhibebat. ⌃⌃⌃

Obsidendi urbem ratio duplex apud Romanos viguit. Quodsi hæc non admodum munita fuit, & sine magno machinarum adparatu expugnari posse credebatur, ut tempori & sumtibus parcerent, *corona* illam cinxerunt. Nam perpetuo militum ordine in orbem, sæpe triplicem, circa urbem ducto peditatus scalis ac testudinibus præsidiarium militem urgebat : equitatus vero tum pedites communiebat, tum auxiliaribus copiis intercludebat viam. Tota coronæ vis in ardore militum, & celeritate aggressionis versabatur : idcirco scalæ solummodo & scuta in testudinem densata fuerunt adhibita. Non raro civitatis incolæ solo terrificio coronæ hujus aspectu consternatis fractisque animis extremam vim haud exspectantes deditionem fecere. Ubi vero aut valida urbis munimenta, aut ci-

civium animus muris validior diuturniorem magisque operosam obsidionem requirebat, primus labor erat, civitatem vallo cingere, omnemque auxiliis & commeatui aditum præcludere. Tum advectæ fuerunt machinæ bellicæ, quarum aliquæ ad eluctandum in muros serviebant, ut scalæ, tellenones, testudines, turres: aliquæ ad defensores infestandos, fundæ, catapultæ, balistæ: quædam ad cuniculos agendos, & muros subruendos, ut crates, vineæ, plutei, musculi: aliæ demum ad mœnia luxanda subvertendaque, quemadmodum arietes ac terebræ. His omni ex parte obsessos urgebant, emissis saxis, sagittis, igneis jaculis: e turribus præaltis circum circa erectis defensores e muris deturbabant, ac demum per quassata fractaque arietum ictibus mœnia aditum in urbem aperuerunt. Pluribus rem hanc totam exposui in libro de Mathesi, in Architectonica militari *Cap. 6. §. IV. n. 53. & 54.* Celeberrimæ obsidiones fuerunt Carthaginis terra marique a Scipione Juniore, Numantiæ ab hoc ipso Scipione, ac fratre ejus Fabio, & Alexiæ in Gallobelgica a Julio Cæsare, de qua ultima Velleius Paterculus inquit, tanta hac in obsidione facinora a Cæsaris militibus fuisse patrata,

ta, quæ vix homines aggredi potuerint, nemo autem nisi Deorum aliquis perficere quiverit.

CV.

Pugna, Victoria, Triumphus.

Acie dispofita, si hostis & tempus permisit, Imperator stans in suggestu e cespite excitato, ut ab omnibus videri audirique a plurimis posset, duces ac milites instantis prælii commonitos per salutem patriæ, per libertatem ac uxorum liberorumque fortunam, perque Deos immortales obtestatus est, ut fortiter dimicarent, & Romanos se esse memores aut gloriose vincerent, aut honeste occumberent. Cæsarem ita perorantem describit Lucanus (h)

Stetit aggere fulti
Cespitis intrepido vultu, &c.

Quodsi periculum in mora, singulos ordines interequitans id ipsum faciebat. Milites autem, si placuit oratio, triplici modo assensum suum prodiderunt, vel clamore, vel dextris sublatis, vel arma concutiendo: si displicuit, fremitu vel tri-

(h) *Lib.* 5.

armilla ex argento, aurove: equiti vero torques, aut parvum versicolor vexillum. Majori in pretio erant coronæ: *Civilis* quercina conferebatur ob servatos cives: *Obsidionalis* e gramine ob liberatos cives ab hostibus circumdatos: *Muralis* ei, qui primus murum obsessæ civitatis conscendit. *Castrensis* seu *Vallaris* illi, qui primus in castra hostium penetravit: prior hæc & posterior ex auro erant, figura solum diversæ: *Navalis*, qui primus in navem hostilem pugnans sese conjecit: etiam hæc ex auro fuit, sed minoris pretii quam *Rostrata*, quæ victori classis maritimæ obtigit. Æstimationem harum coronarum auxit, quod Senatus ipse Romanus eas distribuendi potestatem sibi reservarit.

CVI.

Verum uti dona bene meritis militibus, ita longe amplissimi honores decernebantur post rem præclare gestam supremis belliducibus & Imperatoribus. Hi consistebant in supplicationibus, triumphis, arcubus triumphalibus, statuis & signis victoriæ erectis. *Supplicatio* erat hujusmodi: Quamprimum Romæ fama percrebuit de grandi victoria obtenta, Senatus jussit aperiri templa Urbis præcipua,

pua, quo populus & Magiſtratus illico confluebant, ut victoris nomine precibus & victimis gratos ſe Diis immortalibus ſiſterent. *Triumphus* fuit ſolemnis & feſtivus ingreſſus, præcipuus honor & gloria Romanorum. Hic ab exercitu, toto Senatu, populoque victori decernebatur: absque horum conſenſu ſi quis Imperatorum triumphum agere vellet, non licuit eum deducere in Capitolium, ſed in montem Albanum aliquot milliaribus Roma diſtantem. Ut autem Imperator tanti honoris præmium conſequi poſſet, requirebantur hæ dotes: primo, ut eſſet ipſe civis Romanus: ſecundo, Bellidux toti imperans exercitui: tertio, victor de hoſtili exercitu conſpicuo, ut minimum quinque hoſtium millia in acie cœſa fuerint: quarto ut victoria non magno nimis Romanorum cruore, vel minore hoſtium ſteterit: quinto, victori in bello Civili triumphus non concedebatur, utpote qui nimium luctuoſum reipublicæ ſpectaculum foret. Cætera triumphandi conſuetudo ortum habuit ab ipſo Romulo, qui devicto occiſoque propria manu Acrone Cenenſium Principe ramum arboris circumdedit ſpoliis principi huic detractis, portansque ſuper humerum, lauro coronatus inter populi adclamantis plauſum ad Capito-

 lium

lium perrexit, & tropæum hoc Jovi Feretrio dicavit. Ritus triumphandi hic erat : Victor extra civitatis muros ab omni civium & Magistratuum conditione, ac nobilibus matronis honorifice exceptus est : tum præcedebant splendido ordine currus & equi, armis atque spoliis hostium onusti. Post hos ferebantur effigies devictarum urbium & provinciarum. Istas sequebantur ephebi & milites cum coronis aureis, quas fœderatæ civitates, & populi finitimi miserunt Victorem condecoraturi. Porro tauri coronati atque ad victimam destinati longo agmine ducebantur a ministris Deorum. Non procul captivi plurimi catenis vincti instar gregis armentorum agebantur. Successere Centuriones cum cohortibus suis, & vexillis micantibus. Trahebantur captivi Principes ac Reges ligatis manibus, maximum triumphi ornamentum. Tandem comparuit Victor purpura auroque vestitus, coronatus lauro, manu præferens olivam & sceptrum in prælto curru, quem trahebant equi quadriuges superbe ornati. Currum triumphantis circumdabant lictores ac milites coronis & lauro redimiti, quorum postremi varia ad laudem victoris carmina cantabant, applaudente immenso civium

ac

ac peregrinorum ſequentium choro. Pompa ſic inſtructa per portas & compita præcipua ad Capitolium uſque proceſſit, ubi Victor curru deſcendens Jovi obtulit taurum, & coronas aureas Diis aliis. Colophonem impoſuit feſtivitati convivium opiparum. Hæc tanta tamque magnifica fuit, ut Auguſtinus præ omnibus mundi rebus admirandis deſideraret videre *Chriſtum in terris ambulantem, Paullum prædicantem, & Romam triumphantem.*

Singulares triumphi fuerunt Paulli Æmilii, poſt devictam Macedoniam per tres dies continuos triumphantis, & poſt currum Regem Perſeum cum omni prole regia trahentis: Cecilii Metelli poſt victos Carthaginenſes, qui tredecim belliduces, & centum viginti elephantos ſecum in triumpho ducebat: Cnei Pompeji poſt devictum Mithridatem, qui triumphus teſte Plinio non tam de una provincia, quam de toto terrarum orbe fuit. Numerabantur in imaginibus captivorum hoſtium aliquot centena millia: octingentæ ſexaginta captæ vel demerſæ naves, mille quingentæ octoginta octo expugnatæ urbes & caſtella. Sigonius refert ex Annalibus Conſularibus, a Ro-

mulo usque ad annum primum Tiberii Cæsaris spatio septingentorum sexaginta quatuor annorum Romæ celebratos fuisse triumphos ducentos septuaginta septem, præter viginti duos minores, quos *Ovationes* vocabant. Hæ concedebantur iis, qui hostem quidem debellarunt, sed viribus longe inferiorem, aut multo suorum sanguine fuso. Cædebatur tunc in victimam non taurus, sed ovis, a qua nomen obtinuit: nec curru triumphali vehehatur Victor purpura vestitus, sed alba veste indutus, ac corona myrrhea redimitus, equo sublimis incessit comitantibus militum cohortibus, & lætum acclamantis populi plausibus exceptus. Præter triumphandi ovandique honorem aliæ Victoribus prærogativæ collatæ fuerunt. Licitum erat illis, quum publica festa agebantur, in theatro cum veste sua triumphali comparere: non raro Respublica statuas & trophæa, imagines ære fusas, arcus triumphales, quales adhuc hodie exstant Romæ, Victorum honori ac memoriæ suis sumtibus erigi jussit: affigebantur quoque ante ædes Victoris, vel in atrio rostra navium, vel alia arma hostibus erepta, futura perpetuum victoriæ monumentum.

§. V.

§. V.

Ludi & Festa.

CVII.

Festa Janualia, Terminalia, & Laralia.

Festos dies adpellarunt Romani Ferias a feriendis victimis. Triplex enim dierum genus distinguebant; dies sacros, quos totos falsorum Numinum suorum cultui consecrarunt: dies communes, qui toti laboribus dabantur: & dies intercisos, quibus aliquot horas sacris, alias profanis negotiis tractandis impendebant. Sacri dies seu Festa rursus triplicia fuere: *Stativa* seu stabilia, uti Agonalia IX. Januarii in honorem Jani, & Carmentalia XI. ejusdem mensis Deæ Carmentæ, ac Lupercalia XXV. Februarii Romulo ac Remo dicata: *Conceptiva*, ac si diceres Festa mobilia, quibus diem figere ac proclamare solebant Magistratus & Sacerdotes, qualia fuerant Feriæ Latinæ, quibus Latini sacra Jovi facere consueverunt; Paganalia ab hominibus ruri degentibus celebrari solita; Compitalia, festum viarum se intersecantium, seu com-

pitorum; Sementica post sementum jactum in agris: *Imperativa*, quæ indicebantur a Consulibus aut Urbis Præfectis occasione parte victoriæ, recens nati Principis, pacis post diuturnum bellum, aut etiam grandis mali imminentis averruncandi, &c. Præter hæc superstitiosæ genti alia quoque festa minus celebria fuere: *Rubigalia*, ut sata secura forent a pruina: *Floralia*, ut fruges in flore suo illæsæ servarentur: *Vinalia* in honorem Jovis ob recens vinum: *Quirinalia* ab iis, qui stato tempore a sacrificiis erant impediti, colenda. Porro *Ambarvalia* pro messe & frugibus arvorum & pratorum, circa quæ maxime plebs rustica copioso agmine supplicatum ibat. *Lustralia* mense Februario in honorem Dei Februi, eo fine, ut tota civitas ab omni piaculo, & & quidquid eam contaminare potuit, uti crediderunt, expiaretur. Taceo plurima alia. Nam quemadmodum singulis fere rebus numen aliquod præfecerunt, ita singulis numinibus festos quosdam dies adsignarunt: solemniores ex his celebrare soliti sunt victimis, conviviis, & ludis. Quod ad victimas adtinet, consistebant illæ in cæsis animalibus, quæ prius sale & mola aspergebantur, a qua voce fluxit *immolatio*, *immolare*; seu Diis sacri-

cri-

crificare. Etiam thus conjiciebant in ignem: lac & vinum antea libatum offerebant, & choreas ducebant. Quivis Deorum habebat propriam victimam: hi taurum, capram, isti ovem, & quidem albi coloris, si Diis superis, nigri si Diis inferis litandum: alii aliam.

Hæc & similia festa Romani quam diligentissime notata habebant in Fastis suis. Hi erant libri, in quibus totius anni res populi Romani scriptæ continebantur, & caussæ festivitatum explicabantur; quales sunt libri illi, quos Ovidius ad imitationem Callimachi de caussis Festorum conscripsit, quorum argumentum ipsemet his verbis exhibet: (n)

Sacra recognosces annalibus eruta priscis,
Et quo sit merito quæque notata dies.
Invenies illic & festa domestica vobis,
Sæpe tibi Pater est, sæpe legendus Avus.

Quoniam vero celebriora festa, quæ Romanis communia cum Græcis fuere, immo

(n) *L.* I. *Fast.*

mo e Græcia cum ritibus suis in Italiam & Urbem migrarunt, quemadmodum Bacchanalia, Saturnalia, &c. jam Capite II. §. V. de Græcorum Antiquitatibus descripsi, his hoc in loco repetendis supersedeo. Tria solum festa, nimirum *Janualia*, *Terminalia*, & *Laralia* Romanis omnibus communia paucis exhibeo. Festum Januale, seu Jani, Kalendis Januarii vicatim celebrabatur. Credebant enim Deum hunc facultatum & bonorum temporalium Præsidem, si eum donis & obsequiis sibi demereri studuissent, ab omni se penuria eo anno esse liberaturum. Itaque splendide vestitos omnes eo die comparere oportuit, ita ut quibus decoræ vestes deessent, urbe excedere, vel intra domus parietes detinere se, ac publico abstinere debuerint. Ædes accensis lampadibus illustrarunt: ante fores ardentes pyras excitabant: ludos & comœdias pantomimi ad populum oblectandum instruxerunt. Pervigilium in templis agebatur: ipsa autem die, qui æris alieni causa in nervo erant, id est, in vinculis, in libertatem asserebantur expunctis ex ærario publico debitis. Mensas quoque ad ædium januam, & convivia pararunt, ea ciborum abundantia, ut pauperibus quoque undique conquisitis atque vocatis

suffi-

ſufficerent ad feſtum hoc opipare celebrandum. Non minus ſupplicationes indicebantur, a Senatoribus, Cenſoribus, Flaminibus, Plebeis, Matronis, & Virginibus Veſtalibus, non juncto omnium agmine, ſed a ſingulis hiſce ordinibus ſeorſim inſtituendæ: Peregrini cum captivis ſupplicatum ibant. Ad ſolemnius feſtum hoc agendum Imperator togam, inſigne imperii, induit, quam ſi quis captivorum manu tangere poterat, criminum veniam & libertatem e veſtigio conſequebatur.

Terminali feſto originem dedit Numa Rex, quum poſitis per agros terminis, ut ſuis quisque incolarum & accolarum finibus eo magis contentus viveret, Jovi lapides illos ſacravit. Romani poſtea hujus pietatis monumenta diu ſervarunt, Terminos ipſos vocantes Deos, tanquam fidos agrorum & finium cuſtodes, quibus ſacra faciebant, nullum tamen animal immolando, (nam impium ducebant ſacros cruentare lapides) ſed libamenta & fructuum primitias offerendo. Hæc feſta Terminalia menſe Februario acta fuerunt ejusmodi ritu: Ara Deo Termino ſtatuebatur ab agrorum dominis utrinque, cui Numinis ſimulacrum erat impoſitum barba-

bata facie, manibus pedibusque truncum. Nonnunquam ſolum ſtipitem aut lapidem quadratum erexerunt Ovidio teſte: (o)

Termine, ſive lapis, ſive es deſertus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes.

Tum ligna concisa foco imponebantur, & fruges caniſtro exceptæ in ignem conjiciebantur, dum interea puellarum aliquæ favos porrigerent, aliæ miniſtrarent vinum. Veterem legem profert Joſephus Scaliger: (p) QVEI TERMINVM EXARASSIT IPSVS ET BOVEIS SACRO SVNTO, id eſt, *qui ultra terminum araverit, ipſe & boves ipſius ſacri ſint.*

Laralia inde ortum ſuum habuere, quod vetuſtis temporibus parentes, liberos, vel affines ſuos Romani effoſſa domi humo ſepelire conſueverint: unde factum, ut credula plebs defunctorum animas cultu quodam domeſtico, dein etiam publico tanquam auxiliares Deos ædium & familiarum proſequeretur. Nam ut Dionyſius (q) ait: „ Deinde Servius Tul„ lus per omnia compita laribus propitiis „ ſa-

(o) *L. 2. Faſt.* (p) *In Feſtum.* (q) *Lib. 4.*

„ sacella exstrui jussit, & lege statuit, ut
„ quot annis illis sacrificia fierent, singu-
„ lis familiis liba conferentibus . . . .
„ quem diem festum Romani ad mea
„ usque tempora constanter celebrant,
„ paucis post Saturnalia diebus. „ His Diis Laribus supplicabant thure ac vino, & coronas e spicis & aristis imponebant: quandoque etiam pauxillum cibi detulerunt de mensa in focum, ut ibi adoleretur, quemadmodum Tibullus canit: (r)

Adsitis Divi, nec vos e paupere mensa
Dona, nec e puris spernite fictilibus.

Ephebi anno decimo quarto completo ad aras Larium bullas suas suspendebant; mancipia vero sui juris facta & manumissa catenas, immolato porco. Erant autem bullæ ornamenti genus antiquum ab Ægyptiis profectum: Nobilium pueri bullas aureas rotundas, pauperum de loris, seu scorteas in signum libertatis gestabant, alii in collo, alii in pectore. *Nonnulli credunt*, inquit Macrobius (s) *ingenuis pueris attributum, ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quam*

(r) *Lib.* I.   (s) *Saturnal. l.* I.

ſpera omnia pro Imperio, Senatu, populoque Romano a Diis immortalibus exorarent. Jungebant cuncti votis vota, eaque ſatis multa: ut matres ſobolem felici partu in lucem ederent: ut tori conjugalis leges eſſent ſanctæ ac perpetuæ: ut Dii Deæquc probos mores juventuti, ſenibus quietem, univerſo populo divitias & honores largirentur: ut denique mala omnia a finibus Urbis & Imperii averuncarent. Hoc triduo diu noctuque circi, theatra, fora omni ludorum, ſpectaculorum, ac lætitiarum genere repleta fuerunt.

Ludi Circenſes præ reliquis eminuerunt. Hi in Græcia ortum habuere; ſed apud Romanos Romulus, qui multa alia a Græcis mutuata in Urbem tranſtulit, & ut Caſſiodorus ait: *Necdum fundatis ædificiis ruraliter oſtentavit Italiæ.* Idem teſtatur Valerius Maximus, dum inquit: (x) *Circenſe ſpectaculum primus Romulus raptis virginibus Sabinis Conſualium nomine celebravit*, de qua re Virgilius: (y)

Nec procul hinc Romam, & raptas
ſine more Sabinas

Con-

(x) *Lib.* 2. (y) *Lib.* 8.

Conseſſu caveæ magnis Circenſibus
acta
Addiderat.

Quare Romuli tempore hi ludi *Conſuales* dicebantur: poſt circum vero maximum a Priſco Tarquinio exſtructum *Circenſes*. Eorum celebrandorum diverſæ fuerunt occaſiones, vg. publicæ belli ac peſtis calamitates, pax deſiderata, ſeditiones urbanæ ac militares ſedandæ, valetudo Imperatoris afflicta, felix ejusdem reditus, & quæ ſunt aliæ: extra ordinem vero dabantur in templorum, publicorumque ædificiorum dedicatione, quando inſignis victoria eſt obtenta, diebus in quos natalis aut electio Imperatorum incidit, Principum vel clarorum Virorum memoriæ; demum transactis feliciter quinque, decem aut viginti annis imperii, unde *Quinquennalia*, *Vicenalia*, *Tricenalia*, &c. profluxerunt. Quippe Auguſtus aliique Imperatores, ut regnandi ambitionem tegerent, ac populi invidiam declinarent, ſimulatione uſi regimen, coronam ac ſceptrum in manus Romani Senatus depoſuere veluti pignus ſtudii, quo in libertatem reipublicæ ferrentur; ſed paullo poſt quaſi ex voluntate ac imperio Senatus delatum repe-

tebant. Hæc regni instauratio post lapsum quinquennium, decennium, &c. datis ludis publicis quam splendidissime fieri solebat. Nullum nobilis exercitationis genus ludis Circensibus in Circo Maximo defuit: certabatur currendo ad metam, saltando, luctando; sphæras & discos æneos, tela & hastas jactando ad scopum, congrediendo pugnis, contis, etiam pugionibus: aliquando aut feræ inter se, aut feræ ac gladiatores committebantur; comparebant in arena ursi, tauri, & efferata quæque animalia e peregrinis regionibus. Cæsar III. Consul armatos immisit in elephantes, è quorum dorso eminebant turres defensoribus plenæ. Scævola & Pompejus leones, tygrides Scaurus & Augustus introduxerunt: Imperatores alii Crocodillos. Præter hæc etiam prælia & certamina, quæ vocabant Trojana, & pugnæ navales intromissis in circos aquis spectandæ proponebantur. Nihil autem frequentius erat bigarum & quadrigarum (genus est brevissimi vehiculi junctis duobus vel quatuor equis) agitatione ad metam, ubi certantes non raro dividebantur in quatuor classes, totidem coloribus distinctas, albo, rubro, viridi, & cæruleo ad denotanda quatuor anni tempora, vel elementa. Atque hi

lu-

di tempore Imperatorum erant sumtuo-
ſimi. Titus Veſpaſiani Filius ter decies
entena millia numorum profudiſſe fer-
ur, quando amphitheatrum, cujus ma-
na pars adhuc Romæ viſitur, dedica-
it: Severus decimo regni ſui anno quin-
uies decies centena millia: Hadrianus
Commodum adoptans viceſies centena
nillia: Julius Cæſar, quum prima vice
Edilis creabatur, theatrum argento un-
lique exornavit; ipſa etiam jacula ad fe-
as agitandas argentea fuere: Nero ſuum
uro veſtivit, & ſiparia ad ſolem arcen-
dum e purpura intertextis aureis ſtellis
erant conſpicua, ita ut Romæ dies illa
aurea nuncuparetur. Quam ſplendidi hi
ludi, tam crudeles fuerunt illi, in quibus
gladiatores dimicabant. Initio huic ſpe-
ctaculo adhibebantur capti in bello, ſce-
leribus infames, aut ſervi ad necem da-
mnati. Crevit hæc hominum fæx ita,
ut aliquando ſub Trajano, Probo, Au-
reliano Impp. aliquot millia in amphi-
theatro comparuerint. Nec erat certa-
men umbratile: quivis abjectis veſtibus,
& armis acutis inſtructus irruebat in al-
terum; unde ſtrages ſæpe ingens, & pau-
ci ſupererant, qui *lemniſcatum* referrent,
id eſt, coronam ſex victoriarum, qua ob-
tenta ſingulari cum pompa victor e Præ-

quam inspicientes ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent.

CVIII.

Ludi Seculares, & Circenses.

Ludorum inventores fuisse Lydos Asiæ minoris populos prodit Herodotus, (t) cui si fides adhibeatur, quum annonæ grandi inopia quondam urgerentur, alternis solum diebus cibum capiebant: uno nimirum vario ludorum genere tempus fallebant, ut famis obliviscerentur: altero autem ludis abstinentes vesci consueverunt. Translati postmodum fuere ludi ad religionem tam Deorum, quam mortuorum. Magna erat Romanis ejusmodi ludorum tum frequentia, tum magnificentia: Florales & Martiales, Marti ac Floræ dicati: Apollinares Apollini tempore Hannibalis, dum Italiam expilavit, instituti ad victoriam obtinendam: Jovis Capitolini, quod anseres Capitolium servarint a Gallorum Senonensium insidiis: Ludi Maximi, ob maximas impensas in eos factas sic dicti, & in honorem Jovis, & Minervæ celebrati ad renovandam raptarum Sabinarum memoriam: item ludi plebeii propter libertatem exactis Regi-

(t) *Lib. 2.*

gibus restitutam, atque concordiam inter Senatum & plebem in monte sancto initam: Ludi votivi, qui publico voto alicui Deorum educto in hostes exercitu a Magistratu decernebantur. Præ cæteris memoratu digni occurunt Ludi Seculares & Circenses.

Seculares primum peste Romam vastante ad placandam Deorum Superum & Inferum iram introducti fuerunr: postea quum Urbis muri ac turres fulminibus de cœlo lapsis tacti essent, a Valerio Poplicola anno U. C. 245. instaurati dicebantur seculares, vel quod anno quovis centesimo aut centesimo decimo haberentur, vel quod plerumque semel tempore communem hominis ætatem æquante fierent. Hinc Ovidius: (u)

Jusserat & Phœbo dici, quo tempore ludos
Fecit, quos ætas adspicit una semel.

Ad hos invitabatur tota Italia præconis voce, clamantis: *ut vellent omnes comparere ad ludos necdum visos, nec postea videndos.* Locus iis destinatus erat Terentus,

(u) *Trist. l.* 2.

tus, in campo Martio ad Tiberim Diti & Proserpinæ sacer, in quo omnium, qui nascerentur & morirentur, nomina scribi solebant, quoties civitas lustrabatur. Sic Martialis:

Bis mea Romano spectata est vita Terento.

Ritus vero ludorum istorum multiplex fuit: I. Antequam illis initium dabatur, Imperator ipse, sive Consules ac Decemviri sacris faciundis præfecti, in suggestu ante Apollinis Palatini, & Jovis Capitolini templa erecto considentes accedenti populo februa distribuerunt, hoc est, signa quædam, quæ ad criminum expiationem servire credebantur, uti tædas, sulphur ac bitumen. II. Populus in Dianæ templo, quod in Aventino monte conditum erat, congregabatur, ubi libero cuivis (nam servi ab his sacris arcebantur) hordei, tritici, & fabarum aliquid datum fuit, quod postmodum Parcis immolarent. III. Pervigilio sic exacto integrum triduum atque trinoctium, quod Gellius vocat, sacris impensum est in honorem Jovis, Junonis, Neptuni, Minervæ, Veneris, Apollinis, Mercurii, Cereris, Vulcani, Martis, Dianæ, Vestæ, Hercu-

ilis, Latonæ, Parcarum, Ditis patris, que Proſerpinæ. IV. Prima nocte a onſulibus, poſtea ab Imperatoribus una um XV. Viris in tribus aris ad Tiberis ipam exſtructis agni totidem cædebanur, ac ſanguine ſuper aram ſparſo flamnis abſumti ſunt, tota vicinia luminibus & feſtivis ignibus reſplendente, ac hymnis decantatis reſonante: Mane vero liei primæ poſt vota Jovi O. M. in Capitolio perſoluta ludi & ſpectacula, Apolini & Dianæ dicata celebrabantur. V. Poſtero die Matronæ iisdem in locis convenientes religionem ſuam profeſſæ ſunt, frequentando lectiſternia, canendo hymnos, & Junonis aram adeundo, dum interea Imperatores vel Conſules ac XV. Viri vota ſolverent mactando Jovi, Apollini, Neptuno, Herculi tauros albos: Junoni, Minervæ, Dianæ juvencas ejusdem coloris: Parcis agnas & capras nigras, Diti vero & Proſerpinæ hoſtias furvas, nempe ſuem & ſcrofam atram: reliquis quoque Diis, & Deabus, ut cuique mos erat, ſacrificatum. VI. Tertio die in templum Apollinis Palatini deducebantur viginti ſeptem pueri, totidemque virgines, patrimi omnes & matrimi, ut partim Græca, partim Romana voce carmina & hymnos decantarent, quibus pro-

ſpera omnia pro Imperio, Senatu, populoque Romano a Diis immortalibus exorarent. Jungebant cuncti votis vota, eaque ſatis multa: ut matres ſobolem felici partu in lucem ederent: ut tori conjugalis leges eſſent ſanctæ ac perpetuæ: ut Dii Deæque probos mores juventuti, ſenibus quietem, univerſo populo divitias & honores largirentur: ut denique mala omnia a finibus Urbis & Imperii averuncarent. Hoc triduo diu noctuque circi, theatra, fora omni ludorum, ſpectaculorum, ac lætitiarum genere repleta fuerunt.

Ludi Circenſes præ reliquis eminuerunt. Hi in Græcia ortum habuere; ſed apud Romanos Romulus, qui multa alia a Græcis mutuata in Urbem tranſtulit, & ut Caſſiodorus ait: *Necdum fundatis ædificiis ruraliter oſtentavit Italiæ.* Idem teſtatur Valerius Maximus, dum inquit: (x) *Circenſe ſpectaculum primus Romulus raptis virginibus Sabinis Conſualium nomine celebravit*, de qua re Virgilius: (y)

Nec procul hinc Romam, & raptas
ſine more Sabinas

Con-

(x) *Lib.* 2. (y) *Lib.* 8.

Consessu caveæ magnis Circensibus actæ

Addiderat.

Quare Romuli tempore hi ludi *Consuales* dicebantur: post circum vero maximum a Prisco Tarquinio exstructum *Circenses*. Eorum celebrandorum diversæ fuerunt occasiones, vg. publicæ belli ac pestis calamitates, pax desiderata, seditiones urbanæ ac militares sedandæ, valetudo Imperatoris afflicta, felix ejusdem reditus, & quæ sunt aliæ: extra ordinem vero dabantur in templorum, publicorumque ædificiorum dedicatione, quando insignis victoria est obtenta, diebus in quos natalis aut electio Imperatorum incidit, Principum vel clarorum Virorum memoriæ; demum transactis feliciter quinque, decem aut viginti annis imperii, unde *Quinquennalia*, *Vicenalia*, *Tricenalia*, &c. profluxerunt. Quippe Augustus aliique Imperatores, ut regnandi ambitionem tegerent, ac populi invidiam declinarent, simulatione usi regimen, coronam ac sceptrum in manus Romani Senatus deposuere veluti pignus studii, quo in libertatem reipublicæ ferrentur; sed paullo post quasi ex voluntate ac imperio Senatus delatum repete-

tebant. Hæc regni instauratio post lapsum quinquennium, decennium, &c. datis ludis publicis quam splendidissime fieri solebat. Nullum nobilis exercitationis genus ludis Circensibus in Circo Maximo defuit: certabatur currendo ad metam, saltando, luctando; sphæras & discos æneos, tela & hastas jactando ad scopum, congrediendo pugnis, contis, etiam pugionibus: aliquando aut feræ inter se, aut feræ ac gladiatores committebantur; comparebant in arena ursi, tauri, & efferata quæque animalia e peregrinis regionibus. Cæsar III. Consul armatos immisit in elephantes, e quorum dorso eminebant turres defensoribus plenæ. Scævola & Pompejus leones, tygrides Scaurus & Augustus introduxerunt: Imperatores alii Crocodillos. Præter hæc etiam prælia & certamina, quæ vocabant Trojana, & pugnæ navales intromissis in circos aquis spectandæ proponebantur. Nihil autem frequentius erat bigarum & quadrigarum (genus est brevissimi vehiculi junctis duobus vel quatuor equis) agitatione ad metam, ubi certantes non raro dividebantur in quatuor classes, totidem coloribus distinctas, albo, rubro, viridi, & cæruleo ad denotanda quatuor anni tempora, vel elementa. Atque hi

lu-

ludi tempore Imperatorum erant sumtuosissimi. Titus Vespasiani Filius ter decies centena millia numorum profudisse fertur, quando amphitheatrum, cujus magna pars adhuc Romæ visitur, dedicavit: Severus decimo regni sui anno quinquies decies centena millia: Hadrianus Commodum adoptans vicesies centena nillia: Julius Cæsar, quum prima vice Edilis creabatur, theatrum argento unlique exornavit; ipsa etiam jacula ad feas agitandas argentea fuere: Nero suum uro vestivit, & siparia ad solem arcenum e purpura intertextis aureis stellis rant conspicua, ita ut Romæ dies illa *urea* nuncuparetur. Quam splendidi hi idi, tam crudeles fuerunt illi, in quibus ladiatores dimicabant. Initio huic spe:aculo adhibebantur capti in bello, sceribus infames, aut servi ad necem danati. Crevit hæc hominum fæx ita, t aliquando sub Trajano, Probo, Auliano Impp. aliquot millia in amphiieatro comparuerint. Nec erat certaen umbratile: quivis abjectis vestibus, armis acutis instructus irruebat in alrum; unde strages sæpe ingens, & pausupererant, qui *lemniscatum* referrent, est, coronam sex victoriarum, qua obnta singulari cum pompa victor e Præ-

toris & Præfecti manu virgam (Rudis dicebatur) accepit, atque hac ceremonia a cædibus patratis absolutus est: unde *Rudiarii* sive *rude donati*. Hi ludi, quantumvis cruenti ac inhumani, tantopere bellicosis Romanis in amoribus erant, ut præter mancipia & homines sceleratos etiam honesti liberique magno numero illis operam darent. In iis, quos Scipio Africanus defuncto parenti suo instruxit, teste Livio gladiatores nonnisi liberi & voluntarii fuerant, ut Duci suo placerent: alii missi a Principibus suis, ut fortudinis specimen darent: unus etiam comparuit, ut litem cum alio dirimeret ferro. Tum hæc insania Nobiles quoque invasit, senatorios Viros & Equites, ut magnanimi viderentur, & a populo plausum obtinerent. Nam uno prostrato, alteroque victore totum festivis adclamationibus resonabat theatrum. Sed Augustus Cæsar tandem edicto publico hoc ludi genus, claris etiam familiis adeo fatale, vetuit quidem; nihilominus quadraginta Senatores, & sexaginta Equestris Ordinis sub Nerone in ejusmodi ludo interemti leguntur. Quin Commodus Imp. ipse se aliquando gladiatorum turbæ immiscuit spectante toto populo: de quo etiam fertur, quod Herculis instar pelle tectus

leo-

leonina, clavaque instructus in circo comparuerit, multosque gigantum in morem alligatis molibus vestitos interfecerit. Hanc crudelitatem fortitudinis pallio obtexere Romani, excitandæ juventutis ergo ad strenue certandum, & ut mortem contemnere discerent. Hinc, ut Capitolinus refert, ejusmodi ludi fiebant plerumque, si bellum imminuit. Illud non prætereundum, quod ad Ludorum Circensium magnificentiam plurimum contulit. Nempe solebant, maxime Imperatores, certa dona præsenti populo distribuere, quæ *Missilia* & *Sparsiones* vocabant. Hæc erant signa quædam e ligno vel canna, in quibus nominabantur singula dona, quæ a ludi Præside postmodum conferri debebant iis, qui tale signum exhibuerunt. Plura millia ejusmodi projiciebantur in confertum populum, signabanturque vel vestis, vel equus, vel vas argenteum, aut domus, sæpe etiam prædium integrum. Certe Suetonius de ludis Neronianis: *Sparsa*, inquit, & *populo missilia omnium rerum per omnes dies, singula cottidie millia avium, cujusque generis multiplex penus, tesseræ frumentariæ, vestis, aurum, argentum, gemmæ, margaritæ, tabulæ pictæ, mancipia, jumenta, atque etiam mansueta feræ: novissime naves, in-*

lia, ſeu quatuor *milliones* & ultra aſcendit, ita ut jure Romam Athenæus vocarit *Compendium mundi.* Nihil autem ita profuit finibus imperii dilatandis, quam Coloniarum ducendarum artificium. Hoc jam Romulum fuiſſe uſum conſtat. Nam ubi primum hoſtes aliquos devicit, eorumque regiones occupavit, indigenarum partem obſidum inſtar ſecum Romam duxit, horumque loco Romanos illuc miſit, qui reliquis commixti ad eos ſub jugo & poteſtate Reipublicæ fideles ſervandos plurimum valuerunt. Hi itaque ſic miſſi vocabantur Coloni, & regio tota *Colonia*, addebanturque iis minimum tres Viri e magiſtratu conſpicui, dicti *III. Viri Coloniæ deducendæ.* Officium iſtorum erat, regionem in certas portiones dividere, civitatem vel munimentum aut caſtellum deſignare, normam vivendi Romanam introducere, tam legibus, conſuetudinibus & lingua, quam habitatione, militia, & politico urbis regimine novam Coloniam informare. Quamobrem adjecti quoque fuere Duum Viri & Decuriones ad morem Conſulum & Senatus Romani. Multiplex utilitas rei hujus fuit: quippe Roma incolarum numero ſuperfluo, non ſecus ac corpus immodico ſanguine, liberabatur: dein illi, qui

qui deducebantur, e pauperibus ſubito divites fiebant, quum urbana æque ac ſuburbana prædia obtinerent: denique ipſi hoſtes & regionem ſuam & mores magis cultos veluti cum fœnore acceperunt. Ejusmodi colonias ſuccedente tempore erectas reſtabilitasque profecto plurimas & latiſſime diffuſas conſpicere licuit. in Italia fuere centum quadraginta: in Africa ſexaginta: in Hiſpania triginta, totidem ferme in gallia, nec pauciores in Aſia, quæ coloniæ totam Imperii Romani compagem velut nervi & venæ connectebant, firmamque tenebant. Ne vero hæc vincula unquam rumperentur, extrahebant e coloniis robur militiæ, videlicet ſelectiſſimam regionis juventutem, atque in longius diſſitas provincias ad bella gerenda una cum reliquis exercitibus ſuis deducebant. Ita nervus ſeditionum tollebatur, & ſemper aderant milites promti ad alias nationes ſubjugandas. Quare Tacitus recte ait: Romanos ſanguine provinciarum ad alias provincias debellandas uſos fuiſſe. His artibus vaſtiſſimum obtinebant imperium per tres mundi partes diffuſum: in Aſia Colchidem, Iberiam, Pontum, Boſphorum, Cappadociam, Galatiam, Bythiniam, Armeniam, Syriam, Arabiam, Pala-

læstinam, Ciliciam, Pamphyliam, Lydiam, & totam Asiam minorem: in Africa Ægyptum, Cyrenen, Getuliam, Numidiam, Mauritaniam, & provinciam Africam, quæ hodie Tunis adpellatur: in Europa præter Italiam, Cor monarchiæ Romanæ, Hispaniam, Galliam, Sabaudiam, Rhætiam, Bavariam, Germaniæ partem, Illyricum, Macedoniam, Epirum, seu Albaniam, Græciam, Thraciam, Bulgariam, Daciam, & Hungariam.

CX.

Artes Liberales, & Opera publica.

Totius Imperii latissime patentis veluti centrum erat Urbs Roma. Hanc igitur, quam *Orbis Dominam* dixere, ut omnibus gentibus venerationi esset, utque qui spectarent mirarenturque, e remotissimis etiam regionibus eo pertraherent, summo quo poterant splendore ac magnificentia exornabant: nullis parcebant sumtibus: quidquid pretiosi, pulchri, rari, ac insolentis in debellatis regnis & regionibus invenerunt, tanquam spolia Romæ inferebant, convocatis undique præstantissimis artificibus. Præsertim vero publicis ædificiis & Architectonicæ monu-

mentis illuſtrem reddere ſategerunt. Ammianus, dum Conſtantini in Urbem ingreſſum deſcribit, totum quaſi ornatum illius oculis exhibet his verbis: „Romam ingreſſus (*Conſtantinus*) imperii „virtutumque omnium Larem, cum veniſſet ad roſtra, perſpectiſſimum priſcæ „potentiæ forum obſtupuit, perque omne latus, quo ſe oculi contuliſſent, miraculorum denſitatè præſtrictus erat...., „Deinde intra ſeptem montium culmina „per acclivitates planitiemque poſita urbis membra colluſtrans, & ſuburbana, „quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta ſperabat: Jovis Tarpeii „delubra, quantum terrena divinis præcellunt: Lavacra in modum provinciarum conſtructa: Amphitheatri molem „ſolidatam lapidis Tiburtini compage: „Pantheon veluti regionem teretem ſpecioſa celſitudine fornicatam, elatosque „vertice ſcanſili ſuggeſtus Conſulum, & „priorum Principum imitamenta portantes, & urbis templum, Forumque Pacis, & Pompeji theatrum, & Odæum, „& Stadium, aliaque inter hæc decora „Urbis Æternæ.„ Ut pauca de ſingulis proferam, præter templa, quorum jam ſupra *ſ. de Religione* memini.

Ædi-

Ædificia erant mole sua & altitudine superba, quæ ne nimium quam par esset, attollerentur cum ruinæ periculo, aut incommodo salubritatis ob aerem interceptum, Augustus modum statuit, definiendo mensuram pedum septuaginta: Trajanus vero non plurium quam sexaginta; quod tamen de privatis, non publicis ædificiis intelligendum: hæc enim omnia legem hanc supergressa. Cur ad tantam altitudinem evectæ fuerint ædes, docet Vitruvius inquiens: „ In ea autem majestate Urbis, & civium infinita frequentia innumerabiles habitationes opus fuit explicare. Ergo cum recipere non posset area plana multitudinem ad habitandum in Urbe, ad auxilium altitudinis ædificiorum res ipsa coegit devenire. Itaque pilis lapideis, structuris testaceis, parietibus commenticiis altitudines exstructæ, contignationibus crebris coaxatæ & cœnaculorum utilitates perficiunt, & despectationes. „ Hunc autem decorem antiqua Roma potissimum debuit Augusti munificentiæ ac industriæ. Nam *Urbem*, ut ait Suetonius, *neque pro majestate Imperii ornatam, & inundationibus incendiisque obnoxiam excoluit adeo, ut jure sit gloriatus, marmoream se relinquere, quam lateritiam acce-*

ce-

cepisset. Porro fora publica erant amplissima plus quam sedecim, & viginti prætoria, ubi jus dicebatur. Palatia Romana Lipsius numerat mille septingenta & octoginta, quæ totidem *urbeculas* nominavit Olympiodorus, quoniam intra nœnia sua præter domesticas habitatioies continerent parvum circum, forum, acellum, fontes & thermas. Omnia plendore vicit, quod *Domus aurea Nero-is* nuncupatum fuit, cunctis deliciis si-nul ac divitiis affluens, tamque am-lum, ut nisi intra Romæ mœnia sta-et, Romam totam capere posse vide-etur.

Amphitheatra & *Circi.* Priora fuerunt omplura, quorum aliqua tam ampla, ut i iis parvi exercitus mentito prælio in-er se committi, ac pugnæ navales exhi-eri possent. Ex his, quæ modo ruinis iis sepulta jacent, præcipuum fuit Titi lavii Vespasiani Imp. quod magnam par-m adhuc spectandum se præbet. De oc canit Martialis:

Omnis Cæsareo cedat labor amphitheatro,
Unum præ cunctis fama loquatur opus.

Universam molem triplex porticuum ordo in orbem ductus componit, quas omnes immanibus pilis innixas in tres quasi contignationes distinguunt columnarum plurimarum segmenta: infima Dorici, media Jonici, suprema Corinthiaci operis. Interior cavea amplissima ovi speciem refert, e qua gradus plurimi ex vivo lapide circumquaque sursum ascendebant, ita ut octoginta septem millia hominum satis commode in iis sedem caperent. Vulgus hodie adhuc credit, amphitheatrum hoc, quod *Colosseum* adpellant, ultimum fore ruinis involvendum ante judicii extremi diem. Circi locus erant, ludis a populo spectandis destinatus, & vel a circuitu, vel a Circe solis filia sic dictus. E pluribus eminuerunt Circus Flaminius, qui & Apollinaris, Circus Neronis, & Circus Maximus, cujus longitudo tria arva, & latitudo quatuor jugera complectebatur, nimirum ut sufficeret tot curriculis, quibus more Olympiaco certabatur.

Thermarum ingens copia: publicarum P. Victor numerat octingentas, quæ exhibita pecunia cuique patebant: privatæ duodecim erant celebres, Antoninianæ, Diocletianæ, Domitianæ, &c. Hæ tam vastæ fuerunt, ut Ammianus (z) vo-

(z) *Lib.* 16.

vocet *lavacra in modum provinciarum exstructa.* Area enim ut plurimum quadrata fuit, triplici ambitu distincta, in quibus gymnasia, xysti, hippocausta, bibliothecæ, sacella, sylvulæ, musæa, ephebæa, aliaque ædificia diversi generis exercitationibus destinata. Lavacra ipsa tam ampla, ut centeni aliquot homines lavare corpus possent, parata pro quovis marmorea sede. In cubiculis magna opulentia: parietes marmore pario thasioque incrustati: fistulæ ac labra ad fundendam recipiendamque aquam ex argento: specula e crystallo, statuarum & columnarum ingens numerus, uti produnt Seneca, Statius, Plinius, &c. Cur autem tot balnea fuerint, caussa erat, quia Romanis in more positum, quotidie se lavare antea, quam ad cœnandum irent. Hinc Artemidorus dixit: *Balneum nihil aliud fuisse, quam transitum ad cœnam.*

Viæ publicæ, quas Carthaginenses primi saxis stravisse feruntur: hos imitati Romani immensis sumtibus vias ejusmodi lapidibus planis atque quadratis instruxere, ut undique ad Urbem tanquam centrum finitimi ac exteri populi stratis itineribus commode ac brevissime possent pervenire. Celeberrima fuit Appia via,

quam cæterarum principem Statius salutat:

Appia longarum teritur regina viarum.

Initium ducebat extra Urbem, & portam Capenicam, seque Capuam usque, & inde Brundusium porrexit spatio trecentorum quinquaginta milliarium, tamque lata, ut duo currus commode tertium præterire possent. Hanc inchoavit Appius Claudius, Cœcus cognomine, dum Censor erat: perfecit Julius Cæsar vel Augustus Impp. vel uterque. Cajus vero Grachus addidit parvas e saxo columnas, uno semper milliari inter se distantes, quibus milliarium numerus erat inscriptus, quorum loco lapides numerabantur dicendo: *tertio*, *quarto*, *decimo ab urbe lapide*, &c. Fertur Augustus media Urbe in capite fori Romani posuisse auream statuam, *Milliarium* dictam, ad quam omnes Italiæ viæ terminabantur. Celebris etiam erat via Flaminea, quæ a Cajo Flaminio & Æmilio Lepido constructa fuit: Roma quidem usque Riminum dicta Flaminea, Rimino autem Placentiam usque Æmilia. Minoris operis atque nominis fuere via Salaria, Numentana, Tiburtina, Præne-

sti-

ſtina, Latina, Ardeatina, Oſtienſis, Aure-lia, Triumphalis.

Fontes & Aquæductus maximam Romæ admirationem conciliarunt. Quum in dies creſceret populus cum ipſa Urbe, hæc ædibus, ille prolibus & advenis; atque ingens hominum multitudo colles occuparet, de aquæ abundantia cogitari cœptum eſt. Primus erat Claudius Appius Cenſor, qui ab undecim milliaribus aquæ ductum ſtruxit, cujus exemplum dum alii ſecuti ſunt, tanta copia aquarum Romam invecta eſt, ut non ſolum neceſſario uſui communis vitæ in molendinis, puteis, & piſcinis, ſed etiam oblectationi & voluptati in balneis, ſalientibus per fora & hortos fontibus, integrisque lacubus in amphitheatris ſufficeret. Præcipuus aquæ ductus ille fuit, qui quadraginta milliarium ſpatio aquam in canalibus tum plumbeis tum fictilibus Romam devehebat: horum aliqui e ſaxo in montibus exciſi, alii per planum, alii demum ſuper ingentes & innumeros arcus exſtructos longiſſimo ordine incedebant, & aquas in ſeptem collium culminibus reddebant, quæ dein occultis meatibus deſcendentes per totam urbem ſe diffuderunt, & in magnas e marmore ciſter-

fternas, quarum facile mille fuerunt, fe exonerarunt. Hunc Caligula moliri cœpit, Claudius perfecit, ftetitque octo *millionibus coronatorum* argenteorum. Qua de re Plinius ait: „ Si quis diligentius „ æftimaverit aquarum abundantiam in „ publico, balneis, pifcinis, domibus, eu„ ripis, hortis, fuburbanis villis, fpatio„ que advenientium exftructos arcus, „ montes perfoffos, convalles æquatas, „ fatebitur nihil magis mirandum fuiffe „ in toto terrarum orbe. „

r. Ad monumenta publica etiam pertinent *Cloacæ.* Hæ non minus fumtuofæ fuerunt fub terra, quam fupra terram palatia, & moles. Tarquinius Prifcus tefte Plinio primus erat, qui hoc opus inchoavit. Fuerunt hæ cloacæ tam altæ tamque latæ, ut plauftrum fœno onuftum tranfire poffet, quod maxime intelligendum de feptem primariis, quarum quævis ex uno feptem collium defcendebat, in quas dein minores fe fordesque fuas exonerabant. Ne autem quid remaneret de his, Marcus Agrippa Ædilis in feptem collibus totidem aquæ ductus fieri curavit, intrantes in illas feptem cloacas, & cum celeritate magna, impetuque aquarum tranfeuntes, ita ut fordes

des omnes in maximam communemque cloacam deferrentur, e qua postmodum in Tiberim ejectæ fuerunt. Firmitatem hujus operis luculenter demonstrat, quod nec fluvius hic sæpe intumescens ac litora supergressus, nec terræ motus frequentes unquam cloacis istis ruinam inferre potuerint. Has ubi Theodoricus Rex Italiæ intuitus est, dixisse fertur: *Quantane oportet fuisse, o Roma, maxima opera tua, quum vel infima nil simile alicubi habeant.*

Statuarum & *Columnarum* Romæ incredibilis multitudo, ita ut Cassiodorus (a) scribere non dubitarit: *Statuas primum Thusci in Italia invenisse feruntur, quas amplexa posteritas pæne parem populum Urbi dedit, quam natura procreavit*, id est, vix minorem fuisse Romæ statuarum, quam hominum copiam. In his pretium & ars de palma certarunt. Erant non solum marmoreæ ac æreæ, sed etiam eburneæ, argenteæ, aureæque. Statuam Domitiani in Capitolio auream centum pondo librasse testatur Statius: Commodo Imperatori aurea mille librarum cum tauro & vacca quasi urbis conditori posita

(a) *Lib.* 7.

sita fuit: Claudio Cæsari Senatus Romanus in rostris columnam & statuam superpositam palmari altitudine collocavit librarum argenti mille quingentarum: equestris statuæ eburneæ Britannico dedicatæ meminit Suetonius. Diversi autem generis fuerunt statuæ: quædam Colosseæ, ter vel quater humani corporis mensuram excedentes: quædam equestres, aliæ curules, loricatæ, paludatæ, coronotæ, &c. E columnis eminent duæ, hodie adhuc conspicuæ: una Antoninia, seu M. Aurelii Antonini inter viam Flaminiam & Campum, in qua bellum cum Marcomannis gestum insigni labore sculptum visitur, honoribus Antonini Pii & Aurelii filii post utriusque fatum a Senatu posita, alta pedes centum & septuaginta quinque, atque intus ducentis & sex gradibus instructa, per quos ad apicem usque via patet. Huic temporum injuria admodum depravatæ Sixtus V. pristinum splendorem restituit, imposita illius fastigio S. Paulli statua ex ære fusa, & inaurata. Altera Trajani Imp. in ejusdem foro, alta pedes centum viginti octo, & gradus centum octoginta quinque in gremio suo complectens. Exterior facies admirandi operis imagines scalpro effictas, castra, trajectus, sacrificia,

cia, pugnas, victorias & trophæa utriusque belli Dacici exhibet, fuitque ſepulchrum Trajani, quod ipſe ſibi ſtruxerat. Antiquum illi decorem concilliavit idem Sixtus V. collocata ſuper eam ſimili ſtatua D. Petri. Ex his antiquæ Romæ monumentis facile intelligitur, quam nobiles artifices, præſertim ſculptores, aurifabros, & architectos urbs hæc intra muros ſuos educarit, tot tamque ſplendidis operibus publicis pares, quantumque artium iſtarum gloria & fama ubique inclaruerit.

CXI.

Literæ ac Scientiæ.

Hæ ſerius Romæ ſtabilem fixerunt ſedem, utpote de quibus citius cogitandi ſpatium Romanis dominandi ambitio vix ullum reliquit ante gentes circumquaque ſubjugatas. Tum vero certatim in Græciam, poſtquam hæc in Romanorum leges & arma juravit, ſe tranſtulerunt Viri maximi, & adoleſcentes lectiſſimi, ac literarum & ſcientiarum ſpoliis onuſti redierunt. Primum Magiſtri literarum ac Præceptores in privatis Principum ædibus, mox etiam in publico comparuerunt, ſtipendiis conducti. Cæſar *omnes li-*

liberalium artium doctores, qui Romæ essent, civitate donavit, ut ait Suetonius; qui honos apud exteros summus, & nulla pecunia æstimandus. Stipendia illis initio e privatis loculis data, mox ex ærario annuatim appensa fuerunt. Primus id Vespasianus præstitit, qui eodem Suetonio teste *Latinis Græcisque Rhetoribus annua centena constituit*, hoc est, duo millia & quingentos *Philippæos*. Locum, in quo juventus bonis artibus & literis informabatur, variis nominibus adpellarunt: inprimis *Gymnasium* vel Academiam. Quidam Gymnasia Philosophicis solum altercationibus destinata fuisse volunt; sed negat id Cicero dicens: (b) *Multis seculis ante Gymnasia inventa sunt, quam in his Philosophi garrire cœperunt*. Hæc autem Gymnasia & Academiæ ut plurimum splendida fuerunt, ac statuis Mercurii & Minervæ, vel e Mercurio & Minerva junctim constructis exornata. Has statuas Romani Hermas & Hermathenas nuncuparunt. Hinc illud Ciceronis ad Atticum: *Megarica & Hermas, de quibus ad me scripsisti, vehementer exspecto. Quidquid ejusdem generis habebis dignum Academia, tibi quod videbitur, ne dubitaris mittere*. Alius locus scien-

tiis

(b) *De Orat. l.2.*

riis destinatus erat *Athenæum*, ab Hadriano Imp. in Capitolio constructum, de quo Aurelius Victor: (c) *Ceremonias, leges, gymnasia, doctores curare occœpit, adeo quidem, ut etiam ludum ingenuarum artium, quod Athenæum vocant, constitueret.* In hoc Poetæ & Oratores doctas lucubrationes suas palam recitare consueverunt, præsentibus interdum Augustis. Præter has scholas aliæ fuerant Musis consecratæ, scilicet *Pergula* seu locus ædium magis editus, qui super tectum ædificari solebat. In his Grammaticæ, Poesis ac Rhetoricæ Magistri, aliarumque artium liberalium Professores stipendiis publicis conducti juventutem erudiebant. Unde *Magistrales* vocat Vopiscus: (d) *Romæ frequentaverat pergulas Magistrales.* Cæterum linguæ latinæ excolendæ, Poesi, Historiæ ac Eloquentiæ operam præcipue navarunt Romani. Latii sermonis nitorem promoverunt M. Terentius Varro, Julius Cæsar, M. Fabius Quinctilianus: Poesin Comicam excoluere Lucius Livius Andronicus, qui primus Romæ fabulam seu scenam exhibuit, ut populum rebus in priore bello punico præclare gestis exultantem recrearet; postea

(c) *De Cœs. Cap.* 14.
(d) *Saturn. Cap.* 10.

ſtea Ennius, & Plautus nunquam ſine riſu ſpectatus: Tragicam vero Accius, & Terentius elegantia ac gravitate conſpicuus. Heroica, Elegiaca & Lyrica inclaruerunt Virgilius Maro, Horatius Flaccus, Lucretius, Ovidius Naſo, Albius Tibullus, C. Valerius, Catullus, Martialis, Juvenalis. In Eloquentiæ ſtudio palmam tulit inter Romanos M. Tullius Cicero, ut inter Græcos Demoſthenes. Hiſtoriæ operam dedere C. Julius Cæſar, C. Criſpus Saluſtius, Cornelius Nepos, Titus Livius, Plinius ſecundus Senior & Junior, Plutarchus, Tacitus. A Ciceronis ævo uſque ad Chriſtianam æram Scriptorum Romanorum ætas aurea ab eruditis adpellari meruit. His adjungendus Mecœnas Eques Romanus, e ſtirpe Regum Hetruriæ, opibus pollens, qui doctis omnibus patrocinium iudulſit, ac beneficiis eos eſt proſecutus maximis, ita ut qui poſtea literis ac literatis favebant, Mecœnates dicti fuerint. Plura his non addo, ne repetere cogar, quæ jam in libris de lingua latina, de Poeſi, de Eloquentia, deque Hiſtoria hoc in negotio in medium adduxi.

§. VII.

§. VII.

Mores Romanorum.

CXII.

Interior animi cultus.

Romanorum indolem, hujusque characterem merito dici poteſt fuiſſe immenſum quoddam, quo in patriam ferebantur, & gloriæ inde reſultantis ſtudium, cujus erant præ aliis nationibus ab ipſis incunabulis appetentiſſimi. Hinc non opibus, non viribus, non ſanguini ac vitæ hac in re pepercerunt. Ipſorum quaſi teſſera fuit: *Romanorum eſt fortia agere & pati.* Exemplum dedit Horatius Cocles, qui quum Porſena, Cluſinorum in Hetruria Rex, Urbi exercitum admoveret, ſtans in capite pontis ſolus dimicando copias hoſtiles tamdiu detinuit, usque dum pons dejectus fuit: tum in Tiberim ſe projiciens, armis ut erat inſtructus tranavit & ad ſuos non uno decorus vulnere reverſus eſt. Mutius Scævola in caſtra Porſenæ, ipſumque Regis tentorium penetrans e Purpuratis unum ferro trajecit, Regem ipſum eſſe credens. Hunc errorem in ſe vindicaturus dextram ar-

ardenti foco injecit, uſque dum caro igne ſoluta deflueret, dicens: trecentos primæ nobilitatis, maximique animi juvenes ſupereſſe Romanos, qui in Porſenæ necem conſpiraſſent. Quo audito Rex obſidionem ſolvit, Romamque intactam reliquit. M. Curtius ut patriam a peſte liberaret, percepta oraculi ſententia ſublimis equo in voraginem apertam, e qua peſtilens aer emerſit, ſeſe præcipitem dedit, vivumque ſepelivit. Nec deerant aliæ virtutes, quæ gloriæ ſtimulum comitabantur, & acuebant. *Fidei datæ* ſtudioſiſſimi fuere tam in privatis, quam publicis negotiis: primæ teſtimonium perhibet Polybius ſcriptor græcus, dum ſuæ gentis fidem (vel potius perfidiam) cum Romana comparans ait: „ Apud nos ſi „ cui talentum concreditum ſit, & ex„ ſtent decem ſyngraphæ, decem ſigna, „ bis totidem teſtes, tamen fidem vix eſt „ ſervare. Apud Romanos autem, quum „ in imperiis aut legationibus plurimum „ pecuniæ in manibus habeant & diſpen„ ſent, tamen officium & fides conſtat, „ ſola jurisjurandi religione inductis. „ Hujus formulam & ritum idem Polybius deſcribit: (e) „ Romani *Jovem lapidem* „ jurarunt ex veteri quodam ritu. Mos au-

(e) *Lib.* 3.

„ autem jurandi Jovem lapidem est hic. „ Fecialis lapidem tenens ita ait: si sine „ dolo malo ago, bonis afficiar: si sciens „ fallo, cæteris omnibus salvis in suis ci- „ vitatibus, legibus, laribus, delubris, se- „ pulchris, solus ego concidam, ut lapis „ e manibus meis decidet: nec plura lo- „ cutus manu lapidem abjicit. „ Alterius specimen dedit Attilius Regulus, qui maluit crudelissimam obire mortem, quam suadere Romanis pacem cum Pœnis ineundam (ad quod negotium remissus Romam fuerat) & frangere jusjurandum de suo Carthaginem reditu. *Frugalitatem* Romanorum insigni elogio prosequitur Livius, dum ait: *Nulla unquam respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam seræ avaritia luxuriaque immigraverint; nec ubi tantus & tamdiu paupertati ac parsimoniæ bonos fuerit. Magnitudinem animi* prodiderunt non solum in prosperis rebus, dum triumpharunt, sed etiam in adversis, ubi cladem passi sunt. Ita Varro Imperator, quum ab infelici illa, sævissimaque strage ad Cannas exercitus reliquias Romam deduceret, omnis ordinis magistratus cum populo obviam ei processerunt, *gratias agentes, quod de republica non omnino desperasset.* Res profecto mi-

mira! gens alia sannas, & opprobria, saxa & tela, compedes & securim male reduci parasset: Romani grates egere. Quare Livius non immerito scripsit: *Magnitudinem populi Romani adversis prope rebus admirabiliorem, quam secundis esse.* *Justitiam in bello* sanctissime coluerunt. Hujus gerendi caussa duplex fuit: aut pro salute, aut pro fide. Pro illa, ut rempublicam ab injuriis hostium defenderent, & vim vi propulsarent: pro ista, ut socios in fidem receptos ab aliorum direptione vexationeque tutos præstarent. Quamobrem Rutilius de Roma veteri cecinit:

Justis bellorum caussis, nec pace superba
Nobilis ad summas gloria venit opes.

Fateri nihilominus oportet, Romanos lapsu temporum dominandi libidine transversum actos a justitia & fide Majorum degenerasse sæpius in avaritiam& ambitionem, Nec diffitetur hoc Tacitus, alias in extollendis Romanorum factis minime parcus, dum scribit: *Raptores orbis postquam cuncta vastantibus defuere terræ, mare scrutantur: si locuples est hostis, avari: si*

si pauper, ambitiosi: quos non Oriens, non Occidens satiaverit. Et sane insulam Cyprum Ptolemæo Regi amico suo adhuc viventi eripuerunt, eo quod esset dives, deliciis affluens, & Veneri dicata. Sardiniam occuparunt, ejus dominis Carthaginensibus alio bello implicitis. Judæam innoxiam, nec data caussa Pompejus vectigalem fecit: Asiam vero legitimis Regibus eripuit. Illud quoque vitium haud dissimulandum: Romani licet inter se summe concordes fuerint, ubi de hoste profligando, de exteris subjugandis, deque imperii finibus magis magisque dilatandis agebatur, nihilominus maximis sæpe discordiis ac bellis intestinis invicem fuere collisi, nunc Regibus & Magistratibus plebem opprimentibus, nunc plebe contra Patres instigantibus Tribunis insurgente, nunc servis seditionem moventibus, nunc privatis hominibus reipublicæ clavum sibi vendicare conantibus, quemadmodum in Triumviris Sylla, Mario, & Cinna: rursus in Crasso, Pompeio, & Cæsare videre fuit, quorum primus præstabat opibus, alter auctoritate, tertius consilio, quivis autem dominandi cupiditate. Atque discordia hæc sensim rempublicam Romanam pessumdedit, non tamen sola: accessit morum corruptela.

Quamdiu bellis gerendis erant occupati, nulla morum licentia in adultis, maxima in educandis liberis ſeveritas conſpiciebatur. Cenſores minima etiam delicta, præſertim vitæ ſolutioris delicatiorisque, tum in filiis tum in parentibus ſtrenue vindicabant. Sed ſaluberrima hæc morum diſciplina poſt exciſam Carthaginem brevi evanuit. Equidem Publius Cornelius Scipio ſuaſit ſervari urbem inimicam, utpote cujus metu in officio & armis contineretur juventus Romana, quam, ſi metu ſolutis degere liceret, otio deliciisque, ac cæteris quæ inde naſcuntur malis, dedituram ſe præſagiebat. Veritatem probavit eventus, dum poſtea adoleſcentes primum otioſi evaſere, Aſiaticæque deliciæ in Urbe regnare cœperunt, donec ſubnata cupiditas & ambitio in adultioribus, ac excitati motus inteſtini magnis paſſibus rempublicam in præceps egerint.

CXIII.

Exterior habitus corporis.

Poſt interiorem animi cultum cognoſcere juvat exteriorem corporis habitum. Romani omnis Ordinis, tam Senatorii, quam Equeſtris, ac etiam plebeji, in bello

lo gestabant vestem curtam, non ultra genua defluentem, nec manicatam, quam *Sagum* adpellabant; unde *Sago inclytus*: pacis vero tempore rejecto pallio, quo Græci sunt usi, incedebant toga ad talos usque pertingente, nec versicolori. Hac quoque in foro semper utebantur, unde *Toga clari*. Adolescentibus singularis toga fuit, quam *prætextam* dixere, quoniam vestimenti hujus limbis prætexta erat purpura. Inde *Prætextati* cognomen hausit Papirius memorabili facto, quod Macrobius narrat: (f) „ Prætex„ tatus cognomentum inditum est Papi„ rio puero ob tacendi loquendique in „ prætexta ætate prudentiam, qui cum „ parente suo in curia fuerat, ut tunc „ mos erat Senatoribus in Curiam cum „ prætextatis filiis introire. Hic cum „ Mater compressius & violentius quæ„ reret, quidnam in Senatu egissent Pa„ tres, lepidi atque festivi mendacii con„ silium cepit, & actum in Senatu di„ xit: utrum videretur utilius, magisque „ e republica esse, unusne ut duas uxores „ haberet, an ut una apud duos nupta „ esset. „ Res hæc ingentes turbas illico inter mulieres Romanas excitavit, ri-

situ-

(f) *Saturnal. l. 1. c. 6.*

su denique omnium finitas, nec sine laude taciturnitatis in Papirio. At ubi adolescentes annum decimum sextum ætatis egressi fuerunt, prætextam deponebant, induebantque togam virilem, hujus ornamenti expertem. Varium autem togæ genus fuit, ac cuivis Ordini proprium. Senatores gestabant togam *latus clavus* dictam, id est, latis clavis conspicuam, sive hi fuerint flores quidam in ea depicti, sive aureæ argenteæve parergæ. Equites habebant togam ornamentis rarioribus & brevioribus distinctam, & in digitis annulum. Plebeiorum toga simplex erat atque incomta, quam togam *puram* vocarunt. Qui ad officium honoratum sive Magistratum adspirabant, toga candida induti in publico comparuerunt, unde *toga Candidati*. Toga pulla seu nigra utebantur in funeribus. Posterioribus reipublicæ temporibus invaluit mos gestandi vestem pretiosam, multicolorem, & auro argentoque intertextam, quam togam *pictam*, & *palmatam* nuncuparunt. Sed hæc Magistratuum duntaxat Supremorum ac Imperatorum insigne fuit. *Trabeam* seu vestem colorum varietate in modum trabium virgatam Consules adhibebant. Hæc de Toga. Fuere Romanis & aliæ vestes: *Paludamentum* belli-
du-

ducibus proprium: *Chlamys* inferiorum militiæ præfectorum palliola erant: *Apex* capitis ornamentum fuit, quo usi sunt Pontifices & summi Sacerdotes, non absimile a nostrorum insula. *Vittæ* fuerunt tæniæ in nodum collectæ, atque in humeros defluæ, quibus victimæ aris destinatæ redimiri solebant: iis quoque Virgines Vestales comebantur: *Stola* matronarum longa & ampla vestis: *Bulla aurea* e collo pendens puerorum nobilium insigne. *Cothurnus* vestis talaris, qua induti Poetæ tragici in scena spectabantur: *Soccus* vestis arctior Comicorum: *Lacerna* super reliquas vestes se induerunt ut plurimum pluvia tempestate. *Petasum* dicebant pileolum galero persimilem, ejusdem vix non formæ cum eo, quem in theatris hodie vulgo *Caschetam* intuemur, sed absque plumis. Ejus usus haud erat, nisi in sacris, ludis, saturnalibus, in itinere & militia. Cæterum ad vestes conficiendas raro linum adhibebant, crebrius vero sericum, aliud tamen a nostro, utpote ab ultimis Indorum populis Seribus petitum. Pedibus inducebant vel soleas loro adstrictas, (Sandalia dicunt) vel calceos, vel caligas ad suram usque ascendentes. Antiquis enim nullæ braccæ nisi Gallorum nationi, quæ inde *Braccata*

nomen accepit. Annulos digitis insere-bant primum Senatores & Equites: sed brevi in omnes vulgatus est eorum usus, ita tamen, ut primi Ordinis Viri aureos, Nobiles argenteos, servi ferreos gestarent. Hucusque satis modeste omnia circa vestes & corporis totius habitum agebantur. Verum ultimis reipublicæ temporibus ingens luxus per omnes Ordines grassari cœpit. Audire juvat gravissimas utriusque Senecæ querelas. De viris quidem Junior ita scribit: (g) *Quidquid est boni moris, extinguimus levitate & politura corporum. Muliebres munditias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non inducendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum, non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur.* De Juvenibus alter Seneca, prioris pater, conqueritur his verbis: (h) „ Torpent ecce ingenia desidiosæ juventutis, nec in ullius rei „ honestæ labore vigilatur. Cantandi sal„ tandique obscœna studia effœminatos „ tenent, & capillum frangere, & ad „ muliebres blanditias vocem extenuare, „ mollitie corporis certare cum fœminis, „ &

(g) *Lib. 7. Nat. Quæst.*
(h) *Lib. 1. Controvers.*

„ & immundiſſimis ſe excolere mundiciis „ noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt. „ Quis æqualium veſtrorum quid dicam „ ſatis ingenioſus, ſatis ſtudioſus, immo „ quis ſatis vir eſt? Emolliti enerveſque „ quod nati ſunt, inviti manent, expu„ gnatores alienæ pudicitiæ, negligentes „ ſuæ. „ De fœminis idem Seneca: *Video*, inquit, *uniones non ſingulos ſingulis auribus comparatos: junguntur inter ſe, & inſuper alii bini ſuperponuntur. Non ſatis muliebris inſania viros ſubjecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent.*

CXIV.

Convivia & Nuptiæ.

In priſcorum Romanorum victu atque convictu lex unica fuit, nempe frugalitas. Quamvis enim ter de die cibum capere ſoliti eſſent, quem mane *jentaculum*, ſub meridiem *prandium*, veſperi *cœnam* vocitabant, admodum parce tamen, & veluti feſtinanter ſingula fiebant. Menſa utebantur rotunda, quam tres lecti panno vel ſerico ſtrati ambiebant, literam C. referentes: non enim aſſidebant menſæ, ſed poſitis antea ſoleis, lotiſque manibus accumbebant, cor-

pore finiſtrum in cubitum nonnihil inclinato. Convivia aliquanto ſplendidius celebrata fuerunt: Lex Fannia ſub bellum punicum tertium lata eſt in hanc ſententiam: *permitti diebus feſtis* (ſcilicet ad lautiorem menſam inſtruendam) *centenos æris, cæteris denos.* Centeni autem æris decem drachmas, deni unam conficiebant. Modeſtiam in Conviviis veterum Romanorum ut exprimeret Tullius, a Græcorum conviviis ea diſtinxit his verbis: (i) *Majores noſtri ambitionem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, convivium nominarunt melius, quam Græci, qui hoc idem Compotationem, tum Concœnationem, Sympoſium, Syndipnon vocarunt.* Athenæus vero religionis rationem in conviviis priſcis habitam commemorat inquiens: (k) „Omnis Convivalis cœtus apud veteres ſui cauſſam ad Deum referebat. Unde medium menſæ locum occupabat Dei alicujus ſimulacrum eidem impoſitum ſive ad reverentiam, ſive ad lætitiam e Numinis conſpectu hauriendam, dicebaturque illud *Genius menſæ.*„ Coronas non raro capitibus imponebant, & hymnos Deorum inter epulas cantabant, nec

(i) *De Senect. Cap.* 13.
(k) *Lib.* 5.

nec aliis mensæ ministris usi sunt, quam liberis & ingenuis. Convivator dicebatur ille, qui sive amicos, sive hospites convivio excepit: Modimperator autem, qui modum cibi, maxime vero potus præscripsit, quem excedere nefas erat. Plerumque tres duntaxat *missus*, uti vocarunt, convivium habebat: primus *Antecœna*, cujus potissima fercula fuerant ova cum lactucis, & herbarum radicibus, & apposito ad bibendum mulso, unde *promulsis cœna*. Secundus *cœna*, ubi lixa & frixa, &c. inferebantur mensæ: præcipuum ferculum caput cœnæ nuncuparunt. Tertius *bellaria*, seu *mensa secunda*, quam varii generis condimenta ornabant, & fructus, præsertim mala. Inde a convivii initio & fine traxit originem proverbium illud: *ab ovo usque ad malum*. Porro quædam convivia fuere Romanis sacra, & celebrabantur in templis Deorum, quorum statuæ ante alios hospites primo loco collocabantur, quumque non sellæ, sed lecti ad accumbendum adhiberentur, ejusmodi convivia Deorum *Lectisternia* fuerunt adpellata. Ex his Dii honorem, utilitatem Epulones aliique hospites sunt consecuti impensis devotorum, qui hortatu Epulonum mensas satis lautas instituere consueverunt.

Erant autem Epulones præſides & moderatores hujuscemodi epularum, vel conſtituti a Magiſtratu, vel in ultimæ voluntatis tabulis nominati, quorum fuit curare, ut debito tempore ac ritu illæ inſtruerentur. Alia fuerunt Convivia, quæ Saturnalibus feſtis Domini ſervis ſuis quam lautiſſima præbebant: Permutabant tunc veſtes ſuas ſervi cum heris: hi vero ſervorum more illis ad menſam miniſtrabant, uti prodit Athenæus: (1) *Saturnalibus diebus mos Romanis præbere ſervis convivium, ſic ut ipſi ſervorum officia obirent, a Græcis more ſumto*, ſcilicet ut hac civilitate capti ad dominorum ſuorum obſequia promtiores redderentur ſervi, & odia invicem atque offenſiones dimitterent. Rurſus alia Convivia in antiquis Scriptoribus inveniuntur *Tempeſtiva*, quæ media die initium, finem vero ſub veſperum ſortita ſunt: *Intempeſtiva* vero, quæ a medio die ad mediam noctem & ultra protrahebantur, quod maxime contigit tempore Cæſarum, qui nonniſi luxui indulgebant, & ad abliguriendas imperii opes nati videbantur. Hujuscemodi Convivium intempeſtivum & luxu plenum erat Metelli Pro-Conſulis in Hiſpania, quod Salluſtius deſcribit: „Cœ-

(1) *Lib.* 14.

„ Cœnæ ultra Romanorum & mortalium „ etiam morem curabantur, exornatis „ ædibus per aulæa & insignia, scenis- „ que ad ostentationem histrionicam fa- „ bricatis. Simul croco sparsa humus, „ & alia in modum celeberrimi templi. „ Præterea sedenti in transenna demis- „ sum victoriæ simulacrum cum machi- „ nato strepitu tonitruum, coronam ei „ imponebat: tum venienti thure quasi „ Deo supplicabatur. Epulæ vero exqui- „ sitissimæ, neque per omnem modo pro- „ vinciam, sed trans maria ex Maurita- „ nia volucrum, & ferarum incognita an- „ tèa plura genera. „

CXV.

Nuptiæ apud Romanos nomen suum sortitæ sunt a *nubendo*, quod proprie significat velare, operire. Nam moris erat, ut novæ nuptæ velo, tanquam virginei pudoris testimonio operirentur, quando ad virum ducebantur. In his celebrandis religiosum mensis, diei, totiusque temporis delectum faciebant Romani. Kalendæ, Nonæ, Idus, omnesque festi dies mali ominis pro nuptiis habebantur. Nam ut Plutarchus inquit, quia festo die raptis Sabinis Virginibus bellum est ortum, religio ipsis inde fuit virginum nu-

ptias

ptias festis diebus celebrare. Majum quoque ac Februarium vitabant: contra aptissimum auspicatumque existimabant tempus illud, quod Idus Junias sequitur. Hoc innuit Ovidius, dum filiam suam nuptui collocaret, (m) his versibus:

Hanc ego cum vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæque cavenda forent.
Tunc mihi post longas monstratur Junius Idus
Utilis & nuptis, utilis esse viris.

Quas ceremonias usurparint Romani ad novam nuptam ornandam, ducendamque in domum mariti, quoniam pleræque cum Græcis communes fuere, heic non commemoro, utpote in Antiquitatibus Græcorum §. VII. pluribus expositas. At matrimonium ipsum apud Romanos tribus modis contrahi solebat, farre, coemtione, usu, quemadmodum Arnobius (n) & Boethius (o) testantur. Primum *farre*; nam certa verborum formula, & præsen-

(m) *Fast. l.* 6. (n) *Lib.* 6.
(o) *In Topic.*

ıtibus decem teſtibus, ac ſolemni ſa-
ficio in honorem Junonis Pronubæ, &
ᵞmenæi facto, in quo panis farreus ad-
›ebatur, mulier in manum viri conve-
:bat. Hinc Dionyſius inquit, (p) pri-
›s legitima ſacraque matrimonia Ro-
ına adpellatione *farreacea* dixiſſe a com-
ınione farris. Hoc Pontifex Max. &
ımen Dialis mariti & uxoris nomine
molabant; quod ubi factum, nova nu-
a quamprimum e patria poteſtate in
ri manum transibat. Alter contrahendi
odus erat *Coemtio*. Hæc Boethio teſte
certis ſolemnitatibus peragebatur, & ſe
ſe in coemendo invicem interrogabant,
Vir ita: an ſibi materſamilias eſſe vel-
let? illa reſpondebat, velle. Item mu-
lier interrogabat: an vir ſibi paterfa-
milias eſſe vellet? ille reſpondebat, vel-
le. Itaque mulier in viri conveniebat
manum, & vocabantur hæ nuptiæ per
coemtionem, & erat mulier materfa-
milias Viro loco filiæ. „ Verbis quo-
ue emtionis factum aliquod acceſſit.
)uippe ſi Varroni fidem habemus, (q)
Veteri Romanorum lege mulieres tres
ad virum aſſes ferre ſolebant, atque
unum quidem, quem in manu tene-
bant, tanquam emendi cauſa marito
„ da-

(p) *L.* 2. (q) *De vita pop. Rom.*

„ dare ; alium quem in pede habebant, „ in foco Larium familiarium ponere : „ tertium in facciperio cum condidiſſent, „ ſolebant reſignare. „ *Uſu* demum, qui tertius modus fuit, quæſitæ partæque uxores a maritis fuerunt, ſcilicet dum diſſimulata coemtionis ſolemnitate mulier matrimonii cauſſa in domum viri deducta integro anno vitæ ſocietatem cum eodem iniit. Nam ſicuti res mobiles, quas vocant, anni ſpatio poſſeſſæ ex jure Quiritum poſſidentis propriæ fiebant, ita mulier, quæ toto anno matrimonii ergo cum viro commorata fuiſſet, in ipſius poteſtatem veniſſe judicabatur, coemtionis ſolemnitatem ſupplente uſu. Quemadmodum autem tribus modis apud Romanos matrimonia contrahebantur, ita etiam tribus diſſoluta fuerunt, nimirum *diffareatione*, quod genus ſacrificii erat, quo coram viro & muliere peracto matrimonii vinculum ſolutum credebatur: *remancipatione*, qua mulier, quæ coemtione in manum viri veniebat, ab eodem velut manumiſſa reddebatur parentibus vel propinquis, & *remancipata* dicebatur: *uſurpatione*, qua nondum expleto anno diſcedens a viro uxor a parentibus aut tutoribus ſolemni quadam ratione apprehenſa mariti poteſtate liberata fuit. Cæte-

rum a secundis nuptiis, licet nulla le-
: essent prohibitæ, ut plurimum abhor-
bant honestiores fœminæ ac Matronæ
omanæ. De his inquit Valerius Maxi-
us (r) „Quæ uno contentæ matri-
monio fuerunt, corona pudicitiæ ho-
norabantur. Existimabant enim eum
præcipue matronæ sincera fide incor-
ruptum esse animum, qui depositæ vir-
ginitatis cubile egredi nesciret: multo-
rum matrimoniorum experientiam qua-
si legitimæ cujusdam intemperantiæ si-
gnum esse credentes. „ Hoc castimo-
iæ genus tantam ipsis reverentiam con-
liavit, ut aris admoverentur, & sacris
perari Sacerdotis instar liceret, *quum*,
t inquit Livius, (s) *nulla nisi spectatæ
udicitiæ matrona, & quæ uni viro nupta
fet, jus sacrificandi haberet.*

§. VIII.

Funebria.

CXVI.

Varia Funerum genera.

Inter funera non modicum fecere discri-
men Romani. I. *Funus Acerbum* erat
orum, qui adhuc infantes, & ante sum-
tam

(r) *L.* 2. *c.* 1. (s) *L.* 10.

tam togam virilem fatis concessere. Tria enim mortis genera numerabant: *Acerbum*, id est, infantium: *Immaturum* seu Juvenum: *Naturale* sive Senum: quæ tria duobus versibus complectitur Juvenalis: (t)

Non præmaturi cineres, non funus acerbum
Luxuriæ, sed morte magis metuenda senectus.

Quod immaturum fuit, tanquam magis luctuosum, citius efferri consuevit, ut parentum oculis subtraheretur. II. *Funus Censorium*, nonnisi viris maximæ auctoritatis, & de republica optime meritis decretum. In hoc vestes, stragula, omniaque purpurea fuerunt. Polybius (u) triplicem funerei vestitus formam distinguit, dum ait: „ Ubi autem præclarus „ aliquis e domesticis obiit, instituunt fu„ neris apparatum, & circumfusi qui si„ miles magnitudine ac statura videntur, „ vestes capiunt: si *consul* aut *prætor* „ fuit, purpura prætextas: si *censor*, pur„ pureas: si *triumphalis*, auro intertex„ tas. „ III. *Funus Collativum* nominabatur, ad quod vel populus, vel Senatus ex-

(t) *Satyr.* 11. (u) *Lib.* 6.

expensas contulit, quod factum est vel populi studio, conferentis sextantes & quadrantes ad illustriora reddenda illorum funera, qui populi jura fortiter tuebantur: vel Senatus jussu, quando quæstores impensis publicis extulerunt funera spectatorum virorum, quibus facultates deerant ad honorem sepulturæ comparandum: vel reipublicæ totius nomine, si quis Magistratuum aut Legatorum in munere suo pro patria profuso sanguine mortem oppetiit. IV. *Funus Indictivum* vocabant, si publica præconis voce indictum fuit, vocatique qui exequias irent. Apud Nobiles & Optimates funera ejusmodi admodum sumtuosa fuerunt, ac teste Festo ludis etiam & certaminibus institutis condecorata: apud plebeios vero satis humilia, nec ad pompam indicta, sed ex necessitate, ut funus honeste posset efferri, comitante civium & vicinorum turma. Indicendi formula fuerat. OLLVS QVIRIS LETO DATVS EST. V. *Funus Larvatum*; si nimirum facies defuncti casu vel vulnere nimium deformata sine horrore conspici non poterat; tunc enim larva tegi solebat, & ad tumulum deportari. VI. *Funus Tacitum*, quod omni pompa, præconis voce, ludis, aliisque honoris signis

deſtitutum erat, alio nomine vulgare, plebeium, ac commune dictum. VII. *Funus Militare*, quod incomtis ſignis armiſque inverſis non a populo, ſed tribunorum centurionumque humeris efferebatur. VIII. *Funus Triumphale*, ita adpellatum, quia eadem ferme, qua triumphus, pompa ducebatur, præeuntibus devictarum urbium & victoriarum ſignis, hoſtium ſpoliis, ac Regum ſociorum donis, ſequente in curru triumphali Ducis imagine cerea, lauro redimita. Hic honos claris duntaxat belliducibus ac poſtea Imperatoribus obtigit. Plerumque modum & rationem funeris morituri præſcripſere hæredibus, ut Seneca teſtatur: (x) *Quidam diſponunt etiam illa, quæ ultra vitam ſunt, moles magnas ſepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitioſas exſequias.* Ad ritus deducendi funeris quod adtinet, deſcriptos inveniet Lector in Antiquitatibus Græcorum hoc loco, utpote etiam Romanis uſitatos.

CXVII.

(x) *De brevit. vit.*

CXVII.

Sepulchra, Inscriptiones.

Romanis admodum familiare fuit, ut ulchri designandi curam vivi adhuc se susciperent: hinc illa in antiquis criptionibus verba est reperire. V. F. est, *vivus fecit*. U. F. C. *vivus facien-n curavit*. U. H. S. F. M. *vivus hoc fecit monumentum*. Quodsi hæredibus ulchrum condendi onus ultimis tabu-relictum fuit, hoc indicarunt sequen-verba lapidibus insculpta: T. F. I. F. C. seu *Testamento fieri jussit: He-les faciendum curarunt*. vel H. E. T. *Hæredes ex Testamento fecerunt*. Lo-s sepulturæ jam sub ipsis Romæ initiis, ante latas a Decemviris leges fuit ex-urbem: postmodum id ipsum XII. bularum lege cautum fuit, quam pro-Cicero: (y) *Hominem mortuum in-be ne sepelito, neve urito*. Caussa fuit, m ne aer cadaverum vel cinerum pu-re inficeretur, tum quia sacra civitatis nestari ac pollui sepulchris credebant. uare vel in agris & villarum hortis, l juxta viam publicam struebantur. Un-

(y) *De leg. l. 2.*

emblemata & signa, quibus res gestæ defuncti æternæ memoriæ commendabantur: erigebantur statuæ mortuorum: ædiculæ cum mensis & aris: columnæ, porticus, & palæstræ: sylvulæ ex arboribus buxi, cupressi, palmæ, lauri. Nec his contenti statis per annum temporibus sepulchra hæc multis cum luminibus, accensisque thuribus frequentabant, tanquam loca maxime religiosa: ibi libamenta quædam in tumulum ad orientem ac occidentem conversi fundebant, lac scilicet, & mulsum; quumque manes expiandi erant, nigras hostias, easque sinistra manu immolabant.

Inscriptiones ita sepulchris apud Romanos propriæ fuerunt, ut nulla memoria viderentur esse digna, quæ istis carerent. Has etiam *Titulos* vocabant. Sic Ovidius:

Sculptaque sunt titulo nostra sepulchra brevi.

Et Martialis:

Quisquis læta tuis, & sera parentibus optas
Fata, brevem titulum marmoris hujus habe.

Ejus-

Ejusmodi inſcriptiones modo proſa oratione, modo carmine concipi ſolebant, ac minio ut plurimum ſignari literæ, ut & ſplendidiores redderentur, & facilius a prætereuntibus legi poſſent. Caput inſcriptionis plerumque fuit:

DIS. MANIBVS. SACRA.

vel brevius. D. M. aut D. M. S. Ita Prudentius (a)

DIS MANIBVS *illic*
Marmora ſecta lego . . . .
. . . .

Sequebatur defuncti nomen, parentes, patria, & familia: res geſtæ, quibus famam & gloriam defunctus ſibi peperit: tum vitæ anni, menſes, dies, horæ.

VALERIA. TROPHIMA. FILIO.
DVLCISSIMO.
ET. PIENTISSIMO. ET. FRVGA-
LISSIMO. VIXIT.
ANNIS. XXIX. MENS. VIII.
DIEB. XVI. HORIS. VII.

Non

(a) *In Symmach.*

Non raro etiam matrimonii tempus, & caussam mortis addiderunt:

PRO. LIBERT. PATR. OCCVBVIT.

CXVIII.

Cineres, Urnæ, Lucernæ.

Priscis temporibus Romani cadavera terræ mandarunt. At quum sæpius, præsertim in bellis civilibus contigisset, licentiam furiosæ plebis eo progredi, ut nec mortuis parcerent, sed effractis sepulchris ipsa eruerent ac violarent horum corpora, Græcorum morem imitati deinceps cremare cœperunt. Rem omnem paucis describit Honoratus Servius: (b) *Apparatus mortuorum funus dici solet, exstructio lignorum rogus; subjectio ignis pyra, crematio cadaveris bustum: locus ustrina, operis constructio sepulchrum; nomen inscriptum monumentum.* Itaque cadaver medio funeris loco ponebatur; non procul a cadavere rogus erat e vario lignorum genere, qui vel forma quadrata vel rotunda cadaver ambiebat, atque accensa pyra illud sensim in cineres & bustum redegit. Ne vero tostum cre-ma-

(b) *In Æneid. l. 6.*

atumque fœtorem spargeret, in ustrina
u loco funeris extremo circumquaque
sposita fuere cupressorum ramenta, quæ
bjectis flammis gratum odorem diffun-
rent, vel certe ingratum temperarent.
is peractis custodes adponebantur, &
: scribit Alexander ab Alex. (c) sole-
ant „ nono die reliquias defuncti &
crematі cineres mater, soror, & pro-
pinqui, affinesque nigra in veste & ef-
fusis comis; aut Pontifices & Sacer-
dotes, nonnunquam primores Patrum
perfuncti honoribus, tunicati & discin-
cti, lotis manibus & nudis pedibus of-
sa a cinere separare & colligere, ea-
que lacte & vino lavare, & Deos ma-
nes advocare. „ Postea vero rursum
ollectos cineres una cum ossibus in ur-
am misere. Fuit autem urna vas ob-
ongum, corpore rotundo, collo procero,
ngusto, & instar fistulæ porrecto, adje-
tis ex utraque parte ansis. Pro condi-
ionis ac facultatum diversitate diversa
uerunt vasa ista, fictilia, ænea, marmo-
ea, argentea, & aurea. Urna ipsa ca-
laveris reliquiis onusta sepulchro infere-
atur, ibique in arca e saxo, ut pluri-
mum ex marmore, quam etiam sarcopha-
gum

(c) Gen. dier. l. 3.

gum dicebant, religiose reponebatur. *Deinde collectas reliquias*, ait Dionysius Halicarnasseus (d) *in eodem loco humarunt*, (scilicet urnæ inclusas) *tumulo excelso super eas multorum manu congesto, monumentoque insigni instructo*. Quidam Scriptores duarum urnarum mentionem faciunt, quarum una cineres, altera amicorum lacrymas capiebat. Forte propinqui & amici funus comitantes posteriori urnæ faciem superponentes lacrymas ex oculis cadentes illuc mittebant. Certe Desiderius Lignaminæus Ord. S. Dom. mortuus ad finem seculi XVI. dum ante sex annos in Zacyntho insula effossum fuisse Ciceronis sepulchrum scribit cum tali epitaphio: M. TVLLI. CICERO. HAVE. ET. TV. TERENTIA. ANTONIA: addit, inventas in eodem urnulas vitreas, in quibus cineres & amicorum lacrymæ de more fuerint adservatæ. (e)

Sepulchris fere omnibus Romani ardentem lucernam addebant. Inscriptio urnæ, quæ Salerni in æde Episcopi reperta est, sic habet:

HA-

(d) *Lib.* 8.

(e) *In Epist. de tumulo Cicer. in Zacyntho ins. invento.*

HAVE. SEPTIMIA. SIT. TIBI.
TERRA. LEVIS. QVISQ.
HVIC. TVMVLO. POSVIT.
ARDENTEM. LVCERNAM.
ILLIVS. CINERES. AVREA.
TERRA. TEGAT.

Atque has lucernas mille & amplius annis arsisse, apertisque sepulchris ardentes adhuc fuisse inventas non pauci Scriptores contendunt, uti legere est apud Onuphrium Panvinium *de rebus deperditis & inventis*. Factum hoc asserunt stupendi cujusdam liquoris beneficio, cujus auctorem celebrant Maximum Olibium: de hoc Bernardinus Scardeonius, Historicus Patavinus (f) ita scribit: „ Quis „ sanæ mentis Maximum Olibium con„ numerandum hic esse neget? quem „ constat fuisse virum maximæ præstan„ tiæ, & summo ingenio præditum, quan„ doquidem tam admirabili arte lucer„ nam concinnaverit, ut perpetuo fulgo„ re lucens mille & quingentos annos „ plus minus Plutoni dicata sub terram „ accensa permanserit. Nam annum cir„ citer millesimum quingentesimum nostræ

(f) *De Sepulchr. Patav.*

„ ftræ falutis juxta Atefthen municipium „ Patavinum, dum foderetur a rufticis „ terra folito altius, reperta eft urna fi„ ctilis, & in ea altera urnula, in qua „ erat lucerna adhuc ardens inter duas „ ampullas, quarum altera erat aurea, al„ tera argentea, puriffimo quodam liquo„ re plenas, cujus virtute illa per tot „ annos arfiffe creditur, & nifi retecta „ fuiffet, perpetuo arfura. „ Ita Scardeonius pro his lucernis, quas contra vehementer impugnat Octavius Ferrarius in fua de veterum lucernis fepulchralibus differtatione.

CXIX.

Maufolea.

Maufolea dicebantur magnifica fepulchra, deducta nominis origine a Maufolo Cariæ Rege, cui fuperbum ejusmodi monumentum Halicarnaffi ftruxit Artemifia Regina & uxor, cujus memini priore Capite de Græcorum Antiquitatibus *§. VIII. num.* 77. Hoc in loco ea folum profequor, quæ inter cætera Romæ eminuerunt. Nam ut Paufanias fcribit: *Ea fuit operis* (nempe Maufolei Halicarnaffenfis) *magnitudo & ornamentorum magnificentia, ut Romani valde illud miran-*

rantes magnificentissima quæque monumenta Mausolea appellarint. Primum fuit Romæ, quod Augustus Cæsar vivus adhuc & VI. Consul inter viam Flaminiam & ripam Tiberis exstrui jussit, cui duas columnas æneas adposuit, in quibus res omnes ab ipso præclare gestæ enumerabantur. Imaginem illius oculis exhibere juvat verbis, quibus id depinxit Strabo: (g) „ Commemoratione dignissimum est, „ quod Mausoleum appellant, in excelsis „ fundatum collibus, lapide niveo, & „ perpetuæ viriditatis arboribus coopertum ad summum usque verticem, ad „ fluminis ripam exaggeratum. In summo autem positum Cæsaris Augusti simulacrum in ære fabricatum. Sub aggere ipso sunt ejus loculi, & cognatorum, & necessariorum. A tergo lucus „ est mirifica continens ambulacra. In „ medio campi spatio sui busti exstat ambitus, & ipse niveo perfectus lapide, „ ferreos in circuitu cancellos habens, & „ plantatas interius præseferens populos. „

Alterum Mausoleum in urbe fuit *Moles Hadriani* dictum, trans Tiberim situm, & respiciens Mausoleum Augusti, ad cujus

(g) *Lib.* 5.

jus imitationem factum est. De hoc Dio (h) inquit: *Sepultus est Adrianus in ripa fluvii juxta pontem Ælium.* (qui nunc pons Angelorum vocatur) *Illic enim sepulchrum conditum. Jam enim Augusti monumentum repletum, nec quisquam amplius in eo sepeliebatur.* Moles hæc infima sui parte ex pario marmore candidissimo quadrata, inde rotunda opere Dorico instar turris exsurgebat, tam ampla, ut saxum ex una parte projectum alteram tangere nequiret. Ab imo pede ad summum usque verticem ornabant hoc grande opus innumeræ columnæ, quadrigæ cum equis prominentibus, equestres statuæ, aliæque illustres Majorum imagines circum circa dispositæ. In cacumine eminebat nux pinea ex ære, obducta auro, inusitatæ magnitudinis, quatuor æneis pavonibus circumstantibus, quum Augustarum animas in Apotheosi sua a pavonibus in cœlum attolli vulgus crederet, uti e pluribus antiquis numismatibus patet. Hæc moles postea ornamentis suis vix non penitus exuta in munimentum conversa hodie *Castellum S. Angeli nuncupatur.*

Ter-

(h) *Lib.* 69.

Tertium, non quidem Mausoleum, sed
)ulchrum profecto mirabile ac memo-
)ile est Caji Cestii, etiamnum ad por-
n S. Paulli omnium conspectui expo-
ım. Fuit C. Cestius unus e Septem-
:is Epulonum, seu præfectis, quibus
nviviorum sacrorum cura incubuit. Hic
)rti proximus postremis tabulis cavit,
vel intra urbis mœnia, neve extra
mulo conderetur, cui voluntati ut sa-
facerent hæredes, non procul a porta
:morata muri partem aliquam dirue-
nt, atque sepulchrum ita exstruxere,
una pars versus urbem, altera foras
tra mænia prominerct, utroque latere
œnibus iisdem adhærente. Totum ex
rio marmore & quadratis lapidibus py-
midis instar exsurgit, altum palmos
ntum sexaginta, & ad basin latum cen-
m triginta. Inscriptio, quæ hodie le-
tur, est: OPVS. ABSOLVTVM.
X. TESTAMENTO. DIEBVS.
CCXXX. ARBITRATV. PON-
I. P. F. CLAMELÆ. HÆREDIS.
T. PONTHI. L. Interius ubi cineres
:conditi sunt, amplum patet veluti cubile,
ı plures cellulas divisum, in quo parietes
ictis candelabris, vasis ad vinum fun-
endum, tibiis, aliisque funebri luctui

fer-

serviientibus imaginibus illustrantur. Vetustate læsum instauravit Alexander VII. P. M.

CAPUT IV.

ANTIQUITATES GERMANORUM.

CXX.

Varia est opinio de Germanorum origine: alia Petri Bertii, alia Beati Rhenani, Wolfgangi Lazii alia, alia Philippi Cluverii. Postremus hic, qui nobilis admodum Germanicarum rerum Scriptor & Geographus ab omnibus celebratur, censet (i) Germanos oriri ab Ascenes Gomeri filio natu maximo, & Japhetis nepote, ac pronepote Noemi. Quippe Ascenes iste cum familia sua in eum Europæ tractum, qui Illyriam, Galliam, Hispaniam, Britanniam, hodie complectitur, circa annum mundi 2166. advenisse creditur, atque his regionibus alterum quod gerebat nomen Cel-

(i) *L.* 1. *rer. germ. c.* 24.

Celtæ indidiſſe, ita ut vaſtiſſimum hoc terrarum ſpatium antiquiſſimis temporibus *Celtica* nuncuparetur. Hanc poſtmodum Aſcenes inter quinque, quos genuit, filios ſuos ultimis veluti tabulis diviſiſſe traditur, quorum primo Hiſpania, ſecundo Gallia, Britannia tertio, quarto Illyricum, demum quinto Germania ceſſit; quas quinque nationes non ſolum ſimili fere veſtitu, ſed etiam communi ſermone ac lingua (ſi quædam dialecti excipiantur) fuiſſe uſas e multis, quæ hodie adhuc vigent, verbis atque nominibus ſatis erudite præfatus Cluverius commonſtrare ſatagit. Verum recentioribus quibusdam Scriptoribus hæc Cluverii opinio non probatur, aſſerentibus Aſcenis, ejusque poſteritatis habitationem in Armenia potius, vel Phrygia collocandam; quum Jeremias Propheta (k) Aſcenam adnumeret iis Regibus, qui ad Babylonem expugnandam evocati fuerunt: *Annuntiate contra illam Regibus Ararat, Memni, & Aſcenez.* Porro in Phrygia teſte Stephano Byzantino (l) regionem ac urbem *Aſcaniam*, quin & lacum ac fluvium *Aſcanium* repeririri contendunt, atque

(k) *Cap.* 51. *v.* 27.

(l) *In voce* Ἀσκανία.

que Judæos, qui Afcenis nomine Germaniam venire docuerunt, erroris ac fabulæ infimulant. Noviffime Cluverii fententiam impugnavit Kœhlerus in Academia Gœttingenfi Profeffor, uti Chriftianus Scheidius in prævia ad Tractatum Georgii Eccardi de origine Germanorum differtatione teftatur. Sed in re tam ancipiti præter conjecturas vix in medium profertur veftigium aliquod, in quo firmum pedem figere liceat.

Quod ad nomen Germanorum adtinet, difcrimen faciendum effe cenfeo inter totam gentem, & nationes, de quibus dixi, fub eadem gente contentas. Itaque tota gens, omnem qua Sarmatas inter & pyrenæos montes porrigitur tractum incolens, primum Celtæ adpellati funt, quod nomen a vocabulo Germanicæ nationis *Zeltn*, hoc eft, tentorio derivant non pauci, quoniam non vagam cum Sarmatis & finitimis Scythis vitam in plauftris gens ifta transegit, nec fplendidas cum Græcis & Romanis domos vicatim & oppidatim, ut Suetonius loquitur, exftruxit, fed vili tabernaculo, aptoque ad prolem & gregem tegendum fovendumque contenta habitavit. Alii deducunt a voce *Kälte* feu frigore, quo po-

populus iste Septentrioni subjectus præ cæteris urebatur. Ipsius vero quintæ nationis, sive Germanicæ, tria potissimum nomina invenire licet, quibus nunc *Teutones*, nunc *Alemanni*, nunc *Germani* adpellabantur. Primum quidem adscivisse sibi creduntur a Numine seu falso seu vero, quem lingua sua *Teut* dictum colebant, unde Teutisci, & Teotisci, & Teutones ab antiquissimis temporibus ad nostrum usque ævum sunt nuncupati: secundum a corporis mole ac animi robore nacti sunt apud alias gentes, ut omnes Viri (Germanica voce Alle Männer) a Gallis *Allemans*, ab Italis *Alemani* dicerentur, licet singulare fuerit hoc nomen populo Superioris Germaniæ, ubi nunc Suevia ad fontes Danubii sita est: tertium fuit *Germani*, desumtum ab antiquis vocabulis Celticis *Gerre* & *Mann*. Nam vox *Gerre* bellum sonabat Celtis, quemadmodum Hispanis Italisque *Guerra*, Scotis & Anglis *Warre*. Quapropter e geminis, de quibus dixi vocabulis *Gerre* & *Mann* ommissa syllaba *re* Germann, sive Germanus, id est, *Kriegsmann*, seu vir militiæ deditus tandem prodiit. Atque hoc nomen non tam sibimet ipsis indidisse Germani, sed Galli videntur. Quippe quum Julii Cæsaris

ævo Eburones, Condrusii, Segni, & Pæmani; (Germaniæ populi) transmisso rheno finitimis Gallis bellum indixere, hi pavore hominum istorum correpti acclamare sibi invicem solebant: Germani, hoc est, Viri bellicosi veniunt: quam vocem ubi a Gallis audierunt Romani, populos istos, quin & alios, qui postea Rhenum transierunt, uti Tribocchos, Nemetes, Vangiones, Treveros, Menapios, Batavos, &c. vocarunt Germanos. Hanc opinionem suo quoque suffragio Justus Lipsius in notis ad Cornelii Taciti Germaniam confirmat. Audire juvat ipsum Tacitum hac de re loquentem: *Cæterum*, ait, *Germaniæ vocabulum recens & nuper additum*: (Lipsius legit auditum) *quoniam qui primum Rhenum transgressi expulerant, tunc Tungri, nunc Germani* (Lipsius iterum legit: nunc Tungri, tunc Germani) *vocati sunt; ita nationis nomen, non gentis evaluisse paullatim, ut omnes primo a victore ob metum, mox a se ipsis* (re ipsa) *invento nomine vocarentur*. Fuit autem Cornelius Tacitus sub Cæsare Vespasiano præfectus tractui, quem Belgium vocabant, librumque de situ, moribus, & populis Germaniæ lucubravit centum annos post Christum natum. Hujus fidem Scriptores aliqui op-

oppido suspectam reddere conantur, eumque ignorantiæ in rebus Germaniæ, ac nimiæ in credendo facilitatis arguunt. Sed præterquam quod ipse cuncta diligenter per se & alios investigarit, Romani rerum Domini in Senatu tabulas, regionum indolem, situm & mores per legatos suos descripta complectentes ob Imperii amplitudinem sedulo conservarunt: cujusmodi tabulis sicuti Livius, Plinius, Pomponius Mela, Florus, ita & Tacitus merito creditur fuisse usus, atque apud non paucos optimi Scriptoris loco habetur.

A nomine ad linguam transeamus. Germanicam seu Celticam usurparunt olim omnes populi, qua latissime diffusi erant a Pannonia ad Hispaniam usque; quaque mare Adriaticum inter atque Germanicum habitarunt, ne Gallia quidem excepta. Nam Lipsio teste (m) Caroli M. ævo, etsi Galli eam, quam hodie, loquerentur linguam, *Romanamque* vocarent, solum tamen vulgus illa utebatur: Nobiles vero & honestæ conditionis homines *Theotiscam*, id est, Germanam adhibuere: Non minus in Britanniam

(m) *Cent.* 3. *epist.* 44. *ad Belgas.*

niam Anglo-Saxones linguam germanicam intulerunt: Nortmanni vero e Gallia supervenientes Gallicam; unde factum, ut ea, quæ in hanc diem Anglis in usu est, e latina, germanica & gallica sit conflata. At illi, qui hodie proprio nomine Germani sunt & dicuntur, latinum idioma nunquam susceperunt, etiam dum magnam partem a Romanis aliquamdiu sub jugum missi fuerunt, sed Teutonica lingua & moribus semper vixerunt.

Jam vero de loco, seu Germanorum sedibus dicendum est. Tractus, qui antiquam Germaniam formabat cum quinque nationibus illis, fines habuit a meridie Danubium: ab occasu Rhenum: a septentrione mare glaciale & adjacentes insulas, præcipue novam Zemblam: ab ortu Sarmaticas regiones & populos, atque montes Carpatios, quibus a Thracis separatur. Hac de re Tacitus ait: *Germania omnis a Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno & Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur: cætera Oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit.* Sed heic dum Tacitus inquit: *Germania omnis Rhe-*

Rheno, &c. nosse oportet, jam ejusdem
c Julii Cæsaris atque Augusti tempore
liquos Germaniæ populos, Rhenum trans-
ressos in solo Gallico seu Francico ha-
itasse, & a Romanis easdem provincias
rans Rhenum sitas in *Germaniam pri-
mam* & *secundam* divisas fuisse. Erant
utem Germaniæ primæ, quam elegan-
iores Scriptores superiorem vocant, li-
nites Argentoratum, Nemetum seu Spi-
a, Wormatia & Moguntia: secundæ
eu Inferioris urbes maxime Ubiorum
Agrippina, & Tungrorum oppidum cum
'iciniis.

Quamvis autem Germaniæ veteris lo-
:us stabilis esset, non item talis erat na-
ionum ac populorum illam inhabitan-
ium. Horum enim ex una in alias at-
que alias regiones frequentissimæ fuerunt
nigrationes, & ut olim celebres erant
luce Pythagora metempsichoses anima-
um in varia corpora, ita nihil magis
ipud priscos Germanos in more positum
& admiratione dignum, quam migratio-
ies corporum in varias regiones; cujus
ei caussæ, ob quas hi populi novas sem-
per sedes quærerent, & mutarent anti-
quas, tres fere assignantur: primo ut
pinguius ac magis fertile solum acquire-

provincias aliquas Rheni ſuperioris, in Turgaviam & Rhœtiam primam. *Quadi* in Pannoniam primam & Valeriam. *Marcomanni* cum *Nariſcis* & *Hermunduris* in Noricum & Rhœtiam ſecundam, quæ eſt Vindelicia. *Victophali* in Daciam. *Heruli* & *Rugi* in Italiam. *Longobardi* in Pannoniam, & dein in Italiam. *Scoti* & *Picti* & *Actacotti* in Britanniam. *Britanni* & *Nortmanni* in Galliam. *Vitæ Saxones* in Helvetiam. *Saxones* in Germaniam ſecundam. *Ungari* in Pannoniam ſecundam. *Galli* & *Tectogates* in Hercynium ſaltum. *Helvetii*, *Boji* in Germaniam. *Vandali* ſeu *Vindili* cum *Alanis* in Galliam & Hiſpaniam. *Hunni*, quos & Scythas, Vandalos, Avares, ac Hungaros Hiſtorici adpellant, in Daciam. *Gothi*, *Oſi* in Germaniam. *Slavini* in Bohemiam & Moraviam: item in regionem Viſtulanam, quæ nunc Polonia. *Veneti*, *Slavini* in Germaniam.

Tertia periodus ſub Clodovæo Rege Francorum. Hæc tandem tot migrationibus finem poſuit, quando nimirum multitudo dominantium populorum reliquis ſenſim ſubjugatis ad paucitatem redacta fuit, rerumque ſumma ad unam alteramve gentem devoluta. Qua ratione id

id contigerit, memoratu dignum eſt. Cæteris Germaniæ populis hucuſque longo ordine commemoratis celebriores atque animis & armis fortiores evaſere Franci & Alemanni. Hi dum intra veteris Germaniæ limites ſeſe continuerunt, pacem inter ſe colebant, Mœno flumine amborum fines dirimente. Verum collapſis Romani Imperii viribus, dum Franci Germaniam ſecundam, & utriusque Belgicæ partem: Alemanni vero primam Germaniam cum Rauracia & Helvetia occuparunt, graviſſima inter eos æmulatio exarſit, uno alterius populi potentiam vel non ferente, vel certe reformidante. Ab his igitur non ſecus ac olim a Pœnis & Romanis de ſumma rei certatum eſt. Alemanni quidem ſiniſtra plerumque fortuna uſi ſunt, quando ſæpius cum Francis ſub Hildericho Rege manus conſeruerunt: ſed nihil animis fracti in novum, quod illi conſtituerant in ſecunda Germania, regnum infeſtis movere ſignis auſi ſunt Tolbiacum uſque, quod Ubiorum vicus eſt. Illic ſummo primum Francorum periculo pugnatum eſt, nec obtenta victoria, niſi manifeſto cœli beneficio. Quippe tanto in diſcrimine poſitum ſe videns Clodovæus Rex, duxque Francici exercitus, Chriſtianis ſacris, veraque fidei,

fidei, ad quam fruſtra illum toties Chlotildis uxor ſollicitarat, nomen ſe daturum vovit, ſi victor evaderet. Et ecce! erecti in ſpem Franci, contra in fugam verſi Alemanni ingentem prorſus ſtragem paſſi ſunt. Atque ita Franci partim ferro partim ſervitute totam Alemannorum gentem perdomuere. Latius adhuc Francium regnum eſſe cœpit ſub Karolo M. cujus armis victricibus Longobardi, Boji, Friſii, Saxones, Hunni, aliique Germaniæ populi ſuccubuerunt. At Karoli poſteritate exitialibus armis inter ſe colliſa, & illius ſtirpe cum Ludovico IV. extincta, Germani a Gallis ſeſe avulſere, proprio ſibi Rege ac regno conſtituto, cui etiam paullo poſt Imperatoriam dignitatem intulerunt. Primus a Proceribus in ſpem regni vocatus eſt Otto Saxonum Dux. Sed hic decrepitæ ætatis haud immemor, ut Conradus Francorum Orientem ſpectantium Dux in Regem Germaniæ eligeretur, auctor fuit, cui poſtea Henricus I. Otto Magnus, aliique ſucceſſere. Hæc facies erat veteris Germaniæ, qua rite conſpecta facilior ad ejus Antiquitates exponendas via patet.

§. I.

§. I.

Regimen Germanorum.

CXXII.

Usque ad medium ævum.

De antiquissimo Germanorum regimine in tanta populorum & nationum, ut vidimus, multitudine ac diversitate, quum testes ac tabulæ deficiant, vix aliud in medium proferri potest, quam quod Automia inter eos viguerit, seu libertas secundum proprias leges seu potius mores vivendi. Quippe primi desertis, ubi pecorum more vivebant, sylvis ad fluminum & lacuum ripas, atque ad nemorum limites in campis considere, ibique in familias coeuntes pagos struere cœperunt, quos ipsi *Haidas* & *Gouwas* dixere. Harum plures intra certum regionis spatium collocatas stipitibus quercinis, faginis & abiegnis & in circuli formam muniminis loco circumdederunt. Ita Monachus Sangallensis (o) ait: *Terra Hunnorum novem circulis cingebatur.* Unde quibusdam regionibus Circuli nomen postmodum adhæsisse videtur, uti Circulus West-

(o) *De reb. Karoli M. L. 2. c. 2.*

Westphalicus, Rhenanus, &c. Atque ex istis Haidis ac Gouwis tandem respublicà quædam rudis & indigesta coaluit; quam latis, in quas omnes convenerant, legibus moderabatur vel unus, quem Regem aut Ducem nuncupabant: vel plures Optimates, id est, Optimi quique ex omni multitudine delecti. De Eburonibus, Gothis, ac Rugiis, & Cimbris satis constat ex Tacito, quod Regibus paruerint, quorum tamen precarium erat imperium, quique non tam jubendo quam suadendo subditos regere solebant, uti de se ingenue fassus est Ambiorix Eburonum Rex apud Cæsarem (p) dicens: *Sua esse ejusmodi imperia, ut non minus in se juris haberet multitudo, quam ipse in multitudinem.* Quibusdam populis in more positum erat, ut aliquem ad solium vocarent ex una semper stirpe, qualis apud Marcomannos erat *Maroboduorum*, apud Quados *Trudorum* familia: alii nulla cognationis & sanguinis habita ratione quem fortissimum aptissimumque judicabant, ad Regis vel Ducis dignitatem evexerunt. Plures tamen e Germanis fuere, quibus populare regimen præ cæteris placuit: Hi si de rebus minoris moliminis agebatur, gentis suæ primores, promtissimos vul-

(p) *Lib.* 5.

vulgi, adibant, eos consulebant, illorumque arbitrio regi se permisere: ubi vero de majoris momenti negotiis tractandum erat, omnes convenire, & quid ad rem communem optimum foret, statuere consueverunt. *De minoribus rebus*, ait Tacitus, *principes consultant, de majoribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud Principes pertractentur.* Qua autem ratione id factum fuerit, idem Tacitus refert, dum Germanorum veterum comitia describit: „Coeunt, nisi quid fortuitum & subitum „inciderit, certis diebus; cum aut inchoa„tur luna, aut impletur. Nam agendis „rebus hoc auspicatissimum initium cre„dunt. Nec dierum numerum ut nos, „sed noctium computant. Sic constituunt, „sic condicunt, nox ducere diem vide„tur. Illud ex libertate vitium, quod „non simul, nec jussi conveniunt; sed „& alter, & tertius dies cunctatione ab„sumitur. Ut turbæ placuit, considunt „armati. Silentium per Sacerdotes, qui„bus tum & coercendi jus est, impera„tur. Mox Rex vel Princeps, prout „ætas cuique, prout nobilitas, prout de„cus bellorum, prout facundia est, au„diuntur auctoritate suadendi magis, quam „jubendi potestate. Si displicuit senten-

„tia,

„ tia, fremitu aspernantur: sin placuit, „ frameas concutiunt. Honoratissimum „ assensus genus est, armis laudare. „ Hæc fere regiminis ratio, si universe de illo loquamur, apud priscos Germaniæ populos viguit, qui licet moribus & linqua aliquo modo conjuncti separatas tamen communitates atque respublicas quam plurimas habebant, majores minoresve pro familiarum ac sobolis numero. In his triplex hominum, qui tum regebant, tum regebantur, classis plerumque fuit, scilicet prima & Princeps una cum vel sine rege: altera nobilium: tertia plebis, quemadmodum in aliis grandibus Rebuspublicis Hebræorum, Græcorum, & Romanorum constitutum hucusque spectavimus. Ipsa enim natura hujusmodi personarum & officiorum distributionem humano generi dictasse videtur, uti apum respublica nos docet, in qua Rex cum ducibus in cerea civitate sua cuncta disponit & operi attendit: nobiles seu apes mel conficiunt, plebs vero sive fuci onera portant, & servitia præstare coguntur. Hujuscemodi insigniores respublicæ fuerunt Gothorum, Slavorum, Saxonum, Longobardorum, Thuringorum, Bojorum, Alemannorum, Burgundionum, Francorum, quarum pleræque postmodum in magna regna

ex-

excreverunt. Harum originem, progressum, ac finem passim apud Scriptores est invenire. Nos de regimine exponendo soliciti ad medium ævum procedamus.

CXXIII.

Regimen Medii Ævi.

Quatuor apud priscos Germanos fuere Ordines, in quos universa populi multitudo, ut eo melius regi posset, dividi consuevit, scilicet in Nobiles, in Ingenuos seu Liberos, in Libertinos, & in Servos. Omnium horum vestigia jam quidem apud Tacitum (q) reperire licet, dum ait: LIBERTI *non multum supra* SERVOS *sunt: raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnantur. Ibi enim & super* INGENUOS, *& super* NOBILES *ascendunt.* Medio tamen ævo præcipue hi quatuor Ordines exculti fuerunt. Itaque primus Ordo Nobilium non admittebat, nisi quos vel fortia facta, vel stemmatis antiquitas tali gradu dignos reddebant. Atque hi a voce Germania *Adel*, quæ Nobilitatem significat,

(q) *Lib. de mor. Germ.*

rent. Erat enim Germania antiquissimis temporibus propemodum nil nisi sylva, paludes & desertum: vix agri aut prati aliquid, quodque culturam pateretur, invenire licuit. Dein ut immensum crescente sobole patria terra onere levaretur. Denique dum una gens alteram velut unda undam loco pelleret, hæc rursus aliam, ut sibi sedem intra vel extra Germaniam quæreret, necesse fuit. Juvat ad meliorem tum populorum, tum ipsius Germaniæ notitiam tres migrationum istarum periodos brevi calamo in conspectum dare, quas latiore persequitur Beatus Rhenanus. (n)

CXXI.

Prima periodus tempore Romanorum. *Celtæ*, Germaniæ populus, migrarunt in Italiam Cispadanam, ubi nunc Brixia & Verona urbes sunt, Prisco Tarquinio Romæ regnante, vel paullo post. *Cimbri*, *Teutonique* in Galliam. *Germani* in Britanniam. *Tungri* trans Rhenum. *Triboci* in Mediomaricos. *Nemetes* & *Vangiones* in Galliam. *Nervii*, *Atrebates*, *Eburones*, *Condrusi*, *Verocasses*, *Cærasi*, *Præmani*, qui uno nomine Germani adpellabantur, trans Rhenum: item *Ubii*, *Ba-*

(n) *Lib.* I.

Batavi in insulam Rheni. *Marcomanni* & *Quadi* in Valeriam. *Carpi* in Pannoniam. *Sicambri* in Galliam. *Marcomanni* sive *Suevi* & *Gothones* inter Marum & Cusum fluvios. *Marcomanni* in Italiam, *Suevi* in Pannoniam & Hispaniam. *Vandali* in Hispaniam. *Catthi* & *Alani* in Hispaniam. *Franci* in loca partim Tencterorum, & partim Catthorum usque ad Mœni ripam & Salam fluvium. *Alemanni* in Germaniam inter Mœnum, Rhenum, & Danubium juxta sylvam Martianam. *Burgundiones* in Alemanniam. *Saxones* in loca Suevorum juxta Albim. *Toringi* & *Misni* in Cheruscorum regionem. *Hessi*, in Catthorum sedem. *Silesii* in Quadorum regionem. *Prussi*, *Pomerani*, *Livonii* in loca Burgundionum, Toringorum, Misnorum & Hessorum. *Dani* in Cimbricam Chersonesum.

Secunda periodus collabentibus rebus Romanis. *Gothi* in Italiam, & mox in Galliam, tum in Hispaniam. *Burgundiones* in Sequanorum & Heduorum provinciam, ac tractum Aventicensem. *Franci* in Germaniam secundam, & utriusque Belgicæ partem. *Alemanni* trans Rhenum in Germaniam primam, & partem Helvetiorum ac Rauracorum, in

 pro-

provincias aliquas Rheni ſuperioris, in Turgaviam & Rhœtiam primam. *Quadi* in Pannoniam primam & Valeriam. *Marcomanni* cum *Nariſcis* & *Hermunduris* in Noricum & Rhœtiam ſecundam, quæ eſt Vindelicia. *Victophali* in Daciam. *Heruli* & *Rugi* in Italiam. *Longobardi* in Pannoniam, & dein in Italiam. *Scoti* & *Picti* & *Actacotti* in Britanniam. *Britanni* & *Nortmanni* in Galliam. *Vitæ Saxones* in Helvetiam. *Saxones* in Germaniam ſecundam. *Ungari* in Pannoniam ſecundam. *Galli* & *Tectogates* in Hercynium ſaltum. *Helvetii*, *Boji* in Germaniam. *Vandali* ſeu *Vindili* cum *Alanis* in Galliam & Hiſpaniam. *Hunni*, quos & Scythas, Vandalos, Avares, ac Hungaros Hiſtorici adpellant, in Daciam. *Gothi*, *Oſi* in Germaniam. *Slavini* in Bohemiam & Moraviam: item in regionem Viſtulanam, quæ nunc Polonia. *Veneti*, *Slavini* in Germaniam.

Tertia periodus ſub Clodovæo Rege Francorum. Hæc tandem tot migrationibus finem poſuit, quando nimirum multitudo dominantium populorum reliquis ſenſim ſubjugatis ad paucitatem redacta fuit, rerumque ſumma ad unam alteramve gentem devoluta. Qua ratione id

id contigerit, memoratu dignum eſt. Cæteris Germaniæ populis hucuſque longo ordine commemoratis celebriores atque animis & armis fortiores evaſere Franci & Alemanni. Hi dum intra veteris Germaniæ limites ſeſe continuerunt, pacem inter ſe colebant, Mœno flumine amborum fines dirimente. Verum collapſis Romani Imperii viribus, dum Franci Germaniam ſecundam, & utriusque Belgicæ partem: Alemanni vero primam Germaniam cum Rauracia & Helvetia occuparunt, graviſſima inter eos æmulatio exarſit, uno alterius populi potentiam vel non ferente, vel certe reformidante. Ab his igitur non ſecus ac olim a Pœnis & Romanis de ſumma rei certatum eſt. Alemanni quidem ſiniſtra plerumque fortuna uſi ſunt, quando ſæpius cum Francis ſub Hildericho Rege manus conſeruerunt: ſed nihil animis fracti in novum, quod illi conſtituerant in ſecunda Germania, regnum infeſtis movere ſignis auſi ſunt Tolbiacum uſque, quod Ubiorum vicus eſt. Illic ſummo primum Francorum periculo pugnatum eſt, nec obtenta victoria, niſi manifeſto cœli beneficio. Quippe tanto in diſcrimine poſitum ſe videns Clodovæus Rex, duxque Francici exercitus, Chriſtianis ſacris, veræque fidei,

fidei, ad quam frustra illum toties Chlotildis uxor solicitarat, nomen se daturum vovit, si victor evaderet. Et ecce! erecti in spem Franci, contra in fugam versi Alemanni ingentem prorsus stragem passi sunt. Atque ita Franci partim ferro partim servitute totam Alemannorum gentem perdomuere. Latius adhuc Francium regnum esse cœpit sub Karolo M. cujus armis victricibus Longobardi, Boji, Frisii, Saxones, Hunni, aliique Germaniæ populi succubuerunt. At Karoli posteritate exitialibus armis inter se collisa, & illius stirpe cum Ludovico IV. extincta, Germani a Gallis sese avulsere, proprio sibi Rege ac regno constituto, cui etiam paullo post Imperatoriam dignitatem intulerunt. Primus a Proceribus in spem regni vocatus est Otto Saxonum Dux. Sed hic decrepitæ ætatis haud immemor, ut Conradus Francorum Orientem spectantium Dux in Regem Germaniæ eligeretur, auctor fuit, cui postea Henricus I. Otto Magnus, aliique successere. Hæc facies erat veteris Germaniæ, qua rite conspecta facilior ad ejus Antiquitates exponendas via patet.

§. I.

§. I.

Regimen Germanorum.

CXXII.

Usque ad medium ævum.

De antiquissimo Germanorum regimine in tanta populorum & nationum, ut vidimus, multitudine ac diversitate, quum testes ac tabulæ deficiant, vix aliud in medium proferri potest, quam quod Automia inter eos viguerit, seu libertas secundum proprias leges seu potius mores vivendi. Quippe primi desertis, ubi pecorum more vivebant, sylvis ad fluminum & lacuum ripas, atque ad nemorum limites in campis considere, ibique in familias coeuntes pagos struere cœperunt, quos ipsi *Haidas* & *Gouwas* dixere. Harum plures intra certum regionis spatium collocatas stipitibus quercinis, faginis & abiegnis & in circuli formam muniminis loco circumdederunt. Ita Monachus Sangallensis (o) ait: *Terra Hunnorum novem circulis cingebatur.* Unde quibusdam regionibus Circuli nomen postmodum adhæsisse videtur, uti Circulus West-

(o) *De reb. Karoli M. L. 2. c. 2.*

Westphalicus, Rhenanus, &c. Atque ex istis Haidis ac Gouwis tandem respublica quædam rudis & indigesta coaluit; quam latis, in quas omnes convenerant, legibus moderabatur vel unus, quem Regem aut Ducem nuncupabant: vel plures Optimates, id est, Optimi quique ex omni multitudine delecti. De Eburonibus, Gothis, ac Rugiis, & Cimbris satis constat ex Tacito, quod Regibus paruerint, quorum tamen precarium erat imperium, quique non tam jubendo quam suadendo subditos regere solebant, uti de se ingenue fassus est Ambiorix Eburonum Rex apud Cæsarem (p) dicens: *Sua esse ejusmodi imperia, ut non minus in se juris haberet multitudo, quam ipse in multitudinem.* Quibusdam populis in more positum erat, ut aliquem ad solium vocarent ex una semper stirpe, qualis apud Marcomannos erat *Maroboduorum*, apud Quados *Trudorum* familia: alii nulla cognationis & sanguinis habita ratione quem fortissimum aptissimumque judicabant, ad Regis vel Ducis dignitatem evexerunt. Plures tamen e Germanis fuere, quibus populare regimen præ cæteris placuit: Hi si de rebus minoris moliminis agebatur, gentis suæ primores, promtissimos vul-

(p) *Lib.* 5.

vulgi, adibant, eos consulebant, illorumque arbitrio regi se permisere: ubi vero de majoris momenti negotiis tractandum erat, omnes convenire, & quid ad rem communem optimum foret, statuere consueverunt. *De minoribus rebus*, ait Tacitus, *principes consultant, de majoribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud Principes pertractentur.* Qua autem ratione id factum fuerit, idem Tacitus refert, dum Germanorum veterum comitia describit:
„ Coeunt, nisi quid fortuitum & subitum
„ inciderit, certis diebus; cum aut inchoa-
„ tur luna, aut impletur. Nam agendis
„ rebus hoc auspicatissimum initium cre-
„ dunt. Nec dierum numerum ut nos,
„ sed noctium computant. Sic constituunt,
„ sic condicunt, nox ducere diem vide-
„ tur. Illud ex libertate vitium, quod
„ non simul, nec jussi conveniunt; sed
„ & alter, & tertius dies cunctatione ab-
„ sumitur. Ut turbæ placuit, considunt
„ armati. Silentium per Sacerdotes, qui-
„ bus tum & coercendi jus est, impera-
„ tur. Mox Rex vel Princeps, prout
„ ætas cuique, prout nobilitas, prout de-
„ cus bellorum, prout facundia est, au-
„ diuntur auctoritate suadendi magis, quam
„ jubendi potestate. Si displicuit senten-

„ tia,

„ tia, fremitu aspernantur: sin placuit, „ frameas concutiunt. Honoratissimum „ assensus genus est, armis laudare. „ Hæc fere regiminis ratio, si universe de illo loquamur, apud priscos Germaniæ populos viguit, qui licet moribus & linqua aliquo modo conjuncti separatas tamen communitates atque respublicas quam plurimas habebant, majores minoresve pro familiarum ac sobolis numero. In his triplex hominum, qui tum regebant, tum regebantur, classis plerumque fuit, scilicet prima & Princeps una cum vel sine rege: altera nobilium: tertia plebis, quemadmodum in aliis grandibus Rebuspublicis Hebræorum, Græcorum, & Romanorum constitutum hucusque spectavimus. Ipsa enim natura hujusmodi personarum & officiorum distributionem humano generi dictasse videtur, uti apum respublica nos docet, in qua Rex cum ducibus in cerea civitate sua cuncta disponit & operi attendit: nobiles seu apes mel conficiunt, plebs vero sive fuci onera portant, & servitia præstare coguntur. Hujuscemodi insigniores respublicæ fuerunt Gothorum, Slavorum, Saxonum, Longobardorum, Thuringorum, Bojorum, Alemannorum, Burgundionum, Francorum, quarum pleræque postmodum in magna regna

ex-

excreverunt. Harum originem, progressum, ac finem passim apud Scriptores est invenire. Nos de regimine exponendo soliciti ad medium ævum procedamus.

CXXIII.

Regimen Medii Ævi.

Quatuor apud priscos Germanos fuere Ordines, in quos universa populi multitudo, ut eo melius regi posset, dividi consuevit, scilicet in Nobiles, in Ingenuos seu Liberos, in Libertinos, & in Servos. Omnium horum vestigia jam quidem apud Tacitum (q) reperire licet, dum ait: LIBERTI *non multum supra* SERVOS *sunt: raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnantur. Ibi enim & super* INGENVOS, *& super* NOBILES *ascendunt*. Medio tamen ævo præcipue hi quatuor Ordines exculti fuerunt. Itaque primus Ordo Nobilium non admittebat, nisi quos vel fortia facta, vel stemmatis antiquitas tali gradu dignos reddebant. Atque hi a voce Germania *Adel*, quæ Nobilitatem significat,

(q) *Lib. de mor. Germ.*

to. IV. Plebeis artibus abſtinento. V. Omnium Vectigalium immunes, & ab oneribus publicis liberi ſunto. VI. Ære alieno gravati, aut aliorum rei delictorum mitius habentor. His munita præſidiis Nobilitas Germana ad eum potentiæ gradum eluctabatur priſcis temporibus, ut ipſis Principibus ſupremis vix non pares eſſent apud Francos, quibus tamen a Karolo M. & poſt hunc limites paullatim poſiti ſunt a Regibus, tot minutos Regulos moleſte ferentibus: nihilominus Nobilitas Suevica, Rhenana, Franconica & Boica turbatis Germaniæ rebus in plenam Imperii libertatem ſeſe aſſeruit, ita ut hodie in his circulis *Nobiles immediati*, vulgo *Freye Ritterſchafft*, *Freyer Reichs Adel* adpelletur.

Alter Ordo erat *Liberorum* ſeu *Ingenuorum*, qui a Saxonibus *Frilingi*, germanice *Frylith* dicebantur. Horum non eadem apud omnes Germaniæ populos conditio fuit. Nam apud Alemannos Liberi fuerunt etiam Nobiles, ſeu *Freyherren*, quorum ſcilicet Majores nullam, quod ſciretur, ſervierunt ſervitutem. At qui ex ſervitute manumiſſi libertatem conſequebantur, eos ingenuos vocabant, *Semperfry*, ex formula manumiſſionis, qualis erat:

erat: *Semper ingenuus atque securus existat.* Hi homines liberi cujuscunque Principis obsequio ac clientelæ addicere se poterant, & prout lubuit, domicilium mutare, id statuente lege Longobardorum: (t) *Si quis liber homo migrare voluerit aliquo, potestatem habeat intra dominium regni nostri cum fara sua* (id est, tota prosapiâ) *migrare, quo voluerit.* Ita res agebatur circa liberos apud Alemannos. Verum apud Saxones liberi a Nobilibus distinguebantur. Liberi enim, seu Ingenui proprie audiebant, qui ab antiquo tempore e servis manumissis originem traxere: Nobiles vero, qui nullæ originis ac servitutis macula erant inquinati. Hinc etiam ejusmodi homines liberi apud Saxones non omnino sui juris fuere, sed alicujus patrocinio obnoxii vivere cogebantur ut ex charta divisionis Imperii Karoli M. (u) patet: *Præcipimus, ut quemlibet liberum hominem, qui Dominum suum contra voluntatem ejus demiserit . . . . neque Rex suscipiat . . . . hoc non solum de liberis, sed etiam de servis fugitivis statuimus ordinandum.* Cætera vere liberi Nobilibus non multo impares erant: in iisdem enim municipiis ha-

(t) *Lib.* 3. *tit.* 14. (u) *C.* 13.

habitarunt, & poſt hos illis quoque tam ad militiæ quam reipublicæ dignitates porta patebat. Licebat etiam Liberis ultimæ voluntatis tabulas conſcribere, ac hæredes bonorum ſuorum inſtituere: matrimonia libere contrahere, & ſi uxores absque liberis vita excederent, omnem earum hæreditatem adire: Nemini autem permiſſum fuit, Liberum aut Ingenuum in vincula conjicere, vel ad labores damnare ſerviles, uti ſtatuit lex Bojariorum: (x) *Ut nullus liberum ſine mortali crimine liceat inſervire, nec hæreditate ſua expellere.*

Tertium Ordinem conſtituerunt *Liberti*, dicti a Saxonibus *Lazzi* ſeu *Laſſi*. Hi erant a ſervitute manumiſſi. Quemadmodum autem Romani ſervos ſuos ea conditione manumittebant, ut operas (germanice *Fronwerk*) præſtarent, ita & Viſigothi, Franci, & Longobardi fere ſemper nonniſi certis conditionibus e poteſtate ac ditione ſua liberos dimiſere, ut non tam libertatem conſecuti, quam ſervitutem priſtinam cum honeſtiore permutaſſe viderentur. Sic cautum legimus in Concilio Aurelianenſi IV. (y) *Ut liberti, quos de ſervis Eccleſiæ Epiſcopus feciſſet,* in

(x) C. 10. tit. 1. (y) Cap. 9.

in ingenuitate conservarentur ita, ut ab officio Ecclesiæ non recederent. Censebantur igitur hi liberti adhuc esse in & ex familia manumittentis, hujusque obsequiis devoti, atque tam ipsi, quam eorum liberi, quos *Frilazzos* adpellabant, indidem velut professionem servandæ fidelitatis edere cogebantur, ut conditionis, sub qua manumissi fuerunt, nunquam non memores essent. Iidem cum Ingenuis matrimonio jungi haud poterant: arcebantur a Palatinis officiis: ad testimonia perinde ac servi non admittebantur, etsi id eorum liberis liceret. Si absque liberis, & *inordinati* (ut loquitur *Capitulare* Karoli M.) decederent, ad patronos redibat illorum hæreditas. Porro caussæ manumissionis plures fuere. Primo, plurimi in libertatem asserebantur apud Francos, exhibito pro ea pretio, quæ manumissio dicebatur fieri secundum *legem Romanam.* Dein quidam libertatem consecuti sunt in *votum Regis*, quando scilicet post nuncupata pro regis aut regiæ sobolis incolumitate vota servus libertati ac felicitati donatus fuit. Denique Christiana religione introducta e servorum conditione eximebantur multi pro *amore Dei*, ut ajebant, & in formulis antiquis addita reperiuntur hæc verba: *pro remedio*

animæ, pro æterna retributione. Diversis autem modis ac vario ritu ejusmodi manumissiones fieri solebant. Aliquæ *per chartam* vel *tabulam* vel *epistolam*, in qua conditiones concessæ libertatis scriptæ legebantur: hæc charta manumissi imponebatur capiti, ut cunctis esset conspicua. Ita in Tabulis Vindocinensibus refertur, Gaufridum Comitem Stephano Popinello, servo ab Abbate ejusdem loci manumisso *chartam libertatis de capite eripuisse.* Aliæ per *denarium* præsente Rege, qui denario, tanquam manumissionis pretio, per Dominum vel alium e servi manu excusso, & ante Regem ac Proceres in altum jactato collatam libertatem ratam habuit, atque ita manumisso suum indulsit patrocinium. Formulam veterem Bignonius (z) prodit his verbis: *Et postea ante Domnum Regem jactante denario secundum legem Salicam te ingenuum dimisi.* Aliæ demum & celebriores & frequentiores post Christianam fidem susceptam, quæ fieri solebant in *Ecclesia* ad altare vel ad cornu altaris coram Sacerdotibus & Episcopis, Domino servi libellum offerente pro illius libertate. Inducta hæc manumissio fuit a Constantino M. (a)

Jam

(z) *Lib. 46.*

(a) *In l. 1. Cod. de his, qui in Ecclesia.*

Jam dudum placuit, ut in Ecclesia Catholica libertatem Domini suis servis præstare possint, si sub aspectu plebis, assistentibus Christianorum Antistitibus id faciant, ut propter facti memoriam vice actorum interponatur qualiscunque Scriptura, in qua ipsi vice testium signent. Quandoque perfecta & absoluta erat, ut patet ex formula veteri apud memoratum Bignonium: *Censeo te atque statuo ante sacri altaris cornu, in conspectu Sacerdotum & Clericorum, & populi adstantis a præsenti die, & deinceps absque omni jugo servitutis humanæ absolutum fore, civemque Romanum appellari.* Aliquando solum sub conditione, ut in Concilio Toletano legitur apud Ostiensem: servos autem suos & ancillas omnes libertati donavit; ita tamen, ut essent sub ditione & tutela Monasterii, singulique singulas annuatim operas monasterio, ubi eis præciperetur, exercerent. Qui per chartam vel tabulam dimissi fuerunt, *Chartularii* & *Tabularii* vocabantur, & ad Ecclesiam pertinebant, sub ejus tutela viventes: qui excusso denario *Denariarii*, atque in Regis vel Principis clientela degebant.

Quartus demum ac infimus Ordo fuit *Servorum*. Horum alia longe conditio

erat apud Germanos, quam apud Romanos. Nam ut Tacitus inquit: *Servis non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis utuntur; suam quisque sedem, suos penates regit: frumenti modum Dominus, aut pecoris, aut vestis velut colono injungit, & servus hactenus paret.* Sed hæc Taciti verba de servis, quos *adscriptitios glebæ* vocarunt, intelligenda sunt. Multiplex enim servorum genus apud Germanos fuit, ut mox videbimus. Antiquissimis temporibus vix ulla inter Germaniæ populos servitus coacta in usu erat, atque nomen hoc ignotum, quum omnes & liberi nascerentur, & liberi viverent, ac morirentur. At seculo post Christum natum quinto invaluit, quando Alemannos ingenti clade ad Tolbiacum affectos maximam partem Franci in servitutem abstraxerunt. Transiit postmodum tristis hic mos etiam ad Suevos, Bojos, Thuringios, Misnios & Hassos. Non minus debellatos Saxones & Westphalos servituti addixit Karolus M. Ipsi demum Saxones, aliique Germani, ubi Slavos seu Vandalos, qui vicinos populos ad Christi fidem conversos perpetuo armis infestabant, domuerunt, plerisque illorum servitutis jugum imposuere; unde nomen hoc *Slavus* (germanice Sclaw)

ad

ad servos & mancipia quæcunque transmissum est. Jam vero universe de servis loquendo quatuor eorum classes fuerant: prima *Fiscaliorum* seu *Fiscalium*, qui regalibus servitiis erant mancipati, unde & servi regii dicebantur. Horum bona & corpora ad fiscum Regis pertinebant, cui restitui debebant, in cujuscunque ditione fuissent reperti, quum reliqui servi, qui septem annis in alia regione exactis, nulla facta de iis reclamatione, libertatem consecuti fuerint. Altera *Servorum Ecclesiasticorum*, qui ad Ecclesiam pertinebant. Hos Reges, Duces, ac Comites Ecclesiæ alicui vel cœnobio donare solebant, ita ut ab eorum servitio recedere illis non liceret. Tertia *Mancipiorum privatorum*, quæ vel jure belli, vel emtione permutationeve liberi homines sibi acquisierunt. Quarta *Servorum ex delicto*: tales fuerunt, qui aleæ lusu ad incitas redacti sunt. Nam ut Tacitus inquit, (b) *Aleam, quod mirere, sobrii inter se exercent tanta lucrandi perdendique temeritate, ut cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit.* Item qui vagam libidinem

(b) *Lib. de mor. Germ.*

nem secuti sunt. Ita lex Bojariorum (c) statuit: „ Qui se illicita conjunctione „ polluerunt, careant libertate, & servis „ fiscalibus aggregentur. „ Rursus qui diem Dominicam servili labore profanare ausus est, quemadmodum in eadem lege decernitur: *Si nec cessaverit, tunc perdat libertatem suam, & fit servus.* Præter hucusque recensitos alii apud Gothos & Longobardos dicebantur servi *Originarii*, seu quorum origo servilis erat, & conditio cæteris asperior. Alii apud Francos & Bojos *Villani*, qui agris colendis, & rusticis operibus in villis addicti fuerunt. Alii apud Anglo-Saxones *Bordarii*, vilioribus domi servitiis obnoxii, ac oneribus portandis, exportandisque occupati. Alii apud reliquos Germanos *Casati*, hoc est, servientes intra casam. *Casata* enim seu casa dicebatur olim habitatio ruri, adjecta quadam terræ portione ad unam familiam alendam idonea. Ex omnibus servis melior erat conditio Lidorum seu Lidonum, qui ære alieno pressi, aut solvendis vectigalibus impares Nobiliorum atque Liberorum servitio semet manciparunt: nomen ipsum *Lidonum* Germani derivarunt a *Lidlohn* seu famulorum mercede. Frequentissimum ve-

(c) C. 8. tit. 1.

vero genus erat servorum *adscriptitiorum*. Tales fuere coloni & agricolæ, qui in aliorum dominorum villis ac prædiis sedem figebant cum annui censûs pendendi onere, ita tamen dominis obnoxii, ut una cum prædiis, quæ colebant, ad alios transferri possent. Unde & pro servis glebæ habebantur. His parte aliqua adnumerari possunt *homines proprii*, ut nominabant, seu qui ob inopiam divitibus atque Nobilibus servitia sua præstarunt, quales non solum in Germania, verum etiam vicinis ditionibus Poloniæ, Russiæ, Hungariæ, Daniæ, Sueciæ passim reperire fuit, quando antiqua servitus sensim exolevit. Ea enim duris sane legibus apud veteres Germanos exercita fuit. Quippe servos proprie dictos commutare, vendere, ac donare aliis una cum uxoribus, liberis, totaque supellectile dominis licuit; non tamen judæis aut ethnicis Christiana mancipia. Præterea nonnisi suæ conditionis uxores, & quidem dominorum voluntate designatas ducere servis permissum fuit: testamenti beneficio erant exclusi, ita ut nihil proli suæ, nihil aliis legare potuerint, sed mortuorum omnis hæreditas ad dominos spectaret: fas erat heris in servos impune animadvertere, verberibus & ignominiis, ut

ut lubuit, eos onerare, quin etiam fugitivos a quovis ad necem repoſcere. At Karoli M. temporibus dominorum jus barbarum chriſtiana manſuetudine magnam partem mitigatum fuit, & pars duntaxat hæreditatis a ſervo relictæ domino ceſſit.

Atque hi ſunt quatuor illi Ordines, e quibus politicum Germaniæ corpus ævo medio potiſſimum coaluit, fueruntque tam religioſe a Germanis conſervati, ut nulla eos ratione infringere paſſi fuerint. Quivis porro certum characterem velut natura inditum ſibi habuit. Nobiles ſeu *Edlingi* ut plurimum militiæ dediti fuere, atque armis, rebusque ſtrenue geſtis nobile ſtemma ſuum ad altiores ſemper honorum gradus provehere ſtuduerunt. Liberorum & Ingenuorum, ſive *Frilingorum* pars liberalibus artibus operam dabat, & harum ope vel ad reipublicæ munia, vel ad Eccleſiæ officia portam ſibi aperiebat: pars negotiando atque commercia exercendo facultates ſuas augere, & opulentia inclareſcere ſategit: Libertini ſeu *Lazzi* & *Frilazzi* honeſtioribus domus negotiis curandis fungebantur, aut opificiis ſeſe addicebant, dicti propterea *Sellarii*, qui ſedendo opus faciunt:

De-

Denique *Servi* partim vilioribus domesticis laboribus erant occupati, partim ad agros & rus colendum, quamdiu viverent, damnati.

CXXIV.

Leges Veterum Germanorum.

Eadem fuit legum, quæ regiminis facies apud Germanos. Fieri enim in tanta populorum frequentia & diversitate non potuit, ut leges statuerentur communes omnibus. Quævis fere natio suis uti moribus, ita & legibus regebatur. e moribus enim consuetudo, e consuetudine vero leges ortas fuisse docet ipsa Præfatio Legis Salicæ his verbis: *Consuetudo pro lege habetur . . . consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur.* Verum ut legum Germanicarum ratio rite intelligatur, temporum periodos distinguere oportet. Prima esto antiquissimum gentis istius ævum, quo nulla lex scripta vigebat, sed jubendo, vetando, puniendo suum cuique jus dicebatur. *Plus ibi*, ait Tacitus, *boni mores valent, quam alibi bonæ leges.* Altera, qua populi relictis patriis sedibus huc illucque migrantes in certa regione quam armis occuparunt,

sic-

ſicuti in Hiſpania, Gallia, trans & cis Rhenum, ad Viſtulam, ad Danubium, in Belgio, in Pannonia, &c. demum conſedere, ac regnum, vel principatum, aut rempublicam fundarunt. Tunc enim leges ſcribi cœperunt, ac conſuetudinibus ſubſtitui. Tertia, qua ſubjugatis reliquis nationibus Francicum præcipue regnum latiſſime dominationem ſuam extendit. Eo enim tempore Victores victis populis ſuas impoſuere leges, ita tamen, ut ad cujusvis conſuetudines, & genium illas accommodarent, temperarentque, ne oppreſſa ſubito libertate irritati animi jugum omne brevi excuterent. Ita Theodoricus Francorum Rex, dum & pro Alemannis, Bojariis, aliisque ſuæ ditioni ſubjectis leges condere conſtituit, viros prudentia & æquitate conſpicuos delegit, qui *unicuique genti, quæ in ejus poteſtate erat, ſecundum conſuetudinem ſuam* leges conſcriberent, ut in Præfatione legitur. Ita in *Conſtitutione* Chlotarii Regis dicitur: *inter Romanos negotia cauſſarum Romanis legibus præcipimus terminari.* Ita in Hiſtoria Occitanica refertur: „ Franci Nabonam obſident, datoque Sacramento Gothis ut ſi civitatem traderent partibus Pipini, permitterent eos legem ſuam habere; quo facto Gothi

„ Sa-

„ Saracenos occiderunt, & civitatem partibus Francorum reddiderunt. „ Quare suis quæque natio legibus vivebat, & secundum eas quilibet in avitis & paternis bonis successit, hæreditates adiit, chartas & tabulas confecit, sacramenta edidit, defendit jura nobilitatis ac ingenuitatis suæ: Si tamen injuriam quis alteri intulit, secundum legem illius, cui fecit, componere debuit, id est, multam a lege alterius definitam exsolvere. Nulli tamen a lege semel acceptata recedere licuit, quemadmodum patet e veteri charta Alarici Episcopi Astensis apud Franciscum de la Chieza. (d) *Et ideo, quod ego, qui supra Alaricus Episcopus honorem sacerdotalem habeo, & legem Romanam nunc vivere videor* (hæc enim Ordini Ecclesiastico propria fuerat) *quamvis ex natione, ut supra, Salicus sim, nec mihi liceat ullo tempore nolle, quod volui, sed quod a me semel factum vel conscriptum est, inviolabiliter observare promitto*, &c. Quodsi inter homines diversis utentes legibus controversiæ fuerunt exortæ, judices earundem legum constituti sunt, qui simul convenientes litem ex æquo dirimerent. Porro inter variæ conditionis ho-

(d) *In Hist. Eccles. Pedemont.*

homines hic legum observandarum ordo invaluit; liberi plerumque patrum legem sequebantur, quamvis optio illis relinqueretur, an avita, unde natalium originem habebant, an vero illa, quæ provinciæ, in qua degebant, propria fuit, vivere vellent; quod quidem coram testibus & publice, atque in ipsis tabulis hac de re confectis profiteri cogebantur. Fœminæ autem conjugum suorum legem amplexæ sunt. Testatur hoc charta, quam Sigonius producit: *Maria, quæ professa sum vivere lege Romana, sed nunc pro ipso viro meo lege Longobardorum vivere videor, qui professus est ex natione sua lege vivere Longobardorum.* Marito tamen e vivis sublato fœminæ ab illorum lege fuerunt absolutæ, nisi sponte tum quoque illam profiterentur. Ita rursus e charta Mathildis palam est: *Ego Mathilda Marchionissa & Ducatrix, relicta bonæ memoriæ Bonifacii, qui fuit similiter Dux & Marchio, quia ego quæ supra Mathilda Marchionissa professa sum, ex mea natione legem vivere videor Longobardorum, sed nunc modo pro parte supradicti viri mei, qui fuit Salicbus, legem vivere videor Saligam.* Quod ad libertos adtinet, iisdem legibus, quas Domini secuti sunt, obstricti erant, si non aliud isti concessissent.

ſent. Advenæ autem ſeu exteri illius regionis legem ſervare debuerunt, in qua ſedem fixere, niſi facultatem amplectendi aliam a Principe impetraſſent. Hæc omnia publicis chartis & diplomatibus firmata eſſe, ac ſuſcriptionibus teſtium declarari oportebat, qua lege quisque viveret, cujus nationis eſſet, &c. Unde qui e Romanorum lege vixit, Romanus: qui e Salica Salicus: qui e Longobardica, e Wiſigothica, Longobardicus, aut Gothicus dicebatur. Hæc de legibus Germanorum univerſe dicta ſunto.

CXXV.

Ad leges modo præcipuarum quarundam nationum præ cæteris in Germania celebrium ac notarum deſcendere juvat. *Lex Alemannorum.* Hi ut vidimus immani clade ad Tolbiacum affecti non ſolum in ſervitutem a Francis redacti, ſed & leges ab his accipere ſunt coacti, quas tamen plerasque Theodoricus Francorum Rex, Clodovæi filius, ſumma uſus moderatione nonniſi e patriis eorundem conſuetudinibus conſcribi juſſit. Emendatæ poſtmodum fuere a Childeberto: demum tempore Clotharii Regis una cum Principibus ejus, nimirum triginta tribus Epiſcopis, triginta quatuor Ducibus, & ſe-

ptuaginta duobus Comitibus, cæteroque populo constitutæ sunt, ut loquitur legum Alemannicarum epigraphe.

Lex Bojariorum. Hi non minus quam Alemanni Francorum armis & victoriis fracti, & abolito regno Ducum imperio subjecti, leges petere ac recipere cogebantur. Quales eæ fuerint, e præfatione in Legem Salicam conjicere possumus: „Theodoricus Rex Francorum, cum es„set Catalanis, elegit viros sapientes, qui „in regno suo legibus antiquis eruditi „erant. Ipso autem dictante jussit con„scribere legem Francorum, & Aleman„norum, & Bojariorum, unicuique gen„ti, quæ in ejus potestate erat, secun„dum consuetudinem suam. Addidit „quæ addenda erant, & improvisa & in„composita resecavit secundum legem „Christianorum. Et quidquid Theodo„ricus Rex propter vetustissimam paga„norum consuetudinem emendare non „potuit, post hæc Childebertus Rex in„choavit, sed Clotharius Rex perfecit. „Hæc omnia Dagobertus Rex gloriosis„simus per Viros illustres Claudio, Cha„doin, Domagno, & Agilloso renovavit, „& omnia vetera legum in melius trans„tulit, & unicuique genti scripta tradi-

„dit,

„ dit, quæ uſque hodie perſeverant. Hoc „ decretum eſt apud Regem, & Principes ejus, & apud cunctum populum „ Chriſtianum, qui infra regnum Merwungorum conſiſtunt. „ His poſtea legibus a Taſſilone Bojariorum ſeu Bavarorum Duce adjectum fuit Decretum una cum aliquot Karoli M. *Capitulis*. In hoc decreto inter alia ſtatuitur: *ut nullus Bojariorum Alodem aut vitam ſine capitale crimine perdat, id eſt, ſi aut in necem Ducis conſiliatus fuerit, aut inimicos in provinciam invitaverit, aut civitatem capere ab extraneis machinaverit: tunc in Ducis ſit poteſtate vita ipſius, & omnis res ejus & patrimonium. Cætera vero quæcunque commiſerit peccata, quouſque habet ſubſtantiam, componat ſecundum leges: ſi vero non habet, ipſe ſe in ſervitutem deprimat.*

Lex Saxonum: His patrio jure uti ultro conceſſiſſe Karolum M. conſtat e vetuſto Poeta Saxonico (e)

> *Tum ſub Judicibus, quos Rex imponeret ipſis,*

Le-

(e) *In Chronico.*

Legatisque suis, permisit legibus uti
Saxones patriis, & libertatis honore.

Cæterum descriptas leges antiquas exhibet *Speculum Saxonicum*, cujus Auctor Ecco de Repkau, qui eas partim ex Constantini M. & Karoli M. partim Ottonum & Fridericorum Impp. *Constitutionibus* collegit. Sed speculum hoc multis postea erroribus & fabulis depravatum Gregorius XI. datis ad Karolum IV. Imp. literis omnino condemnavit, atque proscripsit teste Spondano, & Raynaldo. (f)

Lex Longobardica, quam vulgus *Lombardam* dixit, e populi hujus consuetudinibus in ordinem digesta fuit a Rothari Rege, licet Ariano, justitiæ tamen cultore, hoc titulo præmisso: *Incipiunt leges Longobardorum, quas Rotharis Rex sola memoria & usu retinebat, & composuit, jussitque* Edictum *appellari anno* 707. *ex quo Longobardi in Italiam venerant.* Has multa barbarie infectas Pipinus, Karolus M. Ludovicus Pius, Lotharius, aliique Im-

(f) *Tom.* 1. *ad A.* 1374. *n.* 2. *Tom.* 16. *ad An.* 1347. *n.* 12.

Imperatores purgarunt ac polierunt, e quibus illæ multum commendantur, quæ de *publicis criminibus, de ſcandalo & Eccleſia, de incendio, de moroth ſive homicidio, de ſponſalibus & nuptiis, de emtionibus & venditionibus, de furtis & Wadiis & fideijuſſionibus, de ultimis voluntatibus, de ſacramentis*, &c. latæ reperiuntur.

Lex Gothorum: Hanc a Rege Eurico (alii legunt Erudico) compoſitam fuiſſe æra Gothica CCCCCIV. Chriſtiana vero CCCCLXIV. prodit Iſidorus Hiſpalenſis. Correxit autem eam Leovigildus, & complures adjecit leges ſublatis aliis, quæ ſuperfluæ videbantur. Poſtremo Egica Rex univerſam recenſuit, & ut profanæ ſacra quoque auctoritas accederet, in Concilio Toletano XVI. a Patribus ibidem congregatis confirmari curavit. Legis hujus a Germaniæ populo, qualis origine ſua fuit Gothicus, profectæ uſus in Hiſpania & Gothia, ſeu Narbonenſi Gallia tam frequens erat, ut ex illa in *Capitulare* Karoli M. quædam inſerta inveniantur.

Lex Salica. Salici, Salii, & Saligni populus erat inter Francos primarius: hunc Sicambros fuiſſe, a Sala Thuringiæ flumine poſtmodum dictos, exiſtimat Ot-

to Frisingensis. Hi ad utramque Rheni ripam habitabant, de quibus Martialis:

Crinibus in nodum tortis venere Sicambri.

Alii ab Isala amne Belgico nomen Salicæ gentis derivant. Duplex autem lex Salica fuit: prior quæ ante Christiana sacra suscepta viguit, sub Pharamundo condita creditur an. 424. De hac Præfatio Legibus præmissa apud Heroldum (g) sic loquitur: „ Dictaverunt Salicam „ legem proceres ipsius gentis, qui tunc „ temporis apud eandem erant rectores. „ Sunt autem electi de pluribus viri qua„ tuor, his nominibus, Wisogast, Bodo„ gast, Salogast, & Windogast, in locis, „ quibus nomen Salagheue, Bodogheue, „ & Windogheue. Qui per tres mallos „ (*mallus conventum & judicium publicum* „ *significat*) convenientes omnes causarum „ origines solicite discutiendo: tractantes „ de singulis judicium decreverunt hoc „ modo, &c. „ Altera legis Salicæ editio est recentior, & a Regibus Francis jam Christianis a superstitione gentium emendata & correcta. De hac præfatio posterior: „ Anno ab Incarnatione Do„ mi-

(g) *De Germ. Antiq.*

„ mini nostri JEsu Christi DCC. XC. VII. „ Indictione sexta Domnus Karolus Rex „ Francorum inclytus hunc libellum tra- „ tractatus legis Salicæ scribere ordina- „ vit. „ Inter cætera Salicæ legis ea omnium ore celebrata est: (h) *De terra vero Salica in mulierem nulla portio hæreditatis transit, sed hoc virilis sexus acquirit, hoc est, Filii in ipsa hæreditate succedunt.* Hujus origo creditur fuisse, quod Saliis sive Salicis hominibus terrarum tractus aliquis, quem possiderent, jam inde a principio gentis traditus sit ea conditione, ut militare officium atque servitium præstent, cujus quum mulieres haud capaces essent, a terræ ejusmodi successione fuerint exclusæ, primum per consuetudinem, tum lege lata.

Lex Francorum, quam Theodoricus I. filius Clodovæi publicam fecit, Childebertus & Clotharius correxerunt, Dagobertus vero innovavit, uti patet e Prologo Legis Bojariorum, quem superius adduxi. Accesserunt postea Francorum legibus *Capitula* Karoli M. ejusque filiorum, de quibus nosse oportet discrimen, quod inter *leges* & *Capitula* intercessit. Le-

(h) *Tit.* 62. §. 6.

Leges enim solius populi consensu olim editæ fuerunt: At *Capitula* a Regibus & Principibus, populi tamen consensu accedente, condita sunt. Hæc Ansegisus, Abbas Leobiensis collegit, & in quatuor libellos distinxit, ut ipse in præfatione legum Francicarum testatur: „ Prædicta, inquit, „ Capitula in quatuor distinxi libellis. „ Illa scilicet, quæ Dominus Karolus „ Imp. fecit ad ordinem pertinentia Ec- „ clesiasticum, in primo adunavi libello. „ Ea vero, quæ Dominus ac Piissimus „ Hludovicus Imp. & Hlotharius Cæsar, „ filius ipsius ediderunt, in secundo de- „ scripsi. Illa vero, quæ Dominus Ka- „ rolus in diversis fecit temporibus, ad „ mundanam pertinentia legem, in ter- „ tio adunavi. Ipsa vero, quæ Dominus „ Hludovicus præclarus Imperator, & „ Hlotharius Cæsar filii ejus fecerunt, ad „ augmentum mundanæ pertinentia legis, „ in quarto congessi. „ Summum denique decus Francorum legi, jam late patenti, addidit Lotharius, dum eam non solum Gallis atque Germanis, sed etiam Italiæ regno servandam publico edicto, quod *Constitutionem* vocant, præcepit. Hoc recenset Baronius: (i) *Placuit nobis,*

(i) *Tom. X. Annal. Eccl. ad an.* 847. n. 12.

his, ut Capitula, quæ excerpsimus de Capitulari bon. mem. Gloriosissimi Domini nostri Karoli, & Genitoris nostri Ludovici Imperatoris invictissimi, his omnibus fidelibus nostris, & sanctæ Ecclesiæ, in regno Italiæ consistentibus per legem teneantur & serventur. Atque has leges, quoniam pleræque, quæ in libro *Capitularis* continentur, e sacris Conciliis & Decretis Pontificum excerptæ fuerunt, eodem teste Baronio Romani Pontifices acceptare non sunt dedignati. Memoratu digna sunt, quæ de criminibus ibidem statuuntur. Quinque scilicet criminum generibus ultimum mortis supplicium decernitur: 1. Si quis nefandam cum eodem sexu libidinem commisit. 2. Si quis publicis in viis latrocinetur. 3. Si quis alienis ædibus ignem subjiciat. 4. Si patriam aut civem hosti prodat. 5. Si quis hominem furtim raptum ablatumque vendat. Cætera crimina, ut quædam exhibita multa luantur; alia ut imposita pœna Ecclesiastica remittantur, statuitur. Hæc de legibus antiquis Germanorum. Qui ipsas horum leges, atque *Capitula* Regum & Imperatorum inspicere cupit, ac penitus cognoscere, inprimis Basilii Joannis Herold *Originum ac Germanicarum Antiquitatum libros* consulat, ubi Leges Salicas, Ripuarias, Alemannorum, Bojario-

rum.

rum, Saxonum, Westphalorum, Angliorum, Werinorum, Thuringorum, Frisionum, Burgundionum, Longobardorum, Francorum, & Teutonum, in paragraphos ac titulos distinctas ordine recenset. Multa quoque de *Legibus*, *Capitularibus*, & *Constitutionibus* Regum ac Imperatorum, velut e monumentis priscis eruta congessit, & operibus suis inseruit Melchior Goldastus, sed mala omnino fide, cujus rei testes præ reliquis duos habemus: Gretserum S. J. Virum in omni literarum genere eruditum. Hic (k) solicite monet, *pro Imperatoriis Constitutionibus & Rescriptis male feriatorum Schismaticorum & Hæreticorum Pseudo-Synodica Decreta Goldastum nobis apposuisse*. Dein Vitriarium notum Jurisconsultum, qui apud Pfeffingerum (l) suam de Goldasto mentem his verbis explicat: *Constitutiones Goldasti omittimus; multas enim suspectæ fidei merces pro veris Erudito orbi obtrudit, cui cæteroquin diligentiæ laudem non negamus; & hinc in re, cui aliunde fides fieri non potest, vix quisquam ejus solius authoritate sibi aliquid plane persuaderi patietur.*

§. II.

(k) *L.* 1. *contra Replic. c.* 13.

(l) *Vitriarius Illustratus p.* 45. & 288.

§. II.

Magistratus Germanorum.

CXXVI.

Rex Germaniæ, Duces, Comites.

Regiminis Germanici notitiæ hucusque expositæ non parum lucis affundent ea, quæ de Magistratibus jam nunc dicemus. Summum inter hos apicem obtinuit *Rex*. Equidem populus una cum Proceribus Regem constituere solebat, celebratis in hunc finem Comitiis, & conditis quibusdam legibus, quas Romani *Regias*, Majores nostri *Palatinas* dixere: nunc *Capitulationem* vocamus. Eligebatur autem Rex e Nobilium præcipuorum classe, nec tam facile discessum est ab ordine sanguinis, nisi filius aut nepos majestati sustinendæ impar, vel indignus judicaretur: nullo tamen hæreditatis jure, ut in privatis patrimoniis contingit, sed populi suffragiis successit. Penes eundem populum erat de gravioribus negotiis, de bello & pace, de vectigalibus, &c. decernendi, quin & Regem, si leges violasset, loco movendi potestas, ita ut Respublica Francorum mixta fuerit inter

Mo-

Monarchiam & Ariſtocratiam. Nihilominus maxima Regum & potentia, & gentis erga eos reverentia fuit, utpote e quorum beneficio reliquorum Magiſtratuum ſors & poteſtas pendebat. Quæ ratio fuit, ut nobilium omnium oculi in Regem ſuum Imperatoria dignitate fulgentem intenti eſſent, ipſique obſequiis ſuis tanti faſtigii gratiam demereri ſibi ſtudentes ubique aulam ejusdem ſequerentur. Nulla enim civitas ſtabilis ac perpetua ſedes tunc erat dominantium, ſed ibi aula, ubi Imperator. In hanc pacis quidem tempore ſe ſponte conferebant: at bello ingruente *Vaſalli* (ſic dicebantur, qui ob bona collata Domino ſuo data fide adſtricti erant) edicto publico citati ſub ſigna militaria confluebant, comitante quemlibet certo ſervorum ſeu militum, aliorumque Nobilium manipulo. Necdum enim mos invaluit, militem ſtipendio emere, aut ſubditos liberos cogere, ut militiæ nomen darent: neque Nobilitas otium prætulit armis, & ignava ſeneſcere ſolebat, ſed rebus in bello præclare geſtis domi foriſque inclareſcere ſtuduit. Ea vero, quæ tum ad majeſtatem Regis, tum ad aulæ ſumtus, & militiæ onera ſuſtinenda fuerunt neceſſaria, omnes regni ditiones, civitates-

que

que conferebant; præsertim vectigalia cuncta, quæ e Rheno fluvio potissimum veniebant, ærario regio illata fuere.

Post Regem dignitate proximi erant *Duces* provinciarum. Totam enim Germaniam in plures provincias distributam Præfecti administrabant, quos more a Romanis adsumto Duces adpellarant. His parebant civitates illius ditionis, quarum singulæ a Comitibus regebantur. Ita Gregorius Turonensis (m) ait: *Eoricus Gothorum Rex Victorium Ducem super septem civitates præposuit.* Et (n) *Nicetius a Comitatu Arverno summotus Ducatum a Rege Childeberto expetiit: & sic in urbe Arverna, Ruthena, atque Ucetica Dux ordinatus est.* Istorum Ducum potestas non adeo ampla tunc erat, utpote ad Regis arbitrium definita, uti patet e perantiquo diplomate a Leodegario Lucernate producto, in quo Rupertus Alemanniæ seu Sueviæ Dux solummodo militum Ducem se nuncupat.

Ducibus gradu inferiores erant *Comites.* Hi apud Romanos a comitando primum dicti sunt, quoniam Imperatorem sequebantur, ejusque lateri adhærebant, seu domi maneret, seu in bellum profici-

(m) *L.* 2. *c.* 20. (n) *L.* 8. *c.* 20.

discceretur. Ita vetus inscriptio legitur: *Comes divi Theodosii Aug. in omnibus bellis atque victoriis.* Atque hi Proceres fuere Imperatorii Palatii. Verum Germani Comites proprie vocabant Judices ac Præfectos majorum civitatum, & pagorum circumjacentium, suaque lingua nominabant *Graefen*, *Grauen*, *Grafiones*, quemadmodum apud Hincmarum in gestis Dagoberti Regis legitur: *Disponensque Rhenum transire Scaram* (id est, aciem vel manipulum) *de electis viris fortibus ex Neustria & Burgundia cum Ducibus & Grafionibus secum habens*, &c. Regionis spatium, ubi jus exercebant, Comitatus dicebatur, qui rursus distinctus erat per *Centenas*, ac si diceres, minores regionis portiones & pagos, quibus qui præerant, Comitibus subjiciebantur. De his centenis Laurentius Leodiensis: (o) *Dux iram Dei metuens pacem cum Episcopo fecit; centenas potestatum Ecclesiæ, & prædia quæ invaserat, reddidit.* Cætera Comitum gradus proximus erat ad Ducum dignitatem, uti Fortunatus (p) canit:

Qui modo dat Comitis, det tibi jura Ducis.

Ubi

(o) *In hist. Episc. Verdun.*

(p) *L.10. Poem. 22.*

bi vero Karolus M. plerosque *Ducatus* ſtulit, tanquam ob amplitudinem ſuam inus aptos, ut regi poſſent ab uno, ovincias diviſit in partes minores, quas omitibus regendas tradidit. Unde alia gnitatum ac Magiſtratuum nomina orm traxere. Quidam ſimplex nomen omitis retinuerunt, alii *Comites Palati-*, *Landgravii*, *Marggravii*, *Burggravii* ıncupabantur.

Comitis Palatini apud Francos maxia in palatiis Regum dignitas & potena fuit. Quippe Judicum officio ſunebantur, & de cauſis omnibus illuc detis (quæ propterea *Palatinæ* dictæ ſunt) uctoritate juris cognoſcebant. Hac de : Hincmarus (q) ita loquitur: *Comitis alatii inter cætera pene innumerabilia in oc maxime ſolicitudo erat, ut omnes leales, quæ alibi ortæ propter æquitatis juicium Palatium aggrediebantur, juſte ac ationabiliter determinaret, ſeu perverſe udicata ad æquitatis tramitem reduceret.* ræterea tractabant una cum Collegio *cabinorum* ſeu Aſſeſſorum cauſas publias, nempe quæ ad Regem, aut regiam lignitatem, vel ad bonum publicum perti-

(q) *Opuſc. de ord. & offic. Palatii c.* 21.

tinebant, præsentibus non raro ipsis Regibus, uti legitur in *Capitulari* tertio Ludovici Pii: (r) *Sciatis ob hanc caussam nos velle per singulas hebdomadas uno die in palatio nostro ad causas audiendas sedere; ut per hunc aut illum Comitem & providentia missorum, & obedientia populi manifestius appareat.* Productis regni finibus etiam in provincias subinde missi sunt Comites Palatini, ut in illis causas dirimerent, & jus administrarent, hacque ratione subditorum impensis ad iter in Palatium faciendis parceretur. At posteriori ævo apud Germanos Comites Palatini dicti sunt, qui de vectigalibus in singulis provinciis cognoscebant, præcipue ad Rhenum, & in Saxonia, unde nomen hoc Nobilissimis duabus familiis Principum Rhenanorum seu Palatinorum, & Saxonum etiamnum adhæret.

CXXVII.

Landgravii, Marggravii, Burggravii.

Landgravii e Germanica voce *Land* terra seu provincia, & *Grave* Comes latino idiomate, dicebantur Comites Provinciæ. Nam eorum munus erat provinciam obire, ac jus dicere populis. Ejus-

(r) Cap. 3.

Ejusmodi Landgravii mentio occurrit in veteri quadam historia Hierosolymitana, ubi dicitur: *De Germania quoque Vir quidam illustris & potens accedit, quem lingua Teutonica Landgravum dicunt, quod juxta rationem nominis Terræ Comes quasi per excellentiam dictum sonare videtur.*

Marggravii seu *Marchiones* olim regni limitibus custodiendis præfecti fuerant. Nomen hoc e vocabulis Germanicis *March* limes, & *Grave* Comes coaluit. Hac de re Udalricus Zasius (s) ait: *Hujusmodi Marchionum, sive ut nos adpellamus, Marggraviorum origo in limitaneos præpositos, sive Duces est referenda. Marggravii dicti, quod limitibus, quos vulgo Marcken appellamus, graphii id est præpositi fuerint.*

Burggravii sive Comites *Burgi* (id est, castri, arcis) apud Germanos fuerunt, dictique sunt perpetui *Castellani*, Præfecti, & Judices præsidii, cum quo arces regias supremi Principis nomine insederant: unde adhuc hodie *Burggraviatus* Norimbergensis, Magdeburgensis, &c.

Ut

(s) *De Feud. part.* 5. *n.* 10.

Ut vero de honorariis titulis, quibus Comites & Magiſtratus Majores adpellari olim ſolebant, aliquid heic dicamus, quatuor eorum claſſes fuere: Primi illuſtres & Patricii: ſecundi Clariſſimi & Spectabiles: tertii Perfectiſſimi: quarti Egregii nuncupabantur. *Illuſtris* ſeu *Inluſtris* ſupremus honoris titulus fuit, quo Præfecti prætorii, Præfecti Urbis, Quæſtores, Magiſtri militum, &c. ſalutabantur: quin Reges Franciæ primæ ac ſecundæ ſtirpis Viros Illuſtres in Diplomatibus ſuis nominare ſe ipſos non dedignati ſunt. *Patricii* dicebantur, qui primi poſt Cæſares in Imperiis fuerunt, ut Strabo teſtatur. (t) Tales creandi formulam profert Paullus Forojulianus: (u) *Tunc induat eum Imperator mantum, & ponat ei in dextro indice annulum, & det ei bombacinum propria manu ſcriptum, ubi taliter contineatur ſcriptum: Eſto patricius, miſericors & juſtus. Tunc ponat ei in caput aureum circulum, & dimittat. Clariſſimi* nomen tribuebatur potiſſimum illis, qui ſenatoria dignitate fulgebant, vel Regum conſiliis adhibiti fuerant. *Spectabilis* inter titulos Illuſtris & Clariſſimus veluti medius erat, quod diſcrimen patet ex Vi-

(t) *L. de reb. Eccleſ. c.3.*
(u) *De geſt. Longobard.*

Victore Vitensi: (x) *Ut* Illustres *singulatim auri pondo quinquaginta darent*, Spectabiles *auri pondo quadragena*, Senatores (seu Clarissimi) *auri pondo tricena. Perfectissimi* titulo honorari consueverunt Judices ac Præfecti civitatum & pagorum, utpote quibus omnino perfecta scientia atque prudentia inesse credebatur. *Egregii* titulo gaudebant illi, qui militiæ Palatii officiis destinatæ Præfecti fuere, aut quibus jure militari provinciæ erant concessæ. Ad hos titulos honorarios respexisse videtur Lactantius, dum inquit: (y) *Nemo denique* Egregius, *nisi qui bonus: nemo* Clarissimus, *nisi qui opera misericordiæ largiter fecerit: aut* Perfectissimus, *nisi qui omnes gradus virtutis impleverit.*

CXXVIII.

Alii tum minores profani, tum sacri Magistratus.

His majorum gentium Magistratibus inferiores fuerunt imprimis *Sculteti* sive *Schultheisi*, qui eo, quo apud Romanos mu-

(x) *L. 3. de Persecut. Vandal.*
(y) *L. 1. divin. in Instit. c. 13.*

munere Consules & Prætores, fungebantur. Ejusmodi Sculteti non solum in civitatibus, verum etiam in oppidis & pagis erant constituti, quibus cives & indigenas gubernandi, ac in officio continendi, civilesque causas componendi cura incubuit, addito Judice. Ita speculum Saxonicum: (z) *Judex absque Præfecto, id est, Sculteto legitimum judicium habere non potest.* Et charta Belgica apud Miræum: (a) *Insuper Villicus noster, qui Scultetus vocatur, habet instituere Scabinos,* &c. Dein *Aldermanni*, qui centuriæ, quam *Hundredum* Germani veteres vocabant; & *Decani*, qui decuriæ præerant, seu decem viris, quorum singuli de unoquoque sistendo fidem præstabant, seu *Fidejussores* erant, & si quis eorum damni aliquid dedisset, id omne reliqui resarcire debebant. De his in legibus Henrici I. Regis (b) legitur: *Præsit autem singulis hominum novennis Decimus, & toti simul Hundredo unus de melioribus, & vocetur Aldermannus, qui Dei leges & hominum jura vigilanti studeat observantia promovere.*

Præ-

(z) *L.*3. *art.* 52. (a) *Cap.* 113.
(b) *Cap.* 8.

Præter hos Magistratus profanos in Germania plurimum auctoritatis atque potentiæ inerat Episcoporum, aliorumque sacrorum hominum, quos *Abbates* & *Prælatos* vocant, Ordini. Horum enim opera, & immenso labore, quum natio Germanica e tenebris idololatriæ extracta, & Christianæ religionis luce collustrata, atque ad veram fidem conversa fuerit, tanti beneficii haud immemores Reges ac Duces Ecclesiis eorum ac Monasteriis civitates, oppida, prædia & latifundia amplissima donarunt, magnisque juribus ac prærogativis ipsos Ecclesiarum Antistites condecorarunt. Ita factum, ut hi in Aulis Regum ac Imperatorum inter Optimates conspicui, ac sæpe maximi momenti rebus gerendis admoti non minimam regiminis partem constituerint.

Atque hac ratione res Germanorum diu stetere, unitis viribus suffultæ, eratque vel nomen solum Germaniæ exteris gentibus verendum æque ac timendum. Sed quum Proceres per Regum indulgentiam ingentibus sensim patrimoniis aucti ad plenam libertatem magnis passibus contenderent, reipublicæ facies mox mutata fuit. Primus erat Saxoniæ Dux Henricus, qui ut ait Witichindus, ex-

cusso Regis obsequio *libera potestate in Saxonia regnavit.* Hunc dato velut signo secuti sunt cæteri provinciarum Duces, Comites, quin & opulentiores civitates, seque ipsos in eam, qua hodie pollent, libertatem asseruere, non jam ut erant provinciarum Vicarii, sed Domini. Ita brevi tempore plurimum labefactata est Regum potentia, imminutis quoque vectigalibus, & Germania in varios rursum principatus & respublicas abiit; quamvis sub uno Capite supremo majori splendore conspicua, quam robore fulta quiescat. Hujus tamen aspectu in admirationem raptus Barclaius (c) *Sed nihil,* inquit, *in ea gente magnificentius, quam quod nomen summi Imperii, Aquilamque sibi habet, tanquam Romam Germania vicerit, & provinciarum ultima, quæ Italiæ jugo cessit, jam sit sola, in qua nomen atque reliquiæ Fortunæ Romanæ acquieverint. Tanti nominis sancta Majestas nulla sociorum principum æmulatione corrumpitur, Regesque quamquam viribus sæpe majores sponte Imperatorio culmini concedunt.*

§. III.

(c) *In Euphorm. part. 4.*

§. III.

Religio Germanorum.

CXXIX.

Dii, Deæque.

In vera religione, ac supremi Numinis cultu communi cum omnibus pene populis errore abrepti sunt Germani; Antiquissimi tamen eorum magis tolerabili. Quippe grandius esse Deorum numen credebant, quam ut templorum parietibus concludi posset, nec magnitudini cœlestis Rectoris convenire arbitrabantur, ut Divinitas ejus ulla humani, multo minus ferini oris effigie expressa, palamque in hujusmodi imagine veneranda exponeretur. Taciti verba sunt: (d) *Cæterum nec cohibere parietibus Deos, nec in ullam humani oris speciem assimilare ex magnitudine cœlestium arbitrantur.* Ex uno tamen duos sibi Deos fabricarunt, scilicet *Deum bonum* & *malum Dæmonem*, quorum uni bona, quibus gaudebant, alteri mala, quibus vexabantur, adscripsere, uti patet ex Helmoldi Chroni-

(d) *De Mor. Germ.*

nico Slavorum: (e) *In conviviis*, inquit, *& compotantibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt non dicam consecrationis, sed exsecrationis verba sub nomine Deorum, boni scilicet atque mali: omnem prosperam fortunam a Deo bono, adversam a malo dirigi profitentes. Ideo etiam malum Deum sua lingua* Diabol seu Zeernebroch, *id est nigrum Deum adpellant.* His primum atque supremum cultum, alterum & minus solemnem exhibuere animabus præstantium & pacis & belli tempore Virorum, qui nomine *Geniorum* & *Manium* veniebant. Inter vetustissimos fuere *Tuisto*, & filius ejus *Mannus*, atque *Hercules*, quorum Tacitus meminit, priorum quidem his verbis: *Celebrant carminibus antiquis Tuistonem, Deum terra editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque:* posterioris vero seu Herculis: *Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium in prælia canunt.* Huic Indigenæ, altero Thebano Hercule non multum inferiori, Sylva Hercynia, tunc per Germaniam latissime patens, sacra fuisse traditur. Verum posteri primorum Germanorum a Romanis seu victi seu victores ignota ante numina

(e) *L. 1. c. 53. apud Crantzium.*

na cum simulacris, aris, cæterisque superstitionibus hospitio exceperunt. Certe Jovi divinos honores detulerunt Sueci, olim Germaniæ populus, imposito illi nomine *Taranis* id est Tonantis & *Thor*. Ita Ericus Olaus (f) scribit: *Thor tanquam potentissimus & summus Deorum in medio, & aliis altior residebat imagine viri nudi, dextra quidem sceptrum, sinistra vero stellas septem præferentis insignis.* Martem Deorum numero a Germanis adscriptum fuisse satis constat ex Annalibus Taciti, in quibus Tencterorum legatus Ubios allocutus: *Rediisse vos*, inquiebat, *in corpus nomenque Germaniæ communibus Diis, sed præcipuo Deorum Marti gratias agimus.* Huic delubrum celebre in Colonia Agrippinensi exstructum fuisse Suetonius prodit, (g) dum narrat, Aulum Vitellium, in Germania Imperatorem ac Cæsarem ab exercitu Romano salutatum, illuc misisse Othonis pugionem, quo hic vitam sibi eripuit, Marti dedicandum. Legimus quoque a Karolo M. dejectam fuisse statuam Martis in Saxonia repertam, cujus effigies Messorem referebat, lineo cinctu vestitum, dextra vasculum rosis repletum, si-

ni-

(f) *Hist. Suec. l. 1. c. 1.*

(g) *In vita Othonis.*

nistra rotam currus tenentem : pedibus vero insistentem pisci squamoso, quem percam dicimus. Nec Mercurius Germanis ignotum Numen erat, licet alio sub nomine. Nam ut denuo Tacitus ait: *Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent.* Vocabant autem ipsi *Wodanum* seu *Gwodanum*, quem Romani Mercurium nuncuparunt. Neque Venus illorum sacris & aris defuit, cujus simulacrum eo, quo Drusus Nero, ejusque filius Germanicus provinciam ad Albim obtinebant, tempore Magdeburgum a Romanis advectum fuisse tradit Crantzius. (h) Stabat nimirum Dea hæc in curru, cui gemini cygni ac totidem columbæ juncti fuerant, myrto coronata, ardentem sub pectore facem, dextra mundi globum, aurea tria poma manu sinistra ferens. Pone sequebantur Gratiæ, nexis quidem inter se manibus, sed vultibus invicem aversis dona spargentes. Præter hæc alia quoque a Germanis Numina culta fuisse patet e Jovis templo splendidissimo, Hamburgi exstructo, in cujus gremio simulacrum Jovis eminebat, corona & sceptro venerandi, fulmineque metuendi: hujus dextrum latus masculina

(h) *In Hist. Saxon.*

na Numina Apollo, Mercurius, Neptunus, Mars, Pluto, Vulcanus: sinistrum vero muliebria Juno, Minerva, Venus, Ceres, Vesta, & Diana stipabant. Peculiare Numen Saxonibus fuit, *Irmus* seu *Irmensul* dictum. Hujus idoli effigies armis undique vestita comparuit, dextra præferens vexillum, cui rosa inserta: sinistra libram. Pectus solum inerme ursum referebat: clypeum vero insidebat leo stans in campo floribus consito. Hoc Saxonum celebre idolum Karolus M. castro Eresburg expugnato penitus destruxit teste Crantzio. (i)

His non contenta Germanorum veterum superstitio quæ paullatim latius serpere cœpit, divinos sideribus quoque, elementis, ac arboribus honores exhibuit. De solis cultu ipsi Saxones, quum in Angliam venerunt, palam testati sunt Regi Britonum, de religione ipsos interroganti: *Si vero*, ajebant, *de religione quæritur, noveris nos juxta morem patrium solem adorare.* (k) Lunam sub nomine *Manam* vel *Cisa* inter Deas collocatam fuisse testis est urbs Lunæburgum, ubi magnificum Lunæ fanum stetisse perhibent Scri-

(i) *Lib. 2. Cap. 9.*
(k) *Apud Wernerum Roveline. l. 1. c. 7.*

Scriptores veteris Germaniæ. Non minus elementa terræ, ignis, aeris & aquæ, quin & serpentes atque quadrupedes Deorum Dearumque classibus inserti fuerunt. Præ reliquis eximia equorum veneratio, quibus inesse numen aliquod, cœlestium arcanorum conscium, credebant. Quippe ut Tacitus loquitur: „ Proprium gentis, „ equorum quoque præsagia ac monitus „ experiri. Publice aluntur in nemoribus „ ac lucis, candidi & nullo mortali ope- „ re contacti, quos pressos sacro curru „ Sacerdos ac Rex, vel Princeps civita- „ tis comitantur, hinnitusque ac fremitus „ observant. Nec ulli auspicio major fi- „ des non solum apud plebem, sed apud „ proceres, apud sacerdotes. „

CXXX.

Luci, ac Templa.

Priscis Teutonibus nulla initio templa fuisse gravissimi Scriptores testantur, inter quos Tacitus: *Cæterum nec cohibere parietibus Deos .... arbitrantur. Lucos & nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident.* Nec est, quod mirum hoc alicui videatur. Nam tota Germanorum veterum natio venationis studiosissima ubique

que per sylvas & nemora continuo circum errabat, nullibi domicilium figere adsueta. Hinc ipsis lucis divinitatem quamdam adtribuerunt, atque ex his venationum suarum Deos præsides ac tutelarios adsciscebant. His itaque Deorum nomina imposuere, quemadmodum apud Aventinum de Theodone Bavariæ Duce legitur, (l) quod Lucum prope Regino-burgum Danubio imminentem more Majorum *Alemanno Herculi* victori & bellorum arbitro dedicarit, ejusque nomine jusserit adpellari. Quin arbores quoque solitam altitudinem egressas divini aliquid habere credebant. Hinc religioni sibi duxerunt, nec ulla ratione ausi sunt ejusmodi arbores cædere, existimantes, secures confestim in cædentium corpora redituras, uti ex Claudiani carmine in laudem Stiliconis composito intelligimus:

Ut procul Hercyniæ per vasta silentia sylvæ
Venari tuto liceat, lucosque vetusta
Religione truces, & robora Numinis instar
Barbarici nostræ feriunt IMPVNÈ *bipennes.*

In-

(l) *Annal. Boic. l. 3.*

Inter cæteras arbores primum facile locum obtinuit Quercus, quam singulari religione sacram venerabantur, de qua idem Aventinus eodem loco ita loquitur. „ Nihil sacratius Quercu Majores „ nostri habuere: nulla sacra sine hujus „ arboris fronde confecere; sacrificiis epu„ lisque rite sub hac arbore perpetratis „ Deos adprecati sunt; viscum ejus e „ coelo missum putarunt, signumque esse „ a Deo electæ arboris, omnia sanantem „ suo vocabulo adpellantes. Foecunditatem „ eo poto dari cuicunque animalium „ sterili arbitrati sunt: contra venena „ omnia esse remedio. Eo perinde ac „ nos aqua lustrica in expiationibus so„ lemnibus usi sunt. „ Atque hic mos dryolatriam erga lucos, arbores, & fontes exercendi adeo in Germania invaluit, ut ea licet ad veram Christi fidem maximam partem conversa vix eliminari potuerit severissimis etiam Pontificum, Episcoporum, & Principum legibus. In *Capitulari* Karoli M. pro partibus Saxoniæ dicitur: (m) „ Si quis ad *fontes*, *arbo„ res*, vel *lucos* votum fecerit, aut aliquid „ more gentilium obtulerit, & ad hono„ rem Dæmonum comederit, si nobilis „ fuerit, solidos sexaginta pendat: si in-

„ ge-

(m) *Cap.* 21.

„ genuus, triginta: si litus, quindecim: „ si vero non habuerit, unde præsentia„ liter persolvat, ad Ecclesiæ servitium „ donetur, usque dum ipsi solidi solvan„ tur. „ Gregorius III. Pontifex, ut refert Labbeus, (n) epistola tertia ad Optimates & populum Provinciarum Germaniæ; redeunte ad illos Bonifacio Episcopo, monet ut ei obediant, & omnes ritus ethnicos abjiciant: „ Divinos au„ tem & sortilegos, vel sacrificia mor„ tuorum, seu *Lucorum* & *Fontium* augu„ ria, vel phylacteria & incantatores & „ veneficos & maleficos, & observatio„ nes sacrilegas, quæ in vestris finibus „ fieri solebant, omnino respuentes atque „ abjicientes tota mentis intentione ad „ Deum convertimini, &c. „ Demum in Concilio Francofurtensi statutum legitur: (o) *De arboribus & lucis destruendis canonica observetur auctoritas.*

Quamvis autem de lucis & arboribus, tanquam propriis Germanorum superstitionis & idololatriæ sedibus, res ita se habeat, nihilominus quædam templorum vestigia tum ante tum post Taciti tempora reperire licet. Profecto Tanfanæ

(n) *Tom.* 6. (o) *Can.* 43.

næ templum Germanos Romanis finitimos ad hujus gentis exemplum annis plusquam octoginta ante Taciti ævum sub Augusti imperio struxisse legimus apud hunc ipsum Scriptorem, dum (p) memorat, Tanfanæ Templum a Romanis victoribus solo æquatum fuisse: (quis hic Deus vel Dea fuerit, non constat: Germanicum vocabulum antiquum *Fan* denotabat Dominum & Deum.) subsequentibus temporibus, & Romanorum idololatria per subjugatas provincias late sparsa, mirum non est, a Germanis templa aliaque Romanæ superstitionis monumenta in usus suos traducta esse, inter quæ celeberrimum, quod Upsaliæ fuit. Templum hoc trium Deorum cultui dicatum steterat longissimo tempore, dirutum postea gente Christianis sacris initiata: ejusque in locum aliud in honorem SS. Triadis ædificatum successit. Ut paucis rem omnem complectar, ubi nemoribus & sylvis, in quibus pecudum more vivebant antiquissimi Germani, sensim relictis ad tuguria & tecta struenda se accinxerunt, in ea Deos quoque transtulere, simulacris formatos expressosque. Inde paullatim ad morem aliarum gentium construi cœperunt templa, quæ pro ævi illius

(p) *Annal.* l. 1.

lius ſimplicitate plerumque lignea fuerunt. At converſis ad fidem Chriſti populis magnifica templa, magnæque molis, præcipue a Gothis ædificata ſunt, veroque Deo dicata, quæ adhuc in Germania paſſim & videmus, & admiramur.

CXXXI.

Sacerdotes, Sacrificia, Ritus ſacri.

Qui ſacris præerant, olim apud Celtas & Gallos, tum quoque apud Germanos *Druidæ* vel *Druides* vocabantur, ita dicti vel *ἀπὸ τῶν δρυῶν*, quod querceta incolerent, vel a Germanica voce *Drii* aut *Druchtin*, quod Magum aut Dominum ſignificat. Hi ſacerdotum ſimul ac Doctorum munere fungebantur, eruntque lecti e prima nobilitate regionis juvenes adhuc, quos a ſenioribus ſecreta diſciplina inſtitui per viginti fere annos oportebat, uti prodit Mela, (q) donec ſuperſtitioſis artibus probe inſtructi ad publicam Sacerdotii ac Magiſterii poſſeſſionem promoti fuerint, reliqua multitudine ignorantiæ tenebris altum ſepulta. Grandis erat hominum iſtorum character, & poteſtas Regibus par, ſi non major : im-

(q) *L.* 3. *c.* 2.

immunes fuerunt ab omnibus belli oneribus, rempublicam religionum auctoritate regebant, jus promiscue omnibus dicere, & tum pacis tum belli tempore praemia & poenas distribuere his solis permissum fuit, quae omnia velut e Numinis sibi adsistentis ore atque imperio exercebant. Dio de iis loquens ait: (r) *Absque Druidibus nihil fas est Regibus exequi, ac ne consultare quidem, adeo ut re ipsa regnarent Druidae; Reges autem essent quasi ipsorum Adparitores & Ministri in exequendis decretis.* Ad eorum doctrinam quod adtinet, licet multis fabulis, aenigmatibus, & superstitionum erroribus conspersa fuerit, in multis tamen sana erat. Quippe mundum, homines, & Angelos supremo quodam Numine creatos fuisse docebant: praeterea animae immortalitatem, aeternam post mortem vitam, terrarum inundationem, & mundi hujus finem, quem ignis omnia devorans esset impositurus, profitebantur, quae & alia his similia ex Judaeorum, aliorumque Sapientum libris in ethnicorum istorum Theologiam manasse videntur. Haec autem scholae suae dogmata non cuivis vendebant, sed suis duntaxat explanabant discipulis ore tenus, & per hos propaga-

(r) *Orat.* 49.

gabant compositis hymnis, quibus arcana sua committebant. Fuerunt etiam Druidæ seu Sacerdotes fœminæ, uti e Taciti Annalibus (s) est intelligere. Nam Paullini Suetonii expeditionem, quam in Monam insulam suscepit, describens: *Stabat*, inquit, *pro litore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus fœminis in modum furiarum, quæ veste ferali, crinibus dejectis, faces præferebant*, (hæ nonnisi sacris ceremoniis adhiberi solebant) *Druidæque circum preces diras sublatis ad cœlum manibus fundentes novitate aspectus perculere milites*, &c.

De sacrificiis & ritibus, quibus eadem peragere consueverunt, non satis constat: certe simplicitas magis apud Germanos illa commendabat, quam splendor & varietas apud Græcos & Romanos. Pauca tamen ex Scriptoribus Germaniæ in medium hac de re proferam. Itaque sacra sua pleraque in lucis & sub quercubus cerebrarunt. Omnium primo sylvam ingressi

Sylvamque auguriis, prisca & formidine sacram,

ut

(s) *Lib.* 14.

ut canit Poeta, arborem ad quam hostias immolare decreverant, vittis coronabant: tum vino conſperſam thuris accenſi fumo luſtrarunt: demum circum circa luminibus & facibus ad ſaxa & arbores ſuſpenſis locum ſacrificio deſtinatum illuſtriorem reddebant. Dum ita Druides futuris ſacrificiis præluderent, viri fœminæque magno numero affluentes varia obtulerunt donaria, mel, lac, butyrum, caſeum, fœnum, frumentum, panem, &c. vel una cum hoſtiis igne abſumenda, vel ſuccedentibus ſacris epulis ſervitura. Tum victimas produxere, quarum magna erat diverſitas pro diverſitate populorum: Celtæ duos coloris albi tauros: Dani, Saxones, Nortmanni equos, oves, & boves: Vandali, Boruſſi hircum: aſinum Bohemi litaſſe feruntur. His tamen omnibus animalium hoſtiis præferebatur humana, quemadmodum Procopius memorat de Scandinaviæ incolis: (t) *Hoſtiarum illa pulcherrima eſt homo, quem bello primum ceperint. Hunc vero ſacrificant Marti, quoniam illum Deorum cenſent maximum.* Fuit enim inveterata in animis multarum gentium, præſertim Scytharum, opinio ſane truculenta, humano ſanguine plurimum delectari, hocque illi-

(t) *L. 2. rer. Gothic.*

lico ex inferis dæmones ad oracula fundenda certiſſimo excitari, ſi nimirum loco victimarum homines immolarentur. Unde Tacitus de Suevis: *Stato tempore in Sylvam coeunt, cæſoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia.* Peracta vero cæde humanarum ejusmodi victimarum cruorem arboribus, idolis, & circumſtantibus aſpergere ſoliti erant teſte Lucano: (u)

Omnis & humanis luſtrata cruoribus arbos.

§. IV.

Res Militaris Germanorum.

CXXXII.

Ordo & Diſciplina Militaris.

Bellicæ virtutis gloria proprius Germanorum characteriſmus fuit ſemper, eſtque etiamnum, nec ulla puto invenitur natio, quæ prærogativam hanc illis non tribuat. Nam ut vidimus, totam pene Europam victricibus armis pervagati ſunt, & ampliſſima regna non lapide &

(u) *Lib.* 3.

& auro, sed ferro fundarunt, nec nisi a se ipsis vinci unquam potuerunt. Quapropter pridem Seneca non magnificentius quam verius pronunciavit: (x) *Germanis quid animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque, quorum unicum illis cura est, in alia negligentibus.* Hoc ut palam fiat, ante omnia lustrandus venit ordo militaris, qui in militum delectu consistit. Hic varius fuit. Suevis in more positum fuisse tradit Jul. Cæsar, (y) ut e singulis, quos obtinebant, pagis plusquam centenis singula armatorum millia quot annis legerent, eque suis finibus bellandi caussa educerent. Saxones & Longobardi, ubi bellum imminebat, omnes pubertatem consecutos tum ex urbibus, tum ex agris congregarunt, statutis gravissimis in eos pœnis, quos vel otii amor, vel pannicus timor domi retinuisset. Hunni, ut Sidonius memorat, masculos omnes vix natos militiæ consecrarunt, huicque tolerandæ durissima eos educatione, ac plagarum & vulnerum disciplina præpararunt. Hac ratione factum, ut ingruente periculo, vel spe finium propagandorum brevi temporis spatio

(x) *Lib.* 1. *de ira. Cap.* 11.

(y) *De bell. Gall. Lib.* 4.

tio magni a Germanis exercitus fuerint conflati, adjuvante necessitatem consilio, quo belli tempore omne ingenuos inter & servos discrimen sustulere, sola virtutis ac roboris habita æstimatione. Contra apud Francorum gentem nulli ad militiam, ejusque honores aditus patuit, nisi liberis atque ingenuis hominibus, & Regis obsequio obnoxiis, quorum numerum ut augerent, partim servos libertate donarunt, partim oppida & agros inter nobiles fortesque viros distribuerunt, ut his capti beneficiis eo certius ac citius sub signa convolarent, quoties e re visum foret Regi bellum indicere. Atque hoc postremum institutum paullatim omnes propemodum Germaniæ populi sunt amplexi, eo salubrius, quo clientes ejusmodi sacramento Regibus obstricti & fortiores & fideliores sese præbuerunt, peculiari nomine adpellati: *Fideles*, *Vassi*, *Vasalli*, & *Leudes*. Hac de re etiamnum exstat lex Francica: (z) *Ut omnis liber homo, qui quatuor mansos* (id est, certam agri portionem, quæ uni homini alendo sufficit) *vestitos de proprio suo sive de alicujus beneficio habet, ipse se præparet, & ipse in hostem pergat, sive cum seniore suo.* Qui

(z) *Lib. 4. cap. 3.*

Qui vero tres mansos de proprio habuerit, huic adjungatur unus, qui unum mansum habeat, & det illi adjutorium, ut ille pro ambobus ire possit. Qui autem duos mansos tantum de proprio habet, jungatur illi alter, qui similiter duos mansos habeat, & unus ex eis, altero illi adjuvante, pergat in hostem. Ne vero agricultura, resque domestica tam copioso militum delectu damnum pateretur, eadem lege sapientissime cautum erat, tum apud Francos tum apud Suevos, ut militia non esset perpetua, sed illis, qui anno priore ad signa vocati sunt, altero succederent alii. Omnes vero, ubi opus erat, citabantur edicto, quod vocabant *bannire*, seu ad vexillum venire.

In ætate militum quoque ordo servabatur. Longobardi ante decimum octavum vel nonum neminem juvenum armis ferendis aptum judicabant: Saxones decimo tertio contenti erant: Franci vero mediam tenuere viam, eamque ætatem, quam e corporis robore ac viribus metiebantur, justam esse censebant. Judicium hoc non sine solemni ritu, quo tyrones militiæ inaugurabantur, peragi solebat. *Tum in ipso Concilio*, inquit Tacitus, *vel Principum aliquis, vel Pater, vel pro-*

propinquus scuto frameaque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventutis honos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ. Nobilium vero atque Principum filii aut *cingulo* lumbis adnexo, aut *colapho* ori impacto, aut utroque militari tyronum ordini adscribebantur.

Porro Ducum delectus habebatur apud Veteres Germanos ita, ut ubi principatus, supremus belli dux ipse Princeps esset: ubi autem respublica, nonnisi fortitudinis fama inclyto, & reliquis præstantiori munus hoc deferretur in Comitiis suffragante toto populo. Nam teste Tacito *Dux sumebatur ex virtute*, cujus tamen potestas certis limitibus circumscripta fuit: *Neque* enim *animadvertere, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum, non quasi in pœnam, nec Ducis jussu, sed velut Deo imperante, quem adesse bellantibus credunt.* Francorum Duces dicebantur *Mareschalli*, *Constabuli*, & *Conestabuli*, nomine ac potestate in hanc usque diem permanente. Nemo tamen ad hanc dignitatem pervenit, nisi vir esset canitie venerandus, & per omnes gradus militiæ eluctatus, longa doctus experientia, & vulneribus acceptis conspi-

ſpicuus. Poſtquam *feudorum* mores fuerunt introducti, ipſi Illuſtres nobilesque Clientes, quos Vaſallos dixere, etiam Principes, Regem ad bellum proficiſcentem comitari jubebantur a legibus, nec ſine militari adparatu, atque commeatu pro ſe ſuisque inſtructi, cæterisque ad expeditionem neceſſariis, in medium annum ſuffecturis.

Ordinatis ita rebus militaribus neutiquam defuit diſciplina, eaque admodum ſevera. Ut duris aſſueſcerent milites, loricis onerabantur potius quam veſtiebantur, ingentis ponderis, quales hodie vix de terra levare utraque manu poſſumus: his adjecta reliqua arma, & ſupellex ad uſus tum bellicos, tum domeſticos neceſſaria. Ne otio torperent in caſtris, nunc ordines eundo, redeundo, ſiſtendo formare, nunc valla & foſſas excitare, nunc in modum juſtæ pugnæ inter ſe concurrere jubebantur: nec quidquam intermiſſum, quo minus ad patientiam militiæ, ſimul & ad artem pugnandi informarentur ſinguli. Quare Theodoricus Gothorum Rex præclare ait in legibus ſuis, quas *Conſtitutiones* vocant: *Ante diſtribuenda ſunt arma, quam poſſit flagitare neceſſitas . . . diſcat miles in otio, quod pro-*

proficere possit in bello. Non minor Ducum cura & imperio fuit militis continentia, qui non auro argentove, sed ferro & ære fulgebat: vitiis vix locus est relictus, certe impunitas nulla. Si quis casæ aut villæ flammas subjecisset, detonsa coma (summa hæc erat ignominiæ nota) e castris inter mille verbera ejiciebatur: qui sacras ædes spoliasset, tanquam Dei hominumque contemtor omnium execrationi patuit, vel e furca suspensus, vel sagittis eminus confossus. Alia quoque minora delicta gravibus subjacebant pœnis: proterere frumentum, aut segetem in agris vastare, infame fuit facinus; quod si servus commisit, abscissis manibus illud luere: si liber, quadraginta *Solidis* hanc pœnam redimere debuit. Apud Francos non minus, quam apud Romanos, perpetuo a castris exclusæ fuerunt fœminæ, in quæ nec pedem inferre ulli licuit. Eam legem postmodum diutius neglectam instauravit, ac pristinam castris sanctitatem restituit Fridericus Barbarossa, qui fæminis castra sequentibus nares abscidi jussit.

CXXXIII.

CXXXIII.

Arma, Signa Militaria, Obsidio.

Armis carere non potuit gens bellicosa, ita quidem, ut priscis temporibus, seu publicæ seu privatæ res inter eos agerentur, armati comparerent: vel lateri adhæsit ensis, vel pugio pectori. Quin religionis quædam pars erat gladius, super quem & juramenta præstare, & fœdera sancire consueverant. Certe Ammianus Marcellinus (a) de Quadis, Germaniæ populo, scribit: *Eductisque mucronibus, quos pro Numinibus colunt, juravere se permansuros in fide.* De Danis vero Adamus Bremensis (b) *Cæsari miserunt gladium, videlicet capulo tenus aureum, & alia multa; pacem firmam ritu gentis per arma juraverunt.* Unde mos ille originem traxisse videtur, quo dum *feuda* Imperii ab Imperatore conferuntur, oblato ad osculum ensis manubrio velut fidei servandæ juramentum editur. Lege etiam prohibitum fuit, ne quis *Spatham suam* (id est, gladium) *in ipsam capitis redemtionem dare cogeretur.* Hic enim & libertatis pignus certissimum, & vindex acerrimus habebatur. Primis temporibus te-

(a) *L.* 17. *c.* 12. (b) *C.* 30.

tenuis & neglecta fuit Germanorum armatura: galeas, thoraces, & ocreas nesciebant, uti ex Taciti descriptione intelligitur: renes & tibias amiculo partim e lino partim e corio succinctas, pectus vero apertum, tergum nudum monstrabant: ensis a femore sinistro, e latere scutum pendebat: arcus & fundæ loco dolabras gestabant, & ancipites secures, ac brevia tela, quæ ipsi *Ancones* vocabant, seu lanceas ferro armatas, acie recurvis utrinque hamis exasperata. Hæc veterum armorum facies rustica fuit, quibus postmodum concinniora, minusque ab aliarum gentium moribus abhorrentia successerunt. Ad corpus tegendum muniendumque loricam adhibebant, quæ *Brunea*, aliis *Bronia* dicebatur: item ferreum thoracem seu *Halsbergam* ad collum & pectus defendendum. Ut caput securum redderent, induebant galeam sive *Helmum*. Ubi cominus cum hoste pugnandum, armabant manus scuto & lancea, ac telo, quod securis & bipennis genus quoddam erat, ac mallei e ferro formam referebat. Hoc si valida manu in hostem projicerent, *Missile* vocabatur. Non raro ictus infligebant conto: nam fustibus primum, sudibusque & clavis veteres Germanos pugnam commisisse Scriptores pa-

passim testantur. Si eminus certandum, etiam arcu & sagittis usi fuisse leguntur. Ex omnibus vero armis eminuit *Spatha*, sive gladius prælongus, anceps, & mucrone carens (Græci machæram adpellant.) Hunc utraque manu sublatum tanta vi torquebant in hostium capita, ut sæpe totum hominem in duas partes finderent. Porro uti *Spatha* peditum, ita equitum lancea proprium armorum genus fuit. Memoratu digna est *Camisia* ferrea, quæ vestis erat e circulis ferreis tam arcte contexta, ut nulli sagittæ aditum ad interiora corporis admiserit: hac etiam equos vestiebant, ut nullus vulneri pateret locus. Hæc armatura vetus, usque dum circa seculum decimum quartum novam belli machinam invenere Germani, nimirum *bombardam*, de qua inferius dicendum erit.

Signa militaria Germanis usitata partim vexilla, partim tubæ fuerunt. Vexillum sive *Banda* erat fascia quædam ex alta pertica dependens, cui varias imagines inseruerunt: Vetustissimi luporum, equorum, aprorum: Franci leonis & serpentis: Gothi tempore belli effigiem draconis, tempore pacis agni. Qui vexillum ejusmodi prætulit cohortibus, *Ban-*

de-

derefius dictus eſt. Præcipuum fuerat Prætorianum, ſeu totius exercitus vexillum, quod Germani *Standardum* vocarunt a ſtando. Nam in caſtris humi defixo pede ſtabat erectum. Ut autem omnium oculis in acie ſe conſpiciendum præberet, plerumque in curru caſtrenſi alteri perticæ ampliori inſertum circumducebatur. Hujus *Standardi* magna erat religio apud milites. Ad id enim converſi omnes intentique, ſi ſtabat, conſiſtere, ſi loco motum, ſequi jubebantur, non ſecus ac Romani Aquilam, ſuum princeps vexillum. Si Cuſpiniano (c) fidem habemus, Dux Coruſcorum Arminius tres legiones Romanorum lectiſſimas (ultra 30000) ſub Quinctiliano Varo ubi internecione delevit, (quidam in tractu Monaſterienſi, alii ad Album fluvium in Miſnia pugnam hanc anno poſt Chriſtum natum decimo contigiſſe ſcribunt) hoc inquam in prælio gemina vexilla, ſeu Aquilæ, capta fuerunt, atque inde ortum ſuum traxit Imperii Germanici vexillum, cui biceps Aquila inſidet. Alterum militare ſignum fuere tubæ, cornua, buccinæ, quibus tum in caſtris milites vocabantur, tum in pugnis adgreſſioni vel receptui ca-

(c) *In vit. Cæſ. Rom.*

canebatur. Vegetius (d) tubam inter & buccinam discrimen facit: *Tuba quæ directa est, appellatur: buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.* Tympanorum apud Germanos nullus initio usus; primum audiri cœperunt, & inter signa militaria censeri collapsa Romanorum militia, & deficiente Imperio.

Obsidendi urbem ratio hæc erat: omnium primus labor in accessu parando insumebatur: præmissi milites, qui vias sternerent, & omnia removerent obstacula, quæ iter perplexum exercitui reddere possent. Tum hic paullatim urbi oppugnandæ admotus fuit: primo in agmine *Standardum* circumdabant cornicines, horribilem perpetuumque clangorem edentes: servi singulorum agminum mulis atque jumentis advehebant militum sarcinas: hos insecuti sunt, qui machinas cæteraque tormenta bellica ad expugnandam urbem destinata portarunt: postremi erant, qui annonam & merces usibus quotidianis necessarias curabant. Prisci Germani eum duntaxat obsidendi morem tenuerunt, quem Romani coronam adpellabant. Nam densis agminibus munimentum cingentes ingenti clamore, jactu la-

(d) *Lib.* 3. *cap.* 5.

lapidum, & ſcalis admotis id oppugnarunt. Poſteriore ævo etiam machinas adhibere cœperunt, vel a Romanis acceptas, vel ſuo inventas ingenio, propriis tamen nationi vocabulis inſignitas. Ejusmodi fuere *Cancer* non multum abſimilis Arieti Romano Majori. *Cattus* ſeu Aries minor, quem muro per cancros jam quaſſato adplicabant: *Magnanus* catapultæ genus fuit, qua ſaxorum imbrem in obſeſſam urbem effuderunt. *Petraria* priori ſimilis, qua tamen non ſolum lapides prægrandes, ſed & pilas igneas, aliaque incendium ſpargentia jaculabantur. *Talpa* & *Vulpecula* inſtar muſculi Romani obtexit defenditque illos, qui impetum in mœnia tentarunt. *Trabuccheta* veluti terebra, tribus ligneis pedibus nixa, qua muri luxati proruebantur. Quum ad ipſum opus obſidionis ventum eſt, civitatis mœnia ex omni parte circumvallabant, exſtruentes per intervalla turres, centum facile pedibus altas, mobiles & rotis impoſitas. Has qui parte ſuperiori occupabant milites, jaculis & ſagittis obſeſſos continuo infeſtarunt: qui vero inferius collocati erant, ponticulos ſubito demiſſos muris adplicabant, per quos in mœnia eluctabantur: reliqui extra turres poſiti clypeis & cratibus in modum te-

irrupit, quum quod pedites robore, hoc equites celeritate conficerent. Sic acie instructa Duces vel e sublimiori loco, vel agmina obequitantes, omnes & singulos ad certamen germano pectore capessendum multis adhortabantur. Inde clamor omnium secutus inter tubarum clangores, & equorum hominumque fremitus horrificos pugnæ initium dedit.

Nunc laxatis, nunc confertis ordinibus itum in hostem; & primum quidem eminus projectis telis, missisque sagittis, tum cominus hastis, demum *spathis* viritim pugnatum est. Tacitus describens prælium: *Raris*, inquit, *gladiis, aut majoribus utuntur.: hastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt, angusto & brevi ferro, sed ita acri & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent. Et eques quidem scuto frameaque contentus est: pedites & missilia spargunt, pleraque singuli atque in immensum vibrant nudi, aut sagulo leves.* Quodsi hostis aciem perrumpere satagit, testudine e scutis facta tecti, vel in globi vel in turris modum coeuntes contra nitebantur: si acies inclinaret, recipiebant se tantisper intra munimenta *carrorum*, unde resumtis animis & viribus toto impe-

pe-

petu ruentes pugnam instaurabant. Maximam vero vim ad fortiter certandum apud Germanos fœminæ contulerunt. Taciti rursus verba sunt: „ Ululatus fœmi„ narum, vagitus infantium, hi cuique „ sanctissimi testes, hi maximi laudatores: „ ad matres, ad conjuges vulnera ferunt; „ nec illæ numerare aut exsugere pla„ gas pavent, cibosque & hortamina pu„ gnantibus gestant. Memoriæ proditur, „ quasdam acies inclinatas jam & laben„ tes a fœminis restitutas constantia pre„ cum, & objectu pectorum, & monstra„ ta cominus captivitate, quam longe „ impatientius fœminarum suarum nomi„ ne timent. „ Non parum quoque in prœliis ad victoriam valuit Comitum æmulatio: ita dicebantur, qui lectissimorum juvenum latus Principis sive Belliducis ubique stiparunt. De his idem Tacitus: „ Cum ventum in aciem, turpe Principi „ virtute vinci, turpe Comitatui virtu„ tem Principis non adæquare. Jam ve„ ro infame in omnem vitam ac probro„ sum, superstitem principi suo ex acie „ recessisse. Illum defendere, tueri, sua „ quoque fortia facta gloriæ ejus assigna„ re præcipuum sacramentum est. Prin„ cipes pro victoria pugnant, Comites „ pro Principe. „

Obtenta victoria Germani parum de trophæis atque triumphis soliciti prædam aviditate maxima sequebantur, nil nisi nuda in campo cadavera relinquentes: quin & in hæc sævitum est. Nam abscissa hostium capita collis equorum suorum, postmodum ædium foribus affixerunt: servi vero prædam & spolia, ea præsertim, quæ sanguine conspersa fuerunt, ante Dominos suos ovantium more portabant: quin Nobiliorum hostium capita balsamo probe illita, in scriniis suis servarunt, monstrantes illa hospitibus ad se invisentibus tanquam pretiosa cimelia, quæ quovis auro redimi haud patiebantur. Inde ad epulas conversi cantu atque tripudiis diem noctemque proximam inter varia lætitiæ signa transigere solebant. At sacra, quæ Diis pro victoria relata obtulerunt veteres Germani ante fidem Christi susceptam, profecto cruenta fuerunt. Quippe in bello captos, qui e reliquis eminebant, hos ad aras e viridi cespite Marti & Mercurio excitatas mactabant. Trithemius Auctor est, Francos Jovi masculos, Veneri autem fœmellas tanquam sacras victimas jugulasse. Cætera ignavis in prælio ac fugitivis non deerant pœnæ. Nam ut Tacitus loquitur, *scutum reliquisse præci-*

puum

pium flagitium: nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas erat, multique superstites bellorum infamiam laqueo finiverunt. Nempe qui scuto vel aliis armis in pugna abjectis in fugam se dederunt, ignominia notabantur, nec communibus interesse sacris, nec publicos conventus frequentare, nec suffragium ferre iis licuit: quin apud Francos & Alemannos capitis discrimen incurrerunt.

§. V.

Festa & Ludi Germanorum.

CXXXV:

Ludi Gymnici, & Decursiones Equestres.

De Festis Veterum Germanorum vix aliquod in Scriptoribus vestigium adparet. Tacitus rem totam paucis absolvit, dum (e) ait: *Attulerunt exploratores, festam eam Germanis noctem, ac solemnibus epulis ludicram.* Nec mirum hoc apud gentem, quæ longissimo tempore ubique vaga, & migrationibus perpetuis intenta vitam omnem itineribus &

(e) *Annal. l. 1.*

& armis consumsit. Inferiore ævo, ubi Diis aliarum gentium colendis, & templis struendis assueverant, sæpius in his convenisse leguntur, ac comessationes instituisse, in quibus poculum singulis Diis libarunt, & vota pro Regum salute, pro victoriis terra marique obtinendis, proque soli fertilitate conceperunt. Quod autem ad ludos adtinet, Gymnicæ exercitationes Germanis, præsertim illis, qui ad Septentrionem habitabant, frequentes fuerunt teste Saxone Grammatico in Historia Daniæ (f) ubi de Rolleri comitibus memorat, alios jactis ad metam discis, alios saltu, cursu alios concitasse corpus, ac de palma certasse: hos valida manu saxa in altum ejaculando, illos sagittas ex arcu emittendo vires ac robur tentasse simul ac perfecisse. De juvenum ludis non ad lyræ leges molliter temperatis, sed masculis, & ad rem militarem dispositis inquit Tacitus: *Juvenes quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem.* Non raro armis vestiti in arena comparuerunt, & agili corporis flexu umbratile certamen cum hoste referebant, nunc ictus declinando, nunc eminus jaculo, & cominus gladio so-

(f) *Lib.* 5.

ſocium petendo. Frèquens admodum erat jaculatio ad metam, qua diſcum e ferro, vel lapide, aut ligno confectum & amento vibratum non minori lacertorum vi, quam arte certo ictu projiciebant. Lucta quoque Germanis uſitatiſſima fuit, quæ poſtmodum in artem tranſiit, cujus magiſtri Pugiles & Athletæ nuncupabantur. Hæc veterum ludorum facies apud Germanos.

Recentiori ævo a multis Germaniæ Scriptoribus Equeſtres ludi (*Torneamenta* ſeu *Turnier* & *Haſtiludia* vocant) celebrantur, quorum auctorem faciunt Henricum I. Aucupem, Germaniæ Regem: ſed antiquiora jam rei hujus veſtigia inveniuntur tum apud Græcos & Romanos, qui ludos ejusmodi, ut alibi dictum eſt, Trojanos adpellabant, tum apud Gothos, a quibus Galli, & a Gallis Germani eos acceperunt. Circa horum inſtitutum, ſolemnitatem, & Nobilium originem non conveniunt Scriptores: Limnæus, Goldaſtus, Rüxnerus multis eos extollunt, contradicentibus Brunnero, Struvio, Pfeffingero, Bergero, &c. Id ſatis conſtat, ante Henricum Aucupem non tam frequentes fuiſſe in Germania, nec eo ordine, ac magnificentia peractos. Quum enim

enim Hunni, gens ante alias indomita, regiones vel armis vel Christiana pietate Imperio partas continuis & barbaris irruptionibus infestarent, Henricus Germaniæ Principes cum nobilitate sua contra Hunnos, velut communem Imperii hostem ac pestem, in auxilium vocavit, quibus undique confluentibus ingens exercitus conflatus est, & Duce eodem Henrico Hunni variis præliis ad internecionem deleti sunt. Digna videbatur tanta victoria singulari lætitiæ signo, tanquam triumpho. Quare quum collecta adhuc fuisset magna Principum & Nobilium copia, Cæsar collatis consiliis solemne *Torneamentum*, seu decursionem Equestrem indixit Magdeburgi anno circiter nongentesimo trigesimo tertio, vel ut alii scribunt trigesimo: (contigisse id trigesimo octavo, ut aliqui tradunt, falsum est, utpote Henrico tunc e vivis jam erepto.)

CXXXVI.

Ratio seu modus celebrandi *Torneamenta* hic fuisse fertur: Electo designatoque ludi loco amplissimo, positisque cancellis seu limitibus distributæ fuerunt classes certantium, ac constituti *Heroldi* (germanice *Wappenkönig*) & *Griesswertelli*: hi limitum custodes, & ut laboranti-

tibus ſuccurrerent: illi ut de cujusque nobilitate, ac armis ad certamen allatis judicarent, an idonei forent, & ad decurſionem admitti poſſent. Ad iſtos galeæ & inſignia, ſeu ſcuta gentilitia, armaque deferri debebant, & ab his inſpici. Non enim licebat habere arma vulneribus aut cædi inferendæ parata, ſed contum duntaxat, & enſem; hæcque arma apud omnes ejusdem formæ ac generis eſſe oportuit. His peractis *Toreamento* initium datum reſonantibus ex editiore loco tubis ac tympanis, & abſciſſis per limitum cuſtodes funibus intra cancellos admiſſi Equites, par & par, loricis induti & ipſi, & quibus inſidebant equi. Certamen peragebatur primum quidem decore circumagendo equos: tum contis vibratis quisque alterum ex ephippio tollere nitebatur: demum abjectis contis, & gladio nudato inſignia galeis impoſita ut abſcinderent, utrinque conabantur. Poſt hæc dato ſigno recedentibus iſtis alii in arena ſucceſſere. A reis violatarum legum mox pœnæ ſumtæ ſunt pro delicti ratione, vel percutiendo validis gladii ictibus loricam, vel equi aut armaturæ jactura: vel imponendo Equitem diſtractis cruribus ſuper cancellos. Finito *Torneamento* diſtributa victoribus ac bene meri-

tis

tis prœmia, quam ſpartam ſibi plerumque vindicabant Nobilioris proſapiæ, aut Principes fœminæ ludo præſentes. Colophonem addidit ſaltus & convivium magnificum. Denique teſtimonio ſuæ in certamine præſentiæ, ac fortitudinis exhibitæ a ſingulis petito, literisque conſignato cum bona Cæſaris aut Principis, qui ludum inſtituit, venia diſceſſum eſt.

CXXVVII.

Quamvis autem ad fortitudinis ſpecimen, ac oblectationem nobilem cœpta fuerint, non raro tamen contigit, ut Nobilium ſanguine ac cæde finirentur. Quidam in ipſo certamine ex equo præcipitati interierunt: quidam validis ictibus percuſſo pectore ſanguinem ſpuerunt: alii privatas lites & odia diremturi ad *Torneamenta* provocarunt. Ita Comes Palatinus Ludovicus Severi filius Norimbergæ a Comite de Hochenloe: Comes de Cazenellbogen a Nobili de Holweil: Joannes Marchio Brandeburgicus, & Prenslaus Dux Mechlenburgenſis in ejusmodi ludis interemti ſunt. Triſtius adhuc ſpectaculum in vigeſimo tertio Darmſtadii inſtituto editum eſt. Nam Franconiæ Nobiles aliqui Haſſos accuſabant latrocinii: contra Haſſi Francones mercaturæ

ac

ac turpis quæstus. Utrinque condictum ad contumeliam in *Torneamento* propulsandam. Itaque vix eo cæpto, & abscissis funibus Francones & Hassi in se invicem irruentes, & nobilitatis & legum obliti magnam stragem ediderunt, necquidquam cohibere conantibus limitum custodibus, aliisque præsentibus Principibus. Septendecim Franconum, & novem ex Hassis in eo certamine contriti & occisi feruntur. Quapropter & Pontificia & Imperatoria auctoritate hæ decursiones equestres tandem penitus proscriptæ fuerunt. Integrum de *Torneamentis* volumen in lucem edidit Georgius Rüxnerus, quod passim circumfertur. Sed subiestæ fidei a multis accusatur hic Scriptor. Certum est, quod circa originem eorum, circa annum primi Magdeburgensis, quem assignat nongentesimum trigesimum octavum, circa adparatum, quem describit ingentem, & circa familias nobiles, quas producit, graviter sit hallucinatus; qua de re insignis Boicorum Annalium auctor Andreas Brunnerus S. J. (g) his verbis conqueritur: *Illius tamen ingentis apparatus, tam speciosæ pompæ evocatæ ad spectaculum totius Germaniæ Nobilitatis, tot theatralium legum nullum usquam adparet ve-*

(g) *Part.* 2. *l.* 7.

que puerorum fiant, psalmos, notas, cantus, computum, grammaticam per singula monasteria vel Episcopia discant. At semina hæc literaturæ in ipso flore præfocata fuerunt tristibus illis temporibus, queis Hunni atque Nortmani totam fere Europam, maxime Imperii provincias barbaro furore vastarunt, & bonis artibus atque scientiis vix non cervicem fregere. Omnis propemodum eruditio tunc quadringentis annis sub ignorantiæ tenebris sepulta jacuit, donec a Friderico I. *Ænobarbo* (cujus de literarum studio celebris *Authentica* Codici Justinianæo inserta legitur) aliisque viris doctis, paucis quidem, quorum in libro de lingua latina memini, velut ab inferis revocata fuit. Hæc series fatorum, cum quibus literæ in Germania conflictabantur. Juvat nunc ire per singulas artes atque scientias: sed summa duntaxat vestigia sequi.

Grammaticæ studium olim inter Gothos, veteris Germaniæ populos, floruisse satis prodit *Constitutio* quadragesima tertia Athalarici Regis, ubi ampliora illis, qui liberales artes publice profitebantur, stipendia constituit: *Prima enim, inquit, Grammaticorum schola est fundamentum pulcherrimarum literarum, mater* glo-

gloriosa facundia, quæ cogitare novit ad laudem, loqui sine vitio . . . . Grammatica Magistra verborum, ornatrix humani generis, quæ per exercitationem pulcherrimæ lectionis antiquorum nos cognoscitur juvare consiliis. Karolus M. Teutonicæ linguæ Grammaticam primus composuisse fertur. *Poesin* a priscis Germanis cultam fuisse testatur Strabo, dum ait: (i) *Apud universos tria fere hominum genera in singulari honore habentur: Bardi, Vates ac Druidæ. Bardi hymnos canunt, carminaque conficiunt.* Et Ammianus Marcellinus: (k) *Et Bardi quidem fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt.* Horum carmina a Karolo M. descripta, & memoriæ mandata fuisse asseverat Eginhardus, ejusdem Imperatoris ut vocant Notarius, postea Abbas Seligenstadiensis. (l) Nec defuit *Eloquentia*: Nam Bardorum juxta ac Druidum persuasionibus & facundia omnia tam domestica quam hostilia certamina apud Germanos fuisse composita adfirmat Diodorus. Theodoricus Rex, non solum Rhetoricæ professoribus salarium publicum constituit, sed etiam inter ejusdem Ma-

(i) *Lib.* 4. (k) *Lib.* 15.
(l) *In vita ejus.*

Magiſtros doctis ſe declamationibus exercuiſſe traditur: & Karolus M. quem *eloquentia copioſum & exuberantem* adpellat paullo ante memoratus Eginhardus, Alcuino Præceptori ſuo, ut rhetoricam conſcriberet, in mandatis dedit, qui Alcuinus deſignatis pluribus ſcholis doctrinæ in Germania atque Gallia merito parens & auctor habetur. Nec *Hiſtoriæ* rudes fuerunt Majores noſtri: ſuperſunt adhuc monumenta Jornandis Gothi de rebus Geticis: Iſidori Hiſpalenſis, ſtirpe Gothi, de Origine Gothorum, & de regno Vandalorum Suevorumque: Paulli Diaconi, ſive Warnefridi de geſtis Longobardorum: Eginhardi, viri ævo ſuo celeberrimi, de vita Karoli, cui fidem maximam & ſtili elegantis laudem tribuunt maximam Critici. Et quoniam multa in hoc Capite de Re Antiquaria Germanorum dicta factaque Karoli M. e vita ejusdem ab Eginhardo hoc ſcripta occurrunt, ea fidem mereri non inficiabitur, quisquis Præfationem Auctoris legerit: in hac ita loquitur: *Ab hujusmodi deſcriptione non exiſtimavi temperandum, quando mihi conſcius eram, nullum ea veracius, quam me ſcribere poſſe, quibus ipſe interfui, quæque præſens occulata, ut dicitur, fide cognovi . . . . perpetua, poſtquam in aula ejus*

con-

conversari cœpi cum ipso & liberis ejus amicitia, &c.

CXXXIX.

Mathesis Philosophiæ, Medicinæ, Jurisprudentiæ ac Theologiæ Studium.

Mathesis quoque inter Germanos jam olim cultores suos habuit: Regem Theodoricum, qui *Constitutione* septuagesima sexta inquit: Hæc sola est, quæ *inter ambigua mundi certissima ratione consistit:* Karolum M. qui Astronomiam e collapsa Druidum vana astrologia velut e cineribus suscitavit, de quo Eginhardus: *Discebat & artem computandi, & intentione sagaci siderum cursum studiosissime indagavit.* Operam *Philosophiæ* dederunt vetustissimis temporibus Druides & Vates: illi quidem multa de occultis mysteriis & de moribus disputantes, isti vero naturalium rerum ac siderum cursum probe considerantes, ut Diodorus & Strabo tradunt. At Karolus M. uti alias scientias, ita & Philosophiam, eamque Christianam, ab ethnicorum erroribus & superstitionibus purgatam, in Germaniam invexit. Hanc postea B. Albertus M. Ratisbonensis Episcopus & ingenio suo sublimi excoluit, & scriptis illustravit. *Me-*

dicinam priſco ævo tractarunt Vates : tum Gothi Romanorum Græcorumque placitis eam accommodarunt : Theodoricus Rex inter alia de Medicis apophtegmata hoc reliquit : *Nullus juſtius aſſidue legit, quam qui de humana ſalute tractat.* Karolus vero (m) ſanxit, ut non ſolum viri experti conſtituerentur, qui Medicam artem docerent, ſed etiam juvenes apti ſeligerentur, qui eam addiſcerent. Verum paullo poſt ſaluberrima hæc diſciplina multis ſuperſtitionibus commiſta fuit, præſertim Arabum, qui eam reſtituere conabantur. Feliciores Germani fuere in tanti moliminis opere, qui Hippocratem, Galenum, alioſque Antiquiores velut ab inferis evocantes experimentis, noviſque inventis illam plurimum locupletarunt. *Jurisprudentiam*, qualem hodie profitemur, priſca Germanorum tempora ignorarunt. Leges illis haud aliæ fuerunt, quam mores patriæ ac conſuetudines, e quibus æqui bonique ratione ante oculos poſita lites omnes finiebantur, & ut Tacitus ait : *Plusque ibi boni mores, quam alibi bonæ leges valebant.* Ceſſantibus poſtea migrationibus, & conſtitutis ſtabilibus domiciliis Alemanni, Bavari, Friſii, aliique Germaniæ populi leges ſcribere coe-

(m) *In Cap. leg.* 5.

cœperunt, numero tamen paucas, & formulis ejusmodi conceptas, quales ab omnibus, etiam plebe infima, intelligi possent. Hinc nullus interpretibus, & Caussidicis locus, sed si quid ambiguum videbatur, a viris spectatæ prudentiæ *de plano* ut ajunt decisum fuit. Mos hic in Germania obtinuit fere usque ad seculum XIV. Tunc enim erectis Academiis, & introducto in eas cum reliquis scientiis Jurisprudentiæ studio Juri Romano janua aperta fuit, accurrentibus ex Italia Jurisperitis, & in Principum aulas atque Consilia sese insinuantibus, donec tandem id ipsum Jus Romanum adnitentibus Germaniæ Principibus auctoritate Maximiliani I. Imp. circa annum 1495. toto in Imperio civitate donatum fuit. *Theologiæ* quoque suus inter veteres Germanos honor habitus est, apud quos Theologi fuerunt iidem, qui populi Rectores ac Principes, vulgo Druides, uti Strabo nos docet. Horum dogmata dum explicat Cluverius, (n) *Inprimis*, inquit, *hoc volunt persuadere: non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglegle-*

(n) *L.* 1. *Germ. Antiq. c.* 34.

glecto: multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi & potestate disputant, & juventuti transfundunt. At profanæ hujus Theologiæ tenebras demum dispulit exorta lux Evangelii, ubi nimirum submissis viris Apostolicis Episcopi fuerunt constituti, qui totidem erant Theologi, ac gentis ad fidem conversæ doctores. Primo in Monasteriis studium hoc floruit; tum etiam in Academias recens erectas translatum fuit.

CXL.

Artes a Germanis inventæ.

Singulare autem decus Germanis accessit ex artis Mechanicæ studio, utpote quibus inventoribus tria præcipua machinarum genera debentur, etsi serius, nempe circa seculum XIV. constructa. Sunt autem *Bombarda*, *Horologium* quod vocant rotatum, & *Typographia*. Bombarda a fremitu & sono, quem edit, Græcis Βόμβος dicto, sic adpellata machinam indicat, quæ per ferream aut æneam fistulam pulveris pyrii ope globum ferreum ejaculatur, non secus ac olim nervis adductis & subito laxatis ingentes la-

lapides ex ea vibrabantur. Hæc tanta vi pollet, ut nec mœnia nec obices ulli queant resistere. Pulverem vero pyrium casu, rerum fere omnium magistro, invenisse fertur Bertholdus Schwarz, alio nomine Constantinus Angklizen, Friburgi in Germania ortus, Monachus. Hic enim Chymiæ deditus dum experimentum quoddam tentaret, ac nitrum, sulphur & carbones in mortario contunderet, excussa forte scintilla materiem hanc omnem mox corripuit, subito in auras avolantem. Profundius postea rem scrutatus pyrium quem dixi pulverem conficere cœpit, qui circa annum 1380. innotuit, & illo Veneti contra Genuenses in oppugnatione Urbis Chioza primum usi fuisse feruntur. Non minus horologii inventionem Germanis passim, nec immerito tribuunt Scriptores, inter quos Octavius Ferrarius, Italus, vir facundia celeberrimus, in Prolusione ad laudem Germaniæ his machinam hanc verbis describit: „ Sic victa Syracusii Senis (Archimedis) sphæra, irrisa „ solariorum ac clepsydrarum fabula, nu„ bilo diei ac nocturnis tenebris solis iter „ per quadrantes & minuta puncta re„ præsentat, & comminuto articulatim „ die labi vitam per momenta indicat, „ vigilque & excubans silenti nocte lo-

„ quitur, opusque oculorum etiam sopi-
„ tis auribus adnumerat, tanta operis sub-
„ tilitate, ut annuli gemma compactam
„ Germani manu universitatem, ac mun-
„ di motum acceperimus. „

Typographia absque dubio Germaniæ opus est, nulla satis laude dignum, utpote cujus ministerio describendi tædium sublatum, literarum commercium per omnem orbem diffusum, resque præclare gestæ immortalitati conservantur. Grande hoc artificium non unius anni labore stetit, sed illius primum inchoati, dein perfecti periodus vix non quadraginta annorum statuitur, scilicet ab an. MCCCCII. usque ad annum MCCCCXL. Auctores hujus artis plures producntur: Joannes Costerus, Harlemius: Joannes Mentelinus, Argentoratensis: Joannes Guttenberg, Civis Moguntinus, Joannes Faustus, & Petrus Schefferus, Moguntini. Communius veró inventionis hujus gloria Guttenbergo tribuitur. Nicolaus Ferrarius (o) e manuscripto rem ita narrat:
„ Hoc autem urbis nostræ Moguntiacæ
„ triumphale perpetuæ laudis est præco-
„ nium, quod hanc ingenuosam characte-
„ rizandi artem non solers Italorum in-
„ da-

(o) *In histor. Moguntiac. rer.*

„ dago, non celebris Græcorum sapien-
„ tia, non multiformis Gallorum scientia,
„ neque callidum barbarorum ingenium
„ reperit: sed industriosi Nobilis urbis
„ Moguntiacæ civis, scilicet Joannes Gut-
„ tenberg, qui cum omnem substantiam
„ suam propter artis difficultatem fere
„ profudisset, tandem auxilio Joannis
„ Faust, Joannis Medinbach, & aliorum
„ concivium adjutus rem perfecit. Post
„ quem Guttenberg, qui morabatur in
„ Junghem, qui usque nunc ejus artis no-
„ mine nuncupatur Petrus Opilionis, id
„ est, Scheffer, ejus gener artis impresso-
„ riæ dilatator exstitit, qui etiam suo
„ tempore multa impressit opera. Eccle-
„ siæ Dei quanta provenit ex hac arte
„ utilitas, quis sufficienter eloqui vale-
„ bit?„ Hucusque Manuscriptum a Fer-
rario productum. Fortasse lis hæc circa
typographiæ Auctores, quam civitates
moverunt pro gloria inventi certantes,
componi poterit dicendo: Joannem Co-
sterum (vel potius Laurentium Joannis
filium) opus hoc cœpisse, characteribus
primum fagineis ad scripturam aliquam
in charta exprimendam formatis, ut Ha-
drianus Junius Batavus, & Bertius Lei-
densis scribunt: Joannem vero Gutten-
bergum sumtibus suis, confectisque ex
ære

ære ac ſtanno literis illud excoluiſſe ac promoviſſe, adjuvantibus Fauſto ac Medinbachio: Schefferum vero ſupremam impoſuiſſe manum. Cæterum omnia tria hæc Germanorum inventa breviter complexus eſt J. Cæſar Scaliger, dum ait: *Germani Jovis iram bombarda imitati ſumus: tempus ipſum librorum perpetuitate ſuperavimus: horologiis temporum comites rotarum circumactiones effecimus.*

§. VII.

Mores Germanorum.

CXLI.

Exterior cultus corporum.

Veteres Germanos admodum procero corpore præditos fuiſſe paſſim memorant Hiſtorici, natura bellicoſis animis velut par domicilium fabricante. Quippe de Suevis ſcribit Julius Cæſar: (p) *Lacte atque pecore vivunt, multumque ſunt in venationibus. Quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ .... & vires alit, & immani corporum magnitudine efficit.* Quanta hæc fuerit, facile divinari licet ex eodem Cæſa-

(p) *De bell. Gall. l.* 1. *c.* 1.

ſare, apud quem (q) Galli Germanos mira proceritate corporum, & incredibili virtute in armis eſſe prædicant, ita ut in prœliis ne vultum quidem eorum ferre poſſent: & tamen ipſe Cæſar (r) *pleriſque*, inquit, *hominibus Gallis pro magnitudine corporum ſuorum brevitas noſtra* (ſcilicet Romanorum) *contemtui eſt*. Idem iisdem pene verbis Vegetius teſtatur. Nec mirum cuique videbitur, contemplanti priſcorum Germanorum arma, qualia vel a trecentis duntaxat annis, & quod excurrit, in Principum armamentariis adſervantur, ac ſpectanda præbentur. Certe Sidonius Apollinaris Burgundiones *ſeptipedum* epitheto fere perpetuo inſignit: & Poeta Saxo Anonymus, qui tempore Arnulphi Imp. floruit, de Karolo M. ſcribit:

Septem namque ſuis longus erat pedibus.

Decorem corporis magnitudini conciliavit capillorum flavus color, quo gens iſta maxime delectabatur, quemque vel natura ſubminiſtravit, uti M. Manilius canit: (s)

Fla-

(q) *Cap.* 39. (r) *L.* 2. *c.* 30.
(s) *L. epigr.* 14.

> *Flava per ingentes surgit Germania partus.*

Vel arte quærebant adhibitis pigmentis, quemadmodum Martialis

> *Caustica Teutonicos accendit spuma capillos.*

Suus quoque honor prolixis capillis. Nam ut Tacitus inquit: *Ex cura formæ, sed innoxia (neque enim ut ament, amenturve) in altitudinem quandam & terrorem adituri bella comti hostium oculis ornantur.* Hinc quoque apud Gothos alii dicebantur *pileati*, alii *capillati*: prioribus sacrorum, posterioribus reipublicæ cura commissa fuit. Morem hunc religiose tenuerunt Franci, quorum Reges, & qui regia stirpe oriundi erant, criniti incesserunt, id quod de Gundobaldo Clotharii Regis filio Turonensis (t) memoriæ prodit: *Diligenti cura nutritus, ut Regum istorum mos est, crinium flagellis* (seu cirris) *per terga dimissis, &c.* Hinc si Reges isti filios suos gerendis rebus impares, aut indignos successione in regnum excludere statuerunt, radi capillos jubebant. Non eadem tamen barbæ sors erat, utpote quam vetusti Germani non pro-

(t) *In hist. Franc. l. 6.*

promissam gerebant, sed genis lævibus alebant vulgo mystaces. Quapropter errant, qui Longobardos a longis barbis dictos esse credunt, quum nomen hoc iis a longis *bardis*, id est, bipennibus adhæsisse satis constet. At postmodum sub Ottone I. promissæ barbæ in pretio esse cœperunt exemplo Imperatoris, qui contra morem antiquum barbam studiose nutriebat, per eam tanquam rem omni veneratione dignissimam jurare solitus.

Vestitus ratio hæc erat: Primi omnium præter pelles nil habebant, quo corpora tegerent; a quo more Gothi non recesserunt, etiam postquam in Italia & Hispania rerum potiti sunt. Hinc apud Scriptores medii ævi adpellantur *Pelliti*. Qui de plebe erant, pelles ursis, lupis, apris & leonibus detractas induerunt, ita ut rictus fronti incumberet, reliqua pars ex humeris defflueret in tergum. At nobilioris conditionis homines utebantur pellibus castorum, lutrarum, mustellarum, quas uno nomine *mures* nuncupabant. Principes vero & Reges adjecerunt reliquis pelles quoque mustellæ albæ, seu muris pontici, (vulgo *Hermellinas*) quales etiamnum Viri in præcellenti dignitate tam sacra quam profa-

na

na constituti adhibere solent. De Karolo M. Eginhardus testatur: *Eum ex pellibus lutrinis vel murinis thorace confecto humeros & pectus hyeme munivisse.* Posteriori tempore præter pelles vestimenti genus quoddam sibi confecerant e membranis arborum interioribus: tum e lino: demum medio ævo panni quoque e lana contexti usus invaluit. De vestibus varii coloris mentionem facit Tacitus, quin & Diodorus Siculus, dum ait: (u) *Saga fibulis subnectunt virgata, per hyemem densa, æstate tenuia, crebris latertulis florum instar distincta.* Juvat nunc videre, quomodo cultiore ævo sensim totum vestire corpus, omnesque illius partes a capite ad calcem contegere cœperint. Capiti imposuere vel indumentum reliquæ vesti adsutum, quod *Caputium* vocabant, vel pileum Germanicæ libertatis insigne: hujus interiorem partem pelles, exteriorem fimbriæ sæpe aureæ argenteæve ornabant: forma vero pileorum diversa fuit; nunc quadrata, nunc rotunda, nunc fastigiata: eos quos Viri Ecclesiastici Magistratus, ac Monachi gestarunt, *Cappas* & *Birretas* dixere. Humeros & tergum texit sagum, seu amictus e lana, exteriore sui parte villosus: hunc

(x) *Lib.* 5.

hunc fibulis corpori adſtrinxerunt. Exterius veſtimenti genus apud Francos erat tunica, quam Germani nuncupabant *Roccus*, *Rocbetum.* Ex hac prominebant manicæ, vel brachia uſque ad manus, vel ſummum duntaxat humerum tegentes. Tunicæ pallium addidere iidem Franci, in quatuor angulos ſectum, quo ſe involvebant, aut iter facientes adverſus ventorum & pluviæ injurias defendebant. Mulieres vero pallii loco veſte ad pedes uſque demiſſa gaudebant, quam *Mantum* vocarunt. Interioribus corporis partibus veſtiendis *Camiſiam* adhibuere, hoc eſt, interulam ſeu ſubuculam. De hac Eginhardus in vita Karoli M. *Ad corpus camiſia linea, & feminalibus lineis induebatur.* Nam apud Francos linea feminalia ſeu *femoralia* a femore ſic dicta in uſu erant: apud Germanos vero, qui cis Rhenum habitabant, & Gothos e pellibus & corio conſuta fuerunt, dictaque *Braccæ*, *Hoſa* ſeu caligæ: generali vero nomine crurum & pedum tegumenta adpellabantur tibialia a tibiis tegendis. Denique extremam pedis partem calceus operiebat, cujus multiplex & forma & materia fuit: aliqui e ligno, junco, etiam ferro: alii e pellibus & corio confecti: quidam foraminibus quaſi feneſtris diſtin-

cti: nonnulli unci, aut ad inſtar lunæ vel roſtri navis fuere conſtructi, præſertim apud Gallos: non raro apud Principes aureo colore tincti, & ligulis in crucis modum decuſſatis ornati cernebantur, intermixtis etiam gemmis, quales induiſſe feſtis diebus fertur Karolus M. quando eminentiore cultu in publico comparebat.

Habitationes priſcorum Germanorum deſcribit Tacitus: „ Nullus, inquit, Germanorum populis urbes habitari ſatis „ notum eſt: ne pati quidem junctas inter ſe ſedes. Colunt diſcreti ac diverſi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant non in noſtrum „ morem connexis & cohærentibus ædificiis: ſuam quisque domum ſpatio circumdat, ſive adverſus caſus ignis remedium, ſive inſcitia ædificandi. Nec „ cæmentorum quidem apud illos, aut „ tegularum uſus. Materia ad omnia „ utuntur informi, & citra ſpeciem ac „ delectationem. Quædam loca diligentius illinunt terra ita pura ac ſplendente, ut picturam ac lineamenta colorum „ imitentur. Solent & ſubterraneas ſpecus aperire, easque multo inſuper fimo „ onerant, ſuffugium hyemi, & receptaculum frugibus. „ Ubi autem pere-

gri-

grinationibus peractis stabiles fixerunt sedes, aliarum gentium more oppida, civitates & templa rudi licet forma moliri cœperunt: eo autem tempore, quo Vandali, Hunni, aliique crebris incursionibus suis Imperium infestabant, castella aliaque loca munita passim exstructa sunt: civitates quoque potissimum sub Karolo M. Henrico I. ejusque filio Ottone I. nobiliorem formam induerunt.

CXLII.

Interior Cultus Animorum.

Fidei integritas veluti characteristica Germanæ nationis semper ab omnibus reliquis nationibus suspiciebatur. Adeo promissis suis, etiam nullo juramento firmatis inviolate stabat, quod vel ex eo intelligi potest, quando in aleæ lusu, cui perdite dediti fuerant Germani, libertatem infelici jactu perdiderunt. Quippe pactam servitutem non solum non detrectarunt, sed etiam venum dari se aliis Dominis permisere. Procul ab omni avaritia *commune bonum* privato proprioque præferebant. Quippe Tacito teste agri pro numero cultorum ab universis per vices occupabantur, quos mox inter se habita officiorum & dignitatum ratione sunt partiti, ita ut singulis annis arva

mutarint. Non opus erat prata sepire, aut pomaria & hortos muro circumdare, ne rapaces manus in alienos labores se immitterent. Fruges quas unus negabat annus, alter mutatis agris cum fœnore reddidit.

Hospitalitatis maxima cura: non solum commilitones suos post exactum militiæ laborem reduces tecto & cibo per plures dies certatim excipiebant, verum etiam quemcunque mortalium ædibus arcere nefas credebant. Si defuit lautior mensa, eam hilaris vultus inter epulas vulgares abunde supplevit: quin & munera abeuntibus non tam dederunt, quam obtruserunt absque spe beneficium simile recipiendi, nec ullo inter notum & ignotum facto discrimine. Neque singuli duntaxat hoc fecere: mos erat integris Communitatibus, ut Principibus suis sponte ac viritim conferrent tantum armentorum vel frugum, quantum seu ad necessitatem seu ad dignitatem sustinendam satis esse judicarunt. Finitimæ quoque gentes donis inter se certarunt, quæ nonnisi publica cum solemnitate mittebant, qualia fuerunt equi selecti, arma effabre facta, phaleræ, & torques. Mercaturæ non admodum dediti fuere prisci Germani: *divitiæ* illorum fere in pecorum

educatione ac numero consistebant: neque opifices alios admittebant, nisi quos necessitas commendabat, uti *fabros*, *ferrarios*, *lignarios*, *textores*, *carpentarios*, *fibularios*, *coriarios*, &c. Agriculturam viri non exercebant, sed fœminæ ac servi: qui maribus & fluviis vicini habitabant, arti nauticæ atque navigiis struendis operam dabant: natandi vero peritia omnibus communis. Hinc filios vix natos flumini vel fonti immergebant, velut elemento huic quamprimum consecrandos, & ut ad frigus, aliasque aeris injurias ferendas durarentur. Quare Claudianus de Germanis:

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

Armis tractandis a pueritia assueti bellicosissimæ gentis famam etiam apud hostes sunt adepti. Nam ut Tacitus testatur, nec Samnites, nec Carthaginenses, nec Parthi tam infesti fuerunt, quam Germani, id quod experti sunt Carbo & Cassius, Scaurus Attilius, & Servilius Cepio, Manlius, Varus cum suis tribus legionibus ab Arminio uno prælio delectis, Brutus & Germanicus. Grande nefas erat Germanis, ex acie fuga se subducere, canente de illis Sidonio:

Si forte premantur
Seu numero seu forte loci, mors obruit illos,
Non timor; invicti perstant, animoque supersunt
Jam prope post animam.

Quin quod neque acceptis cladibus frangi possent, sed majoribus animis in nova bella prorumperent. Ubi autem nulla bellum gerendi copia sese obtulit, vel eo finito, domi torpebant otio, somno, ac ingluvie: fortissimi quique, demandata domus, & penatum agrorumque cura fœminis, senibus, ac servis, tempus omne compotando stertendoque consumpsere, mira inquit Tacitus diversitate naturæ, quum iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.

CXLIII.

In *couviviis* priscorum Germanorum quilibet propriam sedem habuit super pellem stratam, cespitem, aut fœni fasciculum: non minus propriam e ligno mensam, quæ super terram nonnihil elevata stabat. Haud procul ardebat focus, & carnes ferubus circumactis assabantur. Erat autem illorum cibus panis, lac, caro animalium domesticorum æque ac sylve-

vestrium, præsertim suilis cocta & sale macerata: item butyrum, poma sylvestria, &c. Potum præbebat aqua, lac, & præcipue cerevisia, qua ut Cluverius ait, a sua origine usi sunt: vinum autem potabant solum illi Germanorum, qui Franciæ finitimi erant. Suevi vero Julio Cæsare teste (y) ne quidem in regionem suam vinum importari permiserunt, utpote *qua re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effœminari arbitrantur.* Hauriebant autem potum poculis e cornibus bubulorum confectis: quandoque etiam in epulis post relatam victoriam institutis crania occisorum hostium vices poculorum subibant. Cætera filiis ante vigesimum ætatis annum ad convivia publica aditus non patuit, nec ullas iis fœminas interfuisse legitur. *Continentia* apud hanc nationem res erat sane admiratione digna, de qua idem Cæsar (z) ita loquitur: *Qui diutissime impuberes manserunt, majorem inter suos ferunt laudem; hoc ali staturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum vero vigesimum fœminæ notitiam habuisse in turpissimis habent rebus.* Unde mi-

(y) *Lib. 4. de bell. Gall.*
(z) *Lib. 6. Cap. 21.*

Flava per ingentes surgit Germania partus.

Vel arte quærebant adhibitis pigmentis, quemadmodum Martialis

Caustica Teutonicos accendit spuma capillos.

Suus quoque honor prolixis capillis. Nam ut Tacitus inquit: *Ex cura formæ, sed innoxiæ (neque enim ut ament, amenturve) in altitudinem quandam & terrorem adituri bella comti hostium oculis ornantur.* Hinc quoque apud Gothos alii dicebantur *pileati*, alii *capillati*: prioribus sacrorum, posterioribus reipublicæ cura commissa fuit. Morem hunc religiose tenuerunt Franci, quorum Reges, & qui regia stirpe oriundi erant, criniti incesserunt, id quod de Gundobaldo Clotharii Regis filio Turonensis (t) memoriæ prodit: *Diligenti cura nutritus, ut Regum istorum mos est, crinium flagellis* (seu cirris) *per terga dimissis, &c.* Hinc si Reges isti filios suos gerendis rebus impares, aut indignos successione in regnum excludere statuerunt, radi capillos jubebant. Non eadem tamen barbæ sors erat, utpote quam vetusti Germani non pro-

(t) *In hist. Franc. l. 6.*

promissam gerebant, sed genis lævibus alebant vulgo mystaces. Quapropter errant, qui Longobardos a longis barbis dictos esse credunt, quum nomen hoc iis a longis *bardis*, id est, bipennibus adhæsisse satis constet. At postmodum sub Ottone I. promissæ barbæ in pretio esse cœperunt exemplo Imperatoris, qui contra morem antiquum barbam studiose nutriebat, per eam tanquam rem omni veneratione dignissimam jurare solitus.

Vestitus ratio hæc erat: Primi omnium præter pelles nil habebant, quo corpora tegerent; a quo more Gothi non recesserunt, etiam postquam in Italia & Hispania rerum potiti sunt. Hinc apud Scriptores medii ævi adpellantur *Pelliti*. Qui de plebe erant, pelles ursis, lupis, apris & leonibus detractas induerunt, ita ut rictus fronti incumberet, reliqua pars ex humeris deflueret in tergum. At nobilioris conditionis homines utebantur pellibus castorum, lutrarum, mustellarum, quas uno nomine *mures* nuncupabant. Principes vero & Reges adjecerunt reliquis pelles quoque mustellæ albæ, seu muris pontici, (vulgo *Hermellinas*) quales etiamnum Viri in præcellenti dignitate tam sacra quam profa-

na constituti adhibere solent. De Karolo M. Eginhardus testatur: *Eum ex pellibus lutrinis vel murinis thorace confecto humeros & pectus hyeme munivisse.* Posteriori tempore præter pelles vestimenti genus quoddam sibi confecerant e membranis arborum interioribus: tum e lino: demum medio ævo panni quoque e lana contexti usus invaluit. De vestibus varii coloris mentionem facit Tacitus, quin & Diodorus Siculus, dum ait: (u) *Saga fibulis subnectunt virgata, per hyemem densa, æstate tenuia, crebris laterculis florum instar distincta.* Juvat nunc videre, quomodo cultiore ævo sensim totum vestire corpus, omnesque illius partes a capite ad calcem contegere cœperint. Capiti imposuere vel indumentum reliquæ vesti adsutum, quod *Caputium* vocabant, vel pileum Germanicæ libertatis insigne: hujus interiorem partem pelles, exteriorem fimbriæ sæpe aureæ argenteæve ornabant: forma vero pileorum diversa fuit; nunc quadrata, nunc rotunda, nunc fastigiata: eos quos Viri Ecclesiastici Magistratus, ac Monachi gestarunt, *Cappas* & *Birretas* dixere. Humeros & tergum texit sagum, seu amictus e lana, exteriore sui parte villosus: hunc

(x) *Lib.* 5.

hunc fibulis corpori adſtrinxerunt. Exterius veſtimenti genus apud Francos erat tunica, quam Germani nuncupabant *Roccus*, *Rocbetum.* Ex hac prominebant manicæ, vel brachia uſque ad manus, vel ſummum duntaxat humerum tegentes. Tunicæ pallium addidere iidem Franci, in quatuor angulos ſectum, quo ſe involvebant, aut iter facientes adverſus ventorum & pluviæ injurias defendebant. Mulieres vero pallii loco veſte ad pedes uſque demiſſa gaudebant, quam *Mantum* vocarunt. Interioribus corporis partibus veſtiendis *Camiſiam* adhibuere, hoc eſt, interulam ſeu ſubuculam. De hac Eginhardus in vita Karoli M. *Ad corpus camiſia linea, & feminalibus lineis induebatur.* Nam apud Francos linea feminalia ſeu *femoralia* a femore ſic dicta in uſu erant: apud Germanos vero, qui cis Rhenum habitabant, & Gothos e pellibus & corio conſuta fuerunt, dictaque *Braccæ*, *Hoſa* ſeu caligæ: generali vero nomine crurum & pedum tegumenta adpellabantur tibialia a tibiis tegendis. Denique extremam pedis partem calceus operiebat, cujus multiplex & forma & materia fuit: aliqui e ligno, junco, etiam ferro: alii e pellibus & corio confecti: quidam foraminibus quaſi feneſtris diſtin-

cti: nonnulli unci, aut ad instar lunæ vel rostri navis fuere constructi, præsertim apud Gallos: non raro apud Principes aureo colore tincti, & ligulis in crucis modum decussatis ornati cernebantur, intermixtis etiam gemmis, quales induisse festis diebus fertur Karolus M. quando eminentiore cultu in publico comparebat.

Habitationes priscorum Germanorum describit Tacitus: „ Nullus, inquit, Ger„ manorum populis urbes habitari satis „ notum est: ne pati quidem junctas in„ ter se sedes. Colunt discreti ac diver„ si, ut fons, ut campus, ut nemus pla„ cuit. Vicos locant non in nostrum „ morem connexis & cohærentibus ædi„ ficiis: suam quisque domum spatio cir„ cumdat, sive adversus casus ignis re„ medium, sive inscitia ædificandi. Nec „ cæmentorum quidem apud illos, aut „ tegularum usus. Materia ad omnia „ utuntur informi, & citra speciem ac „ delectationem. Quædam loca diligen„ tius illinunt terra ita pura ac splenden„ te, ut picturam ac lineamenta colorum „ imitentur. Solent & subterraneas spe„ cus aperire, easque multo insuper fimo „ onerant, suffugium hyemi, & recepta„ culum frugibus. „ Ubi autem pere-

gri-

grinationibus peractis ſtabiles fixerunt ſedes, aliarum gentium more oppida, civitates & templa rudi licet forma moliri cœperunt: eo autem tempore, quo Vandali, Hunni, aliique crebris incurſionibus ſuis Imperium infeſtabant, caſtella aliaque loca munita paſſim exſtructa ſunt: civitates quoque potiſſimum ſub Karolo M. Henrico I. ejusque filio Ottone I. nobiliorem formam induerunt.

CXLII.

Interior Cultus Animorum.

Fidei integritas veluti characteriſtica Germanæ nationis ſemper ab omnibus reliquis nationibus ſuſpiciebatur. Adeo promiſſis ſuis, etiam nullo juramento firmatis inviolate ſtabat, quod vel ex eo intelligi poteſt, quando in aleæ luſu, cui perdite dediti fuerant Germani, libertatem infelici jactu perdiderunt. Quippe pactam ſervitutem non ſolum non detrectarunt, ſed etiam venum dari ſe aliis Dominis permiſere. Procul ab omni avaritia *commune bonum* privato proprioque præferebant. Quippe Tacito teſte agri pro numero cultorum ab univerſis per vices occupabantur, quos mox inter ſe habita officiorum & dignitatum ratione ſunt partiti, ita ut ſingulis annis arva

mutarint. Non opus erat prata sepire, aut pomaria & hortos muro circumdare, ne rapaces manus in alienos labores se immitterent. Fruges quas unus negabat annus, alter mutatis agris cum fœnore reddidit.

Hospitalitatis maxima cura: non solum commilitones suos post exactum militiæ laborem reduces tecto & cibo per plures dies certatim excipiebant, verum etiam quemcunque mortalium ædibus arcere nefas credebant. Si defuit lautior mensa, eam hilaris vultus inter epulas vulgares abunde supplevit: quin & munera abeuntibus non tam dederunt, quam obtruserunt absque spe beneficium simile recipiendi, nec ullo inter notum & ignotum facto discrimine. Neque singuli duntaxat hoc fecere: mos erat integris Communitatibus, ut Principibus suis sponte ac viritim conferrent tantum armentorum vel frugum, quantum seu ad necessitatem seu ad dignitatem sustinendam satis esse judicarunt. Finitimæ quoque gentes donis inter se certarunt, quæ nonnisi publica cum solemnitate mittebant, qualia fuerunt equi selecti, arma effabre facta, phaleræ, & torques. Mercaturæ non admodum dediti fuere prisci Germani: *divitiæ* illorum fere in pecorum edu-

educatione ac numero consistebant: neque opifices alios admittebant, nisi quos necessitas commendabat, uti *fabros*, *ferrarios*, *lignarios*, *textores*, *carpentarios*, *fibularios*, *coriarios*, &c. Agriculturam viri non exercebant, sed fœminæ ac servi: qui maribus & fluviis vicini habitabant, arti nauticæ atque navigiis struendis operam dabant: natandi vero peritia omnibus communis. Hinc filios vix natos flumini vel fonti immergebant, velut elemento huic quamprimum consecrandos, & ut ad frigus, aliasque aeris injurias ferendas durarentur. Quare Claudianus de Germanis:

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

Armis tractandis a pueritia assueti bellicosissimæ gentis famam etiam apud hostes sunt adepti. Nam ut Tacitus testatur, nec Samnites, nec Carthaginenses, nec Parthi tam infesti fuerunt, quam Germani, id quod experti sunt Carbo & Cassius, Scaurus Attilius, & Servilius Cepio, Manlius, Varus cum suis tribus legionibus ab Arminio uno prælio deletis, Brutus & Germanicus. Grande nefas erat Germanis, ex acie fuga se subducere, canente de illis Sidonio:

Si forte premantur
Seu numero seu forte loci, mors obruit illos,
Non timor; invicti perstant, animoque supersunt
Jam prope post animam.

Quin quod neque acceptis cladibus frangi possent, sed majoribus animis in nova bella prorumperent. Ubi autem nulla bellum gerendi copia sese obtulit, vel eo finito, domi torpebant otio, somno, ac ingluvie: fortissimi quique, demandata domus, & penatum agrorumque cura fœminis, senibus, ac servis, tempus omne compotando stertendoque consumpsere, mira inquit Tacitus diversitate naturæ, quum iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.

CXLIII.

In *conviviis* priscorum Germanorum quilibet propriam sedem habuit super pellem stratam, cespitem, aut fœni fasciculum: non minus propriam e ligno mensam, quæ super terram nonnihil elevata stabat. Haud procul ardebat focus, & carnes verubus circumactis assabantur. Erat autem illorum cibus panis, lac, caro animalium domesticorum æque ac sylve-

vestrium, præsertim suilis cocta & sale macerata: item butyrum, poma sylvestria, &c. Potum præbebat aqua, lac, & præcipue cerevisia, qua ut Cluverius ait, a sua origine usi sunt: vinum autem potabant solum illi Germanorum, qui Franciæ finitimi erant. Suevi vero Julio Cæsare teste (y) ne quidem in regionem suam vinum importari permiserunt, utpote *qua re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effœminari arbitrantur.* Hauriebant autem potum poculis e cornibus bubulorum confectis: quandoque etiam in epulis post relatam victoriam institutis crania occisorum hostium vices poculorum subibant. Cætera filiis ante vigesimum ætatis annum ad convivia publica aditus non patuit, nec ullas iis fœminas interfuisse legitur. *Continentia* apud hanc nationem res erat sane admiratione digna, de qua idem Cæsar (z) ita loquitur: *Qui diutissime impuberes manserunt, majorem inter suos ferunt laudem; hoc ali staturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum vero vigesimum fœminæ notitiam habuisse in turpissimis habent rebus.* Unde mi-

(y) *Lib.* 4. *de bell. Gall.*
(z) *Lib.* 6. *Cap.* 21.

mirum non est, matrimonia quoque Germanorum quam severa tam pudica fuisse. Hi enim e reliquis barbaris fere soli singulis uxoribus contenti erant, si paucos excipias, qui non libidinis sed nobilitatis propagandæ caussa plures nuptias ambivere. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus afferre solebat. Hanc munera constituerunt, præsentibus ex utraque parte propinquis & parentibus probata, scilicet boves, & equus frenatus cum framea & gladio, veluti symbola conjugalis fidei, ac vitæ armorumque societatis. His enim admonebatur uxor, se laborum ac periculorum tum pacis tum belli tempore sociam futuram. Porro dona hæc solicite neo-nuptæ custodienda erant, utpote ad liberos atque nepotes inviolata fide transitura. Admodum rara quoque fuerunt in tam numerosa gente adulteria: horum enim pœna non judicibus, sed ipsi marito permissa fuit, qui ream vestibus spoliatam accisis crinibus in propinquorum conspectu domo expulit, & per omnem viciniam diris verberibus circumactam a se penitus rejecit.

CXLIV.

Mos purgandi se a crimine.

Post priscos Germanorum mores alium, qui medio præcipue ævo invaluit, præter-

terire nefas foret, quum ejusdem mentio sæpius apud Scriptores, & in legibus ac *Capitularibus* Regum, atque in ipsis synodis & corpore juris Canonici occurrat. Versabatur is circa judicium, in quod vocatus, & de crimine lethali postulatus quis, si probationes certæ deficerent, purgare se debuit, aut reum fateri. Triplici autem modo istud fieri solebat. *Primus* erat, qui & *Probatio Canonica* dicebatur, Jusjurandum. Apud Francos is, qui jurabat, stipulas seu fasciculum segetum, quem dextra tenebat, versus cœlum jactitans atque projiciens Deum ac Cœlites innocentiæ suæ testes vocavit. Alemanni vero juraturi gladium seu *spatham* arripientes capulo manum imposuere, qua re indicare volebant, etiam si sanguinem fundere opus esset, eo se tueri paratos esse id, quod affirmarunt. Postmodum vero more receptum fuit, ut positis super Sanctorum ossa, vel tumulum, aut super aram manibus jurejurando se obstringerent. Ne vero perjurii periculum foret, plures nec raro duodecim spectatæ fidei viri adhibebantur, qui suffragio suo vel hominis innocentiam assererent, vel criminis suspicionem firmarent: reum *Juratorem* & *Sacramentalem*, reliquos *Compurgatores* seu

Conjuratores antiquæ leges nominarunt. *Alter* modus purgandi crimen erat per Duellum. Nam ut lex Alemannica (a) ait: *Si quis liber libero crimen aliquod mortale imposuerit, & ad Regem aut ad Ducem eum accusaverit, & inde probata res non est, nisi quod ipse dicit, licet illi alio, cui crimen imposuit, cum tracta spatha* (id est, stricto gladio) *se idoneare contra illum alium.* Lex hæc *Duellionum*, quam nonnisi sitis humani sanguinis commendat, a barbaris Gothis, Vandalis, aliisque profecta ad Longobardos, Francos, Alemannos, & Saxones transiit, qui summo illam studio arripuerunt. Ritum truculenti spectaculi hunc produnt Auctores: Judex cuique duos adsignabat, quorum erat inspicere, num rite ad certamen istud essent comparati. Licebat autem cuivis corpus obtegere corio aut lineis vestibus, uti libuerat, excepto capite ac pedibus, quas partes nudas esse oportebat. In manibus simplices chirotecæ, gladius unus e vagina eductus, clypeus ligneus corio tectus prominente umbone ferreo, & unica tunica, cujus manicæ non ultra cubitum excurrerent, permittebantur his Athletis. Ita præparati ad pugnam coram Judice uterque ju-

(a) *Tit.* 25. §. 1.

jurare debuit, Actor quod accusatio vera sit; Reus vero, quod sit innocens. Hoc enim juramento præstito credebatur Deus adjuvare pugnam & certantibus adsistere, ita ut vel crimen vel innocentia sit manifestanda. Tum ubi Judex præsentibus cunctis atque spectantibus, ne quis pugnæ intercederet, eamve quoquo modo turbaret, edixit, statuta in eos, qui legem hanc violarent, capitis pœna: tum inquam certamini initium datum est. Qui vicit, is causam suam cœlo ac hominibus probasse visus est: victus vero, sæpe exanguis, vixque spirans adhuc, si non omnino prius in arena occubuit, Judici sistebatur condemnandus. Verum morem hunc impium Theologi Doctores, ac summi Pontifices merito sunt detestati, & Nicolaus I. Papa in *Decretali* epistola ad Karolum Regem, patruum Lotharii Regis, penitus inhibuit, gravissimis pœnis in delinquentes statutis, cui accessit Concilii Tridentini auctoritas, (b) & Principum quoque ac Regum voluntas. *Tertius* modus *Ordalium* dicebatur, ubi reus per ignitas laminas vel vomeres nudis pedibus incedere, aut manu candens ferrum tenere, vel eam ferventi ac bullienti aquæ immittere jussus erat; vel

(b) *Seff.* 15.

vel aquæ frigidæ injectus fuit, ut hac ratione innocentiam suam probaret. Quodsi ab igne innoxius prodiit, aut ab aqua non sursum impellebatur, ab omni criminis suspicione fuit absolutus: secus vero reus proclamatus. Sed & hæc experimenta tanquam omnino superstitiosa a Pontificibus & Episcopis declarata, & demum ab Imperatoribus prohibita & sublata fuerunt. His tribus ab objecto crimine se purgandi modis alius successit, qui *Purgatio per Eucharistiam* nuncupari solebat, cujus a Concilio Wormatiensi probatæ formula apud Gratianum legitur (c) his verbis: *Sæpe contingit, ut in monasteriis furta perpetrentur, & qui hæc committunt, ignorentur. Idcirco statuimus, quando ipsi Fratres de talibus se expurgare debuerint, Missa ab Abbate celebretur, vel ab aliquo, cui ipse Abbas præceperit; præsentibus Fratribus, & sic expleta Missâ omnes communicent in hæc verba: Corpus Domini sit mihi in probationem hodie.* Quodsi nihil sinistri post acceptum Domini corpus alicui accidisset, innocens, secus nocens habebatur. Verum & hic mos ætatem non tulit, sed tanquam res dubii eventus, & tanti reverentiæ Sacra-

(c) *Caus. 2. q. 5. c. 23.*

cramenti minime conveniens Alexandri II. Pontificis decreto abolitus fuit.

§. VIII.

Funebria Germanorum.

CXLV.

De Germanorum priſcorum funeribus, horumque pompa ac ritibus pauca ſunt, quæ in medium afferri poſſunt. Quemadmodum enim illorum vita ſimplex, & curarum expers erat, ita & obitus grandes exequias & magnifica monumenta reſpuebat. Rogus facile parabilis, ſepulcrum ceſpes, lamenta mulieribus relicta, viris memoria cum dolore. Profecto quod Græci & Romani plurimis ſancitis legibus impetrare non potuerunt, ut immenſis ſumtibus in funera factis parceretur, id Germani abſque legibus ſola populari conſuetudine obtinuerunt. Teſtem habemus Tacitum, (d) dum ait: „ Funerum nulla ambitio: „ id ſolum obſervatur, ut corpora clarorum „ virorum certis lignis crementur. Struem „ rogi nec veſtibus, nec odoribus cumu„ lant: ſua cuique arma, quorundam igni „ & equus adjicitur. Sepulchrum ceſpes „ erigit. Monumentorum arduum & ope„ ro-

(d) *Lib. de mor. Germ.*

„rosum honorem ut gravem defunctis „aspernantur: lamenta & lacrymas cito, „dolorem & tristitiam tarde ponunt: fœ- „minis lugere permissum est, viris memi- „nisse.„ Rei hujus caussa esse potuit, quod licet fere omnibus persuasum fuerit, animas esse immortales, neque unquam interituras, aliqui tamen eorum metempsychosin seu migrationem animarum Pythagoricorum more crederent, hoc tamen discrimine, quod non in pecorum, aliorumque animantium corpora, sed in humana solum transferri eas autumarent, quemadmodum Cæsar docet: (e) *Inprimis hoc volunt persuadere* (Druides) *non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto.* Alii vero fuerunt, qui locum campis Elisiis haud multum absimilem defunctis destinatum fingebant, quem *Valhalla* sive aulam cæsorum adpellabant, lætum præcipue illis, qui in bello occubuissent. In hoc credebantur animæ corporum ergastulo solutæ genio suo lautius indulgere, ludendo potandoque tempus fallere, palæstram exercere, aliaque similia vivorum oblectamenta, sine metu tamen, omnique quæ gaudium turbare posset, molestia remota. Huic loco præficiebant nescio quem Deum,

(e) *L.6. de bell. Gall.*

Deum, (*Odinum* dicebant ſive tumulorum Dominum) cui mortuos e tumulis evocandi, & in memoratam Valhallam transferendi poteſtatem adtribuerunt.

Ritus tamen ſepeliendi vita functos non idem omnibus erat. Qui e plebe fuerunt, his rogus e lignis vulgaribus & promiſcuis parari ſolebat: at nobilioribus ſeligebantur ea, quibus vivi delectabantur, ex arboribus ligna: Gothi teſte Olao in Principum ſuorum funeribus juniperi ramos adhibuere. Ubi pyra ſubjectis flammmis ardere cœpit, ea quæ vivis cordi erant, arma, equos, aliamque ſupellectilem illuc injecerunt, iisdem cum cadavere ignibus abſumenda. De Danis Saxo Grammaticus ſcribit, (f) in Regum funere, quum cadaver rogo impoſitum flamma corriperet, mœrentes circuire proceres, & impenſe hortari cunctos, ut arma, aurum, & quodcunque optimum eſſet, ad ignem nutriendum amore tanti, & tam de cunctis bene meriti Regis conjicerent. Boruſſi, Slavi, Vandali cæde clientum & ſervorum præ cæteris Domino dilectorum defunctis manibus parentabant. Triſtior apud Herulos, tunc barbaram Germaniæ gentem, funeris facies erat. Nam ut Procopius (g) memorat, Herulo fatis ſublato ejusdem uxorem, ſi virtutis exiſtimationem, ac fi-

(f) *Lib.* 8. (g) *L.* 2. *de reb. Goth.*

fidei conjugalis laudem, atque gloriam apud posteros consequi vellet, oportuisse laqueo pone viri sepulchrum vitam finire: quodsi hoc facere recusaret, perpetuam ignominiæ notam velut fronti inustam circumferre, & e propinquis mariti dira quæque perpeti coactam esse.

Exusto corpore ac in cineres redacto hi in urnam collecti, atque exstructo tumulo absque mora reconditi fuerunt: Suecis autem & Gothis mos erat, spargendi eos in profluentem. Plerumque pecuniæ aliquid addere solebant, offerendam Diis Manibus, ut animæ defuncti propitios se exhiberent. Gothi gladium quoque & clavam reliquis adjecere, ne inermis in *Valhalla* compareret spiritus. Tumuli forma, ut audivimus, simplex erat: neque enim Principibus etiam suis ac Regibus splendida struxerunt mausolea Germani. Totum opus e nudo cespite stabat, nec alius decor Nobiliorum, nisi quem graminis & herbarum pulchritudo subministravit. Quandoque tumulum magna lapidum prægrandium rudi arte sibi incumbentium serie coronabant. Locum vero sepulturæ ut plurimum elegerunt in editis collibus: quin apud Olaum Magnum (h) cadavera Principum e frondosis arboribus, præcipue quercinis, quibus numen quoddam

(h) *L. 16. c. 37.*

dam inesse credebant, suspensa fuisse leguntur. Ultimus exequiarum honor fuit, tum quod ad cognatorum sepulchra sacrificiorum genus aliquod, nempe commessationes compotationesque instituerent, quas *Discubationes* nominabant, tum quod funebri quadam oratione admodum inculta parentarent mortuo, eumque ad *Odinum* suum, scilicet tumulorum præsidem Deum, in *Valhallam* migrare juberent, tum quod carminibus res gestas defuncti celebrarent, & epitaphia lapidibus inscriberent, ipsis saxis rudiora. Quidquid autem superstitionis erat apud Germanos in justis persolvendis, sustulit Religio Christiana, postquam ea radices agere cœpit. Tunc Illustrium & Opulentiorum cura in eo versabatur, ut vel in cœmeteriis, aut in templis peculiares sepulturas obtinerent, & monumenta vel e vivo lapide excisa, vel fornicibus ac cellis distincta erigerent. In his non raro una cum cadavere Principum ac Regum magnam auri argentique vim, gemmas & vasa pretiosa retento ethnicorum more, non tamen superstitione, condiderunt. Quæ res quum multis ansam præberet, sepulchra violandi, ac rapaces immitendi manus, Theodoricus Gothorum Rex morem hunc proscripsit hac lege sancita: *Ædificia tegant cineres, columnæ vel marmora ornent sepulchra: talenta* (id

eſt, pecunia & aurum) *non teneant, qui vivendi commercia reliquerunt. Aurum enim ſepulchris juſte detrahitur, ubi Dominus non habetur.*

Atque hæc facies erat veteris Germaniæ, quæ Deus bone! quantum nunc mutata eſt ab illa, quæ quondam fuit? Juvat finem imponere inſigni teſtimonio, quod Joannes Bodinus, licet ſcriptor Gallus, eidem præbuit, (i) dum ait: *Qui quum a feritate belluarum, ut ipſi confitentur, non procul abeſſent; cum in paludibus ac ſylvis ferarum more vagarentur; cum inveterato quodam odio ſemper a literis abhorruiſſent, nunc tantum profecerunt, ut humanitate Aſiaticis, militari diſciplina Romanis, religione Hebræis, Philoſophia Græcis, Geometria Ægyptiis, Arithmetica Phœnicibus, Aſtrologia Chaldæis, opificiorum varietate omnibus ſuperiores eſſe videantur.* Hæc de Germanis ſcripſit Bodinus fere duobus abhinc ſeculis, nempe an. 1566. ut Præfatio docet: quid ſcripturus modo, ubi Germaniam omni artium & ſcientiarum laude, omni morum humanitate florentiſſimam intueretur?

INDEX

(i) *L. de Methodo ad Hiſtoriam c. 5.*

INDEX
RERUM ET VERBORUM
LIBRI XIV.

P. Procemium. L. Indicat Librum. N. Numerum Libri.

A.

Ante-

C.

Quid

E.

Equi-

F.

Got-

I.

Quia

Lite-

Ma-

O.

Obsi-

Regi-

Re-

Sa-

quæ

Eorum

Eorum

Tuni-

Urim

FRANC. XAV. MANNHART
SOCIETATIS JESU SACERDOTIS

BIBLIOTHECA DOMESTICA

BONARUM ARTIUM AC ERUDITIONIS STUDIOSORUM USUI

INSTRUCTA ET APERTA.

OPUS

SECULI NOSTRI STUDIIS AC MORIBUS ACCOMMODATUM.

TOMULUS XII.

INDEX GENERALIS, PECULIARIS, ET SINGULARIS TOTIUS OPERIS.

CUM PRIVILEGIO CÆSAREO.

AUGUSTÆ VINDELICORUM,
SUMTIBUS MATTHÆI RIEGER, BIBLIOP.
MDCCLXII.

PRÆFATIO.

Priſcis jam temporibus mos invaluit, ut libris Indices adponerentur, ſic dicti a lapidibus & columnis, quales in biviis ac triviis erigi ſolebant, ut iter facientibus indicium præberent viæ, quæ ad locum deſtinatum eos abſque ambagibus perduceret. Certe Indicum pridem meminit Tullius (a) inquiens: *In Philoſophos veſtros ſi quando incido, deceptus indicibus librorum, qui ſunt fere inſcripti de rebus notis, verbum prorſus nul-*

(a) *Lib. 2. de Orat.*

Eorum

Tuni-

Urim

FRANC. XAV. MANNHART

SOCIETATIS JESU SACERDOTIS

BIBLIOTHECA DOMESTICA

BONARUM ARTIUM

AC ERUDITIONIS

STUDIOSORUM USUI

INSTRUCTA ET APERTA.

OPUS

SECULI NOSTRI STUDIIS AC MORIBUS

ACCOMMODATUM.

TOMULUS XII.

INDEX GENERALIS, PECULIARIS, ET SINGULARIS TOTIUS OPERIS.

CUM PRIVILEGIO CÆSAREO.

AUGUSTÆ VINDELICORUM,

SUMTIBUS MATTHÆI RIEGER, BIBLIOP.

MDCCLXII.

PRÆFATIO.

Priscis jam temporibus mos invaluit, ut libris Indices adponerentur, ita dicti a lapidibus & columnis, quales in biviis ac triviis erigi solebant, ut iter facientibus indicium præberent viæ, quæ ad locum destinatum eos absque ambagibus perduceret. Certe Indicum pridem meminit Tullius (a) inquiens: *In Philosophos vestros si quando incido, deceptus indicibus librorum, qui sunt fere inscripti de rebus notis, verbum prorsus nul-*

(a) *Lib. 2. de Orat.*

nullum intelligo Idem ad Atticum ſcribens (b) ait: *Iisque imperes, ut ſumant membranulam, ex qua indices fiant, quos vos Græci, ut opinor, συλλάβυς appellatis:* Et Gellius (c) *Neque item deſunt, qui indices libris ſuis fecerunt.* Morem hunc ut non prætermitterem, peculiaris mihi ratio, ac ipſe titulus BIBLIOTHECÆ DOMESTICÆ, Operi univerſo præfixus ſuaſit. Solent enim illi, qui Bibliothecas inſtruunt, vel iis præſunt, non ſolum libris ſecundum claſſes & ſeries ſcite ordinandis operam dare, verum etiam, & vel maxime, Indicibus librorum in iis contentorum rite conficiendis: Indicibus inquam qua Generalibus ordine Alphabeti, qua Peculiaribus ſerie claſſium, quandoque & Singularibus ſcriptorum ac materiarum; idque faciunt conſilio laude digniſſimo, ut Biblio-

(c) *Lib.* 20. *Cap.* 11.
(b) *L.* 4. *epiſt.*

bliothecas ejusmodi frequentantium ac lustrantium desiderio studioque quamprimum satisfiat, exhibito libro, auctore, ac scriptionis œconomia. Atque hunc morem imitaturus, ne quid Bibliothecæ huic deesset, quam *Bonarum artium ac eruditionis studiosorum usui*, quemadmodum frons Operis præsefert, *instruxi & aperui*, Tomulum XII. & ultimum Indicibus tribuere decrevi, nec temere: Sunt quippe multa, quæ de iisdem rebus atque materiis occurrunt in reliquis, quos cuivis libro ad calcem adjeci, indicibus, sed veluti dispersa & disjuncta: (non enim quovis in libro totam mercem venalem exponere consultum erat.) Hæc ipsa vero in unum quasi corpus collecta compositaque heic intueri ac reperire cuivis licebit. Triplicem igitur Iudicem exhibere constitui: primum *Generalem* rerum ac verborum ordine alphabetico: alterum *Peculiarem*

Auctorum, quorum in toto Opere mentio fit, secundum seriem librorum ac materiarum: tertium denique *Singularem*, qui Scriptores Societatis JESU in qualibet artium & scientiarum classe complectetur, addito ubique libro, & libri numero.

INDEX I.

GENERALIS

RERUM ET VERBORUM.

Pr. *Indicat Proœmium.* L. *Librum.*
N. *Numerum libri.*

A.

Ada-

Ædi-

Æni

Ætas

Alphon-

Arith-

B.

S. Ba-

C.

Ca-

Ejus-

Cen-

Cha-

Chi-

De

Cir-

Co-

Con-

Ad

Con-

Cri-

Pur-

De-

De-

Ad-

Dies

Di-

Do-

Ec-

Ele-

Ex

Fa-

Fi-

G.

Gotti

Gra-

Per-

He-

Hoff-

Da-

I.

Ignis

Im-

In-

In-

Ju-

La-

Ad

Le-

Le-

Lin-

A Li-

Lu-

M.

Ma-

Ma-

Mar-

Ma-

Me-

Me-

Me-

Mi-

Mon-

Mor-

Mo-

Mu-

Mu-

N.

Na-

Mul-

Nu-

O.

Ob-

Ora-

Alia

Or-

Oſ-

Fe-

Pa-

Pe-

Pe-

Phi-

Phi-

Ægy-

Pla-

Pœ-

Præ-

Phi-

Phi-

Er-

Pi-

Pla-

De-

Poe-

Po-

Præ-

Pla-

De-

Poe-

Pœ-

Præ-

Nun-

Pto-

Pul-

Q.

Quæ

Que-

R.

Ra-

Re-

Re-

Na-

Ro-

Quan-

Sa-

Sce-

Scri-

Scri-

Aliud

Se-

Ser-

Signa

Ha-

Sol,

Sti-

T.

Ta-

Tem-

R 5 Ter-

Tha-

Eam

Theo-

Theo

Theo-

Theo-

V.

Co-

Vi-

Hæc

Vi-

Ad-

Vul-

W.

X.

Co-

Vi-

Hæc

Vi-

Ad-

X.

Z.

INDEX II.

PECULIARIS

CRIPTORUM,

Quorum

ntio fit in toto Opere,
non annumeratis iis, qui in
margine citantur.

LIBER I.

NCICLOPEDIÆ
CULTORES.

IBLIOTH. DOMEST. IND. GEN. T *Ve-*

Veteres.

Recentiores.

Insignes Antiquarii.

Atha-

LIBER II.

E LATINA LINGUA SEU GRAMMATICA.

Latinitatis Studioſi in ſcribendo.

In Grammaticis.

In Rhetoricis.

In Historicis.

In Poeticis.

In Philosophicis.

In Theologicis.

Leo-

eonardus Leſſius. *ibid.*
[onoratus Tournelius. *ibid.*

In Philoſophicis.

olidorus Virgilius. *N. 5.*
raſmus. *ibid.*
ſicolaus Cauſſinus. *ibid.*
ntonius Poſſevinus. *ibid.*
acobus Gretſerus. *ibid.*
nton. Muratorius. *ibid.*

Scriptores de Latinitate bene meriti.

Iuſatus. *N. 8.*
etrarcha. *ibid.*
raſmus. *ibid.*
aurentius Valla. *ibid.*
'oggius. *ibid.*
Vergerius. *ibid.*
Blondus. *ibid.*
Berottus. *ibid.*
Bembus. *ibid.*
Auretus. *ibid.*
Manutius. *ibid.*
Sadoletus. *ibid.*
Chriſtian. Cellarius. *ibid.*
Worſtius. *ibid.*

LIBER III.

DE POESI.

Poetæ Veteres.

Epici.

Homerus.	*N.* 15.
Hesiodus.	*ibid.*
Virgilius.	*ibid.*
Lucanus.	*ibid.*
Statius.	*ibid.*
Silius Italicus.	*ibid.*
Silius Italicus.	*ibid.*
Valerius Flaccus.	*ibid.*

Tragœdi.

Ennius.	*N.* 15.
Pacuvius.	*ibid.*
Accius.	*ibid.*
Nævius.	*ibid.*
Sophocles.	*ibid.*
Euripides.	*ibid.*
Tespis.	*ibid.*
Æschylus.	*ibid.*

Co-

Index II.

Tragici.

Lyrici.

Heroici, Elegiaci, Epigrammatici, Jambici.

De

De Arte Poetica.

LIBER IV.
DE RHETORICA.

loquentes in docendo Veteres.

Græci.

Di-

Præclari Oratores Sacri tum Græci, tum Latini.

S. Ba-

LIBER V.

DE HISTORIA.

uctores, qui de arte ac præceptis fcripferunt.

Scriptores Hiſtoriæ ſacræ.

Scri-

Scriptores Historiæ profanæ Veteres.

Græci.

Latini.

Tragici.

Lyrici.

Heroici, Elegiaci, Epigrammatici, Jambici.

De

De Arte Poetica.

cobus Pontanus. *N.* 16.
: Jay Franciscus. *ibid.*

LIBER IV.
DE RHETORICA.

loquentes in docendo Veteres.

Græci.

ericles, *N.* 11.
hucydides. *ibid.*
orgias Leontinus. *ibid.*
rasymachus Chalcidonius. *ibid.*
ythagoras Aderites. *ibid.*
rodicus Chius. *ibid.*
lippias Elæus. *ibid.*
ocrates. *ibid.*
ysias. *ibid.*
emosthenes. *ibid.*
lyperides. *ibid.*
Eschines. *ibid.*
ycurgus. *ibid.*

Di-

Latini.

Q. Ha-

Haterius. *ibid.*
nerianus Imp. *ibid.*

Recentiores.

rarcha. *N.* 31.
eas Sylvius, poſtea Pius II.
'apa. *ibid.*
pinianus. *ibid.*
ıcius. *ibid.*
ſevinus. *ibid.*
encius. *ibid.*
cciolatus. *ibid.*
ynaldus. *ibid.*

Eloquentes in docendo

Veteres.

Græci.

raſimachus Chalcedonius. *N.* 32.
otagoras Abderites. *ibid.*
odicus Chius. *ibid.*
eontinus Gorgias. *ibid.*
ocrates. *ibid.*
riſtoteles. *ibid.*

Latini.

Cicero. *ibid.*
Quinctilianus. *ibid.*

Æneas

Præclari Oratores Sacri tum Græci, tum Latini.

S. Ba-

LIBER V.

DE HISTORIA.

Authores, qui de arte ac præceptis scripserunt.

 Var-

Scriptores Hiſtoriæ ſacræ.

Scri-

Scriptores Historiæ profanæ Veteres.

Græci.

Latini.

Scriptores Historiæ Ecclesiasticæ.

Scri-

Scriptores Ecclesiæ varii.

Chronologi.

ſephus Scaliger.	*N.* 12.
ıſebius Cæſarienſis.	*ibid.*
enebrardus,	*ibid.*
cobus Gaulterius.	*ibid.*
ıilippus Labbe.	*ibid.*
ominicus Muſantius.	*ibid.*

Chronologi.

:olemæus Alexandrinus.	*ibid.*
ırtelius Abraham.	*ibid.*
ɔurnerius Georg.	*ibid.*
luverius Philipp.	*ibid.*
ɔan. Bapt. Ricciolus.	*ibid.*
.enricus Aiderdorff.	*ibid.*

Genealogici.

.lbiſius.	*ibid.*
.itterſchuſius.	*ibid.*
.azius.	*ibid.*
.londellus.	*ibid.*
;ucellinus.	*ibid.*
Iübnerus.	*ibid.*

Scri-

Scriptores Historiæ Universalis.

Epitomistæ.

Scri-

Scriptores de quatuor orbis partibus.

De Europa.

an. Henricus Alstedius. *N.* 12.
trus Pizarrus. *ibid.*
icolaus Blancardius. *ibid.*
lamus Brahelius. *ibid.*
an. Bapt. Drusianus. *ibid.*
udovicus Guicciardinus. *ibid.*
atthæus Merianus. *ibid.*
uullus Ant. de Tharsia. *ibid.*
uitprandus Ticinensis. *ibid.*
enricus Zelius. *ibid.*

De Asia.

etrus Apianus. *N.* 12.
Iugo Allarrus. *ibid.*
oan. de Barros. *ibid.*
Nicolaus Blancardus. *ibid.*
acobus Castaldus. *ibid.*
oan. Bapt. Egnatius. *ibid.*
oan. Bapt. Grammayerus. *ibid.*
Henricus Hondius. *ibid.*

De

De Africa.

De America.

Scri-

Scriptores e Societate JEsu.

De rebus Europæ.

lexander Donatus.	*N.* 13.
ndreas Schottus.	*ibid.*
thanasius Kircherus.	*ibid.*
oannes Bisselius.	*ibid.*
artholomæus Rogati.	*ibid.*
ranciscus Arania.	*ibid.*
acobus Gordonus.	*ibid.*
dmundus Campianus.	*ibid.*
Joannes Mariana.	*ibid.*
Nicolaus Caussinus.	*ibid.*
Angelus Gallucius.	*ibid.*
Andreas Brunnerus.	*ibid.*
Joannes Nadasi.	*ibid.*
Antonius Possevinus.	*ibid.*
Petrus d'Outreman.	*ibid.*

De rebus Asiæ.

Alexander de Rhodes.	*N.* 13.
Adamus Crucius.	*ibid.*
Aloysius Dulcebenius.	*ibid.*
Franciscus Colinus.	*ibid.*
Franciscus de Royemont.	*ibid.*
Joan. Bapt Beruschi	*ibid.*
Theodorus Rhay.	*ibid.*

De rebus Africæ.

De rebus Americæ.

LIB. VI.

LIBER VI.
DE
RE NUMARIA.

Collectores & Incisores Numismatum.

Iubertus Goltzius.	*N.* 2.
brahamus Ortelius.	*ibid.*
arolus Croius, Princeps de Arschott.	*ibid.*
oevinus Torrentius.	*ibid.*
ntonius Augustinus.	*ibid.*
ard. Baronius.	*ibid.*
agius in Baronium.	*ibid.*
atres Bollandistæ.	*ibid.*

Scriptores de re Numaria.

Joan. Bapt. Villalpandus.	*N.* 4.
Jacobus Tirinus.	*ibid.*
Guilielmus Budæus.	*ibid.*
Georgius Agricola.	*ibid.*
Wilhelmus Kyrckemerus.	*ibid.*

Scriptores de Numiſmatis Pontificum.

Scriptores de Numiſmatis Imperatorum, Regum, Principum, Conſulum, &c.

Se-

Scriptores de Numiſmatis recentioris ævi.

Joan.

LIBER VII.
DE
RE DIPLMATICA.

Scriptores, qui statim edendo quædam Diplomata initium fecerunt huic arti.

Peck-

Peculiaris Scriptorum.

eckmanus. *ibid.*
)aniel Baringius. *ibid.*
[eineccius. *ibid.*
loffmannus. *ibid.*
oan. Petrus Ludewigius. *ibid.*

Scriptores, qui vaſtis ſuis voluminibus multa inſeruerunt Diplomata.

Cæſar Baronius. *N.* 6.
ranciſcus Pagius. *ibid.*
Wiguleius Hundius. *ibid.*
Chriſtophorus Gewoldus. *ibid.*
Carolus le Coint. *ibid.*
oan. Mabillonius. *ibid.*
3ollandus. *ibid.*
Henſchenius. *ibid.*
Papebrochius cum reliquis. *ibid.*
acobus Sirmondus. *ibid.*
3artholomæus Germonius. *ibid.*
Ferdin. Ughellus. *ibid.*

Scri-

Scriptores, qui ex instituto variarum nationum & personarum illustrium diplomata collegerunt.

LIB. VIII.

LIBER VIII.
DE
HILOSOPHIA.

Philosophi Rerumpublicarum Conditores.

Philoſophi Veteres.

Jonici.

Elea-

La-

Peculiaris Scriptorum.

Philosophi Exotici.

Philosophiæ Experimentalis Conditores.

X 2 Dre-

An-

Peculiaris Scriptorum.

In plantis & animalibus.

LIBER IX.

DE MATHESI.

Mathematici Veteres.

Scriptores, qui ex instituto variarum nationum & personarum illustrium diplomata collegerunt.

LIB. VIII.

LIBER VIII.
DE
PHILOSOPHIA.

Philosophi Rerumpublicarum Conditores.

Philosophi Veteres.

Jonici.

Elea-

Philosophi, qui nova systemata & methodos excogitarunt.

Philosophi Recentiores.

Mu-

[M]uſchenbrœchius.	*ibid.*
[C]orſinus.	*ibid.*
[F]ortunatus a Brixia.	*ibid.*
[H]onoratus Fabri.	*ibid.*
[A]thanaſius Kircherus.	*ibid.*
[G]aſparus Schottus.	*ibid.*
[F]ranciſcus de Lanis.	*ibid.*
[C]ard. Ptolomeus.	*ibid.*
[R]egnaultius.	*ibid.*
[J]oſephus Falckius.	*ibid.*
[J]oſephus Mangold.	*ibid.*
[B]ertholdus Hauſer.	*ibid.*
[C]arolus Scherffer.	*ibid.*
[J]oſephus Zanchi.	*ibid.*
[J]oſephus Kell.	*ibid.*

Philoſophi, qui nova experimenta & phœnomena invenerunt.

In Cœleſtibus.

Scheinerus.	*N.* 49.
Galilæus.	*ibid.*
Caſſinus.	*ibid.*
Hevelius.	*ibid.*
Kepplerus.	*ibid.*
Grimaldus.	*ibid.*
Tycho Brache.	*ibid.*

An-

Peculiaris Scriptorum.

In plantis & animalibus.

LIBER IX.

DE MATHESI.

Mathematici Veteres.

Compendia.

Mathematici alii celebres.

Geo-

Geographi, qui Tabulas geographicas ediderunt.

Veteres.

naximander.	*N.* 17. & 19.
cylax.	*ibid.*
ecatæus.	*ibid.*
ythias.	*ibid.*
ratoſthenes.	*ibid.*
trabo.	*ibid.*
Cl. Ptolemæus.	*ibid.*
omponius Mela.	*ibid.*
Marcus Venetus.	*ibid.*
acobus Caſtaldus.	*ibid.*
udov. de Mayerne Tourquet.	*ibid.*
Azrael.	*ibid.*

Recentiores.

Gerhardus Mercator.	*N.* 17.
Jodocus Hondæus.	*ibid.*
Joan. Blaevius.	*ibid.*
Wilhelmus Blaevius.	*ibid.*
Joan. Janſonius.	*ibid.*
Abrahamus Ortelius.	*ibid.*
Nicolaus Sanſon.	*ibid.*
Joan. Maginus.	*ibid.*
Petrus Bertius.	*ibid.*

Phi-

Architecti insignes Civiles.

Ar-

Architecti Militares.

ʇamus Freucagius. *N. 51.*
omes de Pagan. *ibid.*
uffensteinius. *ibid.*
ondelius. *ibid.*
aubonius. *ibid.*

LIBER X.
DE MEDICINA.

Medici Vetustissimi.

ʌpollo. *N. 4.*
Esculapius. *ibid.*
ʔodalirius. *ibid.*
Machaon. *ibid.*
Hippocrates. *ibid.*
Hessalus. *ibid.*
Draco. *ibid.*
Polybius. *ibid.*
Derippus. *ibid.*

Empirici.

Plinius Cous. *N. 5.*
Creon seu Acreon. *ibid.*
Serapion. *ibid.*

Methodici.

Rationales.

Antiquiores Scriptores Medicinæ.

Ja-

Recentiores.

In

In Italia.

In Belgio & Britannia.

In Germania.

LIBER XI.

DE JURISPRUDENTIA SACRA ET PROFANA.

Juris Consulti Veteres.

Ju-

Juris Consulti & Scriptores, qui in Corpus Juris Civilis sunt commentati.

Di-

dacus Cavarruvias. *ibid.*
ſoldus. *ibid.*
othofredus. *ibid.*
ıdreas Vallenſis. *ibid.*
anzius. *ibid.*
rdinandus de Valentibus. *ibid.*
anzius. *ibid.*
letheus. *ibid.*
aillius. *ibid.*
hneidewinus. *ibid.*
ynſingerus. *ibid.*
ıuterbachius. *ibid.*
ımuel Stryckius. *ibid.*
üllerus. *ibid.*
einecc ius. *ibid.*

Scriptores de Jure naturæ & gentium.

Catholici.

. Thomas. *N.* 18.
ajetanus Card. *ibid.*
ranciſcus Suarius. *ibid.*
ominicus Sotus. *ibid.*
udovicus Molina. *ibid.*
eonardus Leſſius. *ibid.*
aſqueſius. *ibid.*
anchezius. *ibid.*
alentia. *ibid.*

Acatholici.

Scriptores Juris Publici.

Schwe-

Schwederus.	*ibid.*
Hermannus Hermes.	*ibid.*
Bruneman.	*ibid.*
Hugo Grotius.	*ibid.*
Vitriarius.	*ibid.*

Scriptores de Jure Divino Veteris ac Novi Testamenti.

Theologi ac Interpretes.

D. Thomas.	*N.* 20.
Franc. Suarius.	*ibid.*
Dominicus Sotus.	*ibid.*
Molina.	*ibid.*
Lessius.	*ibid.*
Salmeron.	*ibid.*
Maldonatus.	*ibid.*
Tostatus.	*ibid.*
Cornelius a Lapide.	*ibid.*
Augustinus Calmet.	*ibid.*

Collectores Sanctionum Ecclesiasticarum & Pontificiarum Constitutionum.

Dionysius Exiguus.	*N.* 23.
Stephanus Episc. Ephesin.	*ibid.*

Collectores Decretalium.

Scriptores Juris Eccleſiaſtici.

S. Ray-

S. Raymundus de Pennafort. *ibid.*
Guilielmus de Mandagotto. *ibid.*
Fredellus ſeu Stredelius. *ibid.*
Richardus de Senis. *ibid.*
Petrus Matthæus. *ibid.*
Lancellottus. *ibid.*
Tudeſcus ſeu Panormitanus. *ibid.*
Aſpilcueta ſeu Navarrus. *ibid.*
Barbaroſſa Auguſtinus. *ibid.*
Hoſtienſis Cardin. *ibid.*
Tuſcus Cardin. *ibid.*
Henricus Zoeſius. *ibid.*
Proſper Fagnanus. *ibid.*
Decius. *ibid.*
Hieronymus Nicolius. *ibid.*
Cajetanus Veranus. *ibid.*
Petrus Antonius Danieli. *ibid.*
Jacobus Pignatelius. *ibid.*
De Petra. *ibid.*
De Luca Card. *ibid.*
Jacobus Menochius. *ibid.*
Thomas Sanchezius. *ibid.*
Gonzalez. *ibid.*
Henricus-Wagnereck. *ibid.*
Enricus Pirrhing. *ibid.*
Jacob. Wieſtnerus. *ibid.*
Franciſcus Schmalzgrueber. *ibid.*
Vitus Pichlerus. *ibid.*
Ferdinand. Krimer. *ibid.*

Scriptores Juris Publici Eccleſiaſtici.

De Jure noviſſimo, & Jurisdictione Eccleſiaſtica.

De Hierarchia Eccleſiaſtica.

Ja-

Jacob. Sprenus. *ibid.*
Franc. Xaver. Zechius. *ibid.*

De Conciliis.

Gabriel Cossartius. *N.* 48.
Petrus Labbeus. *ibid.*
Cabassutius. *ibid.*
Frontonus Ducæus. *ibid.*
Jacob. Sirmondus. *ibid.*
Dionys. Petavius. *ibid.*
Sfortia Pallavicinus Card. *ibid.*

De Curia Romana: de Rotæ decisionibus.

Christoph. Haunoldus. *N.* 48.
Plettenbergius. *ibid.*
Prosper Farinaccius. *ibid.*
Hieronym. Gonzalez. *ibid.*
Joann. a Cockier. *ibid.*
Joan. Bapt. Rigantius. *ibid.*
Theodoricus Amydemius. *ibid.*

LIBER XII.

DE THEOLOGIA POSITIVA, POLEMICA, MORALI, SHCOLASTICA, DOGMATICA ET HISTORICA.

Patres, qui Theologiam libris ſuis illuſtrarunt.

Græci.

La-

Peculiaris Scriptorum.

Latini.

Hieronymus.	*ibid.*
Ambrosius.	*ibid.*
Hilarius.	*ibid.*
Augustinus.	*ibid.*
Gregorius M.	*ibid.*
Anselmus.	*ibid.*
Bernardus.	*ibid.*
Thomas ab Aquino.	*ibid.*
Bonaventura.	*ibid.*

Patres, qui contra hæreses scripserunt.

Dionysius Areopagita.	*N.* 23.
Ignat. Antiochenus.	*ibid.*
Justin. Mart.	*ibid.*
Tertullianus.	*ibid.*
Irenæus Mart.	*ibid.*
Clemens Alexandrinus.	*ibid.*
Origenes.	*ibid.*
Cyprianus.	*ibid.*
Athanasius.	*ibid.*
Hilarius.	*ibid.*
Basilius.	*ibid.*
Gregorius Nazianzenus	*ibid.*
Boetius Severinus.	*ibid.*
Gregorius M.	*ibid.*
Hieronymus.	*ibid.*

Chry-

Scriptores sacrorum Librorum.

Duces.

Reges.

Scribæ.

Prophetæ.

Prophetæ Majores.

Prophetæ Minores.

Oseas.	*N.* 46.
Joel.	*ibid.*
Amos.	*ibid.*
Abdias.	*ibid.*
Jonas.	*ibid.*
Michæas.	*ibid.*
Nahum.	*ibid.*
Habacuc.	*ibid.*
Sophonias.	*ibid.*
Baruch.	*ibid.*
Aggæus.	*ibid.*
Malachias.	*ibid.*

Princeps.

Job (*si tamen*)	*ibid.*
Tobias Senior.	*ibid.*
Tobias Junior.	*ibid.*

Eliachim. *Summus Sacerdos.* *ibid.*

Sacerdos.

Esdras.	*ibid.*
Nehemias.	*ibid.*
Mardochæus.	*ibid.*
Jesus Sirach.	*ibid.*

Joan.

Scriptores, qui commentati sunt in S. Scripturam.

In totam.

In plures S. Scripturæ libros.

asilius.	*ibid.*
Cyrillus Alexandr.	*ibid.*
Isidorus.	*ibid.*
Chrysostomus.	*ibid.*
Origenes.	*ibid.*
Theodoretus.	*ibid.*
Rupert. Abbas.	*ibid.*
Rabanus Maurus.	*ibid.*
Theophylactus.	*ibid.*
Hugo a S. Victore.	*ibid.*
Alphonsus Tostatns.	*ibid.*
Joan. Maldonatus.	*ibid.*
Thomas de Vio Cajetanus.	*ibid.*
Alphonsus Salmeron.	*ibid.*
Cornel. Jansenius.	*ibid.*
Arias Montanus.	*ibid.*
Jacob. Bonfrerius.	*ibid.*
Joan. de Pineda.	*ibid.*

Scholiastes S. Scripturæ.

Richard, a S. Victore.	*N.* 59.
Sixtus Senensis.	*ibid.*
Joan. Ferrandus.	*ibid.*
Benedict. Pererius.	*ibid.*
Thomas le Blanc.	*ibid.*
Guilielmus Esthius.	*ibid.*
Joan. Morinus.	*ibid.*
Daniel Huetius.	*ibid.*
Hyacinthus Graveson.	*ibid.*

Ber-

Scriptores Theologiæ Polemicæ.

Ævi antiquioris.

Bo-

Ævi medii.

Ævi recentioris.

Scriptores Theologiæ Moralis.

Canonum & Librorum Pœnitentialium.

Sum-

Summæ Casuum.

Carolus Borromæus.	*N.* 64.
Raymundus de Pennafort.	*ibid.*
Alexander de Hales.	*ibid.*
Bonaventura.	*ibid.*
Joan. Friburgensis.	*ibid.*
Astensis.	*ibid.*
Monaldus.	*ibid.*
Bartholomæus a S. Concordia.	*ibid.*
Henric. de Erfordia.	*ibid.*
Joan. de Burgo.	*ibid.*
Anton. de Butrio.	*ibid.*
Gerson.	*ibid.*
Henricus de Hassia.	*ibid.*
Nicol. Dincklspilius.	*ibid.*
Bernardin. Senensis.	*ibid.*
Nicol. Auximanus.	*ibid.*
Joan. Niderus.	*ibid.*
Carlerius.	*ibid.*
Plovius.	*ibid.*
Joan. Capistranus.	*ibid.*
Antoninus.	*ibid.*
Harpsius.	*ibid.*
Beezius.	*ibid.*
De Clavasio.	*ibid.*
Trovamola.	*ibid.*
De Mediolano.	*ibid.*

Scriptores Theologiæ Moralis.

A seculo XVI.

A seculo XVII.

A seculo XVIII.

Scriptores Theologiæ Scholasticæ Veteres ac Recentiores.

A seculo VIII.

A se-

A seculo XI.

Anselmus. *ibid.*

A seculo XII.

:trus Lombardus. *ibid.*

A seculo XIII.

Thomas Aquinas. *ibid.*
Albertus. *ibid.*
lexander de Hales. *ibid.*
uilielm. Parisiensis. *ibid.*
Bonaventura. *ibid.*

A seculo XIV.

cotus. *N.* 104.
)urandus. *ibid.*
aco. *ibid.*
ureolus. *ibid.*
)ckamus. *ibid.*

A seculo XV.

Ab Allvaco. *N.* 104.
Gerson. *ibid.*
Capreolus. *ibid.*
Raynerius. *ibid.*
S. Antoninus. *ibid.*

A se-

A seculo XVI.

A seculo XVII.

rriaga.	*ibid.*
erez.	*ibid.*
hodes.	*ibid.*
onetus.	*ibid.*
micus.	*ibid.*
ldreti.	*ibid.*
allavicinus Card.	*ibid.*
e Lugo Cardin.	*ibid.*
heophylus Rainaudus.	*ibid.*
ionyſius Petavius.	*ibid.*
abri.	*ibid.*
e Godoy.	*ibid.*
omptonus.	*ibid.*
angalia.	*ibid.*
ontempi.	*ibid.*
aſtrius.	*ibid.*
annig.	*ibid.*
fondrati Card.	*ibid.*
rsdekin.	*ibid.*
aurus.	*ibid.*
ſparza.	*ibid.*
ipalda.	*ibid.*
homaſinus.	*ibid.*
ollegium Salmanticenſe.	*ibid.*
Du Hammel.	*ibid.*
randi.	*ibid.*
De Aguirre Card.	*ibid.*
ranado.	*ibid.*
Haunoldus.	*ibid.*

Scriptores Theologiæ Moralis.

Canonum & Librorum Pœnitentialium.

Sum-

Summæ Casuum.

;arolus Borromæus.	*N.* 64.
.aymundus de Pennafort.	*ibid.*
.lexander de Hales.	*ibid.*
onaventura.	*ibid.*
oan. Friburgenſis.	*ibid.*
.ſtenſis.	*ibid.*
Ionaldus.	*ibid.*
artholomæus a S. Concordia.	*ibid.*
Ienric. de Erfordia.	*ibid.*
oan. de Burgo.	*ibid.*
.nton. de Butrio.	*ibid.*
;erſon.	*ibid.*
Ienricus de Haſſia.	*ibid.*
Jicol. Dinckliſpilius.	*ibid.*
Iernardin. Senenſis.	*ibid.*
Jicol. Auximanus.	*ibid.*
oan. Niderus.	*ibid.*
Carlerius.	*ibid.*
Plovius.	*ibid.*
Ioan. Capiſtranus.	*ibid.*
Antoninus.	*ibid.*
Harpſius.	*ibid.*
Beezius.	*ibid.*
De Clavaſio.	*ibid.*
Trovamola.	*ibid.*
De Mediolano.	*ibid.*

Scriptores Theologiæ Moralis.

A seculo XVI.

A seculo XVII.

Bo-

A ſeculo XVIII.

Scriptores Theologiæ Scholaſticæ Veteres ac Recentiores.

A ſeculo VIII.

A ſe-

A ſeculo XI.

S. Anſelmus.	*ibid.*

A ſeculo XII.

Petrus Lombardus.	*ibid.*

A ſeculo XIII.

S. Thomas Aquinas.	*ibid.*
B. Albertus.	*ibid.*
Alexander de Hales.	*ibid.*
Guilielm. Pariſienſis.	*ibid.*
S. Bonaventura.	*ibid.*

A ſeculo XIV.

Scotus.	*N.* 104.
Durandus.	*ibid.*
Baco.	*ibid.*
Aureolus.	*ibid.*
Ockamus.	*ibid.*

A ſeculo XV.

Ab Allvaco.	*N.* 104.
Gerſon.	*ibid.*
Capreolus.	*ibid.*
Raynerius.	*ibid.*
S. Antoninus.	*ibid.*

A ſe-

A ſeculo XVI.

A ſeculo XVII.

rriaga.	*ibid.*
rez.	*ibid.*
hodes.	*ibid.*
onetus.	*ibid.*
micus.	*ibid.*
ldreti.	*ibid.*
allavicinus Card.	*ibid.*
e Lugo Cardin.	*ibid.*
heophylus Rainaudus.	*ibid.*
ionyſius Petavius.	*ibid.*
abri.	*ibid.*
e Godoy.	*ibid.*
omptonus.	*ibid.*
angalia.	*ibid.*
ontempi.	*ibid.*
aſtrius.	*ibid.*
annig.	*ibid.*
fondrati Card.	*ibid.*
rsdekin.	*ibid.*
aurus.	*ibid.*
ſparza.	*ibid.*
ipalda.	*ibid.*
homaſinus.	*ibid.*
ollegium Salmanticenſe.	*ibid.*
Du Hammel.	*ibid.*
Grandi.	*ibid.*
De Aguirre Card.	*ibid.*
Granado.	*ibid.*
Haunoldus.	*ibid.*

Scriptores Theologiæ Polemicæ.

Ævi antiquioris.

Bo-

aventura.	*ibid.*
ardus.	*ibid.*

Ævi medii.

mas Stapletonus.	*N.* 63.
hylus.	*ibid.*
nyſ. Carthuſianus.	*ibid.*
ius Card.	*ibid.*
ius.	*ibid.*
danus.	*ibid.*
omus.	*ibid.*
chlæus.	*ibid.*
manuel Calecca.	*ibid.*
omas Valdenſis.	*ibid.*
n. Faber.	*ibid.*
derus.	*ibid.*
claius.	*ibid.*
rrianus.	*ibid.*
ſevinus.	*ibid.*
brofius Catharinus.	*ibid.*
canus.	*ibid.*
ldonatus.	*ibid.*
ribanius.	*ibid.*
rrerus.	*ibid.*
lentia.	*ibid.*
nilius Petrus.	*ibid.*

Ævi recentioris.

llarminus Card.	*N.* 63.
retſerus.	*ibid.*

Scriptores Theologiæ Moralis.

Canonum & Librorum Pœnitentialium.

Sum-

Summæ Casuum.

Scriptores Theologiæ Moralis.

A seculo XVI.

A seculo XVII.

Bo-

A ſeculo XVIII.

Scriptores Theologiæ Scholaſticæ Veteres ac Recentiores.

A ſeculo VIII.

A ſe-

A seculo XI.

S. Anselmus. *ibid.*

A seculo XII.

Petrus Lombardus. *ibid.*

A seculo XIII.

S. Thomas Aquinas. *ibid.*
B. Albertus. *ibid.*
Alexander de Hales. *ibid.*
Guilielm. Parisiensis. *ibid.*
S. Bonaventura. *ibid.*

A seculo XIV.

Scotus. *N.* 104.
Durandus. *ibid.*
Baco. *ibid.*
Aureolus. *ibid.*
Ockamus. *ibid.*

A seculo XV.

Ab Allvaco. *N.* 104.
Gerson. *ibid.*
Capreolus. *ibid.*
Raynerius. *ibid.*
S. Antoninus. *ibid.*

A se-

A seculo XVI.

A seculo XVII.

Ar-

Arriaga.	*ibid.*
Perez.	*ibid.*
Rhodes.	*ibid.*
Gonetus.	*ibid.*
Amicus.	*ibid.*
Aldreti.	*ibid.*
Pallavicinus Card.	*ibid.*
De Lugo Cardin.	*ibid.*
Theophylus Rainaudus.	*ibid.*
Dionyſius Petavius.	*ibid.*
Fabri.	*ibid.*
De Godoy.	*ibid.*
Comptonus.	*ibid.*
Zangalia.	*ibid.*
Bontempi.	*ibid.*
Maſtrius.	*ibid.*
Sannig.	*ibid.*
Sfondrati Card.	*ibid.*
Arsdekin.	*ibid.*
Maurus.	*ibid.*
Eſparza.	*ibid.*
Ripalda.	*ibid.*
Thomaſinus.	*ibid.*
Collegium Salmanticenſe.	*ibid.*
Du Hammel.	*ibid.*
Grandi.	*ibid.*
De Aguirre Card.	*ibid.*
Granado.	*ibid.*
Haunoldus.	*ibid.*

A seculo XVIII.

LIB.

LIBER XIII.

DE CRITICA.

Critici Veteres.

Ariſtarchus.	*N.* 6.
Ariſtophanes.	*ibid.*
Ariſtoteles.	*ibid.*
M. Terentius Varro.	*ibid.*
Dionyſius Halicarnaſſæus.	*ibid.*
Dionyſius Caſſius.	*ibid.*
Longinus.	*ibid.*

Critici Veteres circa literas humaniores.

Aligerius Durantes ſeu Dantes.	*N.* 8.
Joan. Boccacius.	*ibid.*
Franc. Petrarcha.	*ibid.*
Laurent. Valla.	*ibid.*
Nicolaus Perrotus.	*ibid.*
Scaligeri ambo.	*ibid.*
Ambroſius Calepinus.	*ibid.*
Deſider. Eraſmus.	*ibid.*
Ludovicus Vives.	*ibid.*
Guilielm. Budæus.	*ibid.*

Ju-

Critica circa sacros Codices.

Cri-

Critici in vario sublimiorum scientiarum genere.

aronius Card.	*N.* 10.
ntonius Pagius.	*ibid.*
ranc. Pagius.	*ibid.*
obertus Bellarminus Card.	*ibid.*
acob. Gretſerus.	*ibid.*
)ionyſius Petavius.	*ibid.*
nton. Poſſevinus.	*ibid.*
lexander Natalis.	*ibid.*
oan. Harduinus.	*ibid.*
acob. Sirmondus.	*ibid.*
ernard. Montefalconius.	*ibid.*
hilipp. Labbeus.	*ibid.*
oan. Bollandus cum Sociis.	*ibid.*
mmanuel Schelſtraten.	*ibid.*
Nanus Tillemontius.	*ibid.*
lias Dupinus.	*ibid.*
Adrianus Bailettus.	*ibid.*
Riccardus Simonius.	*ibid.*
Theodoricus Ruinartius	*ibid.*
Joan. Launoius.	*ibid.*
Claudius Fleury.	*ibid.*
Honoratus a S. Maria.	*ibid.*
Henricus Schüz.	*ibid.*

Cri-

Critici circa Poesin, Historiam, Rhetoricam & Veterum scriptorum opera.

Pi-

Critici circa disciplinas Philosophicas.

A seculo XVIII.

Scriptores Theologiæ Scholasticæ Veteres ac Recentiores.

A seculo VIII.

A se-

A seculo XI.

S. Anselmus.	*ibid.*

A seculo XII.

Petrus Lombardus.	*ibid.*

A seculo XIII.

S. Thomas Aquinas.	*ibid.*
B. Albertus.	*ibid.*
Alexander de Hales.	*ibid.*
Guilielm. Parisiensis.	*ibid.*
S. Bonaventura.	*ibid.*

A seculo XIV.

Scotus.	*N.* 104.
Durandus.	*ibid.*
Baco.	*ibid.*
Aureolus.	*ibid.*
Ockamus.	*ibid.*

A seculo XV.

Ab Allvaco.	*N.* 104.
Gerson.	*ibid.*
Capreolus.	*ibid.*
Raynerius.	*ibid.*
S. Antoninus.	*ibid.*

A se-

A ſeculo XVI.

A ſeculo XVII.

Ar-

A seculo XVIII.

LIBER XIII.

DE CRITICA.

Critici Veteres.

Critici Veteres circa literas humaniores.

Ju-

Critica circa sacros Codices.

Cri-

Critici in vario ſublimiorum ſcientiarum genere.

Baronius Card.	*N.* 10.
Antonius Pagius.	*ibid.*
Franc. Pagius.	*ibid.*
Robertus Bellarminus Card.	*ibid.*
Jacob. Gretſerus.	*ibid.*
Dionyſius Petavius.	*ibid.*
Anton. Poſſevinus.	*ibid.*
Alexander Natalis.	*ibid.*
Joan. Harduinus.	*ibid.*
Jacob. Sirmondus.	*ibid.*
Bernard. Montefalconius.	*ibid.*
Philipp. Labbeus.	*ibid.*
Joan. Bollandus cum Sociis.	*ibid.*
Emmanuel Schelſtraten.	*ibid.*
Nanus Tillemontius.	*ibid.*
Elias Dupinus.	*ibid.*
Adrianus Bailettus.	*ibid.*
Riccardus Simonius.	*ibid.*
Theodoricus Ruinartius	*ibid.*
Joan. Launoius.	*ibid.*
Claudius Fleury.	*ibid.*
Honoratus a S. Maria.	*ibid.*
Henricus Schüz.	*ibid.*

Cri-

Critici circa Poesin, Historiam, Rhetoricam & Veterum scriptorum opera.

Critici circa disciplinas Philosophicas.

Cri-

Critici circa Chronologiam & Geographiam.

Critici circa Inscriptiones.

Critici circa Historiam Ecclesiasticam.

Schel-

Peculiaris Scriptorum.

Critici circa Theologicam ſcientiam.

Critici circa Concilia.

Lau-

A seculo XVI.

A seculo XVII.

Ar-

Arriaga.	*ibid.*
Perez.	*ibid.*
Rhodes.	*ibid.*
Gonetus.	*ibid.*
Amicus.	*ibid.*
Aldreti.	*ibid.*
Pallavicinus Card.	*ibid.*
De Lugo Cardin.	*ibid.*
Theophylus Rainaudus.	*ibid.*
Dionyſius Petavius.	*ibid.*
Fabri.	*ibid.*
De Godoy.	*ibid.*
Comptonus.	*ibid.*
Zangalia.	*ibid.*
Bontempi.	*ibid.*
Maſtrius.	*ibid.*
Sannig.	*ibid.*
Sfondrati Card.	*ibid.*
Arsdekin.	*ibid.*
Maurus.	*ibid.*
Eſparza.	*ibid.*
Ripalda.	*ibid.*
Thomaſinus.	*ibid.*
Collegium Salmanticenſe.	*ibid.*
Du Hammel.	*ibid.*
Grandi.	*ibid.*
De Aguirre Card.	*ibid.*
Granado.	*ibid.*
Haunoldus.	*ibid.*

A seculo XVIII.

LIB.

LIBER XIII.

DE CRITICA.

Critici Veteres.

Critici Veteres circa literas humaniores.

Ju-

Scriptores Theologiæ Moralis.

A seculo XVI.

A seculo XVII.

Bo-

A ſeculo XVIII.

Scriptores Theologiæ Scholaſticæ Veteres ac Recentiores.

A ſeculo VIII.

A ſe-

A seculo XI.

Anselmus. *ibid.*

A seculo XII.

etrus Lombardus. *ibid.*

A seculo XIII.

. Thomas Aquinas. *ibid.*
. Albertus. *ibid.*
lexander de Hales. *ibid.*
uilielm. Parisiensis. *ibid.*
. Bonaventura. *ibid.*

A seculo XIV.

cotus. *N.* 104.
)urandus. *ibid.*
aco. *ibid.*
ureolus. *ibid.*
)ckamus. *ibid.*

A seculo XV.

b Allvaco. *N.* 104.
erson. *ibid.*
apreolus. *ibid.*
Raynerius. *ibid.*
S. Antoninus. *ibid.*

A se-

A ſeculo XVI.

A ſeculo XVII.

Ar-

A seculo XVIII.

LIB.

LIBER XIII.

DE CRITICA.

Critici Veteres.

riſtarchus. *N.* 6.
riſtophanes. *ibid.*
riſtoteles. *ibid.*
I. Terentius Varro. *ibid.*
ionyſius Halicarnaſſæus. *ibid.*
ionyſius Caſſius. *ibid.*
onginus. *ibid.*

Critici Veteres circa literas humaniores.

ligerius Durantes ſeu Dantes. *N.* 8.
oan. Boccacius. *ibid.*
ranc. Petrarcha. *ibid.*
aurent. Valla. *ibid.*
Nicolaus Perrotus. *ibid.*
Scaligeri ambo. *ibid.*
Ambroſius Calepinus. *ibid.*
Deſider. Eraſmus. *ibid.*
Ludovicus Vives. *ibid.*
Guilielm. Budæus. *ibid.*

Ju-

Critica circa sacros Codices.

Cri-

ritici in vario ſublimiorum ſcientiarum genere.

aronius Card.	*N.* 10.
.ntonius Pagius.	*ibid.*
ranc. Pagius.	*ibid.*
.obertus Bellarminus Card.	*ibid.*
acob. Gretſerus.	*ibid.*
)ionyſius Petavius.	*ibid.*
\nton. Poſſevinus.	*ibid.*
\lexander Natalis.	*ibid.*
oan. Harduinus.	*ibid.*
acob. Sirmondus.	*ibid.*
3ernard. Montefalconius.	*ibid.*
?hilipp. Labbeus.	*ibid.*
Joan. Bollandus cum Sociis.	*ibid.*
Emmanuel Schelſtraten.	*ibid.*
Nanus Tillemontius.	*ibid.*
Elias Dupinus.	*ibid.*
Adrianus Bailettus.	*ibid.*
Riccardus Simonius.	*ibid.*
Theodoricus Ruinartius	*ibid.*
Joan. Launoius.	*ibid.*
Claudius Fleury.	*ibid.*
Honoratus a S. Maria.	*ibid.*
Henricus Schüz.	*ibid.*

Cri-

Critici circa Poesin, Historiam, Rhetoricam & Veterum scriptorum opera.

Pi-

Peculiaris Scriptorum.

Critici circa disciplinas Philosophicas.

Cri-

Critici circa Chronologiam & Geographiam.

Critici circa Inscriptiones.

Critici circa Historiam Ecclesiasticam.

Peculiaris Scriptorum.

Critici circa Theologicam ſcientiam.

Critici circa Concilia.

Lau-

Critici circa Acta Sanctorum.

Peculiaris Scriptorum.

Joan. Limpenus.	*ibid.*
Joan. Veldius.	*ibid.*
Conſtantinus Suyskenus.	*ibid.*
Joan. Perierus.	*ibid.*
Urbanus Stickerus.	*ibid.*
Joannes Cleus.	*ibid.*

Critici cira Opera Patrum.

Hieronymus.	*N.* 18.
Gennadius Maſſilienſis.	*ibid.*
Iſidorus Hiſpalenſis.	*ibid.*
Photius.	*ibid.*
Sigebertus Gemblacenſis.	*ibid.*
Honorius Auguſtodunenſis.	*ibid.*
Henricus Gandavenſis.	*ibid.*
Joan. Trithemius.	*ibid.*
Poſſevinus.	*ibid.*
Aubertus Miræus.	*ibid.*
Bellarminus.	*ibid.*
Labbeus.	*ibid.*
Caſimirus Oudinus.	*ibid.*

A seculo XVIII.

LIB.

LIBER XIII.

DE CRITICA.

Critici Veteres.

Ariſtarchus.	*N.* 6.
Ariſtophanes.	*ibid.*
Ariſtoteles.	*ibid.*
M. Terentius Varro.	*ibid.*
Dionyſius Halicarnaſſæus.	*ibid.*
Dionyſius Caſſius.	*ibid.*
Longinus.	*ibid.*

Critici Veteres circa literas humaniores.

Aligerius Durantes ſeu Dantes.	*N.* 8.
Joan. Boccacius.	*ibid.*
Franc. Petrarcha.	*ibid.*
Laurent. Valla.	*ibid.*
Nicolaus Perrotus.	*ibid.*
Scaligeri ambo.	*ibid.*
Ambroſius Calepinus.	*ibid.*
Deſider. Eraſmus.	*ibid.*
Ludovicus Vives.	*ibid.*
Guilielm. Budæus.	*ibid.*

Ju-

Critica circa sacros Codices.

Critici in vario sublimiorum scientiarum genere.

Baronius Card.	*N.* 10.
Antonius Pagius.	*ibid.*
Franc. Pagius.	*ibid.*
Robertus Bellarminus Card.	*ibid.*
Jacob. Gretſerus.	*ibid.*
Dionyſius Petavius.	*ibid.*
Anton. Poſſevinus.	*ibid.*
Alexander Natalis.	*ibid.*
Joan. Harduinus.	*ibid.*
Jacob. Sirmondus.	*ibid.*
Bernard. Montefalconius.	*ibid.*
Philipp. Labbeus.	*ibid.*
Joan. Bollandus cum Sociis.	*ibid.*
Emmanuel Schelſtraten.	*ibid.*
Nanus Tillemontius.	*ibid.*
Elias Dupinus.	*ibid.*
Adrianus Bailettus.	*ibid.*
Riccardus Simonius.	*ibid.*
Theodoricus Ruinartius	*ibid.*
Joan. Launoius.	*ibid.*
Claudius Fleury.	*ibid.*
Honoratus a S. Maria.	*ibid.*
Henricus Schüz.	*ibid.*

Cri-

Critici circa Poesin, Historiam, Rhetoricam & Veterum scriptorum opera.

Pi-

Peculiaris Scriptorum.

Critici circa disciplinas Philosophicas.

Cri-

Critici circa Chronologiam & Geographiam.

Critici circa Inſcriptiones.

Critici circa Hiſtoriam Eccleſiaſticam.

Schel-

Critici circa Theologicam scientiam.

Critici circa Concilia.

Lau-

Critici circa Acta Sanctorum.

Joan.

Peculiaris Scriptorum.

Joan. Limpenus. *ibid.*
Joan. Veldius. *ibid.*
Constantinus Suyskenus. *ibid.*
Joan. Perierus. *ibid.*
Urbanus Stickerus. *ibid.*
Joannes Cleus. *ibid.*

Critici cira Opera Patrum.

Hieronymus. *N.* 18.
Gennadius Massiliensis. *ibid.*
Isidorus Hispalensis. *ibid.*
Photius. *ibid.*
Sigebertus Gemblacensis. *ibid.*
Honorius Augustodunensis. *ibid.*
Henricus Gandavensis. *ibid.*
Joan. Trithemius. *ibid.*
Possevinus. *ibid.*
Aubertus Miræus. *ibid.*
Bellarminus. *ibid.*
Labbeus. *ibid.*
Casimirus Oudinus. *ibid.*

Critici circa editionem S. Scripturæ.

LIBER XIV. DE RE ANTIQUARIA.

Scriptores de Antiquitatibus Hebræorum.

Bene-

Peculiaris Scriptorum.

Scriptores de Antiquitatibus Græcorum.

Scri-

Scriptores de Antiquitatibus Romanorum.

Scriptores de Antiquitatibus Germanorum.

Phi-

INDEX III.

SINGULARIS SCRIPTORUM, SOCIETATIS JESU.

Quorum

Mentio fit in hoc Opere.

LIBER I.

DE SCIENTIIS ET ARTIBUS UNIVERSE.

Dio-

LIBER II.

DE GRAMMATICA SEU LINGUA LATINA.

Sotvellus in Bibliotheca Scriptorum Societatis usque ad an. 1575. *enumerat septuaginta.*

LIBER III.

DE POETICA.

Joan.

Singularis Scriptor. S. J.

Joan. Bapt. Giattinus. *ibid.*
Anton. Clausius. *ibid.*
Ignatius Weitenauerus. *N.* 39.

DE ARTE POETICA.

Jacobus Pontanus. *N.* 16.
Alexander Donatus. *ibid.*
Le Jay. *ibid.*

Sotvellus numerat de arte Poetica triginta tres, alios Scriptores Poeticos universim centum & nonaginta.

LIBER IV.

DE RHETORICA, SEU ELOQUENTIA SACRA ET PROFANA.

Petrus Joan. Perpinianus. *N.* 31.
Franciscus Bencius. *ibid.*

An-

Critici circa editionem S. Scripturæ.

LIBER XIV.
DE RE ANTIQUARIA.

Scriptores de Antiquitatibus Hebræorum.

Bene-

Scri-

Scriptores de Antiquitatibus Romanorum.

Scriptores de Antiquitatibus Germanorum.

Phi-

INDEX III.

SINGULARIS SCRIPTORUM, SOCIETATIS JESU.

Quorum

Mentio fit in hoc Opere.

LIBER I.

DE SCIENTIIS ET ARTIBUS UNIVERSE.

Antonius Possevinus. *N.* 10.
Jacobus Gretserus. *ibid.*
Dio-

LIBER II.

DE GRAMMATICA SEU LINGUA LATINA.

Sotvellus in Bibliotheca Scriptorum Societatis usque ad an. 1575. *enumerat septuaginta.*

LIBER III.

DE POETICA.

Joan.

Singularis Scriptor. S. J.

Joan. Bapt. Giattinus. *ibid.*
Anton. Claufius. *ibid.*
Ignatius Weitenauerus. *N.* 39.

DE ARTE POETICA.

Jacobus Pontanus. *N.* 16.
Alexander Donatus. *ibid.*
Le Jay. *ibid.*

Sotvellus numerat de arte Poetica triginta tres, alios Scriptores Poeticos univerſim centum & nonaginta.

LIBER IV.

DE RHETORICA, SEU ELOQUENTIA SACRA ET PROFANA.

Petrus Joan. Perpinianus. *N.* 31.
Franciſcus Bencius. *ibid.*

An-

Sotvellus in omnibus orbis partibus ultra ducentos enumerat.

LIBER V.

DE HISTORIA SACRA ET PROFANA.

Cor-

Cornel. Hazart. *ibid.*
Marcus Hansizius. *ibid.*
Du Mesnil. *ibid.*
Jacob. Gaulterius. *N.* 12.
Philippus Labee. *ibid.*
Dominic. Musantius. *ibid.*
Joan. Bapt. Ricciolus. *ibid.*
Henric. Niderdorffius. *ibid.*
Horatius Tursellinus. *ibid.*
Jacob. Gordonus. *ibid.*
Philipp. Brietius. *ibid.*
Ignatius Schwarz. *ibid.*

Alexander Donatus. *N.* 13.
Andreas Schottus. *ibid.*
Athanas. Kircherus. *ibid.*
Joan. Bisselius. *ibid.*
Bartholomæus Rogati. *ibid.*
Franc. Aranca. *ibid.*
Edmundus Campianus. *ibid.*
Joan. Mariana. *ibid.*
Nicolaus Caussinus. *ibid.*
Angelus Gallucius. *ibid.*
Andreas Brunnerus. *ibid.*
Joan. Nadasi. *ibid.*
Anton. Possevinus. *ibid.*
Petrus d' Outreman. *ibid.*
Alexander de Rhodes. *ibid.*
Adamus Crucius. *ibid.*

Aloy-

Sot-

Singuliaris Scriptor. S. J.

Sotvellus numerat Scriptores Historiæ sacræ centum quadraginta sex: profanæ centum & octodecim.

LIBER VI.

DE

RE NUMARIA.

Patres Bollandistæ.	*N.* 2.
Villalpandus Joan. Bapt.	*N.* 4.
Jacobus Tirinus.	*ibid.*
Augustinus Oldoinus.	*N.* 21.
Philippus Bonanius.	*ibid.*
Andreas Schottus.	*N.* 20.
Joannes Harduinus.	*ibid.*
Petrus Piovene.	*ibid.*
Erasmus Frœlichius.	*ibid.*
Petrus Schazius.	*ibid.*
Jobertus.	*ibid.*

LIB. VII.

Scriptores de Antiquitatibus Romanorum.

Scriptores de Antiquitatibus Germanorum.

Phi-

INDEX III.

SINGULARIS

SCRIPTORUM,

SOCIETATIS JESU.

Quorum

Mentio fit in hoc Opere.

LIBER I.

DE

SCIENTIIS ET ARTIBUS UNIVERSE.

Dio-

LIBER II.

DE
GRAMMATICA SEU LINGUA LATINA.

Sotvellus in Bibliotheca Scriptorum Societatis uſque ad an. 1575. *enumerat ſeptuaginta.*

LIBER III.

DE POETICA.

Joan.

Singularis Scriptor. S. J.

Joan. Bapt. Giattinus. *ibid.*
Anton. Clausius. *ibid.*
Ignatius Weitenauerus. *N.* 39.

DE ARTE POETICA.

Jacobus Pontanus. *N.* 16.
Alexander Donatus. *ibid.*
Le Jay. *ibid.*

Sotvellus numerat de arte Poetica triginta tres, alios Scriptores Poeticos universim centum & nonaginta.

LIBER IV.

DE RHETORICA, SEU ELOQUENTIA SACRA ET PROFANA.

Petrus Joan. Perpinianus. *N.* 31.
Franciscus Bencius. *ibid.*

An-

LIBER V.

DE HISTORIA SACRA ET PROFANA.

Cor-

ornel. Hazart. *ibid.*
[arcus Hansizius. *ibid.*
)u Mesnil. *ibid.*
acob. Gaulterius. *N.* 12.
'hilippus Labee. *ibid.*
)ominic. Musantius. *ibid.*
|oan. Bapt. Ricciolus. *ibid.*
Henric. Niderdorffius. *ibid.*
Horatius Tursellinus. *ibid.*
Jacob. Gordonus. *ibid.*
Philipp. Brietius. *ibid.*
Ignatius Schwarz. *ibid.*

Alexander Donatus. *N.* 13.
Andreas Schottus. *ibid.*
Athanas. Kircherus. *ibid.*
Joan. Bisselius. *ibid.*
Bartholomæus Rogati. *ibid.*
Franc. Aranca. *ibid.*
Edmundus Campianus. *ibid.*
Joan. Mariana. *ibid.*
Nicolaus Caussinus. *ibid.*
Angelus Gallucius. *ibid.*
Andreas Brunnerus. *ibid.*
Joan. Nadasi. *ibid.*
Anton. Possevinus. *ibid.*
Petrus d' Outreman. *ibid.*
Alexander de Rhodes. *ibid.*
Adamus Crucius. *ibid.*

Aloy-

Sot-

Singuliaris Scriptor. S. J.

'otvellus numerat Scriptores Historiæ sacræ centum quadraginta sex: profanæ centum & octodecim.

LIBER VI.

DE
RE NUMARIA.

Patres Bollandistæ. *N.* 2.
Villalpandus Joan. Bapt. *N.* 4.
Jacobus Tirinus. *ibid.*
Augustinus Oldoinus. *N.* 21.
Philippus Bonanius. *ibid.*
Andreas Schottus. *N.* 20.
Joannes Harduinus. *ibid.*
Petrus Piovene. *ibid.*
Erasmus Frœlichius. *ibid.*
Petrus Schazius. *ibid.*
Jobertus. *ibid.*

LIB. VII.

LIBER VII.

DE RE DIPLOMATICA.

LIBER VIII.

DE PHILOSOPHIA NATURALI ET MORALI.

Re-

.eghaultius.	*ibid.*
Card. Ptolomæus.	*ibid.*
osephus Falchius.	*ibid.*
osephus Mangold.	*ibid.*
Bertholdus Hauser.	*ibid.*
Carolus Scherffer.	*ibid.*
Josephus Zanchius.	*ibid.*
Josephus Kell.	*ibid.*
De Chales.	*N.* 49.
Daniel Stadlerus.	*ibid.*
Paullus Casatus.	*ibid.*

Sotuellus recenset Scriptores Universæ Philosophiæ Naturalis quadraginta quinque: Moralis quadraginta.

LIBER IX.

DE MATHESI.

Christophorus Clavius.	*N.* 11.
Dionysius Petavius.	*ibid.*
Casparus Schottus.	*ibid.*

Atha-

Sotvellus in Bibliotheca Scriptorum Societatis usque ad an. 1575. *enumerat septuaginta.*

LIBER III.

DE POETICA.

Joan. Bapt. Giattinus. *ibid.*
Anton. Clausius. *ibid.*
Ignatius Weitenauerus. *N.* 39.

DE ARTE POETICA.

Jacobus Pontanus. *N.* 16.
Alexander Donatus. *ibid.*
Le Jay. *ibid.*

Sotvellus numerat de arte Poetica triginta tres, alios Scriptores Poeticos universim centum & nonaginta.

LIBER IV.

DE RHETORICA, SEU ELOQUENTIA SACRA ET PROFANA.

Petrus Joan. Perpinianus. *N.* 31.
Franciscus Bencius. *ibid.*

An-

LIBER V.

DE HISTORIA SACRA ET PROFANA.

Cor-

Aloy-

Sot-

Singuliaris Scriptor. S. J.

otvellus numerat Scriptores Historiæ sacræ centum quadraginta sex: profanæ centum & octodecim.

LIBER VI.

DE
RE NUMARIA.

LIB. VII.

INDEX III.

SINGULARIS

SCRIPTORUM,

SOCIETATIS JESU.

Quorum

Mentio fit in hoc Opere.

LIBER I.

DE

SCIENTIIS ET ARTIBUS UNIVERSE.

Dio-

LIBER II.

DE GRAMMATICA SEU LINGUA LATINA.

Sotvellus in Bibliotheca Scriptorum Societatis usque ad an. 1575. enumerat septuaginta.

LIBER III.

DE POETICA.

Joan.

Singularis Scriptor. S. J.

oan. Bapt. Giattinus. *ibid.*
nton. Clausius. *ibid.*
gnatius Weitenauerus. *N.* 39.

DE ARTE POETICA.

Jacobus Pontanus. *N.* 16.
Alexander Donatus. *ibid.*
Le Jay. *ibid.*

Sotvellus numerat de arte Poetica triginta tres, alios Scriptores Poeticos universim centum & nonaginta.

LIBER IV.

DE RHETORICA, SEU ELOQUENTIA SACRA ET PROFANA.

Petrus Joan. Perpinianus. *N.* 31.
Franciscus Bencius. *ibid.*

An-

LIBER V.

DE HISTORIA SACRA ET PROFANA.

Cor-

Cornel. Hazart.	*ibid.*
Marcus Hansizius.	*ibid.*
Du Mesnil.	*ibid.*
Jacob. Gaulterius.	*N.* 12.
Philippus Labee.	*ibid.*
Dominic. Musantius.	*ibid.*
Joan. Bapt. Ricciolus.	*ibid.*
Henric. Niderdorffius.	*ibid.*
Horatius Tursellinus.	*ibid.*
Jacob. Gordonus.	*ibid.*
Philipp. Brietius.	*ibid.*
Ignatius Schwarz.	*ibid.*
Alexander Donatus.	*N.* 13.
Andreas Schottus.	*ibid.*
Athanas. Kircherus.	*ibid.*
Joan. Bisselius.	*ibid.*
Bartholomæus Rogati.	*ibid.*
Franc. Aranca.	*ibid.*
Edmundus Campianus.	*ibid.*
Joan. Mariana.	*ibid.*
Nicolaus Caussinus.	*ibid.*
Angelus Gallucius.	*ibid.*
Andreas Brunnerus.	*ibid.*
Joan. Nadasi.	*ibid.*
Anton. Possevinus.	*ibid.*
Petrus d' Outreman.	*ibid.*
Alexander de Rhodes.	*ibid.*
Adamus Crucius.	*ibid.*

Aloy-

Singuliaris Scriptor. S. J.

Sotvellus numerat Scriptores Historiæ sacræ centum quadraginta sex: profanæ centum & octodecim.

LIBER VI.

DE RE NUMARIA.

LIBER VII.
DE RE
DIPLOMATICA.

LIBER VIII.
DE
PHILOSOPHIA
NATURALI ET
MORALI.

Re-

Regnaultius.	*ibid.*
Card. Ptolomæus.	*ibid.*
Josephus Falchius.	*ibid.*
Josephus Mangold.	*ibid.*
Bertholdus Hauser.	*ibid.*
Carolus Scherffer.	*ibid.*
Josephus Zanchius.	*ibid.*
Josephus Kell.	*ibid.*
De Chales.	*N.* 49.
Daniel Stadlerus.	*ibid.*
Paullus Casatus.	*ibid.*

Sotuellus recenset Scriptores Universæ Philosophiæ Naturalis quadraginta quinque: Moralis quadraginta.

LIBER IX.

DE MATHESI.

Christophorus Clavius.	*N.* 11.
Dionysius Petavius.	*ibid.*
Casparus Schottus.	*ibid.*

Atha-

Sotvellus numerat Scriptores de variis Matheseos partibus novem supra centum.

LIBER XI.

DE
JURISPRUDENTIA SACRA ET PROFANA.

Franc. Suarez.	*N.* 18.
Ludovicus Molina.	*ibid.*
Leonardus Lessius.	*ibid.*
Gabriel Vasquez.	*ibid.*
Thomas Sanchez.	*ibid.*
Gregorius Valentia.	*ibid.*
Christophorus Haunoldus.	*ibid.*
Ignatius Schwarz.	*ibid.*
Alphonsus Salmeron.	*ibid.*
Joan. Maldonatus.	*ibid.*
Henricus Wagnereck.	*N.* 28.
Enricus Pirrhing.	*ibid.*
Jacobus Wiestner.	*ibid.*
Franc. Schmalzgrueber.	*ibid.*

 Fer-

Sotvellus ad sua usque tempora numerat quadraginta, qui de Conciliis & Decretis Pontificum scripsere.

LI-

LIBER XII.

DE THEOLOGIA POSITIVA, POLEMICA, MORALI, SHCOLASTICA, DOGMATICA ET HISTORICA.

Positiva.

Cornelius à Lapide.	*N.* 59.
Emmanuel Sa.	*ibid.*
Jacobus Tirinus.	*ibid.*
Joan. Mariana.	*ibid.*
Joan. Menochius.	*ibid.*
Joan. Maldonatus.	*ibid.*
Alphonsus Salmeron.	*ibid.*
Jacobus Bonfrerius.	*ibid.*
Joan. de Pineda.	*ibid.*
Benedictus Pererius.	*ibid.*
Thomas le Blanc.	*ibid.*

Quadros numerat ducentos Jesuitas, qui commentati sunt in S. Scripturam.

Polemica.

Joan.

Ioan. Laurent. Luchesini. *ibid.*
Sfortia Pallavicinus. *ibid.*

Sotvellus numerat Scriptores Polemicos e Societate trecentos triginta sex, usque ad an. 1675.

Moralis.

Emmanuel Sa. *N.* 68.
Franc. Toletus Card. *ibid.*
Henricus Henriquez. *ibid.*
Joan. Azorius. *ibid.*
Paullus Laymannus. *ibid.*
Vincentius Filliucius. *ibid.*
Thomas Sanchez. *ibid.*
Luisius Turianus. *ibid.*
Ægydius Coning. *ibid.*
Valerius Reginaldus. *ibid.*
Stephanus Fagundez. *ibid.*
Antonius de Escobar. *ibid.*
Ferdinand. de Castro Palao. *ibid.*
Andreas Mendo. *ibid.*
Joan. Dicastillo. *ibid.*
Georgius Gobat. *ibid.*
Jacobus Gordonus. *ibid.*

Sotvellus ultra centum numerat, qui de Theologia Morali scripserunt.

Scholastica & Dogmatica.

Ludovicus Molina.	*N.* 104.
Gregorius de Valentia.	*ibid.*
Gabriel Vasquez.	*ibid.*
Franc. Suarius.	*ibid.*
Leonardus Lessius.	*ibid.*
Martinus Becanus.	*ibid.*
Didacus Ruiz.	*ibid.*
Hieronimus Fasolus.	*ibid.*
Adamus Tannerus.	*ibid.*
Ludovicus Meratus.	*ibid.*
Joannes Martinon.	*ibid.*
Antonius Perez.	*ibid.*
Rodericus de Arriaga.	*ibid.*
Georgius de Rhodes.	*ibid.*
Franc. Amicus.	*ibid.*
Bernardus Aldreti.	*ibid.*
Sfortia Pallavicinus Card.	*ibid.*
Joan. de Lugo Card.	*ibid.*
Theophylus Raynaudus.	*ibid.*
Dionysius Petavius.	*ibid.*

Sotvellus Scriptores Theologiæ Scholasticæ ac Dogmaticæ prodit ultra centum usque ad an. 1675.

LIBER XIII.

DE CRITICA.

Index III.

Joan.

Joan. Bapt. Sollerius. ibid.
Joannes Pinnius. ibid.
Guilielmus Cuperus. ibid.
Petrus Boschius. ibid.
Joannes Stiltingus. ibid.
Joannes Limpenus. ibid.
Joannes Veldius. ibid.
Constantinus Suyskenus. ibid.
Joannes Perierus. ibid.
Urbanus Stickerus. ibid.
Joannes Cleus. ibid.

FINIS,

Quem huic Operi imponat effatum, quo initium suo (scilicet Dictionario nunquam satis laudando) dedit Ambrosius Calepinus, Vir æque eruditus ac religiosus, dum in epistola ad Senatum Populumque Bergomensem sic ait: *Multa sane fateor a me tradita sunt, quæ alii probent, ab aliis vitio den-*

dentur, quod pleriſque etiam doctiſſimis uſu veniſſe compertum eſt. Velle ſuum cuique eſt (inquit Poeta) *nec voto vivitur uno. Domus quæ apud forum extructa eſt, quæ editior ſit, vel depreſſior, quam æquum videatur, ſæpe contenditur. Difficile reor, omnibus placere poſſe. Sed ego non ſolum cuiquam me non præpono, ſed nec æquiparo quidem, eligens cum Propheta abjectus eſſe in Domo Dei.*